

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE
1980 SONRASI YERELLEŞME GÖRÜNÜMLERİ**

EYYÜP CEYLAN

**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI**

NİSAN 2019

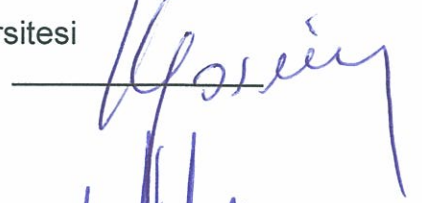

EYYÜP CEYLAN tarafından hazırlanan "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de 1980 Sonrası Yerelleşme Görünümleri" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/ OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ (Başkan)

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

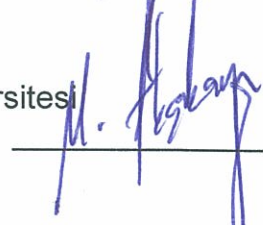
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye: Prof. Dr. Murat AKÇAKAYA

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye: Doç. Dr. Uğur SADIOĞLU

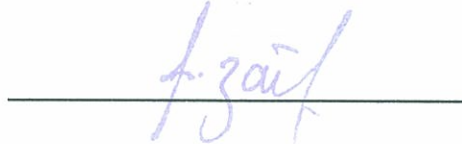
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 24.04.2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Eyüp Ceylan
Eyyüp CEYLAN

24.04.2019

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI
YERELLEŞME GÖRÜNÜMLERİ**

Eyyüp CEYLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

NİSAN 2019

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI YERELLEŞME GÖRÜNÜMLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eyyüp CEYLAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nisan 2019

ÖZET

Küreselleşme içerisinde birçok farklı süreç yaşanmaktadır. Bu süreçler kimi zaman küreselleşmeye paralel biçimde ortaya çıkarken kimi zaman da ona zıt biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan küreselleşmeye hem paralel hem de zıt bir kavram olarak yükselişe geçen yerelleşme, yeni uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Küreselleşmeyle beraber gelen yerelleşme olgusuyla siyasal ve örgütsel yapılanmalar değişmiş, yerel demokrasi, katılım ve yerel yönetim önem kazanmıştır. Türkiye de bu noktada küreselleşmenin sonuçlarından etkilenmiő ve yerelleşme konusunda önemli adımlar atmıştır. Özellikle 1980 sonrasında yükselişe geçen yerelleşme tartışmaları ve bu yönde oluşan bilinç, yeterli toplumsal zemini de bulduğunda yerel yönetim reformları şekline dönüşmüőtür. Reformlar içerisinde birçok yeni yasa ve uygulama ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalardan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması, Kalkınma Ajansları ve Kent Konseyleri, küreselleşmeye yerelleşmeyle katılım açısından işlevseldir. Zira bu uygulamalar küreselleşmeyle yükselişe geçen yerelleşme anlayışı ve bunun sonuçları olan yerel demokrasi, katılım ve yerel yönetim anlayışının geliştirilmesi amacıyla ortaya çıkarılmıştır.

Bilim Kodu : 111611

Anahtar Kelimeler : Küreselleşme, Yerelleşme, Mikro-milliyetçilik, Yönetişim, Zaman-Mekân Sıkışması

Sayfa Adedi : 173

Tez Danıőmanı : Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

LOCALIZATION EFFORTS IN TURKEY DURING GLOBALIZATION AFTER 1980
(M.S. Thesis)

Eyyüp CEYLAN

GAZI UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

April 2019

ABSTRACT

There are many different processes occurring within globalization. These occur either in parallel with globalization, or in contrast to it. In this sense, as both familiar and unfamiliar concept to globalization, localization has gained popularity and brought about new applications. It has led political and organizational institutions to be changed, and local democracy, participation, and local governance to gain popularity. Turkey is one of the countries influenced by the results of globalization, and it has taken significant steps about localization. Especially, the discussions on localization intensified after 1980 and the awareness created in this regard transformed into a kind of local government reforms when the necessary social popularity was ensured. These reforms led to new laws and applications to be developed. Nomenclature Of Units For Territorial Statistics, Development Agencies, and City Councils are functional in terms of participating in globalization through localization since they were developed with the aim of raising awareness of localization which gained its popularity with globalization, and its results, namely, local democracy, participation, and local governance.

Science Code : 111611

Key Words : Globalization, Localization, Micronationalism, Time–space Compression,
Governance

Page Number : 173

Supervisor : Prof. Dr. Kemal GORMEZ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında sorularıma cevap vererek ve tez konusu çerçevesinde yönlendirerek çalışmanın ortaya çıkmasında desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ'e,

Tashih noktasında verdiği öneriler ve savunma öncesi ve sonrası yardımlarını esirgememesi, omuzumdan büyük yükler alması sebebiyle Burak ÖZMEN'e,

Yaşam serüvenimin her dakikasında yanımda olan; doğruyu ve yanlışlığı öğreten biricik anneme,

Hayata istediğim şekilde yön vermem gerektiğini söyleyen ve bu konuda bana cesaret vererek çalışmayı başlatan ve destekleyen canım babam, hocam, Cihan CEYLAN'a,

Varlıklarıyla beni mutlu eden, hayatıma değer katan kardeşlerime,

Çalışmanın devam etmesi ve sonlanması için gerekli moral desteğini veren, yoğun çalışmalarım sırasında bana katlanan, hasreti, hüznü ve sevinci paylaştığım, yaşam ve yol arkadaşım, eşim Derya'ya,

İlaveten şimdiye kadar yanlış ya da doğru, her kararında yanımda olduklarını hissettiğim dostlarıma müteşekkirim. Var olsunlar, sağlık içinde olsunlar.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	ix
HARİTALARIN LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ	1
2. KÜRESELLEŞME SÜRECİ	3
2.1. Küreselleşme Kavramı.....	3
2.2. Küreselleşme Sürecinin Düşünsel Arka Planı	10
2.2.1. Aydınlanma Düşüncesi	10
2.2.2. Kapitalizm.....	14
2.3. Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Arka Planı	23
2.3.1. Coğrafi Keşifler	23
2.3.2. Sanayi Devrimi	26
2.3.3. Fransız Devrimi	31
2.3.4. Dünya Savaşları	36
2.3.5. Soğuk Savaş ve Sovyetler Birliği'nin Dağılması.....	40
2.3.6. Diğer Gelişmeler.....	43
2.4. Küreselleşme Sürecinde Aktörler	46
3. BİR OLGU OLARAK KÜRESELLEŞME VE SONUÇLARI.....	51

3.1. Küreselleşme Sürecinin Boyutları	51
3.1.1. Ekonomik Boyut	51
3.1.2. Siyasi Boyut	53
3.1.3. Kültürel Boyut	56
3.1.4. Toplumsal Boyut.....	61
3.1.5. Çevresel Boyut.....	64
3.2. Küreselleşme Sürecinin Sonuçları	66
3.2.1. Zaman-Mekân Sıkışması	66
3.2.2. Ulus-Devlet Egemenliğinin Değişen Durumu	72
3.2.3. Mikro Milliyetçilik.....	81
3.2.4. Küresel Yönetişim	88
3.2.5. Yerelleşme	99
4. 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YERELLEŞME GÖRÜNÜMLERİ.....	105
4.1. Küreselleşme ve Türkiye	105
4.2. 1980 Sonrası Yerelleşme Dinamikleri ve Yerel Yönetim Reformları.....	112
4.2.1. 1980 Sonrası Yerelleşme Dinamikleri	112
4.2.2. Yerel Yönetim Reformları	118
4.3. Yerelleşme Uygulamaları	129
4.3.1. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması- NUTS	129
4.3.2. Kalkınma Ajansları	133
4.3.3. Yerel Yönetişim ve Kent Konseyleri.....	142
5. SONUÇ	151
KAYNAKÇA.....	161
ÖZGEÇMİŞ	177

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Küreselleşmeyi açıklama ekolleri.....	7
Çizelge 3.1. Küresel Siyaset Modelleri	96
Çizelge 4.1. İBBS Düzeyleri ve Kapsamı.....	131

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 4.1. Düzey-I Haritası.....	132
Harita 4.2. Düzey-II Esasına Dayalı Kurulan 26 Kalkınma Ajansı.....	136

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ASKİ	Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi
BM	Birleşmiş Milletler
BŞB	Büyükşehir Belediyesi
ÇUŞ	Çokuluslu Şirket
DB	Dünya Bankası
İİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EUROSTAT	Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	Gayrı Safi Milli Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İİBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İSKİ	İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
KA	Kalkınma Ajansı
KAYA	Kamu Yönetimi Araştırma Projesi
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
MEHTAP	Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi

Kısaltmalar**NATO****OECD****SSCB****TODAİE****TÜİK****YG21****Açıklamalar**

Kuzey Atlantik Paktı

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

Türkiye İstatistik Enstitüsü

Yerel Gündem 21

1. GİRİŞ

Dünyanın hem bu denli basit görünmesi hem de oldukça karmaşık olması şüphesiz insanoğluna küreselleşme süreciyle birlikte gelen bir algılayış biçimidir. Bu süreçte insanoğlu yeni icatlar yapmış, kıtaları aşmış, yeni keşiflerde bulunmuş ve zamanla sınırlı bir dünyanın fakat sınırsız bilginin olduğunun farkına varmıştır. Artık mekânların bir önemi kalmamış, saatler içerisinde dünya dolaşılır vaziyete gelmiştir. Zamanın akışı ve bilginin sınırsızlığı da insanoğlunu daha yeni keşiflere yönlendirmiş ve günümüzde de yönlendirmektedir. Elbette bu basitlik, karmaşıklık, zaman-mekân ve bilgidaki sınır ve sınırsızlıklar geçtiğimiz yüzyıl içerisinde özellikle gündeme gelmiş ve “küreselleşme” adı verilen bir kavramla yükselişe geçmiştir. Bu bakımdan küreselleşme, içerisinde basitlik, karmaşıklık; sınırlılık ve sınırsızlık hatta bahsedeceğimiz gibi küreselleşme-yerelleşme gibi birçok zıtlığı barındıran bir kavramdır diyebiliriz. O halde zıtlıkları (saydıklarımızdan da fazlasını) içerisinde barındıran küreselleşme, kafa karıştırıcı ve anlaşılması güç bir kavram olarak karşımıza çıkabilmektedir. Böylesine bir kavram karşısında yeni okuma, yorumlama, düşünüş, algılayış, hareket etme ve yönetme biçimlerinin ortaya çıkması da normal görünmektedir. Bu noktada çalışmanın konusu küreselleşmeyi, onun ortaya çıkardığı vaziyetleri anlama ve bununla ilişkili olarak da ülkemizde değişen yönetim algısını ortaya koymak olacaktır.

Yukarıdaki paragraf doğrultusunda birinci bölüm içerisinde yol gösterici sorular şunlar olacaktır: Küreselleşme nedir? Çeşitli düşünürler tarafından ne şekilde algılanmıştır? Küreselleşme hangi kavramlarla ilişkilendirilmiştir? Küreselleşme hangi süreçlerle ortaya çıkmıştır? Küreselleşmeyi önceki süreçlerden ayıran özellikler nelerdir? İnsanlık bu süreç içerisinde ne gibi düşünsel değişiklikler geçirmiştir? Bu düşünsel değişikliklerin küreselleşme sürecine etkileri neler olmuştur? Hangi olaylar küreselleşmeye etkili olmuştur? Küreselleşme sürecinde hangi aktörler bulunmaktadır ve bu aktörler ne gibi yollarla bu süreçte yer almaktadırlar? Böylece ilk bölümde bu soruların cevabı aranarak hem kavramsal çerçeve çizilecek hem de küreselleşmenin ne olduğuna dair bir anlayış gelişecektir.

İkinci bölüme gelindiğinde küreselleşmenin boyutlarını ve sonuçlarını anlamak açısından ise: Küreselleşme süreci, devletlerin ve bireylerin yaşamında hangi boyutlarla etkili bir hal almaktadır? Bu boyutlar, bireyi ve devleti nasıl dönüştürmektedir? Küreselleşme sürecinin bireylerin ve devletlerin yaşamı üzerindeki sonuçları nelerdir? Bu sonuçlar bireylerin ve devletlerin düşünüş ve davranış tarzını nasıl etkilemiştir? soruları yol gösterici olacak, küreselleşmenin sonuçları konusu bu temelde düşünülecektir.

Üçüncü ve son bölümde ise: Türkiye bu sürecin içinde midir? Türkiye bu sürecin içindeyse ne oranda içindedir ve bu süreçten hangi boyutlarla etkilenmektedir? Türkiye hangi tarihlerle bu sürece dâhil olmuştur? Bu tarihi önceki tarihlerden ayıran özellikler nelerdir? Bu tarihten sonra ülkedeki yönetim algılayışında ve yapısında ne gibi değişiklikler olmuştur? Bu değişikliklerin dinamikleri nelerdir? Çeşitli dinamiklerle değişen yönetim algılayışının yerelleşmeye etkisi nasıl olmuştur? Yerelleşme yönünde hangi yasal düzenlemeler yapılmış ve uygulamada ne gibi yapılanmaları doğurmuştur? sorularına cevap aranıp küreselleşme sürecinde Türkiye'nin vaziyeti ele alınacaktır. Bu vaziyet içerisinde yerelleşme görünümüne değinilecektir. Böylece çalışma planı içerisinde önce küreselleşmenin ne olup olmadığına, tarihine, aktörlerine, boyutlarına ve sonuçlarına belli bir çerçeveden bakılıp daha sonra bu çerçevenin ülkemiz için de çizilip çizilemediğine bakılacak, ardından spesifik olarak yerelleşme görünümüleri ele alınacaktır. Bu noktada özellikle küreselleşmenin sonuçlarının ele alındığı ikinci bölüm önem arz etmektedir. Zira Türkiye'de yerelleşme görünümünün ele alınacağı üçüncü bölümdeki temel yapı ve bağlantılar ikinci bölümdeki sonuçlara atıf yapılarak açıklanacak, böylece küreselleşme ve yerelleşme arasındaki ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Küreselleşme gibi geniş bir başlığın çalışmamız içerisinde yer alması, çalışmayı elbette zorlayacaktır. Sebebi ise günümüzde tartışılan hemen her konuda küreselleşme kavramının geçmesi, onun her kademedeki etkili olmasıdır. Buna dayanarak ele alınacak konuların çerçevesine dikkat edilecek, konunun dallanıp budaklanmamasına özen gösterilecektir. Bunun için her başlık kendi içerisinde bir bütün oluşturabileceği gibi bütün içerisinde de parça olarak düzeni bozmayacak şekilde ele alınacaktır. Çünkü küreselleşme sürecinde ele alınacak başlıklar bile belli başlı çalışma alanlarını oluşturmaktadır. Diğer yandan başlıklar içerisinde ele alınacak konuların bazılarının ortak olabileceği elbette göz önündedir. Bunun için de gereksiz tekrarlardan kaçınmak adına farklı başlıklar altında aynı konulara değinilmemeye özen gösterilmiş, yeri geldiğinde farklı başlıklar birbirinin devamı niteliğinde olmuştur.

Çalışma sırasında bölümler arasında denge kurmaya özen gösterilmiş, bir bölüm öne çıkarken diğer bölümün önemsiz olarak görünmesi vaziyetinden kaçınılmıştır. Zira yukarıda belirtilen sorulardan bir ya da birkaçını önemsiz olarak görmek, bahsi geçen süreci ve ülkemizde meydana gelen değişimleri de anlama yönünden eksik birtakım sonuçlara neden olacaktır. Bunları yaparken de görece geniş bir literatür taraması yapılmış, Türkiye'de meydana gelen yerel yönetim reformlarıyla küreselleşme süreci arasındaki ilişki ortaya çıkarılmıştır. Bu yönüyle de betimleyici ve durum saptayıcı bir araştırma olma özelliğini taşımaktadır.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİ

2.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme... Üzerinde bir uzlaşıya varılamayan bu kavram özellikle 1980'lerden sonra yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve üzerindeki tartışmalar çoğalmıştır (Adıgüzel, 2011: 9). Küreselleşme konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında çeşitliliğinin hayli olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların başlangıcında geleneksel bir hal almışçasına Marshall McLuhan'ın 1960 yılında ortaya attığı "küresel köy" terimi başlangıç olarak gösterilmektedir. Fakat görüldüğü kadarıyla çoğu çalışma, McLuhan'ın bu terimi ne amaçla ya da neyi ifade etmek için ortaya attığına değinmemektedir. McLuhan'ın bu ifadeyi ilk kullandığı çalışmasının adı "Medyayı Anlamak" olmakla birlikte neyi ifade etmek üzere kullandığı zihnimiz üzerinde az çok çağrışım yapmaktadır. Buna göre "küresel köy" ifadesi ilk ifade biçiminde medya üzerinden, dolayısıyla da iletişim kanallarının dünyayı nasıl bir hale getirdiği konusu üzerinden literatüre girmiştir. Adıgüzel (2011: 3), McLuhan'ın "küresel köy" ifadesini iletişimin "hep hazır ve nazır" olma durumuyla desteklemiştir. Diğer yandan küreselleşmeyle ilgili görüşlerin çeşitliliğine gelinecek olunursa, bu çalışmada bir "küreselleşme okuması" sunma maksadı bulunmamaktadır. Fakat hem bu çeşitliliği bir nebze olsun gösterebilmek, hem de konuyu anlama yolunda daha sağlam adımlar atabilmek amacıyla çeşitli tanımlara ve görüşlere bu başlıkta yer verilecektir.

Söz konusu küreselleşme olduğu zaman bu konuyla ilgilenenlerin konu içerisinde birçok noktada görüş ayrılığında olduğu görülmektedir. Küreselleşmenin tanımları, etkileri, sonuçları, dönemlendirilmesi vb. her biri için çeşitli görüşler vardır. Steger (2013: 32-33) bu durumu kör araştırmacılar ve fil hikâyesine benzetmektedir. Buna göre;

"Kör araştırmacılar filin nasıl bir şey olduğunu bilemedikleri için, hayvana dokunarak onun hayali bir resmini ve bu yolla arzuladıkları bilgiyi elde etmeyi düşünmüşlerdir. Filin gövdesine dokunan araştırmacılar onun canlı bir yılan olduğunu öne sürmüştür. Kocaman ayağına elini süren bir diğeri, hayvanı devasa boyutlardaki pürtüklü bir sütuna benzetmiştir. Üçüncüsü kuyruğunu tutmuş ve filin büyük, esnek bir fırçaya benzediği konusunda diretmiştir. Dördüncü adam, keskin dişlerine dokunmuş ve onun büyük bir mızrak olduğunu söylemiştir. Kör araştırmacıların her biri hayvanın neye benzediği konusunda kendi düşüncesinin doğruluğunu ısrarla savunmuştur. Araştırmacı olarak ünleri, elde edecekleri bulguların doğrularına bağlı olduğundan, körler sonunda filin doğası konusunda tartışıp durmuşlardır."

Yukarıdaki hikâyedeki gibi, küreselleşme konusunda çalışan düşünürler de konunun farklı noktalarına odaklanmışlar ve buna göre bir kavramsallaştırma ve ifade ediş biçimi sunmuşlardır. Bu ifadelere geçmeden önce kavramsal analizde karşılaşılan üç biçime bakalım. Sarıtaş (2009: 399), globalleşme, globalite ve globalizm olarak karşımıza çıkan bu üç kavramın farklarına değinmiştir. Buna göre globalleşme, içerisine ekonomi, siyaset, devletlerin durumu, sivil toplum vs. konularındaki meydana gelen değışimleri ifade eden bir süreç iken; globalite ise içinde bulunduğumuz dünyayı bir “dünya toplumu” olarak anlayıp bu topluluk içerisindeki birbirine bağımlı olma durumunu ve çok boyutlu ilişkileri ifade eder. Son olarak globalizm ise, Beck’in (2009: 171) ifadesiyle “ ... dünya piyasasının siyasal eylemi yok ettiği ya da yerini aldığı görüşüdür.” Ayrıca “dayatma” olarak da görülmektedir. Çalışmada konu itibarıyla ele alınacak kavram globalleşme, diğeri bir ifadeyle küreselleşme olacaktır.

Küreselleşmeyi ifade ediş biçimleri konusuna geri dönecek olursa: Held vd., (2014: 89). çalışmalarında diğeri düşünceleri ve küreselleşme için önemli analizleri verdikten sonra bu yolda bir tanım yaparlar. Buna göre küreselleşme; “Kıtalar ve bölgeler arası etkinlik, etkileşim ve yetke kullanımıyla, akış ve şebekeler yaratan, -hacmi, yoğunluğu, sürati ve etkileri açısından değerlendirilen- toplumsal ilişkilerin ve işlemlerin mekânsal örgütlenmesindeki dönüşümün cisimleştiği bir süreç veya süreçler kümesi ...”dir. Tanımda geçen akışlar fiziksel ya da fiziksel olmayan şeylerin zaman ve mekândaki devinimini şebekeler ise aktörlerin etkileşimlerini ifade etmektedir (Held vd. , 2014: 89). Diğeri yandan şebekeler, bazı yükselen mekânlar olarak da ifade edilmektedir.

Modelska (2014: 75) ise küreselleşmeyi “Birden fazla tarihsel dünya toplumunun tek bir küresel sistem içinde bir araya getirilmesi süreci ...” olarak ifade eder. Daha sonra ise “Avrupalı savaşkanlık” dediği şeyin küresel sistemin baskın bir niteliği olduğunu ifade edip küreselleşme sürecinin devlet faaliyetinde ve etkinliğinde önceki devirlere nazaran oldukça güçlü bir etki yarattığına değinir (Moldeski, 2014: 77). Modelska bu ifadesiyle coğrafi keşifler ile başlatılan sömürgeleştirme sürecinin küreselleşme sürecinde ana faktörlerden biri olduğunu ve bu sömürgeleştirmeye başlayan küreselleşmenin de devletler düzeyinde elde edilen yeni toprakların yönetimi için yeni teknikler geliştirilmesi yolunda tetikleyici rol oynadığını anlatmaya çalışır. Buna göre hukuk okullarının artması ve bürokrasi gibi meseleler küreselleşmenin “devlet faaliyet ve etkinliğini” arttırmasıyla alakalıdır.

Modernlik ve küreselleşmeyi ortak paydada eriten Giddens (2014: 81), küreselleşmeyi “ ... uzak yerellikleri yerel olayların millerce ötedeki olaylar tarafından biçimlendirdiği bağlantılar kuran dünya çapında toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması ...” olarak tanımlamaktadır. Giddens’a göre yerel olaylar biçimlenirken kendilerini biçimlendiren başka süreçlerin istediği yönün tam tersi yönünde hareket edebilir ve diyalektik bir süreç meydana gelir (Giddens, 2014: 81). Bu süreç daha sonra da değinileceği üzere mikro-milliyetçilik olarak adlandırılan durumu meydana getirebilir.

Ohmae, 1992 yılında yaptığı bir çalışmada küreselleşmeyi “sınırların olmadığı bir dünyanın başlangıcı” olarak tanımlamış, daha sonra 2005 yılında bu teorik kavramın gerçeğe dönüşmekte olduğunu ve sınırların gittikçe kalkarak dünyanın tek mekân halini almaya başladığını ifade etmiştir (Ohmae’den aktaran Adadağ ve Yıldızcan, 2011: 9). Burada bir “dünya toplumu” ifadesinin verildiği de aşikârdır.

Diğer yandan Toureine küreselleşmeyi “uç noktada bir kapitalizm şekli” olarak anlamlandırmaktadır (Toureine, 2007: 41). Küreselleşme sürecini tüm toplum üzerinde hâkimiyet kurma isteği içerisinde olan ve her türlü etkiden bağımsız bir kapitalizm kurma istenci olarak, dahası küreselleşme tartışmaları içerisindeki onca coşku ve karşı çıkışların kaynağının da bu sınırsız kapitalizm ideolojisinden geldiğini ifade eder (Toureine, 2007: 37). Buna paralel olarak Yeldan, sermayenin kâr güdüsünün sınırsız olmasından hareketle küreselleşmeyi “ ... ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi” olarak yorumlamaktadır (Yeldan, 2012: 13).

Beck ise “iktidarın, yönelimlerin, kimliklerin ve ağların görünümünü değiştirerek ulus-ötesi aktörlerin egemen ulus-devletlerin altlarını oydukları ve bu devletlerin krizle karşılaştıkları süreçler” olarak tanımladığı küreselleşmeyi çağdaş olarak “tersine çevrilemez” olarak nitelendirmektedir (Beck, 2009: 172-173).

Literatürdeki tanımlara bakıp küreselleşmeyle ilgili dört özellik belirten Steger’e göre küreselleşme ilk olarak, “geleneksel siyasi, kültürel ve coğrafi sınırları giderek aşan yeni toplumsal ağların ve faaliyetlerin yaratılmasını ve mevcut olanların çoğaltılmasını içermektedir (Steger, 2013: 27).” Bu noktada uluslararası örgütler güzel bir örnek oluşturmaktadır. İkinci olarak, “... toplumsal ilişkilerin, faaliyetlerin ve karşılıklı

bağımlılıkların genişlemesinde ve yayılmasında ifadesini bulmaktadır (Steger, 2013: 29).” Yürütmekte olduğumuz bir proje için gerekli malzemeyi internette Çin’den ya da başka bir ülkeden getirtmemiz ya da bir yerde mahsur kalan bir canlı için başka bir ülkeden kurtarma ekibi gelmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Üçüncü olarak, “... küreselleşme, toplumsal mübadelelerin ve faaliyetlerin yoğunlaşmasını ve ivme kazanmasını içerir (Steger, 2013: 30).” Örneğin işçi ya da beyin göçleri, Suriye’deki savaştan dolayı meydana gelen göç dalgasının tüm dünyayı etkilemesi ya da dünyanın bir ucunda meydana gelen olaylara duygusal tepki göstermemiz küreselleşmenin yoğunlaşma ve ivme kazanma kavramlarında değerlendirilebilir. Son olarak “... karşılıklı toplumsal ilişkilerin ve bağımlılıkların meydana gelmesi, yayılması ve yoğunlaşması sadece nesnel, maddi düzeyde ortaya çıkmamaktadır (Steger, 2013: 31).” Tüm bunlardan hareketle Steger kendi tanımını vermektedir. Buna göre; “Küreselleşme dünya ölçeğindeki toplumsal karşılıklı bağımlılıkları ve mübadeleleri meydana getiren, çoğaltan, yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran toplumsal süreçlerin çok boyutlu kümesini ifade etmektedir. Bu süreçler aynı zamanda, insanların, yerel olanla uzakta olan arasında mevcut bağlantılardaki güçlenmeyi giderek daha çok fark etmelerini kolaylaştırmaktadır (Steger, 2013: 31).”

Küreselleşmeyi ifade ediş biçimlerinin burada değinildiği kadarıyla bile ne kadar farklı olduğu açıktır. Kolaylık açısından Held vd. küreselleşme çevresinde dönen tartışmaları üç başlık altında toplamışlardır. Buna göre küreselleşme tartışmaları ve tartışmacıları “ hiper-küreselleşmeciler, şüpheciler ve dönüşümcüler” olarak farklı ekollere ayrılmaktadır (Held vd., 2009: 132). Hiper-küreselleşmecilere göre ulus devletlerin küresel ekonomi içerisinde erimeye başladığı ve önemsizleştiği yeni bir dönem ortaya çıkmıştır (Held vd., 2009: 133). Böylece geleneksel ulus-devlet içerisindeki toplum da ulus-devletin erimesi ve küresel ekonomik ve politik süreçlerin baskın olmasıyla beraber yeni bir toplumsal organizasyon yoluna gidecek ve giderek “küresel sivil toplum” denilecek bir yapıyı ortaya koymaya başlayacaktır. Şüpheli tez ise ekonomik anlamda değerlendirme yapılacaksa, çağdaş küreselleşmenin hiç de şimdiye kadarki en yüksek seviyede olmadığını vurgular ve daha önceki dönemlerde daha büyük ekonomik yoğunluğun olduğunu söyleyerek çağdaş küreselleşmenin abartılmaması gerektiğinin altını çizerek (Held vd., 2009: 136). Buna göre küreselleşme ile birlikte ulus devletinin altı oyulmamakta tam tersine küreselleşme ulus-devlet sayesinde kendini bulmaktadır (Held vd., 2009: 137). Son olarak dönüşümcüler küreselleşmeye daha temkinli yaklaşip net bir yorum yapmak yerine geniş bir anlam arayışına girmişlerdir. “Dönüşümcülerin tezinin kalbinde yatan yeni binyılın seherinde,

küreselleşmenin modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı toplumsal, politik ve ekonomik değişmelerin merkezi itici gücü olduğudur (Held vd., 2009: 198).” Yani dönüşümcüler küreselleşme konusunda hiper-küreselleşmeciler ve şüphecilere nazaran net yorumlardan kaçınmış ve küreselleşmenin çok boyutluluğunu ve dinamikliğini vurgulamışlardır. Ulus devletler konusunda ise diğerlerinden farklı olarak ulus-devletin egemenlik konusunda ve otoritelerinde bir yeniden yapılanma sürecinde olduğunu söylemişlerdir. Bu ne ulus devletin çöküşü ne de eskisine nazaran hiçbir şey kaybetmediği yönündeki görüşle paraleldir. Yeri geldiğinde ulus-devlet meselesine yeniden değinilecektir. Bu üç ekolün görüşleri aşağıdaki tabloda daha net ve özet olarak verilmiştir.

Çizelge 2.1. Küreselleşmeyi Açıklama Ekolleri (Held vd., 2009: 141)

	Hiper-küreselleşmeciler	Şüpheciler	Dönüşümcüler
Yeni olan nedir?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları, önceki dönemden daha zayıf coğrafi yönetim	Tarihsel olarak daha önce hiç duyulmamış küresel karşılıklı bağımlılık
Baskın özellikler	Küresel kapitalizm, küresel yönetim, küresel sivil toplum	Dünya 1890’lardan daha az birbirine bağımlı	“Kalın” (yoğun ve kapsamlı) bir küreselleşme
Ulus devletlerin gücü	Azalan veya yok olan	Takviye olmuş veya genişletilmiş	Yeniden oluşturulmuş, yeniden yapılandırılmış
Küreselleşmenin İtici Güçleri	Kapitalizm ve Teknoloji	Devletler ve piyasalar	Modernizmin birleşik güçleri
Tabakalaşma Örnekleri	Eski hiyerarşilerin yok olması	Güney’in artan marjinalizasyonu	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Baskın Motif	McDonalds Madonna, vs.	Ulusal çıkar	Politik topluluğun dönüşümü
Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması	İnsani eylem çerçevesinin yeniden düzenlenmesi	Uluslararasılaştırma ve bölgeselleştirme	Bölgeler arası ilişkilerin ve uzaktaki eylemlerin yeniden düzenlenmesi
Tarihsel Yörünge	Küresel Medeniyet	Bölgesel bloklar / medeniyetler çatışması	Belirsiz: Küresel entegrasyon ve parçalanma
Özet Argüman	Ulus-devletin sonu	Uluslararasılaşma devletlerin kabulüne ve desteğine bağlıdır	Devlet gücünü ve siyasetini dönüştüren küreselleşme

Bu noktaya kadar küreselleşme etrafındaki görüşlerin çeşitliliği gösterilmeye çalışılmıştır. Tartışmalar etrafında fikir birliğine varılan en temel konu ise görüldüğü kadarıyla

küreselleşmenin bir süreç olduğudur. Küreselleşme süreç olarak kabul edildiğinde bu demektir ki öncesi olduğu gibi sonrası da olacaktır. O halde küreselleşmeyi önceki durumdan ayıran nedir? Burada başka bir soru da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Önceki durum denildiğinde hangi dönemi belirtilmektedir? Burada Giddens’in yaptığı analiz işlevseldir. Giddens “modernlik doğası gereği küreselleşmektedir.” der (Giddens, 2014: 81). Buna dayanarak önceki durum ve şimdiki durum arasındaki fark, modernlikte aranmaktadır. Önceki durum ve modernlik arasındaki farkı daha etkili bir şekilde görebilmek açısından görece uzun bir alıntıya yer verilecek olduğunda; modernite, “Genel İnsanlık Kalıbı”ndan bir sapma olarak görülmektedir (Van Der Loo ve Van Reijen’den aktaran Erdem, T. 2009: 104).

“Genel insanlık kalıbı (GİK) çeşitli özellikler açısından modern toplumdaki ayrılır. GİK’e göre insan kendini doğanın bir parçası olarak görür, doğanın sırlarını açığa çıkarma, onu kendisine boyun eğdirmeye düşüncesinde değildir. GİK düşüncesi, soyut ve kavramsal değil, somut ve görüntüler düzeyindedir. İzlenim, mitler, büyüsel görünümler, sembolik anlatımların yerini modern toplumda soyut ve kavramsal düşünceler almıştır. GİK’de zaman algısı modern toplumla kıyas kabul etmeyecek bir farklılığa sahiptir. Zaman, doğrusal olarak ilerleyen bir olgu olarak düşünülmez, çevrimsel bir zaman anlayışı vardır. Vakit nakit değildir, tasarruf edilen bir şey de değildir. Hayatın sloganı şudur: zaman en iyi çaredir. Sorunların çözümünün hemen şimdi olması gerekmez. Bazı şeyler zamanla düzelir, zamanla doğru çözümler kendiliğinden gelir. GİK’de hayat karşısındaki güvencesizlik gelecek konusunda yüksek beklentiler yaratmaz. Tanrı verir, Tanrı alır, sözü hayat karşısındaki tutumu en iyi şekilde özetler. GİK’de otorite ve vesayet mutlaklıktır. Otoriteye karşı direnmenin mutlaka bir cezası vardır. Son olarak, emek, daima zahmet, acı ve yük kavramlarını çağırıştırır. Hiçbir şey yapmamak, çok istenmekle birlikte çok az kişiye nasip olan bir lükstür.”

Diğer yandan Giddens, tarih içerisinde evrimci kuramlarda süreklilikler bulunduğunu fakat modernliğin bazı “süreksizlik” biçimleriyle diğer dönemlerden ayrıldığını ifade eder. Modernliği geleneksel toplum düzeninden ayıran süreksizlikleri de; “değişimin hızı”, “değişimin alanı” ve “modern kurumlar” olarak üçe ayırmaktadır (Giddens, 2016: 14). Held vd. de küreselleşmenin tarihsel biçimlerini belirlemede yani var olan zaman dilimi için küreselleşmenin durumunu tespit etmede dört “zamansal ve mekânsal boyut” saymaktadır. Bunlar; “küresel şebekelerin büyüklüğü”, “küresel karşılıklı bağlantılılığın yoğunluğu”, “küresel akışların sürati” ve “küresel karşılıklı bağlantılılığın etkide bulunma temayülü”dür (Held vd., 2014: 90). İki farklı analiz birleştirilecek olursa Giddens’in yaptığı analiz sayılan boyutlar çerçevesinde oldukça anlamlı bulunacaktır. Çünkü Giddens, modernliği

küreselleşme için bir dönüm noktası olarak, yukarıdaki boyutların moderniteye bağlı olarak nasıl bir değişim geçirdiğini gözler önüne sermektedir. Giddens'a göre modernliğin getirdiği yeni yaşam biçimleri geleneksel toplumla karşılaştırıldığında bizi daha önce eşi görülmedik bir şekilde değişime uğratmıştır. Bu değişimler, dönüşümler hem yaygınlık bakımından hem de yoğunluk bakımından kıyaslandığında özgünlüğüyle birlikte küresel düzeyde bir sosyal bağlantı biçimi kurulmasına etki yapmış, ayrıca gündelik yaşantımızda en mahrem özelliklerimizi bile değiştirme aşamasına gelmiştir (Giddens, 2016: 12-13). Küreselleşme ve modernlik arasında kurduğu bağlantıda da küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak ele almıştır.

Giddens, "Modernliğin Sonuçları" adlı kitabında "Modernliğin Kurumsal Boyutları" olarak adlandırdığı 4 kavram saymış ve şekle dökmüştür. Bu dört kavram; "kapitalizm", "gözetleme", "askeri iktidar" ve "endüstriyalizm" olarak sayılmıştır (Giddens, 2016: 63). Buna paralel olarak ardından "Küreselleşmenin Boyutları" altında yine 4 kavram saymıştır; "kapitalist dünya ekonomisi", "ulus-devlet sistemi", "askeri dünya düzeni" ve "uluslararası işbölümü" (Giddens, 2016: 74). Burada dikkat edilmesi gereken nokta sırasıyla yazılmış olan kavramların birbirleriyle nasıl örtüştüğüdür. Buna göre kapitalizmin sonucu olarak kapitalist dünya ekonomisi, gözetlemenin (doğal olarak toplumsal denetlemenin) sonucu olarak ulus-devlet sistemi, askeri iktidarın sonucu olarak askeri dünya düzeni ve son olarak endüstriyalizmin sonucu olarak uluslararası işbölümü. Giddens, çağdaş küreselleşmeyi bu sayılan kavramlarla ifade etmiş ve ardından günümüz küreselleşmesine "postmodern dönem" denilememesini de bu kavramların geçerliliğini hala sürdürdüğüne değinerek açıklamıştır.

Daha önce ifade edildiği üzere küreselleşme bir süreç olarak düşünürler tarafından kabul görmüştür. Süreç olmanın getirdiği bir sorun, başlangıç tarihinin kesin bir şekilde belirlenememesidir. Bu da küreselleşmeyi dönemlendirirken çeşitli görüşlerin çıkmasına sebebiyet vermektedir. Küreselleşmeyi ilk insandan başlatmak da mümkündür, soğuk savaşın bitiminden başlatmak da. Her araştırmacı kendi bakış açısına göre küreselleşmeyi dilediği kadar eskiye dayandırabilmektedir. Tam da bu noktada Keohane ve Nye Jr. sorunun küreselleşmeyi ne kadar eski olduğunda değil ne kadar "ince" veya "kalın" olduğunda aranmasını salık verirler. "İnce küreselleşme" örneği olarak İpek Yolu'nu verip bu ticaret yolundan faydalananların nicelik bakımından azlığına dikkat çekmekte ardından "kalın küreselleşme" için günümüz küresel finans piyasalarını göstermektedirler (Keohane ve Nye

Jr., 2014: 100). İpek yolundan yapılan ticaretle etkilenen kişi sayısının azlığına ve yolda geçen zamanın çokluğuna nazaran günümüz küresel finans piyasalarındaki işlem sürati ve etkilenen kişi sayısının fazlalığı “ince” ve “kalın” arasındaki uçurumu ifade etmektedir. Keohane ve Nye Jr. çağdaş küreselleşmenin biçiminin yoğun ve kalın olduğuna atıf yapıp, “genellikle öngörülemeyen sistemsel etkilere sahip şebeke karşılıklı bağlantıları” olarak ifade etmektedirler (Keohane ve Nye Jr., 2014: 106). Bu noktada günümüz küreselleşmesini önceki vaziyetlerden ayıran özellikler vurgulanmış bulunmaktadır.

Tekrar ifade edilecek olursa küreselleşmenin tarihsel arka planına değinirken insanlığın başlangıcına kadar götürmek mümkündür. Böyle bir kafa karışıklığına girmemek adına küreselleşmenin düşünsel ve tarihsel arka planına bakılırken öncelikle içinde bulunduğumuz dönemde bahsedilen küreselleşme için yani “kalın” olarak ifade edilebilecek biçime göre bir arka plan verilecektir. Evrimsel bir tarih anlayışından kaçınarak, meydana gelen her olayın günümüz küreselliğini meydana getirdiği şeklinde bir görüşe katılmak istenmemektedir. Bunun yerine günümüz küreselliği için kırılma noktası olabilecek düşünce ve olaylara değinmek daha yararlı bulunmaktadır.

2.2. Küreselleşme Sürecinin Düşünsel Arka Planı

2.2.1. Aydınlanma Düşüncesi

14. yüzyıldan itibaren feodalizmin çözülme süreciyle beraber Avrupa’da artık her şey dönüşmeye başlamış, her yüzyıl yeni bir tarihsel adlandırmayla tanışmıştır (Erdem, T. 2009: 44). Böylece aydınlanmaya gelene kadar 15. yüzyıl Rönesans, 16. yüzyıl Reform, 17. yüzyıl Kartezyen Felsefe olarak adlandırılmaktadır. 18. yüzyıl ise Aydınlanma yüzyılıdır (Çiğdem, 1997: 19). Bu dönüşümlerin hepsini Aydınlanma sürecine dâhil etme taraftarı olursa da literatürdeki ayırım bu şekildedir. Zaten on sekizinci yüzyıla Aydınlanma Çağı denilmesinin asıl sebebi aydınlanmanın “en klasik formuna” bu çağda ulaşmasından gelmektedir (Erdemli, 2012: 99). Bu çağların özelliklerine değinmekte fayda var.

Rönesans, kelime anlamıyla “yeniden doğuş” manasına gelmekte, başta İtalya olmak üzere Avrupa’da meydana gelen bilim ve sanat alanındaki gelişmeleri ifade etmektedir (Ballıkaya, 2015: 90). Rönesans denildiğinde 3 önemli buluş karşımıza çıkmakta ve etkin olarak kullanılmaya başlanmaktadır. Böylece büyük değişimler bu buluşlara dayandırılmıştır.

Bunlar; barut, matbaa ve pusuladır. Barutun aktif olarak kullanılması feodalitenin çözülme sürecini hızlandırmıştır. Matbaa, bilginin kapısının sadece aristokratlara değil herkese açılmasını sağlamış ve böylece sorgulamalar zincirini beraberinde getirmiştir. Pusula ise coğrafi keşiflerde etkili bir şekilde kullanılmıştır. Reform çağı ise kaynağını Almanya’da bulmuştur (Erdem, T. 2009: 45). Matbaanın etkin bir şekilde kullanılmasıyla birlikte dinsel metinler çoğaltılmıştır. Çoğaltılan dinsel metinler dinin daha geniş kitlelerce anlaşılmasına olanak vermiş buna nazaran da kilisenin din kurallarındaki tekelci yorumlayışına karşı bir vaziyet oluşturmuştur. Bu süreç ise dinde yenilenme ve yeni fikirlerin doğmasını, kilisenin sorgulanmasını beraberinde getirerek başlangıçta Hristiyanlığın özüne dönüş şeklinde ortaya çıkıp sonrasında dinin dünyevileştirilmesine dönüşmüş, nihayetinde Reform çağı adını almıştır (Erdem, T. 2009: 45).

Kartezyen felsefe ve Aydınlanma çağına Aydınlanma çağı potasında eritip değinilecektir. Zira 17. yüzyıl felsefesini büyük oranda yönlendiren Kartezyen Felsefe, Descartes’in başlattığı ve yeni bir düşünme sistematığı ile doğa ve akıl arasındaki ayırımı netleştiren, Aydınlanma Düşüncesinin bu manada temelini atan bir metottur. Çiğdem (1997: 13), Aydınlanmayı “İngiliz Devrimiyle başlatılıp, Fransız Devrimiyle bitirilen felsefi bir hareket ve daha da önemlisi, bu hareketin sonuçlarıyla belirginlik kazanan toplumsal ve siyasal bir süreç” olarak ele almaktadır. Yani 1640-60 İngiliz devrimi ve 1789 Fransız devrimi arasındaki süreç Aydınlanmayı kapsamaktadır. Aydınlanmanın en genel amacını toplumun her kurumuna ve noktasına hâkim olan “kötü” nitelikteki güç yerine “özgürleştirici” olan aklın düzenini koymaktır (Çiğdem, 1997: 14). Bu süreç içerisinde Aydınlanma, tek noktada ya da tek fikir çatısı altında toplanmamıştır. Aydınlanma hakkındaki eserlere bakıldığında Aydınlanmanın Fransız, İngiliz ve Alman olarak ayrıldığı görülmektedir. Zaten Aydınlanma içerisinde sayılabilecek düşünürlerin fikirlerine bakıldığında da bazı noktalarda birbirlerinden ayrıldığı görülmektedir. Bunun sebebi ise Aydınlanmanın bir kuram ya da ideoloji olmamasına yani sistematik olarak düşünülmüş ve tasarlanmış bir düşünüş olmamasına bağlanabilir. Farklılıklarına rağmen literatürde Aydınlanma içerisinde iki önemli ana ortak nokta söz edilebilir. Bunlar; ilerleme ve akıldır.

İlerleme ve akıl kavramlarına geçmeden önce Orta Çağda mevcut olan düşünce yapısı hakkında bir paragrafta değinilecek olursa: 1500’lerden önce hâkim olan dünya görüşü organik dünya görüşü olduğu ve bilimsel çatısını da Aristoteles ve Kilise’nin oluşturduğu görülmektedir (Capra, 2014: 61). Organik dünya görüşünde dünyaya canlı ve manevi olarak

bakılmaktadır. Aristoteles ve Kilisenin oluşturduğu bilimsel çatı ise evrenin merkezine dünyayı ve insanı koyan bir anlayıştır. Bu noktada Capra, bilimsel devrimin ve doğal olarak da değişimlerin başlangıcını Batlamyus ve Kitab-ı Mukaddes'in yer merkezli görüşünü deviren Kopernik'in başlattığını ifade eder (Capra, 2014: 62). Yani dünyanın evrenin merkezinde olduğu şeklinde düşünce Kopernik ile birlikte yıkılmış, o zamana kadar tüm yıldızların ve gezegenlerin dünya etrafında döndüğü düşüncesi olan yer merkezli, dünya merkezli düşüncenin temeli kökünden sarsılarak yerini güneş merkezli düşünceye bırakmaya başlamıştır (Adadağ, 2011: 56). Bu büyük bir düşünceydi. Bundan sonra tüm felsefe yeniden kurulabilir demektir. Merkezdeki düşünce, temel taş değişmekte Hristiyanlık ve doğal olarak kutsal kitap sorgulanmaktaydı. Bu fikir tüm "modern" felsefenin temelini oluşturmuş, yeni bir kozmos anlayışı ortaya çıkarmıştır. Zaten Kopernik, görüşünün dönemin dini anlayışını ne kadar derinden sarsacağına farkında olmalı ki bu görüşü içeren kitabının yayınını ölüm yılı olan 1543'e kadar ertelemiştir (Capra, 2014: 62). Yine Capra'nın aktardıklarından, bu düşüncenin daha sonra Giordano Bruno'nun feci bir şekilde canına mal olacağı hatırlanacak olursa dönemin şartları daha iyi görülecektir.

Aydınlanma felsefesinin ana önemi onun akli yüceltmesinden gelmektedir. Çiğdem'in ifadesiyle; "Akıl bütün insanların kendi özel ve kendilerinin dışında kalan bütün insanları kapsayan genel ve ortak amaçlara varabilmeyi sağlayan, ilke olarak bütün bireylerin kullanabileceği bir yetidir, sadece ruhban sınıfının ya da aristokratların değil (Çiğdem, 1997: 37)." Yani evrensel bir olgu olan akıl ortak amaçlara ve ortak doğrulara ulaşmada etkin olarak kullanılmalıdır. Bu noktada akla "o zamana kadar insanlar aklını kullanmıyor muydu da Aydınlanma devrinde aklını kullanmaya başladı?" şeklinde bir soru gelebilir. Descartes ise akla gelen bu soruya karşı aklın kullanılmasından ziyade aklın doğru kullanılmasını öne çıkarır ve akli doğru kullanma yöntemini arar (Erdemli, 2012: 106). Descartes, muğlak olan her şeye resmen savaş açmıştır. "Sadece muhtemel olan her türlü bilgiyi reddediyor ve ancak tam anlamıyla bilinen ve hakkında en ufak bir kuşkuyla imkân olmayan şeyleri –ki inanılması gerekenler yalnızca bu bilgilerdi- kabul ediyordu (Capra, 2014: 66)." Böylece dünyada hiçbir karmaşaya yer bırakmamış, "her yerde aynı olan, kesin" doğrulara ulaşmaya çalışmıştır (Bozkurt, 2014: 7). Descartes'ın her yerde aynı olan mutlak doğruları Kartezyen felsefenin de temel taşlarından birisi olmuştur. Diğer yandan Bacon ise akli kullanma konusunda kendinden sonraki nesillere aklın nasıl kullanılacağına dair tümevarım yöntemini bırakmaktaydı (Kılıoğlu, 2015: 345). Bacon, aklın kullanılmasında o zamana kadar "doğayı anlama"yı içeren tutumu "öngörü" ve "denetim" şeklinde değiştirmiş. Organik dünya

görüşünde ifadesini bulan “saygı duyulan, canlı olan doğa” fikrine karşı doğanın dönüştürülmesi ve tahakkümünü savunmuştur. Son olarak Newton’un tüm dünya hatta evren yasalarını matematiksel kurallara tabi tutması her şeyin işleyişinde matematik aranmasına ve böylece “mekanik dünya” görüşünün yerleşmesine sebep olmuştur (Capra, 2014: 79).

İlerleme konusuna gelindiğinde karşımıza Fransız Aydınlanması’nda Turgot çıkmaktadır. Turgot’un savunduğu ilerleme fikriyle beraber insanlığın tarihi ortak bir potada eritilmiş ve bilimdeki gelişmeye dayandırılan bir evrensel tarih kurgulaması ortaya çıkmıştır (Çiğdem, 1997: 42). O dönemde birçok düşünürde doğrusal bir tarih anlayışına dayalı insanlık tarihinin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin pozitivist sistematikleştirilmesini sağlayıp kurucu babası olan Comte’un yaptığı insanlık tarihi sınıflandırması (üç hal yasası) bu ilerleme fikrine dayandırılabilir (Ballıkaya, 2015: 88). Buna göre insanlık “teolojik aşama”, “metafizik aşama” ve “pozitivist aşama” olarak üç aşama geçirmekte ve pozitivist aşama son aşamayı oluşturmaktadır.

Aydınlanma felsefesi genel olarak akli ön plana çıkarmış ve aydınlanmacılar, önceki dönemdeki düşünürlerden daha fazla akla bel bağlayarak akılla evreni tamamen anlayabileceklerine kanaat getirmişlerdir (Zeitlin, 2002: 229). Bu kanaat getirmenin sonucunda da insan edilgen olan değil etkin olan duruma gelmiştir. Cangızbay’ın ifadesiyle Aydınlanma ile birlikte insan “ilk defa bağımsız değişken” olmuştur (Aktaran: Erdem, T. 2009: 47). Aklını kullanmış, gözlem yapmış, sebepleri görmüş ve harekete geçerek dönüştürmüştür. Kişi aklını kullanmakla da bir şey yapmış sayılmamaktadır. Çünkü eylem olmadıkça, yani harekete geçmedikçe aklını kullanmak hiçbir şey ifade etmemektedir. “Eylemde somutlaşmayan aydınlanma, aydınlanma olamaz. Eylem zorunluluğu nedeniyle de aydınlanma bir yaşama tutumudur (Erdemli, 2012: 101).” Bu yaşama tutumu bizim karşımıza modernizm ya da modernite şeklinde çıkmaktadır. Modernite, Aydınlanma’nın hayata geçiriliş biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır ve Aydınlanma ile aynı temellere dayanmaktadır. Wood, Aydınlanmanın dayandığı temeller arasında rasyonalizm, evrensel hakikat ve değerlere inanç, ilerleme ve akli saymıştır (Erdem, T. 2009: 105). Bu bağlamda modernitenin evrensel ahlaki ölçülere vurgusu, Descartes tarafından biçimlendirilmiş “rasyonelliği” ve Aydınlanma düşünürlerinden aldığı akılcı yöntemlerine bağlılığı oldukça benzerdir (Kılıoğlu, 2015: 335). Dayanılan ilkelerin ortak oluşunu bağlı kalarak modernizmin ilerleme demek olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Erdem, T. 2009: 384). Bunlara ilaveten Aydınlanma ile birlikte gelen dönüşümde, bir olay olduğunda bunun

sebebini geleneksel olarak toplumüstü ya da doğaüstü bir güçte aramak yerine toplumda ya da doğada aramak vardır (Solmaz, 2011: 36). Modern süreçlerde de değişim ya da olaylar açıklanırken görüntüde olanlar esas alınmaktadır.

Küreselleşme bakımından Aydınlanma felsefesinin bir kırılma noktası olduğu aşikârdır. Hem kendi çağında hem de sonraki çağlarda büyük dönüşümlere sebep olmuş, günümüzdeki gelişmelerin fitilini ateşlemiştir. Küreselleşme bağlamında Aydınlanma felsefesi bir “sınır kaldırma” sürecidir. Günümüzdeki anlamıyla küreselleşmeden bahsedebilmek için öncelikle bir “ortak düşünüş şekli, ortak değer” olmalıdır, aksi takdirde “herkes yabancı, herkes düşman” şeklinde bir algılayış kaçınılmaz olabilir. Burada Aydınlanma, aklı ön plana çıkararak herkeste olan ve herkesçe aynı görülen bir olgu üzerine “ortak değerler”, “mutlak doğrular”, “bütün, mekanik dünya” inşa etmiştir. Böylece insanların birbirlerine karşı “düşünsel sınırları” kaldırma yolunda büyük adım atılmıştır. Modernite bu noktada önemli bir şekilde uygulanmış ve ortak değerlere insanlığı ulaştırmaya çalışmıştır. Buna örnek olarak İnsan Hakları verilebilir. Diğer yandan yine Aydınlanma’nın temelleri üzerine inşa edilmiş olan pozitivizm ve doğal olarak pozitivistler “Doğu ve Batı’nın birliğini savunmaktaydılar (Ertürk, 2012: 5).” Böylece tüm insanlığı düşünerek evrensel değerler ve çözümler üretmeye çalışmaktaydılar. Turgot tarafından ifade edilen ilerleme düşüncesi ise küreselleşme yolunda ortak bir tarih oluşturma yönünden oldukça önemli ve dikkate değerdir. Böylece tüm dünya toplulukları ortak bir tarih içerisinde değerlendirilebilecek ve “küresel” bir tarihten bahsedilebilecektir.

Diğer yandan yukarıda ifade edildiği üzere Aydınlanma Felsefesi sonucunda ortaya çıkan “hareket etme, eyleme geçme” tutumu kişilerin ve toplumların sürekli ilerleme ve gelişme tutumuna dönüşmesini beraberinde getirecek, bu da küreselleşme sürecine doğrudan etki edecektir. Sonuçta küreselleşme bir manada insanın sürekli bir biçimde büyüme ve ilerleme fikriyle doğrudan bağlantılıdır. Şimdi bu ilerleme ve gelişme fikrinin, “hareket etme, eyleme geçme” tutumunun başka bir arka planına değinilecektir.

2.2.2. Kapitalizm

Küreselleşmenin fikirsel olarak arka planına bakıldığında karşımıza aydınlanma düşüncesinin yanında kapitalizm de çıkmaktadır. Görmez, pozitivist düşünce biçiminin ve ticari kapitalizmin küreselleşmenin yaratıcısı olduğunu ifade etmektedir (Görmez, 2005: 4).

Bunun yanında küreselleşme ve kapitalizm arasında birçok düşünür bağ kurmuş, küreselleşmeyi kapitalizme dayandırmıştır. Bu düşünürlere birazdan değinilecektir. Öncelikli olarak üzerinde durulması uygun görülen mesele kapitalizmin bir ekonomik sistem olarak insan yaşayışını, düşüncelerini belirleyip belirleyemediği, belirlerse ne oranda belirleyebildiğidir. Bunun sebebi ise küreselleşme sürecinde ortaya çıkan sürecin (eğer kapitalizm gündelik yaşantıyı vb. belirleyebiliyorsa) dinamiklerini ortaya koymaktır.

Kapitalizmin tanımlarına öncelikli olarak değinilmese de günümüzde bu konulara ilgi duyan herkes en azından kapitalizmin günümüzde birçok coğrafyada geçerli olan bir ekonomik sistem olduğunu bilmektedir. Fakat elbette tarihsel süreç içerisinde her zaman geçerli ekonomik model olmamıştır. Kapitalizme gelinceye kadar farklı ekonomik yaşayışlar da tecrübe edilmiştir. İnsan öznesi ise tüm toplumsal sistemler içerisinde başat olarak bir öneme sahiptir, sonuç itibarıyla bu sistemleri ortaya çıkaran da düzenleyen ve sürdüren de insan öznesi olmaktadır (Kılıç, 2014: 1). Fakat bunun yanında belli bir üretim tarzı ortaya çıkıp yerleştikten sonra doğal olarak toplumların kurumları, yaşayış biçimleri ve bunun yanında zamanı kullanımları da o üretim yapısına göre vaziyet almaktadır. Yani üretim tarzı kavramı toplumların bilinçlerini belirleyen ve onları bütünüyle saran belirleyici bir etken olmaktadır (Kılıç, 2014: 8). Bu noktada sorumuzla ilgili olarak karşımıza kapitalizmin önceki ekonomik sistemlere göre iktisadi faaliyetlerin, toplumdaki ekonomiyi vaziyetinden ziyade, ekonomiden topluma oluşu vaziyeti görüşü makul bir hal alacaktır (Önalın, 2014: 57). Yani önceki formasyonlarda insanların şeylerle ilişkisini yine insanlar belirlerken kapitalizmle birlikte şeyler, insan ilişkilerini yönlendirir vaziyete gelmektedir. Zaten bu konuda iki ayrı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birisine Marx tarafken diğerine Weber taraf olmuştur. Marx, ekonomik ilişkilerin belli bir düzeni üreteceğini, alt yapının üst yapıyı belirlediğini savunurken, Weber belli bir ahlak düzeninin ve bu ahlak düzenine uygun tutum ve davranışların belli bir ekonomik sistemi ortaya çıkaracağını savunmuştur (Dedeoğlu, 2012: 203). Açıkçası her ikisine de hak verilebilir. Peki neden? Bir ekonomik düzen, ortaya çıkarken elbette belirli tutumlar ve davranışlar sonucunda şekillenmektedir. Bunun yanında o ekonomik düzen uygulanmaya başlandığı anda günlük hayata etki edecek, yeni kurumlar oluşturacak ve bireyleri de buna göre yeniden şekillendirecektir. Bu durum zıt iki tezden ziyade birbirlerini destekler niteliktedir denilebilir. Yani insan, etken bir özne olarak kendine ait ekonomik sistemi dizayn ediyor, sonrasında bu sisteme kendini entegre ederek edilgen bir nesne konumuna düşüyor. Ta ki yeni bir sistem mecburiyeti doğup etken bir role kendini yeniden yükseltene kadar. Böylece ilk sorunun cevabının verildiği düşünülmektedir.

Kapitalizm, ortaya çıktıktan sonra gerek gündelik hayatı, gerek devlet kurumlarını gerekse de insan ilişkilerini düzenlemektedir. Çünkü sistemi ortaya çıkaran özne artık o sistem içerisinde edilgen bir hal almaktadır ve sistemin nesnesi haline gelmektedir.

İkinci olarak da “kapitalizm ve küreselleşme arasında ne gibi bağ kurulabilir?” şeklinde bir soruyla yol haritası çizilebilir. Bu soruyu cevaplarken öncelikle bazı yazarların, düşünürlerin çıkarımlarına değinilip sonrasında kapitalizmin bir tanımına bakılacak, son olarak da konu çerçevesinde kapitalizmin özellikleri ve küreselleşme arasında bağ kurularak başlık sonlandırılmaya çalışılacaktır. Tabii aslında bu tek soru gibi görünen cümle içerisinde birçok soruyu da barındırmış olacaktır, yeri geldikçe bu sorulara cevap aranacaktır. Görmez, “küreselleşme, sanayi devrimi ve ticari kapitalizmin zorunlu sonucudur” demektedir (Görmez, 2005: 4). Yani küreselleşme süreci kapitalist süreçlerin “zorunlu” bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan bazı “liberaller ve eleştirel teorisyenler de küreselleşmeyi kapitalizmin yeni bir aşaması olarak görmektedirler (Şimşek, 2016: 6).” Buna paralel olarak Robinson da kendi yaklaşımını “küresel kapitalizm” teziyle özdeşleştirip küreselleşmeyi kapitalizmin tarihsel sıçramalarının yanında yeni bir aşaması olarak görmektedir (Robinson, 2002: 133). Diğer yandan Adda ise küreselleşmeyi “kapitalizmin evrensel yayılışının ifadesi” olarak tanımlamaktadır (Akt: Şimşek, 2016: 17). Son olarak Kartal ise küreselleşmeyi kapitalizmin karakteristik özelliği olarak değerlendirmektedir (Kartal, 2007: 255). Görüldüğü üzere kapitalizm ve küreselleşme arasında kurulan bağ olumlu anlamda bu düşünceler etrafında dönmektedir. Bu düşüncelere göre küreselleşme kapitalizmin ya yeni bir aşaması, ya sonucu ya da onun karakteristik özelliklerinden birisidir. Peki, kapitalizm nedir (sosyal bilimlerdeki birçok şey gibi net bir tanımı olmamasına karşın) ve hangi zamanlarda, hangi şartlarda ortaya çıkmıştır?

Kapital sözcüğünden türeyen ve doğal olarak sermayenin ön plana çıktığı kapitalizm nedir? Dedeoğlu, kapitalizmi bir üretim, gelir dağılımı ve tüketim metodu olarak ifade eder (Dedeoğlu, 2012: 202). Yani işin sadece üretim tarafını değil ekonomiyi oluşturan tüm süreçleri ve işlemleri kapsamaktadır. Marshall ise, sosyoloji sözlüğünde kapitalizmi şöyle tanımlar: “Üreticilerin dolaylımsız ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, satış, mübadele ve kâr amacını güden bir ücretli emek ve meta üretimi sistemi (Marshall, 1999: 382).” Wallerstein ise “kapitalizm her şeyden önce tarihsel bir toplumsal sistemdir.” der (Wallerstein, 2006: 11). Yine Wallerstein, kapitalizmle hem sözcük hem de anlam olarak doğrudan bağlantılı olan sermayeyi ise “... birikmiş zenginlikten başka bir şey değildir.” diyerek ifade

etmektedir (Wallerstein, 2006: 11). Burada aydınlatılması gereken diğer mesele de bu sermayenin, dolayısıyla da üretim araçlarının kimin elinde olduğudur. Özel girişim düzeni olarak da tanımlanan kapitalizmde üretim araçları, yani üretime giren hammadde, araç ve gereçler, doğal olarak sermaye ağırlıklı olarak özel ya da kişisel mülkiyettir (Köksal Aksu, 2010: 5). Peki kapitalizm hangi tarihlerde ne gibi şartlarda ortaya çıkmıştır?

Kapitalizm söz konusu olduğunda araştırmalara dâhil edilecek ve eserlerinden faydalanılacak olmazsa olmaz düşünürlerin başında Karl Marx gelmektedir. Bundan mütevellit kapitalizmin hangi koşullarda ve hangi dönemde ortaya çıktığı sorusunu cevap ararken büyük ölçüde Marx'a yer verilecektir. Marx, kapitalist toplum yapısının feodal toplum yapısının çözülmesiyle doğduğunu söyler (Marx, 2011: 688). Ona göre üretim ve geçim araçları başından beri sermayeye ait değildir, ilk birikim denilen şeyin ortaya çıkması için birbirlerinden farklı olan iki meta sahibinin karşı karşıya gelmesi gerekmektedir; “ ... bir yanda, sahip buldukları değerler toplamını başkalarının emek güçlerini satın alarak artırmaya can atan para, üretim ve geçim aracı sahipleri öte yanda, kendi emek güçlerini satan ve dolayısıyla emek satıcısı olan özgür işçiler yer almalıdır (Marx, 2011: 687).” Marx'a göre “Kır üreticisinin, köylünün topraktan yoksun bırakılması, bütün sürecin temelini oluşturur. Bu mülksüzleşmenin tarihi farklı ülkelerde farklı renklere bürünür, farklı aşamalarını farklı sıralarla ve farklı tarih dönemlerinde geçirir. Bunun klasik biçimine sahip olduğu tek yer İngiltere'dir (Marx, 2011: 689).” Yani kapitalizmin ortaya çıkışında iki ayrı gruptan (sermaye sahipleri ve emek sahipleri) birinin mülksüzleşmesi sonucunda (burada İngiltere'de çitleme hareketi ile ortaya çıkmıştır) emeğini satması ve kendi üretim araçlarından da kopması belirleyici olmuştur. Çelik ve Dağ ise kapitalizmin ortaya çıkışını, Merkantilist ve Fیزیokrat düşüncenin etkisi ile tarım ve ticaretteki ilerlemeler ve yeni ticaret yollarının keşfine bağlandığını aktarmışlardır (Çelik ve Dağ, 2017: 51). Bu ticaret yollarının keşfi ile güvenli yollar ortaya çıkmış ve istikrar burada sağlanarak birikimin önü açılmıştır.

Diğer yanda Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı eserinde kapitalizmin ortaya çıkışında dînî ve ideolojik saikler ön plana atmıştır. Çilecilik olarak da bilinen asketizmin insan yaşamında ve meslek hayatında, bunun yanında Protestanlıkta da kendini göstererek kapitalizme yön verdiğini söyler. Buna göre;

“... asketizm Eski Ahite uygun olarak ve “iyi iş” anlayışının ahlaki değerlendirmesi de tam bir analogi içinde kalarak zenginlik peşinde koşmayı, reddedilmesi gereken; fakat mesleki uğraşının ürünü olarak

zenginliğe ulaşmayı tanrının kutsaması olarak görmekle kalmayıp, ayrıca daha da önemlisi, durup dinlenmeden sürekli, sistematik dünyevi meslek öğretisinin dini değerlendirilmesinin asketizme ulaştıracak en yüksek araç ve aynı zamanda insanın yeniden doğmasının ve gerçek inancın en emin ve açık ispatı olması, bizim burada kapitalizmin “ruhu” olarak adlandırdığımız yaşam biçiminin yayılmasının en büyük manivelası olmuştur. Ve tüketimin sınırlandırılması ile kazanç peşinde koşmanın serbest bırakılmasını birlikte ele aldığımızda ortaya çıkacak pratik sonuç çok açıktır: asketizmin tasarrufa zorlaması ve biriken sermaye (Weber, 1999: 148).”

Yani asketizm, Protestanlıkta da yer edinerek çileci bir yaşam şekline, fakat aynı zamanda çalışmayı bir ibadet olarak görmeyi içererek bir birikim sağlanmasına sebep olmaktadır. İlaveten tüketimin sınırlandırılmasıyla birikimin boş yere harcanmaması, tekrar birikime sebep olmasıyla kapitalizmi ortaya koymuştur.

Kapitalizmin ortaya çıkışında da kesin bir tarihten bahsedilememesine rağmen literatürde 16. yüzyıla daha çok karşılaşılmaktadır. Marx’ın da dediği gibi farklı ülkelerde farklı şekillerde, farklı zamanlarda meydana gelmiştir. Fakat yine de Marx ilk belirtilerinin dağınık biçimde Akdeniz kentlerinde ticaretin 14. ve 15. yüzyıllarda tekrar canlanmasıyla görüldüğünü söyler ve kapitalist dönem olarak da 16. yüzyılı işaret eder (Marx, 2011: 688). Wallerstein ise “Benim görüşüm, bu tarihsel sistemin doğuşunun onbeşinci yüzyıl sonları Avrupası’nda yer aldığı; sistemin zaman içinde, ondokuzuncu yüzyıl sonlarına gelindiğinde tüm yerküresini kaplayacak biçimde mekân içinde de genişlediği; bugün hala tüm yer küresini kaplamakta olduğudur (Wallerstein, 2006: 16).” ifadelerini kullanmıştır. Diğer yandan Fülberth, Hollanda ve İngiltere’yi 16. yüzyılda kapitalist işletmeyi ilk uygulayan ülkeler olarak kabul etmiştir (Fülberth, 2011: 87). Başka bir araştırmacı olarak Dowd, bazı yazarların ortaçağ İtalya’sını ya da 17. yüzyıl Hollanda’sını örnek gösterdiğini fakat tam olarak iktisadi, sosyal ve siyasi ilişkiler bütünü olarak 18. yüzyıl Britanyasını vurgular (Dowd, 2008: 19). Buradan da çıkarılacağı ve Köksal Aksu’ya katıldığımız üzere kapitalizmin ortaya çıkışı kesin bir dönemle çizilmese de 16. yüzyıl gibi belirlediği, 19. yüzyıla kadar da zamanla doruğa çıktığı görülmektedir (Köksal Aksu, 2010: 6). Diğer yandan hangi şartlarda ortaya çıktığı hususunda da net bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Yukarıda Marx ve Weber gibi iki büyük düşünürün görece uzun alıntılarında da gördüğümüz üzere ekonomik ya da din gibi nedenlerle ya da bu ikisinin birbirini desteklemesiyle de ortaya çıkmış olabilir. Fakat şartlar göz önüne alındığında somut olarak Marx’ın görüşü tarihsel, siyasi ve ekonomik düzenlemelerde takip edilebilirliğiyle

kendisine daha sağlam bir yer edinmektedir. Bu noktada bir sonraki soruya geçmenin vaktinin geldiği düşünülerek kapitalizm ve küreselleşme arasındaki ortak özellikleri bulmaya çalışılacaktır.

Küreselleşmeye bakıldığında konuyla ilgili olarak ilk akla gelen özellikler şunlar olacaktır: “metaların genelleşmiş üretimi”, “bu üretimin coğrafi olarak geniş alanlara yayılması”, “kitleler halinde tüketim”, “bu üretim ve tüketimi kontrol edebilecek belli bir siyasi yapılanma” ve “finans piyasasının yükselişi”. Bu sayılanlar kendi içlerinde birçok süreci ve durumu barındırmasının yanında üst başlık olarak göze ilk çarpanlar olmaktadır. Şimdi anlamaya çalışılacak şey kapitalizmin, küreselleşmenin sayılan bu özelliklerine yön verip veremeyeceği, ikisinin benzer olup olmadığıdır. Bu noktada, sırasıyla açıklanmaya çalışılacak olursa: metaların genelleşmiş üretimi küreselleşme ve kapitalizm arasında bir bağ kurdurabilir mi? Bilindiği gibi feodalizm, toprağa dayalı ve bağlı küçük üreticilerin küçük çapta üretim yaptığı bir üretim şeklini geçerli kılmaktaydı (Dobb, 1984: 179). Bu üretim tarzının toplumu içerisinde de feodal yönetici ve toprağı işleyen köylüler olarak iki sınıfı bulunmaktaydı. “Artık ürün”e feodal yönetici tarafından el konulur, toprağı ekenler ise ihtiyaçları kadarını alabilirdi. Fakat feodalizmin çöküşü ve Marx’ın da deyişyle emek kesiminin topraktan kopmasıyla yeni bir sınıf sistemi ortaya çıktı. Bu sınıflar sermaye sahipleri ve işçilerdi. Burada kapitalizme özgü olan en büyük özelliklerden birisi sermaye sınıfının sürekli kâr isteğiydi. Feodalizmde olmayan bu tutku (kâr isteği) kapitalizmi yönlendirmekteydi. Wallerstein’in de dediği gibi “Bu kullanımda başlıca amaç ya da niyet, sermayenin kendini büyütmesidir (Wallerstein, 2006: 12).” Yani kapitalizmle birlikte hedef artık “insanın doğal ve maddi ihtiyaçları doğrultusunda değil; para tutkusu, serüven aşkı, yaratıcılık doğrultusunda şekillenmektedir (Gençoğlu, 2012: 105).” Kapitalizmin ortaya çıkardığı bu sermaye birikimi tutkusu, sürekli kâr hedefi ve metaların değişimine yönelik ekonomi modeli de sonuç olarak geçimlik ve ihtiyaçlar doğrultusunda üretimi ortadan kaldıracaktır. Zaten emek kesiminin üretim araçlarının elinden alınması ve topraktan kopması başka bir durumu da beraberinde getiremezdi. Çünkü üretim araçlarına sahip olanlar, herkes için üretim yapacak ve birikimi bununla sağlayacaktır. Böylece geçimlik ekonomi modelinden metaların değişimine dayanan ve onların yoğun bir şekilde genel olarak üretileceği metaların genelleştirilmiş üretimi modeline geçilecektir. O halde kapitalizm, içinde bulunan sürekli birikim ve kâr hedefleri doğrultusunda, bunun yanında ortaya koyduğu metaların değişimine ve üretim araçlarının özel mülkiyetine yönelik ekonomi modeliyle metaların genelleştirilmiş üretimini ortaya çıkarmıştır.

Diğer bir nokta ise bu genelleştirilmiş üretimin geniş coğrafi alanlara yayılmasıdır. Bu noktada hepsinde olacağı gibi kapitalizmin kâr ve sermaye birikimi güdüsü karşımıza çıkmaktadır. Bu noktayı yine Wallerstein'den alıntı yaparak açıklayacağız: “ ... bizim kapitalist adını verdiğimiz şey, sermayeyi elinde tutanın dur durak bilmeyen ve ilginç bir biçimde kendine dönük olan bu gitgide daha çok sermaye biriktirme hedefi ve sermayeyi elinde tutanın bu nedenle, hedefine ulaşmak için başka kişilerle kurmak zorunda olduğu ilişkilerdir (Wallerstein, 2006: 12).” Başka kişilerle kurmak zorunda olunan bu ilişkiler öncelikle sermayenin bulunduğu çevrede, yetmemeye başladığı zaman da başka çevrelerde kendini gösterecektir. Böylece Dowd'ın da dediği gibi iktisadi büyüme yatay büyümeyi gerektirecek, hatta zorlayacaktır (Dowd, 2008: 22). Böylece sermaye vatani olmaksızın başka coğrafyalara yayılacak ve ürettiği ürünleri burada pazarlayacaktır, hatta bu iş maliyetli oluyorsa ürünleri doğrudan o coğrafyalarda üretecektir. Bu da zaten küreselleşmenin öne çıkan özellikleri arasındadır.

Üçüncü olarak karşımıza “kitleler halinde tüketim” çıkmaktadır. Bu özelliğin konumuz açısından iki önemli yanı vardır. Bunlardan birisi “kitleler halinde tüketim” derken tüketimi kitleleşirmek, yani bir tüketim kültürü oluşturmaktır. Diğerisi ise coğrafi olarak kitleler oluşturmak olacaktır. Yani yerleşim olarak yataydan ziyade dikey bir vaziyet söz konusu olmaktadır. İlkine bakılacak olursa, toplumları geçimlik ekonomisinden çıkartıp piyasa ekonomisine çeken kapitalist iktisat, kârı ençoklaştırmak için üretimi doğal seyrinden kopardığı gibi tüketimi de doğal seyrinden kopararak ihtiyaçlar alanını genişletmiş ve bir tüketim ideolojisini ortaya çıkarmıştır (Önalın, 2014: 57). Maksimum kâr için maksimum üretim, bunun sürekliliği için de maksimum tüketim gerekecektir. Bu kârın sürekli olabilmesi için elbette tüketimin de sürekli olması gerekmektedir. “Bu nedenle sürekli ve yapay gereksinimler ve talepler yaratılmalı ve bu taleplerin olabilmesi için de kapitalist sistem tarafından topluma sürekli bir propaganda ve reklamizasyonun değişik araçlar ve vesilelerle yapılması kaçınılmazdır (Dedeoğlu, 2012: 202).” (Bu tüketim kültürünün ve tüketim toplumunun ayrıntılarına ileriki bölümlerde değinilecektir.) Burada önemli olan kapitalizmin bu kâr ve sürekli büyüme güdüsünün küreselleşmenin gözle görülür özelliklerinden kitleler halinde tüketimi ortaya çıkarmasıdır. Bu tüketimin ikinci boyutu ise coğrafi yerleşimde kendini göstermektedir. Bilindiği gibi her üretim tarzı kendi mekânını arar, oluşturur ve onu şekillendirir. Bu noktada birçok araştırmacı tarafından kent, kapitalizm ve ilerleme ile eşitlenmiştir (Merrington, 1984: 184). Merrington, kapitalist devrimin kökeninde kırsal ve kentsel üretim ve tüketim ayrışmasının yattığını vurgulamakta ve kenti

ilerlemenin dinamik kökeni olarak nitelemektedir. O'na göre kırsal durgun ve edilgen olması karşısında kentin değişken ilişkiler merkezi ve sermayenin zenginliğinin yoğunlaşmasının çekirdeği olması, kapitalizmin zaferinin kent uygarlığının ve pazar özgürlüğünün ilkeleri sayesinde olmuştur (Merrington, 1984: 185). Zaten kapitalizmin kendi özellikleri ve dinamikleri içerisinde feodal dönemin mekânını kullanması neredeyse imkânsızdır. Gerek güvenlik açısından, gerek zaman ve maliyet açısından feodal dönemdeki yerel mekânsal düzenleme pazar ekonomisinin ortaya çıkmasına engel olacaktır. Kapitalist dönemde ise kentin ön plana çıkarılması, pazar için güvenli bir mekânsal düzenleme olması ve yoğun bir nüfusu da bir araya toplayıp tüketimi çabuklaştırması açısından işlevseldir. Böylece yoğun üretim-yoğun tüketim aynı mekân içerisinde daha hızlı ve maliyetsiz bir şekilde kendini bulacaktır. Bunun yanında “Kent havası insanı özgür kılar.” sözü de gelişimin ve ilerlemenin önünde bu mekânsal düzenlemenin önemini vurgulamaktadır.

Kapitalizm, kendisini gerçekleştirebilmek için istikrarlı ve bütüncül bir yönetim ister. Feodal dönemin yönetim düzeni oldukça parçalı bir yapıda olduğu için burada ne istikrardan ne de güvenden bahsedilebilmekteydi. Yani kapitalizm için o dönemde yeni bir siyasi düzen gerekmektedir. Böylece modern ulus devletin de temelini oluşturacak mutlakiyetçi sistemler oluşmaya başladı. Fülberth bu konuda kapitalizm için gerekli olacak üç birlikten bahsetmektedir: 1) Egemenlik, 2) Sınır-Coğrafya, 3) Halk-ulus (Fülberth, 2011: 123). Böylece kapitalizmin ilk gelişim aşaması için tek egemenlik altında metaların ve ticaretin güvenliği sağlanabilecek, sınırları belli bir coğrafyada büyüme ve gelişim sağlanabilecek ve birlik içinde olan ve homojen olarak oluşturulmaya çalışılan kitleye göre üretim ve tüketim kalıpları oluşturulabilecekti. Ökmen, kapitalizmin gelişim süreci içerisinde beliren ve sermaye birikiminde oldukça önemli işlevleri olan modern devletin ilk şekli olan mutlak monarşileri, denizaşırı topraklarla sömürgeci ilişkiler kurarak kendi tüccarlarını güçlendirmesi ve ulusal ticaret için korumacı politikalar belirlemesi ile kapitalizmin gelişmesinde büyük rol oynadığını daha sonrasında ise yeni oluşumları beraberinde getirerek modern devlete evrilip, hâlâ sermaye birikiminde önemli roller oynayan yapılar olarak ifade etmektedir (Ökmen, 2005: 23). Yani kapitalizmin ortaya çıkışına kadar görülmemiş olan bir yapılanma, kapitalizmin bir toplumsal gerçeklik haline gelmesiyle beraber ortaya çıkmaya başlıyor. Başlangıçta mutlak monarşiler olarak kendisini gösterip yukarıda saydığımız üç birliği sağlayıp kapitalizmin gelişiminde bir mihenk olup, sonrasında modern ulus devletlere evriliyor ve uluslararası ticaret hacmiyle birlikte günümüzde de gerek bölgesel yapılanmalar gerek birlikler olarak kendini tekrardan revize etmeye çalışarak küreselleşme sürecindeki

siyasi yapılanmalar hakkında bize fikirler veriyor. Burada anlamaya çalışılan şey küreselleşme sürecinde meydana gelen siyasi yapılanmaların arkasındaki saiklerdir. Görüldüğü kadarıyla sermayenin birikimini sağlamak ve ona güvenli alanlar oluşturmak için devlet yapılanması da değişen güç dengeleriyle birlikte kapitalizmin ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Tabi bu sosyal bilimlerin birçok konusunda olduğu gibi kesin bir yargı değil, bir çıkarımdır.

Son olarak küreselleşmenin gözle görünür özellikleri içerisinde sayılan finans piyasalarının yükselişinin kapitalizmle ilişkisi anlamaya çalışıldığında, tekrardan sermaye ve sermaye birikimi kavramına dönmek durumunda kalınacaktır. Sermaye birikimi, sermayenin ne kabul edildiğine göre değişen bir süreçle ilerler. Örneğin sermayenin yumurta olduğu bir durumda sermaye birikimi her şeyden yumurta elde etmeyi, yumurta birikimini gerektirir. Hatta bir yumurta karşılığında iki yumurta kazanmak da sermaye birikimini sağlar. Amaç sermaye birikimi olduğunda, yani amaç yumurta kazanmak olduğunda, nasıl kazanıldığının önemi olmamaktadır. Zamanında bir çelik şirketi sahibinin, yönetim kademesindekilere “-yönetimin amacı çelik üretmek değil, para kazanmaktır” dediği gibi sermayenin amacı da sermaye getirmektir. Önalın, bu konuyu kapitalizmin teorik analizinde kullanım değeri ve değişim değerini tartışarak açıklar ve zamanla mal-mal değiş tokuşunun yerini mal-para değişimine bırakması ve zamanla para-para mübadelesine dayanan sermayeciliğin geliştiğini ifade eder (Önalın, 2014: 56). Bu durumda da görüldüğü üzere sermayenin görünür biçiminin para olmasıyla birlikte amaç para kazanmak ve para doğrultusunda birikim yapmaktır. Sermaye birikimi ancak böyle sağlanacaktır. Bu da birikimi hızlandırması bakımından finans piyasasının yükselişini beraberinde getirecektir.

Bu başlık altında küreselleşmenin düşünsel arka planında kapitalizmin rolü olup olmadığını varsa bu rolü kapitalizmin hangi özellikleri neticesinde küreselleşmeyi ne kadar yönlendirdiği üzerinde duruldu. Tabi bunu yaparken kapitalizmin tanımları, hangi ortamda hangi tarihlerde ortaya çıktığına da küçük çapta değinildi. Yine Marx ve Weber gibi bu konunun önde gelen isimlerinin düşüncelerinden faydalanıldı. Görüldüğü kadarıyla kapitalizm, gündelik ilişkileri sermaye ve kâr doğrultusunda revize ederek bireyleri üretim-tüketim ikilisi içerisinde edilgen bir vaziyette konumlandırmaktadır. Küreselleşme açısından ise yine aynı emeller uğruna bazı özellikleri ve bunun için yeni ilişkileri ortaya çıkarmıştır. Böylece kapitalizm birey-birey ilişkilerini, birey-toplum ilişkilerini, birey-devlet, toplum-devlet ve toplum-doğa ilişkilerini yeniden şekillendirmiş ve bunlar sonucunda eskiye

nazaran radikal sonuçlar meydana gelmiştir. Küreselleşme de bu şekillendirmenin geçtiği bir süreç olarak gerek toplumun gerek devletin gerekse de doğanın değişim süreci olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Aydınlanma ve kapitalizm bu noktada küreselleşmeyi düşünsel manada nasıl yönlendirmiş, bu başlıklar altında bunlar anlamaya çalışılmıştır. Şimdi tarihsel olarak küreselleşmenin arka planına bakılacaktır.

2.3. Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Arka Planı

Küreselleşmenin tarihsel arka planına bakarken “Küreselleşmenin ana kırılma noktaları nelerdir ve başlangıcı neye dayandırılabilir?” sorusu fazlasıyla önem arz etmektedir. Bu önem elbette konunun ve anlatılmak istenenlerin sınırları çerçevesinde, başlangıcın nerede kabul edilip edilmeyeceğiyle alakalıdır. Yani küreselleşmenin başlangıcı, bu tez içerisinde kastedilen anlamıyla nereye dayandırılabilir. Çünkü daha önce de söylendiği gibi bunu ilk insana kadar götürebilmek bile mümkün görünmektedir. Peki, küreselleşmenin tarihsel arka planı derken geçmişte ne aranmalıdır? Bu konuda günümüz küreselleşmesini tanımlarken ortaya çıkan hızlı hareket, dünyanın bir ucundan diğer ucuna gidebilme özgürlüğü, dünya üzerindeki ulaşım hatları, üretim safhasında coğrafi karışıklıklar, birçok yerde üretim ve tüketim, siyasal ideolojiler, kültürler, ekonomik ve siyasal yapılanmalar gibi konular fikir verici olmaktadır. Böylece günümüzde küreselleşmeyi tanımlarken, karşımıza çıkan bu konulara dayanarak tarihsel arka planda coğrafi keşifleri, Sanayi ve Fransız Devrimini, dünya savaşlarını, soğuk savaşı ve soğuk savaşın sona ermesi ele alınacaktır. Bunu yaparken elbette bunların hepsi küreselleşmeye yol açacaktır şeklinde nedensel bir açıklamadan uzak durulacaktır. Bu olaylar, küreselleşme sürecinde meydana gelen kırılma noktaları, onun mihenk taşları ve onu şekillendiren süreçlere yer vermesi açısından önemli olacaktır.

2.3.1. Coğrafi Keşifler

Küreselleşme denildiği zaman bir süreçten bahsedildiğini yeniden tekrarlayalım. Fakat bu sürecin, bir mekânda geçmesi gerektiği burada söylenmektedir. Bu mekân ise her ne kadar tam manasıyla küre olmasa da, bu kelime içerisinde küre olarak adlandırılan mekân Dünya olmaktadır. O halde küreselleşmenin geçtiği mekân, küre olarak nitelendiriliyorsa bu, mekânın küre olarak algılanmasının da tarihini içerecektir. Hal böyle olunca da karşımıza bir keşif süreci çıkacaktır. Bu keşif süreci 15. yüzyıl ve 16. yüzyıllarda geçmektedir. İnsanlar 15. yüzyılla birlikte artık birbirlerine ayrılmaz bir şekilde bağlanmaya başlayacaktır. Bu

cümle insanlar arasında 15. yüzyıldan önce bir bağlantı yokmuş imajı yaratabilir. Elbette 15. yüzyıldan önce de insanlar arasında bir bağlantı vardı, fakat bu bağlantılılık üç kıta arasında ve görece daha sınırlı ve yavaştı (Yıldızcan ve Adadağ, 2011: 21). Burada değişen üç kelime: üç kıta, sınırlı ve yavaş olacaktır. Şimdi bunların nasıl değiştiği görülecek, küreselleşme yolunda nasıl bir adım olduğuna bakılacaktır.

Osman Bahadır, çevirisini yaptığı “Coğrafi Keşifler” adlı kitabın önsözünde şöyle der: “Coğrafi Keşifler Çağı (1400-1600), insanlık tarihinin çok özel bir dönemidir. İki yüzyıllık bu çağda yeni kıtalar keşfedildi, dünya denizden ilk kez dolaşıldı, ticaret dünya ölçeğinde yapılmaya başlandı, ilk kez denizaşırı imparatorluklar kuruldu ve bütün bunlara bağlı olarak yeni keşfedilen kıta ve bölgelerin birikmiş ya da doğal servetleri başka bir kıtanın, Avrupa’nın ekonomik, ticari, bilimsel, teknolojik vb. gelişimine kaynak olarak aktarıldı ve sonuçta etkileri bugüne dek yansıyan gelişmeler yaşandı (Ardonld, 1995: önsöz).” Fakat bu tarihlerden önce Avrupa’nın içinde yaşadığı dünya ile ilgili bilgisi, dünyanın geri kalanıyla ilgili görüşleri, çoğunlukla mitlere ve fantezilere dayanmaktaydı (Arnold, 1995: 13). Coğrafi keşiflerin gerçekleşmeye başlamasına birçok sebep gösterilebilir. Fakat başlıca sebepler pusulanın keşfi, Osmanlı’nın Akdeniz’e hâkim olmaya başlaması ve İstanbul’u da fethetmesiyle Avrupa’nın Çin’e ulaşmak için yeni bir yol araması, ticareti geliştirme çabalarıyla Portekiz’in diğer Avrupa devletlerine göre sınırlarını belirli bir hale getirmesi ve İspanya ile birlikte kendilerini dini yaymakta görevli bilmeleri gösterilebilir. Bunlar yanında birçok şey söylenebilir fakat bir araştırma yapıldığında öncelikli olarak bu sebeplerle karşılaşılmaktadır.

Kolomb’un sürekli batı yönünde gidince Çin’e ulaşacağına olan inancı, Avrupa’da finansör bulmak için o saraydan bu saraya gidip gelmesiyle beraber kendisini 1492’de başlayacak bir gerçekliğe bırakacaktı. Wells’in ifadesiyle:

“İki ay on gün süren bir yolculuktan sonra karaya çıktı. Orasını Hindistan sandı. Halbuki orası Hindistan değil, Eski Dünyanın o zamana kadar varlığından bile şüphelenmediği yeni bir kıta idi. Colombo İspanya’ya altın, pamuk, garip hayvanlar ve Hıristiyan etmek istediği iki yerli ile döndü. Bu yerlilere Hintliler denildi, Çünkü Colombo ömrünün sonuna kadar, bulmuş olduğu toprakların Hindistan olduğunu zannetti (Wells, 1962: 194).”

Kolomb’un bu büyük girişimiyle birlikte keşif süreçleri de hız kazandı. Avrupa’dan Hindistan’a deniz yoluyla ilk defa 1498 yılında varılmış ve böylece Hint Okyanusu’nun

kapalı bir deniz olmadığı da anlaşılmıştır (Adadağ, 2011: 54). O zamana kadar bilinen dünya çok kısa bir zaman diliminde hem inanılmaz derecede büyüyor hem de denizden farklı yolların açılmasıyla küçülüyordu. Bu sürecin doruk noktasını Portekizli denizci Macellan öncülüğünde 1519 yılında başlayacak ve üç yıl sürecek olan dünyanın denizden dolaşılması süreci olacaktır (Adadağ, 2011: 54). Her ne kadar Macellan, yolculuğun sonunu göremese de 1522 yılında Pasifik geçilmiş ve dünya ilk kez denizden dolaşmış olacaktır.

O zamanlar Avrupa için dünyanın geri kalanına dair bilginin mitlere ve fantezilere dayanmakta olduğu söylenmişti. Avrupalılar için bilinen dünyanın sınırının Herkül Sütunları olarak da anılan bizim bildiğimiz şekliyle Cebeli Tarık Boğazı olduğunu söylersek bu daha iyi anlaşılacaktır. Dahası bu sütunların üzerinde de “non plus ultra” yani “daha ilerisi yok” yazdığına inanılmaktaydı (Adadağ, 2011: 55). Kolomb ve Macellan’ın öncüsü olduğu ve birçok denizcinin de içinde bulunduğu bu keşif süreciyle beraber artık Herkül Sütunları’nın bilinen dünyanın sınırı olmadığı anlaşılmıştır. Keşif süreçlerinin en güzel sözü ise Herkül Sütunları üzerinde yazdığı inanılan “non plus ultra”ya ithafen İspanya Kralı I. Carlos’un söylediği ve sonrasında İspanya bayrağında da yer edinecek olan “daha öteye” yani “plus ultra” olacaktır (Adadağ, 2011: 55). Bugün İspanya bayrağına bakıldığında iki sütunun üzerinde “plus” ve “ultra” yazdığının görülmesinin sebebi de keşifler süreci olmaktadır. Böylece yine Wells’in ifadesiyle “... kağıda basılmış kitaplar, en uzak yerlerine ulaşılabilen bir dünya hakkında yeni fikir, garip memleketler, garip hayvanlar ve bitkiler, garip adetler ve yaşayış tarzları, denizaşırı ülkelerde ve astronomi alanında yapılan keşifler, Avrupalıların düşünce ve muhayyilelerinde büyük bir gelişme meydana getirdi (Wells, 1962: 195).” Daha önce söylenmiş olduğu üzere “üç kıta, sınırlı ve yavaş” kelimeleri ve algıları da böylece dönüşüme uğramıştır. Zamanla yapılan keşiflerle dünyanın Asya, Afrika ve Avrupa’dan başka kıtaları da içerdiği anlaşılmış, dünyada bu üç kıtayla ve belli mallarla olan ticaret sınırsızlaşmaya başlamış ve yeni yollar ve icatlarla insanların ve malların hareketi de hızlanmıştır. Küreselleşme açısından bir yandan üç kıtadan ziyade bir “küre” algısının oluşması bir yandan da böyle bir hareketliliğin ortaya çıkması elbette bir kırılma noktası olacaktır. Bu keşifler sadece keşif olarak kalmamış aynı zamanda bir sömürgeciliği de ortaya çıkarmıştır. Böylece merkezden yönetimi kolaylaştıracak yeni siyasi reformlar da gerekecektir. Toprak sisteminde, vergilendirmede, örgütlenmede birçok yenilik gerekecektir. Diğer yandan keşif sürecinin öncü devletleri ve sonradan yarışa katılacak devletler bir yandan da sömürge yarışına girecek, devlet elleriyle ve desteğiyle kurulan şirketler uzak diyarlardaki memleketleri yönetmeye başlayacak ve tabiri caizse ilk çokuluslu

şirketleri meydana getireceklerdir. Bunlardan ticari kapitalizmin en büyük örneği olarak “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi” verilebilir.

Bir toparlama girişiminde bulunulacak olunursa; 1400-1600 yılları mekânsal keşifler süreciyle birlikte yeni ticaret yollarının açılması (neticesi ticari kapitalizm olacaktır) ve deniz aşırı imparatorlukların kurulması süreci oldu. Portekiz ve İspanya ile başlayan ve 1600’lü yıllarla beraber Hollanda ve İngiltere gibi diğer devletlerin de sürece dâhil olması artık keşif sürecini tamamen sömürgeleşme sürecine bırakmaya başladı. Bu devirden sonra devletlerin kurduğu büyük çokuluslu şirketlere şahit olunmaktadır. Böylece denizaşırı ticaret (pamuk, altın, gümüş, kahve, çay, köle vb.) ve sömürgeleştirme, kurulan bu denizaşırı imparatorluklar için büyük bir servet birikimine de sebep olmuştur. Sonrasında da bu servet Arnold’un ifadesiyle “... doğrudan ya da dolaylı olarak, kapitalizmin ve sanayi devriminin daha da gelişmesi aracılığıyla, 19. ve 20. yüzyılların dünyada hemen hemen el değmemiş herhangi bir alan bırakmayan batı emperyalizmine de katkıda bulundu (Arnold, 1995: 97).” Böylece küreselleşme sürecindeki kırılma noktalarından başlangıç olarak alınabilecek Coğrafi Keşiflerin önemi anlaşılmaya çalışıldı. Şimdi edinilen sermaye birikiminden sonra başka bir kırılma noktası olan Sanayi Devrimi’nin önemine bakılacaktır.

2.3.2. Sanayi Devrimi

15. ve 16. yüzyıllarda Portekiz ve İspanya öncülüğünde başlayan, sonrasında egemenliğini Hollanda’ya sonrasında ise İngiltere’ye bırakan keşfetme ve sömürgeleştirme sürecine yukarıda değinildi. Bu süreç doğal olarak yalnız başına ortaya çıkıp yok olan ve sonuçlarıyla başka hiçbir şeyi etkilemeyen bir süreç olamazdı. Sonuç olarak olmadı da. Coğrafi keşifler, sömürgeciliği ve köleliği de beraberinde getirerek zenginliğin yeni bir grup elinde toplanmasına katkı sağladı. Yine üst başlıklarda değindiğimiz kapitalizmin de ortaya çıkışı ve yerleşmeye başlamasıyla bu zenginliğin (sermayenin) yeni zenginliklere dönüştürülmesi gerekmektedir. Yani sürekli bir büyüme lazımdı. Bu noktada bir dizi süreçler ve olaylar silsilesiyle belli şartların belli bir coğrafyada oluşmasıyla Sanayi Devrimi yaşanmıştır. Böylece ticari kapitalizmden de sanayi kapitalizmine geçilecektir.

Sanayi Devrimi, literatürde geçen genel kabullere göre 1780-1840 arasında yaşanan bir dizi dönüşümü içermektedir ve başladığı yer de İngiltere’dir (Başer, 2011: 275). Hobsbawm, literatürde bazı çevrelerce 1760’lı yılların başlangıç olarak gösterildiğini söylese de çeşitli

istatistiklere ve ticari verilere bakarak tam tarihin 1780 olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir (Hobsbawm, 2003: 37). Fakat yine de belirtmeden geçemeyeceği bir durum olarak Sanayi Devriminin aslında bir başlangıcı veya sonu olan bir olay olmadığına değinir. O'na göre ne zaman bittiğini sormak özellikle saçmadır çünkü özünde devrimsel değişim vardır ve sürekli şekil değiştirerek devam etmekte, hâlâ da sürmektedir (Hobsbawm, 2003: 38). Peki, neden bu tarihlerde ve İngiltere'de ortaya çıkmıştır? Bu sorunun cevabı her ne kadar tez konusuyla doğrudan alakalı olmasa da dolaylı olarak küreselleşmenin arka planında hangi süreçlerin olduğunu anlamak açısından yararlı görünmektedir. Sorunun cevabı kabaca üç maddede verilecektir. İlk olarak yukarıda da değinilen ticari devrim karşımıza çıkmaktadır. Coğrafi keşiflerin kaynaklık ettiği ticari devrim, sanayi devrimini başlatan müteşebbisleri ortaya çıkararak ona kaynak olacaktır (Rostow, 1970: 259). Tabi Rostow, hükümetlerin yerel pazarları korumak ve kapalı pazarları ortadan kaldırmak için çabalarını da görmezden gelmemiştir. Yine Rostow'a paralel olarak Yeliseyeva başka bir üslupla şöyle demektedir: “Sömürgelerin yüzlerce yıl yağmalanması sayesinde İngiltere'de akıl almaz hazineler birikmişti. Paralarını her türlü girişime yatırılabilecek para babaları, tüccarlar, imalathane sahipleri, yeni soylular vardı İngiltere'de, hem de sayılamayacak kadar çok (Yeliseyeva, 2009: 27).”

İkinci olarak, İngiltere'de Sanayi Devrimi'nden önce olan tarımda devrim niteliğinde olaylar karşımıza çıkmaktadır. Artık çiftçilik parçalı olarak küçük tarlalar yerine büyük arazilere sahip işletmelerde yapılır hale gelecek, diğer yandan çitleme yasasıyla besicilik önem kazanacaktır (Başer, 2011: 282). Yani kendi kendine yeten çiftçiler yerini modern çağdaki uygulamaya bırakacaktır; tarım işçilerinin oluşumu. Bunun ne demek olduğunun anlaşılmasında Yeliseyeva'nın şu örneği çarpıcıdır: “İskoçyalı bir düşes, mülkünde yaşayan 15bin köylüyü kovup, onların yaşadıkları toprağı 131 bin koyunun otladığı otlığa dönüştürdü (Yeliseyeva, 2009: 28).” Bu örnekten de anlaşılacağı üzere topraktan kopuş ve yurtsuzlaşma yoğundur. Hobsbawm, “ ... bir Fransız, Alman ya da Rus köylüsünden söz edebilmemiz anlamında bir “İngiliz köylüsü'nden söz edebilmek artık çok zordur (Hobsbawm, 2003: 40).” diyerek durumu bir nebze özetlemiştir. Böylece, topraktan kopan ve yurtsuzlaşan bir insan grubu sanayileşme sürecinin ihtiyaç duyduğu yoğun emek ihtiyacına da kaynaklık edecektir.

Bir diğer ve son noktayı da Hobsbawm vurgulamaktadır. Hobsbawm'a göre 18. yüzyılda İngiltere'de devrimin koşulları çoktan oluşmuşken iki şey daha gerekmekteydi: birisi makul

ucuzlukla birlikte basit yeniliklerle diğer sektörler öncü olabilecek bir sanayi, diğeri de bir dünya pazarıydı (Hobsbawm, 2003: 41-42). Öncü sektör kendisini pamuklu dokumada bulurken dünya pazarı ise zaten İngiltere'nin yeterli derecede sömürge yollarıyla elindeydi. Pamuk endüstrisinin gelişimi yünlü ticareti korumaya çalışan yasalarla olmuştu. Bu yasalar ucuz Hint pamuk patiskalarının ülkeye girişini önlemeye çalışarak İngiliz yün ticaretini korumuş, bunun yanında da pamuk endüstrisinin gelişmesine yeterli zamanı ve fırsatı sunmuştur (Hobsbawm, 2003: 43). 1765 yılında Hargeaves adında bir dokumacının icat ettiği bir tezgâhla birlikte makineler ilk olarak pamuklu sanayide kullanılmaya başlamıştır (Yeliseyeva, 2009: 29). Zamanla da İngiliz sanayisinin öncü kuvveti olmuştur. Öyle ki 1816-1848 yılları arasında İngiltere'nin tüm ihracatı içerisinde pamuğun yeri %40-50'leri bulmaktaydı (Hobsbawm, 2003: 47). Bu sektörün dolaylı olarak nasıl öncü olduğuna ve komumuz açısından önemine de birazdan değinilecektir.

Yukarıda sayılanlar, kabaca İngiltere'yi Sanayi Devrimi'ne götüren süreçleri içermektedir. Polanyi, Sanayi Devriminin bu arka planını şöyle özetler:

“ Öykü sayısız defalar anlatıldı: Piyasaların genişlemesi, kömür ve demir kaynakları ve pamuk sanayiinin gelişmesi için uygun bir iklim, onsekizinci yüzyıl toprak çevrilmelerinin mülksüz bıraktığı çok sayıda insan, özgür kurumların varlığı, makinelerle ilgili buluşlar ve diğer nedenlerin, nasıl Sanayi Devrimini başlatan bir etkileşim içine girdiklerinin öyküsü. Varılan sonuç, hiçbir nedenin tek başına ötekilerden ayrılıp bu ani ve beklenmedik olayın tek nedeni olarak kabul edilemeyeceğiydi (Polanyi, 2010: 81-82).”

Böylece sırada bu devrimin komumuz açısından neleri ön plana çıkardığı ve küreselleşme sürecinde nasıl bir kırılma noktası oluşturduğunu anlama konusu olacaktır.

İngiltere'de pamuklu dokuma sanayiinin ihtiyaç duyduğu işgücü ve topraktan kopan işgücünün bir araya gelmesiyle kentler de bir hayli kalabalıklaşmaya başlayacaktır. Kentlerin bir anda kalabalıklaşmaya başlaması da yoğun bir enerji ihtiyacını ortaya çıkaracaktır. Bu da günümüzde olsa petrol-doğalgaz gibi kaynaklara ihtiyacı artıracacağı gibi o günlerde de kömüre olan ihtiyaç bir anda artmıştır. Böylece kentlerin, bilhassa da Londra'nın büyümesi dolaylı yoldan madenciliğin de gelişmesine katkı sağlamıştır (Hobsbawm, 2003: 53). Madenciliğin gelişme mecburiyeti muazzam bir yeniliği de meydana getirecektir. Kömürü çıkarmak, büyük buharlı makineleri istemekle kalmıyor bunun yanında büyük miktarlarda kömürün, madenden dışarıya çıkarılmasını sağlayacak,

sonrasında da gemilere taşıyacak bir sisteme ihtiyaç duyuyordu (Hobsbawm, 2003: 54). Böylece raylar üzerinde giden vagonlarla ortaya çıkan, sonrasında bir buharlı makinenin öncülük edeceği, hızını 5 km/s, 8 km/s, 10 km/s... vs. şeklinde zamanla artıran “demiryolu çağı” ortaya çıkacaktır. Bu durumu Hobsbawm şöyle ifade eder: “Piramitleri, Roma’nın su kemerlerini, hatta Çin Seddi’ni birer taşracılık örneği olarak yanında sönük bırakan, toprak setleri ve olukları, köprüleri ve istasyonlarıyla bir kamu yapıları külliyesi oluşturan, rüzgâr hızıyla ülkeleri ve kıtaları aşan duman soluyan dev yılanları iten bu demir yol, tam da insanın teknoloji yoluyla elde ettiği zaferin bir simgesiydi (Hobsbawm, 2003: 54).” Gerçekten de demiryolu yeni bir dönemi ortaya çıkaracak, küreselleşmede bir kırılma, sıçrama yaşatacak kadar güçlüydü. Önceleri kömürü çıkarmak için başlayan süreç, sonrasında diğer hammaddelerin taşınmasını kolaylaştırarak fabrikaların sadece limana yakın yerlerde değil Avrupa’nın daha da içlerinde kurulabilmesine olanak sağlayarak sistemin gelişmesine katkı sağlayacaktı (Sander, 2003: 211). Böylece görece oldukça geniş olan coğrafya metalar için daha da küçük bir hal alacak, malların dolaşımını bir sonraki seviyeye taşıyacaktır. Diğer yandan insanların dolaşımında da önemli değişmelere sebep olmuştur. 18. yüzyıl göz önüne getirilecek olursa, o zamanki dünya, içinde yaşayanların çoğu için oldukça büyüktü. Hobsbawm’ın deyişiyle “İnsanların büyük çoğunluğu, askere alınmak gibi başlarına kötü bir şey gelmedikçe, doğdukları kontlukta hatta mahallede yaşar ve ölürdü (Hobsbawm, 2003: 18).” Bu durum bir anda değişirse de demiryolunun ortaya çıkmasıyla zamanla değişime uğrayacak, insanlar da artık dolaşımın bir parçası olacaktır. Bu da gerek kültürlerin taşınması, gerek hayal dünyasının gelişmesi ve insanı ilerleme yönünde teşvik etmesiyle küreselleşme sürecinde bir mihenk taşı olacaktır. Artık süreçler (bir coğrafyada olan gelişmenin başka bir coğrafyaya etkisi, taşınımı açısından), eskisine nazaran daha da hızlanacaktır.

İnsanlık tarihinde her büyük değişim, yeni bir örgütlenmeyi ve sistemi de beraberinde getirmiştir. Sander, daha önceki dönemlerde nasıl avcı-toplayıcı kabileleri, büyük toprak parçaları, serfler-toprak sahipleri vb. örgütlenmeler, sistemler ve kurumlar olduysa endüstri çağında da kendine has yapıların ortaya çıktığını ve bunun da öncelikle fabrikalar olduğunu ifade eder (Sander, 2003: 210). Sander’in saydığı, fabrikaların özelliklerinden burada iki tanesine yer verilirse bunlarda birisi üretim süreci tek bir işletmede odaklanmış bulunması, diğeri de üretimin gelişmiş bir pazara yönelik olmasıdır (Sander, 2003: 210). Üretimin tek bir işletmede odaklanmış olması yeni bir örgütlenmeyi de beraberinde getirecek, çalışma sistemini ve buna bağlı olarak gündelik hayatı baştan aşağı değiştirecektir. Böylece

küreselleşme sürecinde bahsedilen merkezileşme, işbölümü, uzmanlaşma, yönetim, yönetişim vb. süreçlerin de temelini oluşturacaktır. Diğer yandan üretimin geniş bir pazara yönelik olması, hem üretim hacmini artırma bakımından hem de tüketimi teşvik etme bakımından, sürekli büyüme ve ilerleme arzusuyla beraber geniş coğrafyalara yayılarak küreselleşme sürecinde önemli bir rol alacaktır.

Sanayi Devrimi, makinelerin icadıyla o zamana kadar görülmemiş şekilde yoğun üretime öncülük edecek, açlık, yoksulluk gibi kavramların da üstesinden gelinebileceğini vadedecektir. Zaten küreselleşme süreciyle ilgili ortaya çıkan tartışmalardan birisi de yoksulluk etrafında dönmektedir. Bu yönden bakıldığında Sanayi Devrimi küreselleşme sürecinde sadece üretimin artması, metaların ve insanların dolaşımını büyütmesi ve hızlandırması yönünden değil, toplumsal örgütlenme ve sorunlar açısından da önemli olmaktadır. Bu süreçle birlikte sadece makineler değil aynı zamanda yeni toplumsal sınıfların da doğuşuna şahitlik edilmiştir. “Fabrikalara, atölyelere, tüm üretim araçlarına sahip olan ve işçileri sömüren mülk sahiplerinden oluşan burjuva sınıfı ile üretim araçlarından yoksun, ücretli işçilerden oluşan proletaryanın doğuşu (Yeliseyeva, 2009: 29).” Üretimi maksimuma çıkarmak, maliyeti minimuma indirmek vb. sebeplerle işçinin ekonomik olarak sömürüldüğü kesindi ve bu durum yoksulluk sorunu ortaya çıkardı. Polanyi’nin ifadesiyle Sanayi Devrimi, “akıllara durgunluk veren boyutlarda bir sosyal çözülmeye yol açıyordu (Polanyi, 2010: 190)...” ve bu durum sadece ekonomik olarak değil toplumsal olarak da gündelik hayata yeni bir boyut getirecektir. Yani Sanayi Devrimi, zamanla yoksulluk sorunu, uzun çalışma saatleri, kötü koşullar, çocuk işçiler, kadınların iş yaşamına dahil vb. durumlarla birlikte günümüzde sayılabilecek birçok modern siyasal ideolojiye de kaynaklık ederek küreselleşme sürecinde tartıştığımız birçok konunun da temelini teşkil etmektedir.

Küreselleşme içerisinde kentin olumlu rolü yadsınamaz bir gerçektir. Diğer bir gerçek ise kentleşmenin her ne kadar ticari devrimle hız kazansa da gerçek anlamını Sanayi Devrimi ile bulduğudur. Öyle ki sanayileşme sürecinin getirdiği, fabrika düzeninde üretim vb. üretim yöntemleri işgücünün yeniden düzenlenmesini beraberinde getirecek işbölümü, uzmanlaşma gibi kavramları ortaya çıkaracaktır. Diğer yandan bu süreç, yerel ölçekteki pazarları yıkıp daha geniş bir pazar arayışına girecektir. Diğer yandan tarımsal üretimde yenilikler ve ulaşım ağlarının da kurulmaya başlanması kent yaşamını teşvik edici sebepler ortaya çıkaracaktır. Bu gibi şartlar kentin yapısında, işleyişinde ve kurumlarında da büyük bir dönüşümü

sağlayacaktır (Pustu, 2006: 145). Sonuç olarak da küreselleşme sürecinde kentin önemini sanayileşme ile birlikte temeli sağlamışan bir olgu olarak görülmektedir.

Tek başına bir sebebe dayandırılmayacak Sanayi Devrimi, bilimsel devrimden de kaynaklığını alarak, özet olarak kentleşmenin hız kazanması, modern bilimin pazara uygulanabilirliğinin ortaya çıkması, iş bölümü ve uzmanlaşmanın oluşması, toplumsal sınıfların ortaya çıkması, modern ideolojilerin birçoğuna kaynaklık etmesi, emek-sermaye ilişkisinde sermayenin ön plana çıkması, ulaşım araçlarının devrim niteliğinde gelişmeye başlaması ve buna dayalı dolaşımın genişleyerek hız kazanması, fabrika tipi üretim tarzının ortaya çıkması dolayısıyla yeni örgütlenme biçimlerinin oluşması... gibi sonuçlara kaynaklık ederek küreselleşme sürecinde bugün özellik olarak sayılan ya da tartışmaya konu edilen maddeleri ortaya çıkarmıştır.

2.3.3. Fransız Devrimi

Hemen hemen aynı dönemde İngiltere’de bir toplumsal olay yaşanırken Fransa’da da başka bir toplumsal olay yaşanmaktaydı. İngiltere’de evrimci bir şekilde yaşanan dönüşüm, Fransa’da çalkantılı ve kanlı bir şekilde, 1789 yılında başlayıp yaklaşık 10 yıl sürerek bunun tam tersi bir durumla, yani devrimci bir şekilde gerçekleşmekteydi. Fransız Devrimi olarak adlandırılan bu dönüşüm, dünya tarihi içerisinde evrensel olaylar kategorisinde yerini alacak, bizim de küreselleşme sürecinde bir mihenk taşı olarak adlandırmamızı beraberinde getirecektir. Bu başlıkta değineceğimiz noktalar kabaca Fransa’nın o dönemdeki sosyal, siyasi, ekonomik durumu, devrimle birlikte bu durumun nasıl bir dönüşüme uğradığı ve bu dönüşümün küreselleşme sürecinde ne gibi etkileri olduğudur.

18. yüzyılda Fransa’ya bakıldığı zaman Avrupa’nın en güçlü devletlerinden olmasına rağmen, diğer Avrupa devletleri gibi her yönüyle parçalı bir yapıda olduğu söylenebilir. Bu parçalı yapı kendisini, dil, din, hukuk, vergilendirme, ölçü sistemleri vb. birçok alanda göstermekteydi. Örnekler verilecek olursa; Fransa’da eyaletler arası seyahatte Almanca, İngilizce, İtalyanca, Provence ve Breton dilleri duyulabilir, hatta Paris içerisinde bile Fransızca’nın birbirinden farklı ve anlaşılmaz diyalektlerine şahitlik edilebilirdi (Bookchin, 2011: 324). Yine buna benzer olarak ölçü sistemleri de bölgeden bölgeye farklılık göstermekte, vergilendirme kimi yerlerde şahıs üzerinden hesaplanmaktayken kimi yerlerde toprak sahipliği üzerinden hesaplanmaktaydı (Bookchin, 2011: 324). Diğer yandan diğer

Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi iller arasındaki gümrük duvarları da ülkenin içerisinde bir ilden diğer ile bir bölgeden diğer bölgeye ticareti kısıtlamaktaydı (Uçarol, 2013: 8). Hatta Bookchin'in söylediğine göre Fransa'nın doğusunda yer alan ve 26 bölgesinden biri olan Franche Comte'den yola çıkıp nehirler yoluyla Akdeniz'e gelen yükler üzerinde tam 36 adet vergiden söz edilebilmekteydi (Bookchin, 2011: 324). Ülke içinde bile gümrük duvarlarının olması haliyle bölgelerin birbirleriyle ilişkisini olumsuz etkiliyor, ilerlemenin önüne taş koyuyordu. Toplumsal olarak da yine parçalı bir yapı söz konusuydu. Zaten bölgeden bölgeye Roma ya da geleneksel hukuk kurallarının uygulanması farklılık göstermekteydi bunun yanında hukuk açısından asiller, rahipler ve üçüncü sınıf yani halk olmak üzere üç toplumsal sınıf bulunmaktaydı (Sarıca, 1995: 11). Elbette burada Fransa nüfusunun %3'ünü oluşturan asiller ve rahipler, hukuken, vergilendirme ve mülkiyet bakımından da ayrıcalıklı konumdaydı (Sarıca, 1995: 16). Diğer yandan üçüncü sınıf içerisinde yer alan ve ekonomik olarak üstün bir konuma gelmeye başlayan burjuva kesimini de bu denli parçalı yapının içerisinde, devrimde oynayacağı rol bakımından bir köşeye koymakta fayda var. Tabii diğer yandan bir de kralın olduğunu unutulmamaktadır.

18. yüzyılda Fransa'nın toplumsal, siyasi, ekonomik yapısına kabaca değinildiğine göre şimdi Fransız Devrimi'nin ne olduğuna ve neleri değiştirdiğine odaklanılacaktır. Lefebvre, "Topluma egemen olan sınıf itiraz götürmez kanunu uygulatmak ve düzeni korumak amacıyla kurulmuş olan devleti daima ayrıcalıklarının savunma aracı olarak görür." der ve Fransız devriminin de bu açıdan bakıldığında aristokrasinin çıkarları ve kraliyetin gücü arasındaki rekabetten doğduğunu ifade eder (Lefebvre, 2015: 566). Bu rekabetin sebebi de XIV. Louis'den beri artan harcamalarla, vergilendirme sistemindeki bozukluğun sebep olduğu feci mali durumdu (Bookchin, 2011: 337). Bu noktada ilk ayaklanmayı da yapılacak mali düzenlemenin çıkarına ters düşeceği soylu sınıf yapmış oldu. Burjuvazi de bu noktada devreye girerek devlet aygıtını eline geçirerek aristokrasi ve kraliyet arasındaki rekabete son verdi (Lefebvre, 2015: 566). Ağaoğulları, Fransız Devrimini genel olarak " ... bireylere hiçbir özerk alan tanımayan ve egemene uyruklarının yaşamları ve mülkiyetleri bakımından ahlaksal engeller dışında bir başka engel getirmeyen mutlak monarşiden kesin bir kopuş" şeklinde ifade eder (Ağaoğulları, 1989: 195). Sarıca ise Fransız Devrimini şöyle tanımlamaktadır: "Fransız İhtilali, Fransız tarihinde, iktisadi alanda üstünlük sağlayan burjuvazinin siyasi iktidarı da ele geçirerek burjuva, kapitalist, toplumu kurmasıdır. Fransız ihtilalinin amacı, Fransız siyasi düşünürlerinden Tocquville'in belirttiği gibi, Orta Çağ kalıntısı toplumsal müesseseleri ortadan kaldırmaktır (Sarıca, 1995: 7)." Diğer yandan

Soboul'un da içinde bulunduğu başka bir düşünce Fransız devrimini tanımlama hususunda her türlü şemacılığın gerçeğe aykırı olduğunu ifade etmektedir (Soboul, 1969: 629). Böylece devrimin kaynağı ve tanımı hakkında tek bir düşünce olmadığı görülmektedir. Fakat herkes tarafından genel kabul gören şeyler vardır ki bunlar da Fransız Devriminin değiştirdiği toplumsal, siyasi, düşünsel, ekonomik ve askeri ortamdır.

Devrimin dönüştürdüğü yapı ilk olarak toplumsal ayrıcalıklarda, sınıflarda görülmektedir. Eski Rejimde var olan çoklu sınıflandırma (aristokrasi, rahipler, üçüncü sınıf, kral) 4 Ağustos 1789 gecesi kurucu mecliste bir öneriyle kaldırılmış bulunmaktaydı. Artık aristokrasinin ve rahiplerin ayrıcalıklarının ve toprağa dayanan derebeylik haklarının kaldırılması, kraliyet ailesinin ödeneklerinin azaltılması, yasaların ve vergilendirmenin herkese eşit olarak uygulanması süreci başlayacaktı. Tabii diğer bu kararın alınması kanuni idamlar ve halk tarafından girişilen katliamları da ortadan kaldırmaktaydı (Soboul, 1969: 631). 7 Kasım 1793 tarihli kararname ile ayrıcalıkların kaldırılması ve Fransa'nın üç düzene ayrılan toplumsal yapısına son verilmesi tamamen teyit edildi (Soboul, 1969: 631). Artık soylular ve soylu olmayanlar arasında, rahipler ve halk arasında hiçbir ayırım yoktu, ayrıcalıklı sınıflar da herkes gibi sıradan vatandaşlar haline gelmişti.

Ayrıcalıklı sınıfların olmaması beraberinde bir egemenlik sorununu getirecektir. Ya kral diğer sınıfların olmamasından yararlanarak gücünü artıracak, ya da egemenlik artık kralda kalmayacaktır. Fransız Devriminin getirdiği en büyük sonuçlardan birisi de bu yönüyle egemenliğin el değiştirmiş olmasıdır. Kralın egemenliği yerini halkın egemenliğine bırakacak, böylece kişisel gücün de önüne geçilecektir. Diğer yandan kral XVI. Louis ise artık sadece devlet memurlarının en büyüğü haline gelecektir (Lefebvre, 2015: 566). Böylece devrimciler, kral-devletin varlığına son verecek, tarih sahnesinde yepyeni bir model olan ulus-devleti oluşturacaklardır (Ağaoğulları, 2010: 340). Kendileri de feodal bağımlılıklarından kurtulup birer yurttaş konumuna gelecektir. Bu yurttaş da sadece ulusal ortak çıkarı düşünecek, buna göre hareket edecektir. 14 Haziran 1791 tarihli Le Chapelier yasası da bunu hukuksal zemine oturtmuştur (Ağaoğulları, 1989: 211). Diğer yandan Ağaoğulları, artık "devlet benim" anlayışından "devlet biziz" anlayışına geçilmesinin yurttaşlık ve millet bilinci oluşturarak ulus devletinin tarih sahnesindeki en güçlü devlet modeli olduğunu söylemektedir (Ağaoğulları, 2010: 355). Zira yurttaşlarda artık yurttaş olmanın bilincinden kaynaklanan ve devletin temelini, meşruluğunu oluşturduğu inancına dayanan bir sistemle, devlete bağlılık ve itaat duygularında yücelme olacaktır. Tam da bu noktada Soboul, Fransız

Devriminin “millet” kelimesine bütün anlamını kazandırdığını ifade etmektedir. Bunu şöyle aktarır: “Valmy’de düşmanın top ateşi Fransız hatlarını sarsmakla tehdit ettiği zaman, Kellermann: << Yaşasın Millet!>> diye haykırıp, Prusyalıları hayretler içinde bıraktı. Bu parola ortalığı çınlattı, gönüllü safları arasında büyüdükçe büyüdü, düşman tereddüt etti. Goethe’ye göre: <<Bugün, bu yerde, dünya tarihinin yeni bir devri başladı>> (Soboul, 1969: 672).” Bu kelime, birlik, beraberlik, toplu hareket etme duygusu ve en önemlisi türdeş bir düzen sağlıyordu. Diğer yandan bu örnekte gördüğümüz gibi askeri olarak da yepyeni bir dönüşümü (hızlı, birlikte, uygun hareket ve milli ordu vb. bakımından) beraberinde getirmişti.

Egemenliğin kraldan halka geçmesi ve ayrıcalıklı sınıfların (özellikle ruhban sınıfının) geçerliliğini yitirmesi devleti kuramsal olarak da dönüştürmüştür. Artık tanrısal hak kuramı üzerine kurulu ve imtiyazlı sınıfları doğuran egemenlik anlayışı yerini medeni ve eşitlikçi bir tutum sergileyen laik devletin yerine bırakacaktır (Soboul, 1969: 568). “İnkılap, tanrısal hakka dayanan devlet yerine ve taç ile mihrabın birliği yerine, olayların mantığı sayesinde, yavaş yavaş kiliseden ayrılmış laik bir devlet getirdi (Soboul, 1969: 663).

Devlet ve halk açısından yukarıda sayılan dönüşümler elbette kuramda ve sadece hukuksal zeminde kalmamıştır. Ulusal birlikteliğin “millet” kelimesiyle şahlanması, ülkenin devamlılığı için de sağlam temeller atmıştır. Öyle ki eski rejimdeki ortamı anlatırken açıklanan parçalı yapı artık kendini bir bütüne bırakmaktadır. Ülke topraklarını vergilendirme sistemi, hukuksal sistem, dil çeşitliliği, farklı ölçü birimlerinin kullanılması vb. yönden çeşitli bölümlere ayıran sistem de yıkılmaya başlamıştır. Tüm ülke toprakları artık tek tip yönetimle yapılandırılmakta, yurttaşlar ise neredeyse tek tip bir itaat sağlamaktaydı (Lefebvre, 2015: 588). Mahalli idareler kurulmuş, bunların başına da milli hâkimiyet prensibine uyacak şekilde seçimle gelen idareciler geçirilmişti (Soboul, 1969: 666). Böylece artık modern anlamda bir devlet yapılanmasından da bahsedilebilmesi mümkün hale gelecektir.

Buraya kadar, Fransız Devriminin ortaya çıktığı ortamı, Fransız Devriminin ne olduğunu ve ortaya çıktığı ortam içerisinde neleri değiştirdiği anlamaya çalışıldı. Bunu yaparken de konu için ne önemliyse onlara yer vermeye özen gösterildi. Bu noktada görülen şey Fransız Devrimi sonrasında artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağıdır. Zaten devrim öncesi duruma da “Ancien Regime” denilmesinin sebebi de bu olmaktadır. Zira devrim, kendinden önceki

yapıyı kısmen değil, tamamen değiştirmekte ve yeni bir sistem getirmektedir. Peki, bu sistem değişikliği küreselleşme sürecinde nasıl bir rol oynamaktadır? Bunun cevabı da sonraki birkaç paragrafta verilmeye çalışılacaktır.

İlk olarak devrimin ortaya çıkardığı en büyük yenilikle, ulus-devletle başlayalım. Her ne kadar küreselleşme sürecinde, varlığı sonradan tartışma konusu edilecek olsa da ulus-devlet yapılanması bu süreç içerisinde, aksi düşünülemez şekilde en önemli aktörlerden birisi olmuştur. Bu noktada Sander'in küreselleşme süreci özellikleri arasında saydığı “dünya toplumunun ölçeğini genişletmek suretiyle, bu büyük ölçekte faaliyet gösterecek yetenekte örgütlenmeyi de gerektirmesi (Sander, 2003: 143)” cümlesi akla gelmektedir. Zira Sander'in kastettiği modern örgütlenme biçimi ulus-devlet olmaktadır. Ona göre büyük monarşiler, küreselleşmenin ihtiyaç duyduğu güçlü hükümetleri ya kuramadılar ya da sürdüremediler (Sander, 2003: 144). Ulus devlet ise bu gücü ve sürekliliği sağlaması bakımından küreselleşmenin ihtiyaç duyduğu ekonomik temeli ve istikrarı sağlamış oldu. Diğer yandan ulus-devlet ortaya çıktıktan sonra gerek yurt-içi (özgürlük, eşitlik, demokrasi, meşruluk, vb.) gerekse de uluslararası alanda (ulusların hakları, halkların kendi geleceğini tayin hakkı, doğal sınırlar vb.) yapılan tartışmaların da odağı olacak ve onlara yön verecektir. Bu yönüyle de dünya siyasal düşüncesine yeni bir doğrultu kazandırarak küreselleşme sürecinde tartıştığımız birçok kavramın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Diğer yandan devrim sonrası ortaya çıkan devlet modelinin, birçok devlet için de geçerli akçe konumuna gelmesi dünya çapında neredeyse tek tip bir devlet yapılanmasına geçişi göstermesi açısından küreselleşme sürecinde yeni bir yol açmıştır.

Ulus-devlet, sermaye açısından da gerekli istikrarı ve güveni sağlamasıyla ekonomik olarak da küreselleşmeye yön vermiştir. Bu yön verişin temelinde ise en önemli nokta tek tip bir ulusal pazarın sağlanmasıdır. Devrim öncesi parçalı yapıda ulusal pazarın sağlanması ve bunun tek tip bir hal alması mümkün görünmemektedir. Devrimle birlikte dâhili gümrüklerin ve derelerden, illerden geçerken alınan geçiş vergilerinin kaldırılması ulusal pazarın sağlanması yönünde atılan büyük bir adım olmaktadır (Lefebvre, 2015: 588). Diğer yandan millet kavramıyla birlikte tek tip bir yönetim ve ulus oluşturma çabası, ülke içerisinde bölgeden bölgeye farklılık gösteren hukuksal sistemin ve ölçü birimlerinin de ortak bir yapıya büründürülmeye çalışılması küreselleşme sürecinde sıkça bahsedilen ortak ölçü birimleri, ortak paraya geçiş çalışmaları, ortak hukuk kuralları vb. açısından da zemin oluşturmuştur. Bu duruma başka örnek de demiryollarının ortaya çıkışıyla İngiltere'de

taşımacılık zemininde başlayan, bölgeden bölgeye değişen saat yerine ülke saatinin ortak olmasını sağlayan uygulama gösterilebilir.

Modern devlet yapılanmasının ve kurumlarının ortaya çıkışı, ulusal pazarın oluşturulması, ortak bir günlük pratikler sisteminin meydana getirilmesi dedikten sonra son olarak küreselleşme sürecinde sıkça bahsettiğimiz bir coğrafyada olan bir olayın başka bir coğrafyada etkilerinin olması (kelebek etkisi) özelliğine gelelim. Bu noktada Fransız Devriminin dönüştürdüğü yapı değil, bizatihi kendisi önemli olacaktır. Adadağ, Fransız Devriminin, kendisinden önce gelen tüm devrimlerle kıyaslandığında, bölgesel kalmadığını, evrensel bir vasıf kazandığını ve kendinden sonra gelen tüm devrimci hareketlerin ona atıfta bulunduğunu ifade eder (Adadağ, 2007: 60-61). İlave olarak 19. yüzyılda ortaya çıkan düşünce akımlarının hemen hepsinin gerek karşı çıkış olarak gerek hemfikir olarak, yani öyle ya da böyle gönderme yaptığını, birçok toplumsal gelişmenin Fransız Devrimi açısından yorumlandığını belirtir (Adadağ, 2007: 66). Sadece 19. yüzyıl değil 20. yüzyılda da meydana gelen toplumsal hareketlerde Fransız Devriminin izlerini görmek mümkündür. Bu vaziyet, ülkemizin kurulmasında yaşanan dönüşümde de kendisini göstermiştir. Yani Fransız Devrimi, kendisinden sonra gelen devrimlerle karşılaştırıldığında bir “ana devrim” vazifesi görmektedir (Adadağ, 2007: 66). Bu da tekrardan belirtmek gerekirse küreselleşme sürecinin özellikleri arasında belirtilen, bir coğrafyada meydana gelen dönüşümün dünyanın diğer coğrafyalarında da etkilerinin olması açısından önemlidir.

2.3.4. Dünya Savaşları

Yirminci yüzyılın ilk yarısı ne yazık ki hepimizin bildiği üzere iki dünya savaşına (I. Dünya Savaşı: 1914-18, II. Dünya Savaşı: 1939-45) sahne oldu. Şüphesiz ikisi de küresel sistem içerisinde büyük değişikliklere neden olmuştur. İkisinin de kendine göre farklı sonuçları olmasına rağmen bizim açıımızdan küreselleşme sürecinde kırılma noktalarını oluşturmaları bakımından bu başlık altında benzerlikleri üzerinde durulacaktır. Öncelikle bunlara “dünya savaşı” denilmesi olgusu üzerinden başlayalım. Dünya üzerinde daha önceleri daha fazla devletin katıldığı ve daha uzun süren savaşlar elbette olmuştur fakat dünya savaşlarına dünya savaşı denmesinin sebebi, içerisinde barındırdığı kuvvetlerin büyüklüğü, yani dünyanın önde gelen güçlerinin bu savaşta yer alması ve sadece kara ya da deniz savaşı olmasının ötesinde kara, deniz ve havada, yani tüm boyutlarda olan topyekûn savaşlar olmasıdır (Tinas,

2008: 79). Diğer yandan savaşların sonuçları sadece bir bölgeyi değil tüm dünyayı etkiler nitelikte, küresel olmuştur.

Savaşların çıkış sebeplerine bakıldığında birincisinde asıl sebebin uluslararası sistemdeki güç dağılımında üstün gelememe ve aktörlerin ekonomik alanda daha avantajlı duruma gelmek için giriştikleri mücadele olarak görülmektedir (Tinas, 2018: 97). Diğer yandan ortaya çıkışı bir balkan savaşı olarak görülmektedir. Savaşı başlatan kıvılcımın ise 28 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan imparatoru halefinin, Bosnalı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi olarak gösterilir (Archer vd., 2006: 437). Böylece başlayan birinci dünya savaşı, sonrasında yapılan antlaşmalarla savaşı başlatan sebeplere çözüm getirememiş, bilhassa krizin derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Sonuç olarak da kaçınılmaz bir şekilde 1939 yılında insanlık tarihinin gördüğü en kanlı savaş olan II. Dünya Savaşı Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle resmen başlamıştır.

Savaşları küreselleşme açısından kırılma noktaları olarak kabul etme nedenlerine gelindiğinde ilk olarak savaşın küresel sistemi etkilemesi olgusuyla karşılaşılmaktadır. Bu noktada savaşların küresel sistemdeki siyasal etkilerini; yeni uluslararası yapılanmaların ortaya çıkması, Avrupa'nın üstünlüğünü kaybetmesi ve sömürge devletlerin bağımsızlık kazanması ve dünya üzerine yeni güçlerin ortaya çıkması olarak saymak mümkündür. Avrupa'nın gerilemesi her ne kadar Birinci Dünya Savaşı öncesinde başlamış olsa da hızlanarak kesin biçimde ortaya çıkması savaşla olmuştur. Savaşla birlikte Avrupa, kapitalizmin liderliğini kaybetmiş yerine yeni öncüler olarak ABD ve Japonya ortaya çıkmıştır (Tanilli, 2007: 13). Bu durum İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki süper güç olarak ABD ve SSCB'nin dünya liderliğine girişmesi olarak meydana gelir. Diğer yandan savaşlar, Avrupa'nın gerilemesi ve gücünü kaybetmesi, doğal olarak sömürge imparatorlukları üzerindeki hâkimiyetini kaybetmesine sebebiyet vermiş ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Steiner, bu durumun 1920'li yıllarda uluslararası diplomasiyi hiç olmadığı kadar genişlettiğini ifade etmiştir (Steiner, 2012: 232). Diplomasi haritası hem coğrafi olarak hem de tarafların çokluğu açısından küresel sistemi ortaya çıkarmaktadır ve uluslararası bir gündem oluşturulmaya çalışılmaktadır. Uluslararası gündem oluşturmak, uluslararası yapılanma oluşturmayı şart gerektirmektedir. Uluslararası siyasi teşkilatlanmanın başlangıcı her ne kadar on dokuzuncu yüzyıla dayanmaktaysa da ulusların siyasi yaşamında etkili bir hal alması dünya savaşlarıyla olmuştur (Gönlübol, 1964: 5). Gönlübol, uluslararası siyasi teşkilatlanmanın sebepleri arasında savaşların değişen

niteliklerini göstermektedir. O'na göre artık "... hiç bir devlet yalnız yaşayamacağı gibi, hiçbir devlet de tek başına savaş macerasına atılmak cesareti gösterememektedir (Gönlübol, 1964: 5)." Bu vaziyet, savaşlar sonrasında görülen yıkımla birlikte ele alındığında ulusları birlikte hareket etmeye yöneltmiştir. Bu sebeplerden ötürü I. savaş sonrası "Milletler Cemiyeti", II. savaş sonrasında da "Birleşmiş Milletler" kurulmuştur. İki yapıdan Milletler Cemiyeti çeşitli sebeplerle başarısız olmuş, onun yapılanması üzerine kurulan Birleşmiş Milletler ise günümüzde bir şekilde küresel sistem içerisinde bir aktör olmuştur. BM'nin kuruluşu elbette Milletler Cemiyeti'nin başarısızlık sebeplerinden ders alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu noktada yeni yapılanma yalnız büyük devletlerin değil, mümkün olduğu kadar çok devletin temsil edildiği bir dünya örgütü şeklinde ve dünya barışına yöneltilecek tehditlere cevap verebilecek biçimde kurgulanmıştır (Sander, 1996: 184). Sander'e göre eleştirilecek yanları bulunmasına rağmen bu yapı, kriz anında sürtüşmelerin ilk patlayıcı ısısını alan, dünya çapında bir forum olarak gerginliklerin yumuşatılmasına yardımcı olmaktadır (Sander, 1996: 185). Sonuç olarak dünya savaşları, ortaya çıkardıkları uluslararası siyasi yapılanmalar açısından küreselleşme sürecindeki aktörler boyutuyla çalışma açısından dikkate değer olmuştur. Öyle ki bugün bu uluslararası yapılanmalar toplumsal, siyasi, ekonomik ve çevresel hemen her boyutta yaşamımıza etki etmekte, insanlığı ilgilendiren tüm sorunlara çözüm aramaya çalışmaktadırlar.

Küreselleşme sürecinde çokça bahsedilen ulaşım ve iletişimin hızı, şüphesiz dünya savaşlarıyla yüksek boyutlara ulaşmıştır. Her türlü teknolojinin yoğun olarak kullanılmaya çalışıldığı dünya savaşlarına ulaşım açısından bakıldığında; askerlerin cepheye götürülmesi, saldırı durumdayken hızın önemi (taktiksel değişim), askerlere takviye durumunda araçların durumu vb. birçok boyutuyla ulaşım teknolojisi savaşın kazanılması açısından büyük önem kazanmıştır. Örneğin I. Dünya Savaşı'ndaki seferberlik ilan edilmesi sürecinde Alman ordusuna baktığımızda 600.000 atında da dahil edildiği tüm ordu, 11.000 vagon kullanılarak yalnızca 312 saatte yani 13 günde Alman Genelkurmayı tarafından seferber edilmiş ve cephelere ulaştırılmıştır (Archer vd., 2006: 439). Bu vaziyet ulaşım ağının ne denli önemli olduğunu bize göstermektedir. Diğer yandan II. Dünya Savaşı sırasında çok daha gelişmiş araçlarla çok daha hızlı ulaşımın sağlandığı görülmektedir. Özellikle Soğuk Savaş kısmında değineceğimiz Berlin Ablukası sırasındaki durum, ulaşımın ne denli geliştiğini göstermektedir. Böylece küreselleşme sırasında bahsettiğimiz coğrafi genişlik ve mekânlar arasındaki yer değiştirmenin hızı dünya savaşları sonucunda çok daha mümkün hale gelmiştir.

İletişim teknolojisi noktasında elbette günümüzdeki gibi bir internet ağından bahsedemsek de büyük dönüşümlerin yaşandığı malumdur. Savaşlar sırasında insanların yoğun haber talebi şüphesiz medyaya olan ilgiyi de artırmış, kitle iletişim araçları büyük önem kazanmıştır. Diğer yandan birliklerin birbirleriyle hızlı haberleşme açısından önemi de sonsuz haber talebini ortaya çıkarmıştır. Bu noktada I. Dünya Savaşı'nda telgraf önemliyken, II. Dünya Savaşı sırasında radyo eşsiz bir öneme sahipti (Hobsbawm, 2011: 262). Öyle ki radyo sadece haberleşmeyi sağlamıyor, aynı zamanda eşsiz bir propaganda aracı olarak kitleleri harekete geçirmede büyük rol oynuyordu. Başka açıdan bakıldığında iki dünya savaşı arası dönem, eğlence sektörü ve sinema açısından farklı bir ortam yaratmıştır. Buna başka başlık altında değinilecektir. Görüldüğü üzere savaş sırasında iletişim araçlarına duyulan ihtiyaç, küreselleşme sürecinde hızlı ve yoğun iletişim yönünde bir kırılma noktası oluşturmaktadır.

Yukarıdaki paragraflardan da görüldüğü üzere savaşın yönünü büyük oranda teknoloji belirlemektedir. Bu durum elbette silah teknolojisinde de kendini göstermiş ve dünyanın o zamana kadar gördüğü en büyük yıkımları beraberinde getirmiştir. Teknoloji mümkün olan her alanda uygulanmış, savaşlar artık insan merkezli olmaktan çıkıp teknoloji merkezli olmuştur. Öyle ki artık önceden var olan ve savaşı kazanmada etkili olarak kullanılabilecek kültürel özelliklerin (kılıçların özellikleri, savaş teknikleri vb.) pek bir anlamı kalmamıştır (Archer vd., 2006: 462). Teknoloji artık sadece teknolojiyle başa çıkılabilecek bir olgu olacak ve günümüz dünyası bunun etrafında şekillenecektir.

Hobsbawm (2011: 115), “Sanayi Devrimi’nden beri dünya ekonomisinin tarihi, hızlanan teknolojik ilerlemenin, sürekli ama eşitsiz ekonomik büyümenin ve giderek artan “küreselleşmenin” tarihi olmuştur.” demiştir Bu durum açısından bakıldığında küreselleşme tarihinde ekonomik büyümenin ve teknolojik gelişmenin büyük önemi vardır. Dünya savaşlarına ulaşım, iletişim ve silah manasında baktığımızda teknolojik ilerlemenin ne denli olduğu zaten ortadadır. Ekonomik büyüme noktasında da savaşlar büyük oranda etkili olmuştur. Dünya savaşları sırasında ortaya çıkan topyekûn üretim ve kaynakların sonuna kadar kullanılması olgusu, şüphesiz üretimi de hızlandırmıştır. Buna örnek olarak SSCB’nin 1941-45 yılları arasında 98.000 tank üretmiş olduğu ve ABD’nin 1945 yılında 1939 yılındakine nazaran üretimini iki kat artırdığı, işsizliği ise 9.480.000 düzeyinden 670.000 düzeylerine indirdiği gösterilebilir (Archer vd., 2006: 463; Tanilli, 2007: 285-286). Bu durumun sonucunda aklımıza bir soru gelmektedir. Savaş sırasında, savaş ekonomisinden

dolayı genişleyen iktisadi yapı savaş sonrasında nasıl bir hal almıştır? I. Dünya Savaşı sonrası durum buhranı getirecek, II. Savaş sonrası durum da Soğuk Savaş sırasında aktaracağımız süreçleri doğuracaktır. Fakat burada çalışma açısından önemli olan üretim kapasitesinin yoğun olarak genişlemesidir.

Özetlenecek olursa; Dünya Savaşları küreselleşme açısından zaten dünya savaşı olması ve küresel sistemi etkilemesi yönü dışında başka önemlere de sahiptir. Bu önemler küreselleşme sürecinde aktör olarak bahsettiğimiz ve gündelik hayatımızı da etkileme kapasitesiyle öne çıkan uluslararası örgütlenmelerin öneminin artması, iletişim ve ulaşım araçlarındaki büyük dönüşüm sonucunda dünya üzerindeki bilgi ve metaların aktarımında büyük gelişmeler sağlanması ve devletlerin ekonomilerinin savaş ekonomisi dolayısıyla genişlemesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan tüketim olgusu ve krizler yer almaktadır. Son olarak özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında atom bombasıyla ortaya çıkan “küresel yıkım” olgusu insanlığın artık yıkım bakımından da küresel olarak tek noktada toplandığını, birleştiğini göstermiştir. Bu vaziyet soğuk savaş sürecinde değinilen temel noktalardan olmuştur.

2.3.5. Soğuk Savaş ve Sovyetler Birliği'nin Dağılması

1945 yılında II. Dünya Savaşı sona ermiş, fakat yine her şey tamamen çözülememişti. ABD ve SSCB o zamana kadar hiçbir devletin ulaşamadığı güçlere ulaşmışlardı. Fakat iki ayrı ideolojinin, düzenin temsilcileriydiler. Bu durum iki devletin birbirine güvensizliğine sebep olacak en büyük etmenlerden birisiydi. Zaten savaş bitmeden önce de müttefik devletlerinin kendi aralarında tam bir güvene sahip olduğu söylenemezdi. Bir yanda ABD kapitalist dünyanın temsilcisi olacak güce erişmişken diğer yanda SSCB sosyalist dünyanın temsilcisi olacak güçteydi. Bu durum elbette sosyalist ideolojiden ziyade kapitalist ideolojinin korkacağı bir durumu ortaya çıkardı. Yıllardan beri süregelen savaş ekonomisi ve çalışma koşulları sebebiyle kapitalist ülkeler içerisinde “direniş” istekleri doğrultusunda köklü reform umutları vardı ve bu durum yönetici sınıfları korkutmaktaydı (Tanilli, 2007: 276). Diğer yandan II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin üretimini hatırlayalım: 1939-45 arasında üretim iki kat artmış, işsizlik 9.480.000'den 670.000'e düşmüştü. Savaş sonrasında bu ekonomik durum nasıl sürdürülecekti? Her ne kadar ilk zamanlar savaş sırasında ertelenen talebin açığa çıkarılması ve talebin özendirilmesiyle ekonomik vaziyet sürdürülmeye çalışılsa da bu durum böyle devam edemezdi. İşte bu şartlar altında ABD'nin bir karar

vermesi gerekecek, ya geleneksel tecrit politikasına devam edecek ve Avrupa ve diğer pazarların Sovyet kontrolü altına girmesine razı olup kendi içerisinde krizi bekleyecek ya da geleneksel tecrit politikasından vazgeçip Avrupa ülkelerinin komünizm etkisi altına girmemesi için bir şeyler yapacaktı ve kapitalist dünyanın liderliğine soyunacaktı (Kalmış, 2007: 7). Şartlar bahsedilen şekilde gelişince ABD'nin tercihi elbette ikincisinden yana oldu ve 12 Mart 1947 gününde "Truman Doktrini"nin açıklanmasıyla Soğuk Savaş dönemi resmen başlamış oldu (Tanilli, 2007: 278). Bu noktada Sander, soğuk savaşı şöyle tanımlar: "En basit anlamıyla soğuk savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü belirli bir tarihsel döneme verilen addır (Sander, 1996: 202)."

Peki, ABD'nin ekonomik vaziyetinin sürdürülebilmesi ile soğuk savaşın ne alakası olacaktır? Bu durum Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla (Türkiye'de bu planlar içerisinde yer almaktadır) anlaşılabilir. Bu kavramların içeriği totalde Sovyet tehdidi altında olabilecek, yani komünist bloğu tercih etme ihtimali olabilecek ülkelere askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal yardımlar yapmak olacaktır. Öyle ki örneğin gıda sıkıntısı çeken ülkelere gıda yardımı, askeri sıkıntı çeken ülkeleri güçlendirmek açısından askeri teçhizat yardımı ve ekonomik yönden zorlu süreçler içerisinde olan ülkelere de kimi zaman ödeyemeyecekleri oranda kredi ve mali destek verilmektedir. Böylece hem ABD ekonomisi üretime devam etmiş olacak hem de yeni dünyayı hâkimiyeti altına alacaktır. ABD Sovyet bloğunda olmayan diğer ülkelere destek vereceğini ilan etmesiyle de resmen Sovyetler Birliğini Çevreleme Politikasına başlamış olmaktadır.

Truman Doktrini ve ardından gelen destekleyicisi olan Marshall Planı Tanilli'ye göre iki bloğun kesinleşmesine, komünist dünya ve Batı bloğunun birbirinden bir uçurumla ayrılmasına sebebiyet vermiştir (Tanilli, 2007: 278). Archer vd. de 1945 yılından sonra dünya üzerinde yaşanan en önemli siyasi olaylardan birinin soğuk savaş olduğunu, bu olayla sanayileşmiş ülkelerin iki düşman kampa ayrıldığını söylerler (Archer vd., 2006: 499). Elbette bu kamplaşma ülkeler arasındaki ilişkiyi de ona göre düzenlemiştir. Artık iki büyük devlet iki büyük merkezi oluşturacak ve diğer devletler bu merkezler etrafında toplanıp sıkı bir biçimde birbirlerine bağlanacaklardır. Bu durum hem doğu bloğunun hem de batı bloğunun kendi içlerinde örgütlenmeler kurmasını da beraberinde getirmiştir (Örneğin:

NATO ve Varşova Paktı). Konumuz açısından bu vaziyet dünyanın iki blok şeklinde de olsa yoğun ilişkiler içerisine girmesi ve büyük manada küreselleşmesidir.

Soğuk Savaş sırasında iki devletin birbirine olan güvensizliği, her ikisinin de silahlanma özelinde büyük teknolojik atılımlar yapmasını getirmiştir. 1945'ten sonraki 40 yıl içinde silahların menzili ve gücü önceki 400 yıldan daha büyük bir gelişme göstermiştir (Archer vd., 2006: 500). Yıkım gücü o zamana kadar aklın alamayacağı evrelere ulaşmıştır. “Yeni bombalar Hiroşima'daki atom bombasından 1000 kez daha büyük bir yıkma gücüne sahipti. Bunlar olurken, topların etki mesafesi 150 mile, uçaklarınki 5 ila 6000 mile, füzelerinki de 8000 mile çıkmıştı (Tanilli, 2007: 282).” Bunun ifadesi insanoğlunun oturduğu yerlerin hiçbir noktası artık tamamen güvenli olmadığı, yıkımın çok kolay ve tek tuşla olabileceğidir. Bu duruma konumuz açısından “yıkımın küreselleşmesi” denilebilir. Artık silahlarla da olsa insanoğlunun eli her yere kısa sürelerde ulaşabilecektir. Öyle ki artık hiçbir devlet eski usulde savaşa cesaret edemeyecektir. Zaten bu vaziyet “dehşet dengesi” ve “terör dengesi” gibi ifadelerle kavramlaştırılmış ve uluslararası ilişkiler literatürüne girmiştir.

Başka açıdan, bir önceki başlıkta ulaştırma faaliyetlerinin ne denli gelişmiş olduğuna Berlin Ablukası örneğiyle değinileceği söylenmişti. Doğu ve Batı olarak iki kısma ayrılan Berlin'in batı bloğunda 2.5 milyon kişi yaşamaktaydı. Anlaşmazlıklar sonucunda 24 Haziran 1948 günü Sovyet ordusu şehre tüm giriş çıkışlara bariyerler koymuş ve kontrol altına alıp batı kısmını abluka altına almışlardı. Sander, batılıların üç seçeneği olduğunu söyler: ya güç kullanılıp abluka delinecek ve çok daha büyük çatışmaların önü açılacak, ya Sovyetlerin istedikleri yerine getirilecek ya da ablukayı boşa çıkarmak için şehir hava yoluyla beslenecekti (Sander, 1996: 226). Üçüncü seçeneği tercih eden batı bloğu yeni havalimanları ve uçaklarla, günde 4000 tonu aşkın temel ihtiyaç maddelerini ve enerji merkezlerini beslemek için kömürü, adeta havada köprü oluşturarak Batı Berlin'e taşıdı. Yaklaşık 1 sene süren bu vaziyet sonucu abluhanın işe yaramadığını anlayan Sovyetler, 12 Mayıs 1949'da ablukayı kaldırdılar (Sander, 1996: 226). Bu örnek ulaştırma anlamında ne büyük gelişmelerin sağlandığının büyük örneğidir. Küreselleşme açısından da akışları daha mümkün hale getirmesiyle de dikkate değerdir.

Zaman zaman tansiyonun çıktığı ve ülkelerin burun buruna geldiği, zaman zaman da yumuşama dönemlerinin olduğu Soğuk Savaş süreci, Gorbaçov'un başa gelmesi ve açıklık ve yeniden yapılanma politikalarını uygulamaya başlamasıyla yeni bir sürece girmiştir. Bu

süreç Soğuk Savaş'ın sona erışı olacaktır. Ülkeyi siyasal, toplumsal ve ekonomik yönden yeniden yapılandırmayı amaçlayan Gorbaçov, gerekli mali kaynakların oluşturulabilmesi için Batı bloğuna silahsızlanma önerisinde bulundu ve 1986'dan başlayarak bu sürece girildi (Sander, 1996: 441). Böylece Gorbaçov savunma harcamalarından artan payla ülkeyi yeniden yapılandırabileceğini düşünmekteydi. Fakat bu süreç istenen etkiyi sağlayamayacak ve kısa süre içerisinde Sovyetlerin dağılma sürecini de beraberinde getirecekti. Çeşitli sürtüşmeler sonucunda 13 Ağustos 1961 tarihinde Doğu bloğu tarafından inşa edilen Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılması Soğuk Savaş'ın bitişinin ve Sovyetlerin dağılışının da habercisi oldu. Son olarak bir yanda ciddi ekonomik sorunlar, diğer yanda Sovyet cumhuriyetlerindeki etnik ve ulusçu huzursuzluklar, ülke içerisinde bir darbe girişimini beraberinde getirmiş, darbe başarısız olmuş ve 1991 yılında Gorbaçov istifa etmek zorunda kalmıştır (Sander, 1996: 445). Bundan sonra da 26 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği resmen dağılmıştır.

Sovyetler Birliğinin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi konu açısından ABD'nin tek hâkim güç olmasını ve küreselleşme sürecinde bahsi geçen hegemonya, tüketim kültürü, kültürel benzeşme vb. birçok kavramın önünü açmasını ifade etmektedir. Öyle ki kapitalizm ve küreselleşme arasında bağlantı hatırlandığında kapitalizm, en büyük rakibi olan sosyalizmi yenmiş ve soğuk savaştan galip çıkmıştır. Böylece yeryüzünün hemen hepsini içine alacak kapitalist ekonomik sistem mümkün hale gelmiş, ABD küreyi fetheden başlıca güç olmuş, kitle üretiminin ve kitle kültürünün de başlıca öncüsü olmuştur.

2.3.6. Diğer Gelişmeler

Diğer gelişmeler içerisinde asıl olarak, tarihin bir devamlılık şeklinde olmadığı, yani bir süreçler dizisinin her halükarda küreselleşmeyi getirmediği, bazı zamanlarda bu yönden sapıldığı yani tarih içerisinde kesintiler olabileceği ifade edilmeye çalışılacaktır. Tabi bunun yanında yine diğer başlıklarda değinilmeyen fakat küreselleşme sürecinde önem ifade eden olgulara da yer verilecektir

Her ne kadar savaşlar küreselleşme sürecinde kırılma noktaları olarak gösterildiyse de aynı durum iki savaş arası için söylenememektedir. Hobsbawm, birinci savaştan ikincisine kadar olan süreçte ekonomik küreselleşmenin durduğunu ifade etmektedir. O'na göre bu duruş gerek küresel göçün azalmasıyla gerekse de sermaye akışındaki farklılıklarda

gözlenebilmektedir (Hobsbawm, 2011: 116). Bu süreçte dünya ekonomisinin bütünleşmesi durmuş ve ülkeler kendi içlerine kapanmaya başlamışlardır. Sander de aynı biçimde I. Dünya Savaşından sonra Avrupa toplumunun etkileri uzun sürecek değişikliklere uğradığını, bu değişikliklerin kapitalizmi dönüştürdüğünü ve ekonomiye devlet müdahalesinin başladığını ifade eder (Sander, 2003: 394). Artık devletler içe kapanacak, gümrük tarifeleri uygulayacak, ülke içindeki endüstrileri koruma yoluna gidecek ve planlı ekonomi düşüncesini hâkim kılacaklardır. Devletin müdahalesi ulusal pazarları yönetmiş, dış ticaret tamamen kontrol altına alınmış, sıkı kota uygulamalarına geçilmiştir. Tanilli ise I. Dünya Savaşı sonrası durumu şöyle ifade eder: “Tek avuntu fikir ve sanat alanındaki yenileniştir. Derken 1923’da “Büyük Bunalım” çıkagelir. Birleşik Devletler’de başlayıp oradan Avrupa’ya sıçrayan, ama yalnız Avrupa’yı değil, bütün dünyayı sarsan bir olaydır bu. Avrupa’da liberalizmin gerilediği ve “devlet müdahalesi”nin başladığı görülür (Tanilli, 2007: 14).” Devletin ekonomik yaşama bu denli müdahalesi elbette küreselleşme temelinde bakıldığında birbirine taban tabana zıttır. Öyle ki küreselleşme serbestleşmeyi savunurken iki savaş arası dönemde bunun tam tersi bir vaziyet yani içe kapanma söz konusudur. Diğer yandan 1929 yılında meydana gelen Büyük Bunalım süreci liberal ekonomi politikalarının yerini tüm dünyada Keynesyen politikaların almasına sebebiyet vermiştir. Başka açıdan devletin bu denli müdahaleleri parlamenter demokrasinin de bunalıma girip gerilemesine, faşist diktatörlüklerin ortaya çıkması sürecine sahne olmuştur.

Küreselleşmenin özelliklerine baktığımızda onun kapitalizmle benzerlik gösteren tabanlarına daha önce değinilmişti. Bu açıdan bakıldığında küreselleşmeyi kesintiye uğratabilecek bir olay olarak 1917 tarihli Ekim Devrimi karşımıza çıkmaktadır. Kapitalist ekonomik düzen karşısına sosyalist düzeni diken bu devrim, Hobsbawm’a göre Fransız Devrimi’nden daha çok küresel yankılar uyandırmıştır ve devrimin küresel düzeyde yayılışı İslam’ın ilk yüzyılındaki fetihlerden bu yana görülmemiştir (Hobsbawm, 2011: 73). Devrim Fransız Devrimi gibi kendisini ulusal değil, evrensel addetmiştir. Zaten bu durum Devrim’in getirdiği ideolojik temellerin içerisinde açıkça barınmaktadır. Sanayi devriminin ezici sonuçlarının ortaya çıktığı ve kapitalizmin büyük kitleler için yoksulluk anlamına geldiği günlerde Ekim Devrimi bir kesim dünya halklarının kurtuluşu manasına gelmiştir. Diğer yandan tekrar edersek bu devrim ve etkileri kapitalizmin küreselleşmesi karşısında bir kesinti olmuş, soğuk savaşın bitimiyle kapitalist sistem kendini tüm dünyaya yaymıştır.

Günümüzde küreselleşme yolunda en büyük örnek gösterilen kuruluşların başında şüphesiz Avrupa Birliği gelmektedir. Bu noktada 1957’de imzalanan Roma Antlaşması ile temel metnini bulan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak ortaya çıkan günümüzde de Avrupa Birliği olarak bilinen topluluğun kuruluş süreci de küreselleşme açısından önemli bir nokta olmaktadır. Burada detaylarına yer verilmeyecektir.

Küreselleşme sürecinde boyutlar olarak kültürün küreselleşmesi de ele alınacak başlıklar arasındadır. Fakat bunun arka planında iki dünya savaşı arasındaki depresyonun derinleşmesi ve insanların ruh hallerindeki değişimlerle birlikte sinemaya olan ilginin kırılma noktası olduğu görülmektedir. Öyle ki 1930’larda günlük gazete alan her İngiliz’e karşı iki İngiliz sinema bileti satın almaktaydı (Hobsbawm, 2011: 258). Yine Hobsbawm’dan doğrudan alıntılanırsa:

“Sinema, neredeyse başından itibaren uluslararası bir kitle aracı oldu. Kültürleri kesen iletişim için test edilmiş kodlarıyla birlikte sessiz sinemanın yarattığı potansiyel olarak evrensel dilin terk edilmesi konuşma İngilizce’sini uluslararası düzeyde tanıttı ve böylece bu dilin 20. yüzyılın küresel dili olarak yerleşmesine yardımcı oldu (Hobsbawm: 2011: 261).”

Burada sinemanın küreselleşme sürecindeki önemi dikkate değer olmuştur. Dahası Hollywood dünyadaki diğer tüm film üretici ülkeler kadar film üretmekteydi. Bu rakam 1937 yılında haftada 10 film olarak görülmektedir. Konu açısından bunun önemi gerek kitle kültürünün ortaya çıkması gerek kültür inşa edilmesi gerekse de aynı zevklerin oluşmasında temel teşkil etmektedir. Yani küreselleşme sürecinde bahsedilen kültürel benzeşmenin arka planında bir kırılma noktası olarak iki savaş arası dönemin gösterilebilmesi mümkün görünmektedir.

Son olarak bu başlık altında görüldü ki küreselleşme süreci sürekli doğrusal olarak ilerleyip günümüze gelmemiş, zaman zaman kesintiler ve içe kapanmalarla meydana gelmiştir. Diğer yandan içe kapanmaların olduğu dönemleri de kapitalizmin krizleri olarak görmekteyiz. O halde kapitalizm ve küreselleşme arasında kurulan bağın geçerliliği bu başlık altında da desteklenebilecek bir vaziyettir. Küreselleşme sürecinin tarihsel arka planının ifade edilmesi üzerine artık bu arka planda ortaya çıkan aktörlere değinebilecektir.

2.4. Küreselleşme Sürecinde Aktörler

İçinde yaşanılan zamanda görüldüğü üzere siyaset, ekonomi, kültür, toplum vb. artık küresel süreçlerle ifade edilmektedir ve eski uluslararası sistemin yerini küresel sistem almıştır, daha da almaktadır (Yurtsever, 2012: 43). Süreçlerin küresel olarak ifade edilmesinin yanında sorunlar da küresel karakterli bir hal almaya başlamış, hal böyle olunca da eskiden büyük oranda tek aktör olan devletlerin yanında da başka aktörler meydana gelmiştir (Cevzici Çelik, 2013: 10). Bu aktörler literatürde genel olarak dört başlık altında ele alınmaktadır fakat günümüz siyasi ve toplumsal süreçleri göz önüne alınarak, diğerlerine göre daha muğlak da olsa, özellikle küresel enerji politikası üzerindeki etkisiyle beşincisi de konuya dâhil edilecektir. Böylece bunlar: ulus devletler, çok uluslu şirketler (ÇUŞ), uluslararası kuruluşlar, hükümet dışı kuruluşlar ve terör örgütleri olacaktır. Bu aktörlerin her biri tek tek ayrı başlık altında da incelenebilirdi fakat hem konunun fazla uzamaması hem de daha bütün bir hal almasını sağlamak amacıyla tek başlık altında hepsine değinmek tercih edilecektir.

İlk olarak en çok aşına olunan aktör olan ulus devletle karşılaşmaktadır. Bilindiği üzere ulus devlet, Whestfalia Antlaşması ile başlayan ve Fransız Devrimi ile de kendini taçlandırıp karşımıza tam manasıyla çıkan bir modern devlet yapılanmasıdır. Tarihi boyunca da çoğu zaman tek egemen güç konumunda olarak sistem içerisinde temel aktör olagelmiştir. Fakat yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte temel aktör konumundan çıkmıştır. Artık gerek iç politikada gerek dış politikada söz söyleme hakkı yalnızca onun değildir. Buna ilaveten zaten devletlerarasında da bir güç ilişkisi oluşmuş, bu yönden de söz söyleme hakkı azalmıştır. Ulus devletin söz söyleme hakkının azalması elbette onun gücünü tamamen kaybettiği anlamına gelmez, hala büyük oranda ülke içinde politikaları belirlemekte, ülkenin dışarıda nasıl görüneceğine, dünyaya kendini nasıl tanıttacağına karar vermekte, vatandaşlarının güvenliği çoğu yerde tek başına sağlamaktadır. Böyle olunca da vatandaşlar açısından ulus devlet hala en etkili güç konumunda olmaktadır. Zira ülke içerisinde yapılan hemen tüm işlemlerde onun rızası gerekmektedir. Fakat küresel sistem içerisinde artık temel aktör yerine aktörlerden birisi durumundadır.

Biraz önce de söylendiği gibi, dünyada birçok şeyin karşılıklı bağlantılı hale gelmesi ve sorunların da küreselleşmesinden dolayı uluslararası ortamda bir işbirliği arayışı gündeme gelmiştir. Elbette bu arayış yeni değildir. Bunun ilk örneği 1815'te Ren Nehrinde seyrüsefer yapmak için kurulan bir örgütte bulunmaktadır (Ataman ve Öztürk, 2017: 139). Sonraları da

farklı ihtiyaçlar için uluslar arasında farklı örgütler kurulmuştur. Burada değinilmesi gereken nokta bu uluslararası örgütlerin küresel sistem içerisinde nasıl ve neden bir aktör haline geldiğidir. Bu kurumlara ihtiyacın hangi süreçlerden kaynaklandığını ve bu kurumların hangi şartlarda ortaya çıktığı anlaşırsa, nasıl etkili bir aktör olarak gündeme geldikleri daha iyi anlaşılacaktır. Uluslararası örgütlerin ortaya çıkışına bakıldığında, yukarıda bahsedilen savaşların yanında genel olarak ekonomik anlamda bir işbirliği geliştirme isteğinden doğduğu aşikârdır. Bunların en etkililerinden olan Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu da bildiğimiz gibi bize Bretton Woods konferansının yadigârıdır. Zaten buradaki mesele Bretton Woods konferansının toplanış amacının yeni dünya düzeninin ekonomik sistemini belirlemek olduğudur. Bu kuruluşların ÇUŞ'lar için yapmış olduğu yararlandırıcı düzenlemeler, dünya üzerinde ekonominin serbestleşmesi açısından önemli bir noktadır (Ateş, 2006: 30). Yine örnek olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Avrupa Birliğine evrilişi ve ilk olarak asıl amacının ticari alışverişten kaynaklandığı gösterilebilir. Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisinin gözler önüne serilmesi ve devletler arasındaki anlaşmazlıkların artık savaşla çözülemeyeceğinin görülmesi üzerine, dünya üzerinde bir barış ortamı sağlanması ve korunması amacıyla ortaya çıkan Birleşmiş Milletler, uluslararası örgütlerin nasıl bir aktör haline geldiğini göstermektedir (Sivrikaya, 2012: 48).

Uluslararası örgütler, görüldüğü üzere kimi zaman birbirleriyle ticaret yapma isteğinden kimi zaman dünya barışını sağlamak için, kimi zaman da çevre sorunlarıyla başa çıkmak için kurulmuştur. Burada aslında ironik olan bir taraf uluslararası örgütlerin ulus devletler tarafından kurulması ve onları sınırlandırmasıdır (tabi gelişmiş devletler çoğu zaman sınırlamanın dışında). Bu kuruluşlar aslında ulus devletlerin bir meşruiyet aracı da olmuş durumda (Ateş, 2006: 34). Zira küreselleşme süreciyle meydana gelen problemlerin tartışıldığı, devletlerin işbirliği yaptığı ve çözüm üretmeye çalıştıkları bir meclis görevi görmektedir ve devletlerin bu kuruluşlara üye olması ve yeri geldiğinde orada baskı altında olması ülke sınırları içerisinde bir meşruiyeti de beraberinde getirmektedir. Son olarak uluslararası örgütlerle ilgili bir problem vardır: hangi kuruluşlar küreselleşme sürecinde etkin rol almıştır? Dünya barışına katkı amacıyla kurulanlar mı? Çevre sorunlarıyla baş etmek için kurulanlar mı? Yoksa ekonomik serbestleşmeyi dünya üzerine yayma amacıyla kurulanlar mı? Galiba bu sorunun cevabı da geçmiş başlıklarda ve paragraflarda bulunmaktadır.

Üçüncü olarak ÇUŞ'lar bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk örnekleri daha önce söylediğimiz gibi Coğrafi Keşifler sırasında karşımıza çıkmaktadır. Fakat ilk modern örneklerini “Belçika’da Cockreil (1815), Almanya’da Bayer (1863), İsviçre’de Nestle (1867), Fransa’da Michelin (1893) ve İngiltere’de Lever (1890) (Haspolat, 2003: 93)” olarak görmeye başladığımız ÇUŞ'lar “genel merkezi belli bir ülkede olduğu halde, işlevlerini bir veya birden fazla ülkede kendi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler aracılığıyla ve genel merkez tarafından kararlaştırılan bir işletme politikasına uygun olarak yürüten büyük şirketlerdir (Cevizci Çelik, 2013: 12).” ÇUŞ'ların en çok öne çıkan özelliği ise tüm dünyayı pazar olarak görmesi ve bu amaç doğrultusunda yayılmasıdır. Bu yayılma ise tahmin edilebileceği üzere ekonomik bir serbestleşmeye ihtiyaç duymaktadır ve kendisini tam manasıyla küreselleşme sürecinde bulmuştur. Şirketler farklı dönemlerde farklı yayılma hızlarına ulaşmışlardır. Örneğin Dünya Savaşları’nda ve Soğuk Savaş’ın yarısına kadar oldukça yavaş bir yayılma hızları olmasına karşın, 80’lerden sonra yayılmaları hızlanmış, 90’lar ve 2000’lerde dünyayı neredeyse tek pazar haline getirmişlerdir (Sivrikaya, 2012: 54). Şirketlerin en büyük özelliği olan dünyayı tek pazar olarak görmesi, onları amaçları doğrultusunda davranmaya özendirmiştir. Bunun için her yerde aynı ve standart görünümde olmanın yanında başka şirketleri bünyelerine katmak ve yöreye göre mal ve hizmet sunmak gibi stratejiler de uygulamaktadırlar. Şirket birleşmeleri ve satın almalarından elde ettikleri güç, içinden çıktığı ülkenin (çoğunlukla gelişmiş ülkeler) desteğini alması ve bu ülkelerin desteğinin uluslararası kuruluşlardaki etki kapasiteleriyle bağışta buldukları sivil toplum kuruluşlarının desteği onları küresel sistem içerisinde etkili bir aktör konumuna getirmiştir (Haspolat, 2003: 93). Böylesine destek ve güçle birlikte, neoliberal ekonomi politikalarının ulus devletler içerisinde etkili hale gelmesi ÇUŞ'ların ulus devletler karşısında ekonomik olarak etkili olmasına ve devletlerin politikalarını belirlerken ÇUŞ'ları dikkate almasına sebebiyet vermiştir. ÇUŞ yatırımları ulus devlet içerisinde yatırım ve istihdam açısından olumlu gelişmelere sebebiyet vermekte, ülkenin büyümesine katkı sağlamaktadır. Böyle olunca da ulus devletler ÇUŞ yatırımlarını çekebilmek için rekabet etmekte diğer yandan da bu yatırımların gelmesi için uluslararası kuruluşların belirlediği notları almaya çalışmaktadır. Bu noktada küreselleşme süreci içerisinde ulus devletler-uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketler olarak ekonomik süreçlerin üçlü bir sacayağı olduğu görülmektedir.

Dördüncü olarak hükümet dışı örgütler gelmektedir. Hükümet dışı örgütler Tuncel’den aktarılabilecek olunursa: “... benzer özellikleri (çıkar, inanç, düşünce, mekân, fiziksel özellik,

sorun, ideal, algı vb.) olan insanların belli amaçları gerçekleştirmek için gönüllü olarak bir araya gelerek ekonomik ve yönetsel açıdan devlete bağımlı olmadan (özerk) ve kâr amacı gütmeyen oluşturdukları yapılardır (Tuncel, 2014: 42).” Genel manada bu örgütler sivil toplum kuruluşları ile aynı anlamda kullanılsa da bu çalışmada uluslararası düzeyde etkisini de vurgulamak amacıyla hükümet dışı örgütleri kullanmak tercih edilmiştir. Hükümet dışı örgütlerin ortaya çıkması ve bir aktör olarak küresel sistemde yerini alabilmesi için elbette bazı şartların oluşması lazım. Her şeyden önce ortada yayılması gereken bir düşünce ya da insanları etkileyen bir sorun gerekmektedir. Küreselleşme sürecinde çevresel sorunları, hastalıklar, kültürel asimilasyon gibi problemler varken liberal demokrasi, insan hakları gibi dünyada yayılacak düşünceler de kendini göstermektedir. Hal böyle olunca da insanlar, ortak olan bu düşünceler ve sorunları ele alarak ortak paydada buluşacakları bir yapı arayışına girmiştir. Diğer yandan neoliberal düzende devletin ekonomik etkinliğinin azalması ve güçten düşmesi sonucunda özel sektör ve devlet yanında sivil toplum kendini göstermeye başlamıştır (Tuncel, 2014: 43). Demek ki hükümet dışı örgütlenmeler hem “kapitalist üretim tarzının küresel bazda yaygınlaşması ve özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde çevre korunmasına ilişkin düzenlemelerin küresel ekonomik aktörlerin de beklentileri doğrultusunda iyi yerleştirilememiş olması, ayrıca küresel bazda üretilen ürünün dünya ölçeğinde adil olmayan bir şekilde dağıtılıyor olması ve demokratikleşme ve insan hakları gibi temel değerlerin uygulanmasının bölgeden bölgeye veya ülkeden ülkeye farklılıklar arz ediyor olması (Ateş, 2006: 31)” hem de ulus devletin etkinliğinin azalmasıyla ortaya çıkan iktidar eksikliğini doldurmayı amaçlayan bir örgütlenme modeli olarak küresel süreçler içerisinde kendini göstermektedir, denilebilir. Bu noktada örnek olarak, günlük hayatımızda karşımıza çıkan hükümet dışı örgütler, çevre sorunlarına çözüm arayan ya da toplumsal cinsiyete dikkat çeken örgütlenmeler gösterilebilir. Bu örgütlenmeler bir yandan halkın dikkatini çekip sorumluluk düşüncesini geliştirmeye çalışırken diğer yandan çeşitli konferansalar ya da meclislerde temsilci bulundurarak ve kamuoyu oluşturarak devletler üzerinde siyasi baskı elde etmeye çalışmaktadır. Hal böyle olunca da devletler bir politika oluşturacakları zaman bu kuruluşlardan da temsilciler davet ederek ortak bir payda oluşturmaya çalışmaktadır. Diğer yandan ÇUŞ’ların bu kuruluşlara yaptığı yardımlar da dikkate değerdir. Orası başka bir tartışma konusu.

Son olarak, diğer aktörler arasında tam anlamıyla (meşruiyetten kaynaklı) bir aktör sayılmasa da dünya çapındaki etkileri düşünüldüğünde, yaklaşık son 20 yılın yaygın problemi olan terör ve dolayısıyla terör örgütleri küreselleşme süreci içerisinde kendini

göstermektedir. Terör örgütlerinin küreselleşme sürecinde dikkate değer olması şüphesiz karşılıklı akışlar ve bağılıklardan kaynaklanmaktadır. Eski dönemlerde birçok ihtiyacı kendi gören toplumlar için güvenlik büyük oranda dışsal bir problemdir ve karşılıklı bir bağımlılık da mümkün olmadığından kapalı bir toplum yapısı tasavvur edilmektedir (Ateş, 2009: 2). Fakat toplumların gittikçe açık bir hale dönüşmesi, karşılıklı bağımlı hale gelmeleri, güvenlik tehditlerindeki algıyı da değiştirmiştir. Bu karşılıklı bağımlı olma durumu ve küreselleşmenin farklı kültürlerde meydana getirdiği farklı etkiler, kimi grupların kendini buna bir tepki göstermek zorunda hissetmesine sebebiyet vermiştir. Sonuç olarak da zirvesi 11 Eylül'de görüldüğü şekliyle terör örgütleri dünya üzerinde dikkat edilen bir aktör konumuna gelmiştir. Burada dikkat edilen nokta geçirdiğimiz süreçler içinde terör örgütlerinin ne tarz aktörler olduğudur. Öyle ki kimi devletler için halkı dehşete düşüren, devletin farklılaşmasını sağlayan aktörler konumundayken kimi devletler için de rekabet içinde olunan bir devlete karşı kullanılabilir bir aktördür. Fakat küreselleşme süreciyle birlikte dünyanın McLuhan'ın deyişiyle "küresel köy" Ateş'in deyişiyle de (Ateş, 2009: 2) "küresel şehir" haline gelmesi olayların çok hızlı yayılmasına ve anlık zaman dilimlerinde anlık etkilere sebebiyet vermesiyle etkileri herkes için geçerli bir hal almıştır. Bu durumda günümüzde terör örgütleri, kendilerine karşı oluşturdukları kamuoyu ile birlikte artık tüm devletler için karşısında durulması gereken bir aktör durumuna gelmektedir.

3. BİR OLGU OLARAK KÜRESELLEŞME VE SONUÇLARI

3.1. Küreselleşme Sürecinin Boyutları

3.1.1. Ekonomik Boyut

Küreselleşmenin boyutları arasında ekonomik boyut derinlemesine incelenmek istenirse buradan koskoca bir “dünya sistemi” saptaması çıkarmak zorunda kalınmaktadır. Onun için burada birkaç görünüme ve vaziyete değinmek tez sağlığı açısından en iyisi gibi görünmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik boyutunda kaynak olarak dünyanın bambaşka bölgelerinde bulunan bireylerin ve metaların birbirlerine kısa sürelerde ulaşabilmesi vardır ve genel olarak “uluslararası ticaretin yayılması ve yoğunlaşmasını, piyasa ekonomisinin gelişmesini, sermaye hareketlerinin merkezsizliğini” içinde barındırmaktadır (Eryentü, 2015). Elbette bu durum birden meydana gelmemiştir. Konuyla ilgili olarak literatürde ekonomik küreselleşme araştırması yapıldığı zaman herkesin karşısına çıkan bir başlangıç olayı vardır: Bretton Woods Konferansı. Küreselleşmenin ekonomik sistem bakımından bir dönüşüm yaşaması, hemen herkes tarafından ortak olarak kabul edilen bu konferansla, yeni bir uluslararası ekonomik düzenin kurulması yönünde kararlar alınmış ve konferansa katılanlar, uluslararası ticareti geliştirme yönünde görüş birliğine varıp yeni iktisadi faaliyetler konusunda da bağlayıcı kurallar belirlemişlerdir (Steger, 2013: 62). Aktörler kısmında da vurguladığımız Bretton Woods Üçlüsü (IMF, DB, DTÖ) böylece dünya ekonomik sistemi içerisinde yerini almış olacaktır. Sabit kur sistemini öngören Bretton Woods Sistemi'nin 1971'de çökmesiyle birlikte de günümüzde bahsettiğimiz süreçler başlamış, gelişmiş ülkeler sermaye üzerindeki kısıtlamaları kaldırmış ve içinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinde önemli bir etken olan finansal globalleşme ivme kazanmaya başlamıştır (Göngen, 2013: 124). 80'lere gelindiğinde ise Thatcher ve Reagan'ın, Keynesçiliğe karşı neoliberalizmin başını çekmeleri bilinçli olarak küreselleşme kavramı ile dünya ekonomilerinin “liberalleştirilmesi” kavramının ilişkileneşmesine neden olmuştur (Steger, 2013: 66). Colas, daha sonra neoliberalizm ve küreselleşme arasında şu ilişkiyi ortaya koymuştur: “İşletme okulları, ticaret odaları ve yazılım paketleri aracılığıyla davranış kurallarını, “iyi uygulamaları” ve iletişim formatlarını standart hale getirip evrenselleştirmesi ölçüsünde neoliberalizm yerinde bir saptamayla küreselleşmenin ideolojisi olarak adlandırılabilir

(Colas, 2014: 134).” Yani artık küreselleşmeyle birlikte yükselen iktisadi ideoloji de neoliberalizm olmuştur. Zaten bu düzen Berlin Duvarı'nın yıkılışıyla birlikte meşruiyetini dünya genelinde artırmış olacaktır. Bu tarihten itibaren Steger'in ifadesiyle “ekonomik küreselleşmeyle ilişkili en önemli üç gelişme, ticaret ve finansmanın uluslararasılaşması, ulus ötesi şirketlerin artan gücü ve IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi uluslararası ekonomik kuruluşların artan rolü oldu (Steger, 2013: 66).” Böylece küreselleşmenin ekonomik boyutunda artan uluslararası ticareti, finans serbestisini, çok uluslu şirketlerin dünya piyasasındaki rolünü ve yukarıda sayılan örgütlerin ülkeler üzerindeki etkisini ön plana çıkarılmıştır.

Malların, hizmetlerin ve sermayenin devletler arasında serbest dolaşımı sonucunda üretim süreçlerinin uluslararasılaşması (örneğin bir otomobil üretmek için gerekli parçaların dünyanın farklı ülkelerinden gelmesi, farklı bir ülkede bir araya getirilmesi) ve buna ilaveten teknolojik ilerlemelerin de etkisiyle ülke ekonomilerinin bütünleşmesi, ülkelerin bağımsız ekonomi politikaları yapmasını güçleştirmiştir (Cevizci Çelik, 2013: 1). Diğer yandan ekonomik küreselleşme geliştirmekte olan ülkeler açısından da gelişmiş ülkelerin tahakkümü altına girme sürecini de beraberinde getirmektedir. Öyle ki gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelerin sermayelerini IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar aracılığıyla yönlendirmektedir ve küçük ekonomili devletlere bu vesileyle baskı kurulması gibi durumlar ortaya çıkmıştır (Yurtsever, 2012: 11). Sonuçta bu organizasyonların güçlü devletlerin güdümünde olduğu herkes olarak bilinen bir gerçektir.

Bir başka boyut olarak finans piyasalarının bütünleşmesi göz önüne alınmalıdır. Farklı ülkelerdeki gerçek ve tüzel kişiler sadece bilgisayarlar değil internete bağlanabildikleri cihazlar aracılığıyla (telefon, tablet vb.) 24 saat boyunca dünya finans piyasalarında işlem yapabilirler, varlıklarını dünyanın bir ucundan diğerine “tık zamanı”nda aktarabilirler (Güleş, 2014: 71). Piyasalardaki bu hareket elbette sermaye açısından ulus devletlerin işine yaramamaktadır. Çünkü artan küreselleşme vergileme tarafından devletlerin bağımsız politikalar üretmesini sınırlamaktadır (Cevizci Çelik, 2013: 2). Sermaye için olumsuz bir vergi politikası ortaya konulduğu takdirde sermayeler çok kısa bir zamanda vergi açısından daha cazip gelen ülkelere akabilecektir. Tabi bunun yanında “vergi cennetleri” kavramı da literatüre girmiş olacaktır.

Devlet içerisindeki “küçük” denilebilecek ulusal işletmeler açısından duruma bakılacak olursa küreselleşme karşısında (özellikle çok uluslu işletmeler karşısında) birçok dezavantajlarının olduğu söylenebilir. Fakat bunun yanında büyük işletmelerin gerekli esnekliği gösteremediği yerlerde esneklik gösterip avantajlı konuma gelebilmektedirler ve örgüt yapılarını da rekabetçi ortama göre değiştirmek zorunda kalmaktadırlar (Ekinci, 2010: 36). Diğer yandan bu işletmelerin büyümesi için devletlerin korumacı ya da teşvik edici politikalar üretmesi de zaruri bir duruma gelmektedir. Bunlara ilaveten iyi bir ivmeyle büyüyen ve gelecek vadeden ulusal işletmelerin, alakası olsun ya da olmasın çok uluslu işletmeler tarafından da satın alınmaya ve bünyesine katılmaya çalışıldığı gözler önündedir. Yani çok uluslu işletmeler hâlihazırda faaliyet göstermediği bir alanda bile olsa ülke pazarlarında satın almalarla birlikte hâkimiyet gösterebilirler.

Kısaca toparlanırsa en başta söylendiği üzere başlıkta sadece birkaç görüntüden bahsedilmiştir. Bunlar arasında da serbestleşen finans piyasaları karşısında devletlerin durumu, ulus devletlerin bağımsız vergi, ekonomi politikası üretebilmesindeki vaziyet, büyük uluslararası örgütlerin dünya ekonomisindeki rolü, ulusal işletmelerin durumu ve üretimin coğrafi dağılımında dünya çapındaki dönüşüm yer almaktadır. Bunların içerisine katılmamış süreçler elbette olabilir. Diğer yandan üretim ve tüketim döngüsündeki hareketlilik ve yeniden üretim kavramıyla tüketim toplumu kavramına burada değinilmemiştir. Hâlihazırda küreselleşme içerisinde boyutlar arasında tasnif yapmanın zorluğu daha önce ifade edilmiştir.

3.1.2. Siyasi Boyut

Siyasi boyut denildiğinde aslında tüm meseleler ulus devlet etrafında dönmektedir. Zaten daha önceki başlıklarda da birçok konu doğal olarak ulus-devletin vaziyetine değinmiştir. Bu başlıkta ulus devletin durumuna kabaca değinilmekle birlikte ilerleyen bölümlerde ulus devletin küreselleşme karşısındaki konumundan detaylı olarak bahsedilecektir.

Siyasal küreselleşmeye tarihsel olarak başlanacak olunursa, elbette büyük imparatorluklardan ya da büyük dinlerin oluşturduğu siyasi alanlardan da bahsedilmesi gerekecektir fakat hem modern kurumlar hem de küreselleşmenin günümüzdeki evresini tanımlama şeklimiz dolayısıyla bunlara değinilmeyecektir. Buradaki siyasi boyut, kurumsal olarak birinci ve ikinci dünya savaşlarından sonra meydana gelen yeniden yapılanma

sürecine atıfta bulunacaktır. İki dünya savaşı sonrasında artık “dünya barışı” ve demokrasi vb. evrensel değerlerin de ön plana çıkması ve Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi yapılanmaların oluşmasıyla küreselleşme sürecinin siyasi boyutu da şekillenmeye başlamıştır (Eryentü, 2015: 27). Daha sonra Berlin Duvarı’nın yıkılması, çift kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçilmesi süreciyle birlikte siyasi arenada Amerika Birleşik Devletleri’nin başı çektiği ve diğer devletlerin bir şekilde onunla iyi ilişkiler geliştirmesiyle devam eden bir süreci getirmiştir. Bu durum ABD’li siyaset bilimcilerin “dünya jandarmalığı” olarak adlandırdığı bir durumdur (Eryentü, 2015: 27). Devletler bir yandan ABD ve diğer kurumlar öncülüğündeki düzene ayak uydurup onlara uyarken diğer yandan da evrensel fikirler ve değerlere uygun politikalar geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bu evrensel değerler ve fikirler artık devletlerin de hukuk ve insan hakları alanlarında yeni düzenlemelerde bulunmalarını sağlamış, vatandaşlarına keyfi davranmalarının önüne geçmiştir (Eryentü, 2015: 29). Öyle ki devletler iç hukuklarında düzenlemelerle birlikte yeni mahkeme kademeleri ve denetleyici kurumlar oluşturmaktadırlar. Böylece Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi insan haklarını temsil eden yapılanmalara vatandaşlarının başvurmamasına çabalamaktadırlar.

Yukarıda da belirtildiği gibi siyasi küreselleşmede ulus devletler bazı alanlarda yerlerini uluslararası yapılanmalara bırakmaya başlamış ve diğer yandan insan hakları, demokrasi, hukuk devleti gibi kavramlar da devletlerin yeri geldiğinde birbirlerine karşı kullandıkları kozlar olmuştur (Yurtsever, 2012: 12). Bir devlet bağımsız bir politika geliştirmeye çalıştığı zaman dikkat edeceği uluslararası kuruluş kararları yanında büyük devletlerin de bir şekilde görüşlerine dikkat edecek ve oluşturacağı politikalara karşı gelecek tepkileri göz önünde bulundurarak adım atacaktır.

Siyasi küreselleşme bir takım uluslararası yapılanmalar ve diğer devlet güçleri oranında ilerlerken bir yandan da oluşan bir küresel sivil toplum baskısıyla karşılaşmaktadır ve devletlerin siyasi egemenliği çoklu baskılara maruz kalmaktadır. “Daniel Bell’in, günümüzde ulus-devletlerin “hayatın küçük sorunları için çok büyük, hayatın büyük sorunları içinse çok küçük” hale geldiği yönündeki deyişi... (Akt: Güleş, 2014: 89)” ulus devletlerin sıkışmışlığını ve kırılğanlığını bir yönüyle özetler durumdadır. Ulus devletlerin diğer yandan devam eden ekonomik sistem içerisinde kendine yeterli ve bağımsız, etkilenmeyen bir ekonomik politika oluşturamaması da devletlerin asıl görevini yerine getirmediği algısını beraberinde getirerek ayrılıkçı düşüncelere ve hareketlere sebebiyet

vermektedir (Eryentü, 2015: 25-26). Sonuç olarak birçok alanda ulus devletler aşınma sürecine girmiş olmaktadır ve kırılğan bir yapı sergilemektedir. Fakat yine de ulus devletlerin hala güçlerini büyük oranda korudukları ve hayatımıza büyük oranda yön verdikleri söylenebilmektedir.

Ulus devletlerin güçlerini büyük oranda korumalarının altındaki en büyük sebep, kırılğan bir sistem içerisinde her şeyin belirsiz olması, dünyanın bir ucundaki problemlerin hızlı bir biçimde ülkeye gelebilmesi ve küresel terör olaylarının artış göstermesi sonucunda vatandaşların sığınacak bir liman aramasıdır. Küreselleşen dünyada gelişen teknoloji, ulaşım ve iletişim imkânlarıyla terör örgütleri de siyasi sahnede yerlerini almış ve kendilerini tüm dünyaya kolay bir şekilde ifade etme imkânı bulmuştur. Bunun yanında en gelişmiş ülkeler bile teröre karşı kendilerini tam olarak garantiye alamamış ve vatandaşlar da günlük yaşamlarında terör örgütlerinin tehditleriyle karşı karşıya kalmaktadır (Yurtsever, 2012: 17). Zaman zaman devletler terör örgütlerini siyasi olarak muhatap bile almış, karşılıklı olarak talepte bulunmuşlardır. Bu da terör örgütlerinin siyasi arenadaki küresel olarak bir aktör durumuna gelebildiğinin göstergesidir. Bazı noktalarda terör örgütlerini büyüyenler de diğer ulus devletlerdir, orası da elbette ayrı mesele.

Küreselleşmenin bir bakıma liberal ekonomik düzenin yansıması olarak görülmesi de devletlerin rolüyle ilgili ekonomik ve siyasi olarak bir belirleme getirmektedir (Cevizci Çelik, 2013: 10). Devletin üretimden çekilmesi ve sosyal olarak sınırlandırılması da Marx'ın alt yapı-üst yapı tartışmasını da gündeme getirerek siyasi olarak gücünün ne kadar kalmış olabileceği düşündürücü bir hal almaktadır. Öyle ki ekonomik olarak gücü kalmayan devlet (vergi politikasını da bağımsız izleyememesi sonucu) siyasi anlamda da gücünden düşecektir. Tabi başka yönden gücünü desteklemezse.

Dünya üzerinde ülkeler yalnızca kendi sınırları içerisinde meydana gelen sorunlarla uğraşmanın yanında başka sınırlar içerisinde meydana gelen olaylar karşısında da önlem almak, meydana gelen sorunların çözümünde güçleri doğrultusunda rol almak zorunda kalmaktadırlar. “Demokrasi, insan hakları, piyasa ekonomisi, özgürlük gibi kavramlar artık tüm ülkelerin gündemine girmiştir, öte yandan; çevre kirliliği, uyuşturucu ticareti, AIDS, terörizm ve organize suçlar gibi sorunların ülke boyutlarını aşması ve bütün insanlık için bir tehdit oluşturması bütün ülkeleri ortak hareket etmeye zorlamaktadır (Ekinci, 2010: 17).” Bu ortak hareket etme gereksinimi sonucu da elbette ulus üstü yeni oluşumların meydana

gelmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Devletler, kendilerini aşan sorunlar için bir birlikteliğe ihtiyaç duymakta ve çeşitli işbirliği teşkilatları da bu yönde kurulmaya başlamaktadır.

Değişen dünya koşulları karşısında bir birliğe ihtiyaç duymak sadece devletler düzeyiyle de sınırlı kalmamaktadır. En açık biçimde karşılıklı artan ilişkiler ve bağılıklarda kendini gösteren küreselleşmenin siyasi boyutu ileride de görüleceği üzere yönetişimi de gündeme getirmektedir (Steger, 2013: 93). Gerek özel şirketler gerek sivil toplum kuruluşları, bir birlik oluşturup siyasi süreçlerde yer almaktadırlar. Bunun yanında belediyeler arasında artan işbirlikleri de siyasi boyutta yerini alabilir. Kardeş kent uygulamaları, kardeş belediye uygulamaları ve Dünya Metropoller Birliği uygulamaları gibi uygulamalar belediyeler ve şehirler arasında bir ağın ortaya çıktığının göstergesidir.

Bu başlık altında son olarak Barber'in "Cihad" ve "McDünya" olarak ayırdığı iki karşıtlığa kısaca değinilecektir, zira siyasi süreçler içerisindeki bu iki karşıtlık da ulus devlet yapılanmasını aşındıran etkiler içermektedir. Barber, çalışmasında McDünya'yı küresel ticaret ağının gelişmesi ve tüm şeylerin ticaret etrafında dönmesiyle bir tektipleştirme süreci olarak tanımlarken; Cihadı, İslami ve asıl boyutundan ziyade sınırlı etnisite hareketlerinin ortaya çıkması ve yaygınlaşması olarak ifade etmektedir (Barber, 2009: 333). İlaveten bu iki karşıtlığın savaşımında " ... demokratik ulusun erdemleri kaybedilmekte ve insanların özgürlük ve ortak mutlulukları adına egemenliği ellerine alarak kendilerini uluslaştırmalarına izin veren süreçler riske sokulmaktadır (Barber, 2009: 333)." der. Yani gerek Cihad olsun gerekse McDünya, ikisi de ulus devlet hareketlerini bir şekilde birisi alttan birisi üstten olmak üzere ve anti demokratik bir biçimde aşındırmaktadır ve uluslaşma süreçlerini tersine çevirmektedir. Bu süreçlerin tersine çevrilmesi de siyasi boyutta yeni yönetim anlayışları yeni teşkilatlanmalar ve yeni güç grupları olarak karşımıza çıkacaktır. Ulus devletin küreselleşme karşısındaki durumuna ilerleyen bölümlerle daha detaylı değineceğiz. Siyasi boyut için şimdilik bu kadarı yeterli görünmektedir.

3.1.3. Kültürel Boyut

Küreselleşme konusunda belki de en çok tartışılan boyutlardan birisi kültürel boyuttur. Küreselleşmenin diğer konularına bakıldığında gerek yoksulluk gerekse ekonomi ya da yatırımlar çoğu zaman bir uzlaşma ya da çoklu müzakereler sürecini içermektedir. Fakat durum kültürel boyuta geldiğinde çoğu zaman bir ayrışmanın ve farklılıkların vurgulandığı

durumların ön plana çıktığı görülmektedir. Kültürün diğer konulara göre sert ve köklü duruşu da çözüm noktasında zorlaştırıcı rol oynamaktadır (Lieber ve Weisberg, 2009: 367). Çünkü iş kültür meselesine geldiğinde gerek siyasi süreçler yüzünden gerek toplumsal-bireysel kimlikler yüzünden hassas süreçlerle karşı karşıya kalınmaktadır.

Steger, küreselleşmenin kültürel boyutu üzerindeki tartışmaların genelde dört konu etrafında ilerlediğini söylemektedir: - gelişen küresel kültürde aynı olma ve farklı olma arasındaki gerilim, -ulus-ötesi medya şirketlerinin popüler kültürün yayılmasındaki önemli rolü, -dillerin küreselleşmesi, -maddeci ve tüketimci değerlerin dünyanın ekolojik sistemleri üzerindeki etkisi (Steger, 2013: 100). Steger'in söylediklerine birebir değinilmeyecek olursa da tartışmalar doğal olarak az çok benzerlik gösterecektir. Çünkü tartışılan konular genel olarak bellidir.

Kültürel küreselleşmenin en büyük sebeplerinden birisi şüphesiz teknolojik devrimdir (Haspolat, 2003: 110). Kültürlerin taşıyıcısı olan turistlerin kolay bir şekilde ülkeler arası yer değiştirebilmesi ya da dünyanın farklı yerlerindeki kültürlerin medya ya da internet aracılığıyla birbirinden haberdar olabilmesi teknolojik devrimlerin sayesinde. Kültürel küreselleşmenin karşımıza iki görüntüyle çıktığı görülmektedir: tek tipleşme ve farklılaşma (üçüncü olarak melezleşme sayılabilir fakat buna başka başlıkta değinilecektir). Bu tek tipleşme kendini çoğu zaman Amerikan kültürünün dünya kültürü haline getirilmesi olarak gösterilirken farklılaşma ise artan ayrılıkçı hareketlerle ve bir tepki olarak kültürün ön plana çıkması olarak görülmektedir.

Meseleye tek tipleşme açısından bakıldığında, küreselleşme sonucunda birbirimizden daha fazla haberdar olmamızla beraber farklılıklarımızın da belirgin bir hâl aldığı görülmektedir. Gerek zengin-fakir ayrımı gerek ten rengi ayrımı olsun daha da gözle görülür olmaktadır. Fakat bu ayrımların yanında kültürel alanda bir benzeşme de göze çarpmaktadır. “Afrika'nın fakir bir kasabasında yaşayan biri ile kişi başına düşen milli gelirin en yüksek olduğu ülkelerde yaşayan birinin ya da farklı dinlere, farklı ırklara mensup ülkelerin vatandaşlarının kültürel yaklaşımları ve tüketim tercihleri artık birbirinden kesin çizgilerle ayıramamaktadır (Yurtsever, 2012: 13).” Görüldüğü kadarıyla hepsinin içtiği gazlı içecek, giydiği ayakkabı ya da pantolon bir şekilde benzerlik göstermektedir. Burada vurgulanacak nokta, kültürün tüketimle birlikte bireylere aktarıldığıdır. Bu sadece yiyecekleri ya da giyecekleri içermez, medya ve turizm de bunun içerisinde. Eğlence sektöründeki eğlence şekilleri de birbirine

benzemektedir. Benzer şeylerin tüketildiği noktada Robins'ten alıntılanacak görece uzun paragrafa bakılırsa:

“Kendi yaşadığınız şehirde ana cadde boyunca yürüdüğünüzde McDonald’s ya da Benetton gibi küresel mağaza zincirleriyle karşılaşacaksınız. Sony, Procter and Gamble ya da Coca-Cola Şirketler Grubu’nun küresel ürünlerini satın alabilirsiniz. Yaşadığınız yerdeki süpermarketten, körüli karışımları, hazır kızartmaları, pizzaları ve diğer “dünya yemekleri” ile birlikte dünyanın az çok her yerinden alabileceğiniz egzotik meyve ve sebzeleri alabilirsiniz. Dışarıda yemeğe çıkacak olursanız, önünüze bir dizi “etnik” mutfak sunan (İtalyan, Çin, Hint, Kore, Tayland vb.) restoranlar arasında seçim yapabilirsiniz. Cadde üstünde içki satan bir dükkana gittiğinizde şarap (sadece Fransız ve İspanyol değil, artık günümüzde Güney Afrika, Şili, Avustralya ve hatta Kırmızı çeşitleri) ve bira (İtalyan, Amerikan, Hint, Brezilya, Japon hatta daha fazlası) pazarındaki küreselleşmenin farkında olmamanız imkansız (Robins, 2014: 287).”

Bu da kültürün tüketimle birlikte ne kadar geniş bir yelpazeye yayıldığına göstergesi olarak iyi bir örnektir. Öyle ki aslında bir cadde boyunca gezildiğinde bile farklı kültürlerin etkisinde kalınmaktadır. Bunun yanında benzeşme noktasında asıl dikkate değer şey, gıda zincirlerinde gerçekleşmektedir. Öyle ki bu fast-food ya da küresel kahve zincirlerine bakıldığında dünyanın neresinde hangi şubesine giderseniz gidin aynı gülümseme, aynı mekân tasarımı, hemen hemen aynı menüler (bazı yöresel tatlar dışında), aynı lezzet ve aynı sunum görülmektedir. Ritzer, bu sistemin mantığında yatan temel ilkelerin, toplumun tamamına egemen olma süreci olarak tanımladığı “McDonalddlaştırma” ile kültürel düzeyde homojenleşmeyi ifade etmektedir. Bu süreç aslında her şeyin tek tipleştirilmesi ve akılcılaştırılarak insanlıktan çıkarılmasını ifade etmektedir. Elbette bu, homojenleş(tir)menin en uç noktası olarak ele alınabilir. Dünya üzerinde bu sürecin tam tersi olarak daha yavaş ve insani üretim-tüketim modellerine de bir eğilim olmaktadır. Bunun sebebi ise çevresel boyutla daha iyi anlaşılacaktır.

Yukarıda söylenenlere ilaveten kültürel süreçlerin aktarımında en büyük rollerden birisi elbette medyanın elindedir. Kültürel akışların dünya üzerinde kendini yayması ve mesajını iletebilmesi için küresel medya imparatorlukları her daim işlevini yerine getirmekte ve kültüre tabiri caizse yön vermektedir (Steger, 2013: 107). Bu konuda önemli olan küresel medya şirketlerinin oluşmasıdır. Bu medya şirketleri çoğu zaman başka isimler altında fakat tek üst çatıda kendini göstermektedir. Dolayısıyla belirli zevkler ya da türler, öne çıkarılmak istenen kültürler, sayısız televizyon kanallarında ya da gazetelerde görülebilmektedir

(Haspolat, 2003: 110). Böylece algı olarak “her yerde” konuşulan, yazılan bir zevkin, kültürün aslında “bir çatı” altından yayıldığına şahitlik edilmekte fakat günlük süreçler içerisinde bunun farkına varılamamaktadır. Çünkü bir yandan günlük geçim dertleriyle uğraşırken bir yandan da herhangi bir komploya dâhil olmayan, kendi kâr maksimizasyonu peşinde koşan medya holdinglerinin bizleri gündelik gerçeklikten uzaklaştırmak için bizlere eğlence sunarak çeşitli süreçlerden bilinçsizce uzaklaştırmaktadır (McChesney, 2014: 319). Tabi bu bazen bilinçli de yapılan bir süreçtir, böylece gündelik yaşamda günlük geçim dertlerine düşülürken akşamları (ya da gündüzleri) eve gelindiğinde zihinler bir gösterinin içinde bulunmakta ve birçok gerçeklikten uzaklaşmaktadır. Diğer yandan medya vasıtasıyla dünyanın her köşesinde tanınır kişiler, markalar ve tatlar da kendini göstermektedir (Güleş, 2014: 71). Fakat burada asıl vurgulanmak istenen nokta çoğu bireyin tanıdığı kişilerin, bildiği bilgilerin ya da tatların da benzeşmesidir. Zira ön plana çıkarılan ve popüler kültür malzemesi olan (kimi zaman bilgi bile) şeyler bireyleri bir şekilde benzeştirmektedir. Sonuçta öğrenilen bilgilerin ve tanınan kişilerin benzeşmesi demek bir noktada aynı düşünme ve aynı hareket etme şekillerini de ortaya çıkarabilecektir. Tabi bu biraz daha uç örnek olacaktır orası ayrı.

Şimdi kültürel boyutta ayrıştırıcı noktalara dikkat edelim. Küreselleşmenin boyutunun artması ve kendini daha hissedilir bir şekilde göstermesi, bunun yanında Amerikan üstünlüğünün de hissedilmesiyle birlikte (şimdiye kadar) dünyanın farklı yerlerinde ve farklı boyutlarda bir kültürel tepki ortaya çıkmıştır (Lieber ve Weisberg, 2009: 360). Bu tepkiler bazen Huntington’un dediği gibi “Medeniyetler Çatışması” şeklinde vaziyetin doğal seyri sonucunda kendini gösterirken bazen de siyasi olarak daha kolay yönlendirilebilir süreçleri meydana çıkarması açısından yapay olarak ortaya çıkarılmıştır. Öncelikle Huntington’un tezine değinilecektir. Huntington:

“Benim faraziyem şudur ki, bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacak (Huntington, 2009: 433).”

demidir. Huntington’a göre medeniyetlerin çatışmasının sebepleri ise medeniyetler arasındaki farklılıkların esaslı ve köklü oluşu, dünyanın gittikçe daha küçük bir yer haline

gelmesi sonucu medeniyetler arasındaki farklılıkların daha bariz fark edilmesi, dünya çapındaki modernleşme sürecinin insanlar arasında bir kimlik arayışına sebebiyet vermesi ve medeniyet şuurlarının gelişmesi olarak özetlenebilir (Huntington, 2009: 435, 436, 437). Huntington'un düşüncelerinin yanında siyaset alanında da kültürün ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu alanda tartışmalar kültürel miras üzerinden yürümektedir (Güleş, 2014: 81). Bunun sebebi ise daha homojen bir kitlenin daha kolay yönlendirilebilir ve safların daha sık olduğu siyasi gruplaştırmalarla siyasi elitlerin sonuca daha kolay ulaşabilmesi olarak gösterilebilir. Yani kültürel ayrışma bir yandan gerçek manada medeniyetlerin çatışması olarak ortaya çıkabilirken bir yandan da siyasi süreç açısından bilerek ortaya çıkarılabilmektedir.

Küreselleşmenin kültürel anlamda iki ayrı boyutuna daha önce de değinildiği gibi Barber, Cihad ve McDünya'yı yerleştirmiştir. McDünya tekipleşmeyi temsil ederken; Cihad çatışmayı, ayrışmayı temsil etmektedir. Fakat bu konu içerisinde asıl vurgulanmak istenen, Barber, bu iki kutbun birbirlerini tehdit etmediğini, ikisinin birbirini yeniden yarattığını, birbirlerini desteklediğini söylemektedir. Bu iki süreç (Cihad ve McDünya) birbirlerine ihtiyaç duymaktadır (Barber, 2009: 331). Diğer yandan Robertson, küreselleşme ve yerelleşme arasında, küresel kültür ile yerel kültür arasında, diğer bir ifadeyle de homojenlik heterojenlik arasında ileride de değinileceği gibi "küyerelleşme" terimini ortaya atmaktadır ve küreselleşme sürecinde yerelliklerin yaratılması olarak tanımlamaktadır (Güleş, 2014: 83). Yine bunlara benzer şekilde Tomlinson da kültürel kimliğin doğru anlaşıldığında küreselleşmenin etkisi altında ezilen bir yapıdan ziyade onun ürünü olduğunu ifade etmektedir (Tomlinson, 2014: 320). Burada örnek olarak verilen düşünceler de küreselleşme içerisinde kültürel alanda bir zıtlık savaşının yanında birbirini destekleyen süreçler olabileceğini de göstermektedir.

Son olarak kültürün turizm aracılığıyla nasıl bir tüketim malzemesi haline geldiğine değinilip başlık sonlandırılacaktır. Başlangıç olarak dinî, askerî ve ticarî amaçlarla yapılan turizm, zaman içerisinde kültürler öğrenmek amacı ile daha sonraları ise dinlenmek ve eğlenmek amaçlarıyla yapıldı (Eryentü, 2015: 35). Günümüzde ise dünyanın farklı yerlerinden insanların farklı mekânları ve kültürleri tanıyıp sıkıştırılmış paketleri tüketmesi amacıyla yapılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta artık bunun bir popüler kültür aracı haline gelmesi ve mekân ve kültür tüketiminin insanlar açısından bir statü satın almayla eşit düzeye indirgenmesidir.

Özetlenecek olduğunda; küreselleşmeyle birlikte artan bir kültürel homojenleşme eğilimi veya yerel kültürlerin ön plana çıkması ve insanların buna sarıldığına şahitlik edilmektedir. Bu iki süreç bazı görüşlere göre birbirlerine sürekli çatışma halinde olup iki kutbu temsil ederken bazılarına göre de birbirlerinin yaratıcısı ve tamamlayıcısı olmaktadır. İnsanların bu süreç zarfında tüketimleri aynılaşmakta fakat bir yandan da yerel özelliklerinin farkına varmaktadırlar. Diğer yandan toplumsal boyutta da görüleceği gibi birçok şey tüketim malzemesi haline getirilmekte ve turizm de kültürlerin asıl taşıyıcılarından biri olarak tüketim malzemesi haline gelmektedir. Kültürel boyutta asıl konu bir homojenleşme ya da heterojenleşme etrafında dönmektedir. Kimlik meselelerinde bu konuya tekrar değinilecektir.

3.1.4. Toplumsal Boyut

İnsan merkezli bakıldığı zaman küreselleşmenin ekonomik, siyasi vb. süreçleri sonucunda etkilenen özne, insan olmaktadır. Bu etkilenişin sonucunda toplumsal boyut da küreselleşmenin boyutları arasında yerini almaktadır. Küreselleşmenin toplumsal boyutu denildiğinde bunun içerisinde genel olarak bireylerin iş yaşamları, toplumsal alış-veriş içerisinde kendilerine edindikleri yerler ve refah düzeyleriyle karşılaşmaktadır (Cevizci Çelik, 2013: 25). Bu anlamda bu başlık altında “istihdam yapısı, çalışma koşulları, gelir dağılımı ve sosyal güvenlik” gibi konulara değinilecektir.

Adaletsizlik, yoksulluk ve eşitsizlik küreselleşmenin toplumsal boyutunda ön plana çıkan tartışma konularıdır. Dünya üzerinde “hızla azalan bir kesim aynı hızla gelirin tamamına yakını ele geçirmektedir (Haspolat, 2003: 112).” Gelirin büyük kesiminin küçük bir kesim elinde toplanması sonucunda da gerek ülkeler arasında gerekse ülkelerin kendi içinde büyük uçurumlar meydana gelmeye başlamıştır. Bunun küreselleşmenin boyutlarının içerisinde yer alması ise bu süreçlerin küreselleşmenin hızlandığı yıllarla birlikte hız kazanmasındandır. Küreselleşmenin plansız ve kontrolsüz yayılımı gelir farklılıklarını gün geçtikçe artırmaktadır (Ekinci, 2010: 22). Bir yandan bir kesimin gelirindeki sürekli ve önlenemez artış diğer yandan başka bir kesimin gelirinin de görece azalmasını beraberinde getirmektedir. Bunun yanında dikkat çekmek istediğimiz nokta refah açısından dır. Refahın planlı ve düzenli hamlelerle gelirden bağımsız olduğunu düşünmekteyiz. Fakat bu düzeni ve planı sağlayacak olan da şüphesiz ulus devletlerdir. Ulus devletlerin, küreselleşmeyle birlikte gelen neoliberal ekonomik süreçler ve siyasi süreçler sonucunda güç kaybetmesi ve

refahı sağlayacak düzenlemeleri yapamaması sonucunda eşitsizliğin ve yoksulluğun daha da ön plana çıktığı görülmektedir. Ulus devletlerin uluslararası süreç içerisinde ekonomilerinin kötüleşmesi ve kendilerine verilen reçetelerin de çoğu zaman durumu iyileştirmekten ziyade daha kötü yapması toplumsal refahı da kötü etkilemektedir. Bunun yanında mecburi olarak gerçekleştirilen kamu harcamaları kısıntısı, devletin sosyal boyutunu da olumsuz etkileyerek bir kesim için eğitim olanaklarının azalmasına, çevre kirliliğinin artmasına, çarpık yapılaşmaya vb. neden olmaktadır (Steger, 2013: 80). Devletlerin konuyla alakalı etkin politika üretememeleri yoksulluğun farkına varılmasına ve derinleşmesine sebep olmaktadır. Zira devletler etkin politikalar üretebilse, geliri az da olsa bazı kesimlerin eğitimden ya da sağlık hizmetlerinden etkili bir şekilde yararlanması, sosyal alanların artışı ve düzenli bir çevreyle birlikte refah artışının da gündeme gelmesi beklenecektir.

Yoksulluk konusunda da küreselleşmenin diğer tartışmalarında olduğu gibi bir fikir birliği yoktur. Bir kesim “yoksulluk ve eşitsizlik arttı, küreselleşme zengin için faydalı iken yoksula çok az faydalı” derken Dollar ve Kraay’ın da aralarında bulunduğu bir kesim de küreselleşme sürecinde tam tersi durumun yaşandığını ifade etmektedir. Dollar ve Kraay, eşitsizliğin Çin gibi bazı ülkelerde arttığını kabul ederken bazılarında da azalttığını ifade etmektedir (Dollar ve Kraay, 2014: 530). Eğer ortada bir eşitsizlik varsa bunun küreselleşmeye bağlanmasından ziyade yurtiçi eğitim, vergi ve sosyal politikalara bağlanması gerektiğini belirtmektedirler (Dollar ve Kraay, 2014: 531). Bu noktada Dollar ve Kraay’dan yine görece uzun bir alıntılama yapmanın konuyu daha anlaşılır kılacağını düşünülmektedir. Onlara göre:

“Küreselleşme yoksulluğun azaltılması için muazzam bir güç olabilse de faydaları kaçınılmaz olarak herkes elde edemez. Eğer politika yapanlar, ekonomik bütünleşmenin tam potansiyellerinin önünü açmayı ve faydalarının sürdürülebilirliğini umut ederlerse, üç kritik soruna müdahale etmeleri gerekmektedir. Zengin ülkelerde artan korumacı hareketler, yoksul ülkelerin katılımını sınırlamak amacı ile yapıldığı anda müdahale etmeli; gelişmekte olan ülkeler, ülkeden ülkeye değişen, küreselleşme sürecinde zenginleşmeye izin verecek şekilde kurumlar ve politikalar üretmeli ve coğrafya kalkınmayı engellemeye başladığında hem yerli hem de uluslararası göçe izin verilmeli (Dollar ve Kraay, 2014: 531).”

Daha önce devlet politikalarının gerekliliği üzerinde durulmuştu. Burada dikkat çeken farklı bir nokta, bahsi geçen “göç” önerisidir. Zira bu göç önerisine göre fakirleşen ülkelere zengin ülkelere akımla birlikte hem zengin ülkelere akan emek gücü kendi yaşam standardını

artırıyor hem de göç veren ülkede kalanlara bir sermaye akışı sağlayabiliyorlar. Bunun yanında göç veren ülkede kalan emek gücü de ülke içerisinde kalan emeğin azalması sonucu emeklerinin değerinde bir artışla karşılaşılıyorlar (Dollar ve Kraay, 2014: 538). Burada Dolar ve Kraay, Meksika örneğini vererek görüşlerini desteklemişlerdir.

İş hayatına bakılacak olunursa, emek gücünün değerinin azalmasının yanında küreselleşmeyle birlikte istihdam alanında kadın işgücünün değersiz hale getirilmesi konuları öne çıkmaktadır. Sebep ise 1980’lerde meydana gelen yönetsel esneklik ve adem-i merkezîyetçilikle birlikte esnek iş gücü ve sendikaların gücünü azaltma isteğinde bulunabilecektir (Steans, 2014: 540-541). Sendikaların güçlenmesi ve esnek iş gücü isteğiyle birlikte istihdam birçok alanda kadın emeğine yönelmiş oldu ve daha ucuza daha örgütsüz bir işgücü meydana geldi. Bu da ardından toplumsal cinsiyet sorunlarını, bazı siyasi akımları, toplumsal olayları meydana getirdi ve günümüzde hala “ikinci vardiya” gibi kavramlarla kadının emek süreci ve toplumsal yaşam içindeki yeri tartışılmaktadır.

Daha önce değinildiği ve plan dâhilinde tekrar değinileceği üzere medya, iletişim teknolojilerinin gelişmesi vb. sebeplerle birlikte artan akışlar dünyada bir kontrol edilemezlik durumuna bağlı olarak bir kimlik(sizlik) sorununu meydana getirmiştir (Eryentü, 2015: 2). Bu kimliksizlik elbette toplum içerisinde aile düzeninden yaşam düzenine kadar birçok yerel düzeni etkilemektedir. Gerçekliği yeniden formüle eden ve eğlence sektörüne yönlendiren çoğu medya şirketleri aracılığıyla dünya üzerindeki insanların kimlikleri ve arzuları daha fazla biçimlendirilmektedir (Steger, 2013: 107). Bu yönlendirmeler sonucunda da bireycilik ve tüketim odaklı bireyler meydana gelmektedir (Eryentü, 2015: 34). Bireycilik ve tüketim odaklı bireylerin meydana gelmesi sonucu günlük yaşantı içerisindeki etkileşimler de yeniden şekillenmiş ve insanların yaşayış biçimlerini değişiklik göstermeye başlamıştır.

Son olarak da insanların iki kutup arasında sıkışmışlığı göz önüne gelmektedir. Barber bu sıkışmışlığı “Seçenekleri piyasanın evrensel tapınağı ve ayrılıkçı kimliklerin kabileleştirici politikaları arasında bir seçime indirgenen insanlar ...” olarak ifade etmektedir (Barber, 2009: 333). Bu da bir yandan kimlik sorunu yaşayan insanların medya, bireycilik, tüketim kültürü tarafından kaçmak isterken diğer yandan radikalleşme kutbuna kayabileceğini ve iki kutup arasında kısaçta kalabileceğini akla getirmektedir. Her halükarda bu da toplum üzerinde bir düzensizliğe yol açabilecek etkiye sahiptir.

3.1.5. Çevresel Boyut

Önceki başlığın insan merkezli bakış açısından bakıldığında oluştuğu söylenmiştir. Bu başlıkta ise çevre merkezli bakış açısından bakılacak ve küreselleşmenin çevresel boyutta ne gibi etkileri olduğuna kısaca değinilecektir.

Hiç şüphesiz ki küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte çevre sorunlarındaki artış da hız kazanmıştır. Fakat bunu ifade edersek belirtilmesi gerekir ki çevre sorununun var olması doğrudan küreselleşmeyle alakalı bir durum değildir. Zira eski dönemlerden beri çeşitli çevre sorunları olagelmektedir. Burada asıl söylenen küreselleşme süreciyle bu sürecin de hız kazandığıdır. Sebebi ise küreselleşmenin arka planında olan ilerleme düşüncesi ve küreselleşmenin ekonomik düzeninde olan üretim-tüketim mantığıdır. Aydınlanmayla birlikte gelen ilerleme düşüncesi şüphesiz ki insan odaklı bir düşüncedir ve bunun neticesinde meydana gelen kalkınma isteği de çevreyi insan odağında dönüştürme düşüncesini oluşturmaktadır (Baykal ve Baykal, 2008: 11). Ülkelerin kalkınma politikalarında asıl mesele çevreyi insana göre düzenlemek olduğundan netice olarak çevrenin tahribatı söz konusu olmaktadır.

Üretim-tüketim ve yeniden üretim açısından çevre kirliliğine bakıldığında küreselleşmenin meydana getirdiği hızlı akışlar, taşımacılığın ucuzlaması ve maliyetler düşerken yoğun bir üretimi meydana getirdi ve “her arz kendi talebini doğurur” mantığıyla da paralel olarak tüketimin artışı yaşandı. Bir yandan sürekli üretim, onların taşınması için fosil yakıtların büyük oranda kullanımı ve biyosferin bu şekilde sınırının zorlanması doğal olarak büyük çevre sorunlarını ortaya çıkarmıştır (Kılıç, 2008: 34). Sonuç olarak doğal çevrenin taşıyabileceğinin üzerinde bir kirlilik meydana gelmiş, 200 milyon hektarı aşkın orman alanı kaybedilmiş, dünya üzerinde pek çok canlı türü yok olmuş ve pek çoğu da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Haspolat, 2003:113-114). Dahası neoliberal politikaların getirdiği rekabetle birlikte bu sorunlara karşı ortak bir çevre standardı ve çevre politikası da tam manasıyla oluşturulup uygulanamamaktadır (Kılıç, 2008: 35). Çevre sorunlarının artış gösterdiği gelişmiş ülkeler çevre politikalarının öncüsü olacağı yerde kirlilik yayan endüstrilerini geliştirmekte olan ülkelere kaydırmakta ve bir “kirlilik ithali” gerçekleştirmektedir (Baykal ve Baykal, 2008: 14). Hâlbuki sınırların hiçbir öneminin olmadığı en çok anlaşılan ve bilinen konu çevre konusudur. Dünyanın bir ucunda olan bir

probleme karşı “bizim ülkemize bir şey olmaz” gibi bir tavır almak durumu söz konusu değildir.

Ritzer’in “McDonalddlaştırma” olarak ifade ettiği ve toplumun tüm kesimlerindeki işleyişlerde bir standartlaşmanın ve akılcılaştırılıp insanlıktan çıkarmanın istendiği süreç de çevre üzerinde büyük bir baskı yaratmaktadır. Doğrudan Ritzer’in örneğiyle ifade edecek olunursa:

“ ... insanların fast-food restoranlarından beklediği öngörülebilir patates kızartması yapmak için bir örnek patates yetiştirme ihtiyacı. Bu tür patatesler yetiştirme ihtiyacının Kuzeybatı Pasifik’in ekolojisini olumsuz etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu tür patatesleri yetiştiren dev çiftlikler kimyasal maddelerin yaygın kullanımına dayalıdır. Kusursuz bir patates kızartması yaratma ihtiyacı patatesin çoğunun ziyan edilmesi demektir, geri kalan patates ya sığırları beslemekte ya da gübre olarak kullanılır. Ne var ki yeraltı su kaynaklarında, gübre ve hayvan pisliklerine kadar izlenebilen yüksek oranlarda nitrat bulunmuştur. Toplumun McDonalddlaştırılmasıyla ilgili başka bir çok çevre sorunu da vardır kuşkusuz: Kağıt üretmek için kesilen ormanlar, polyesterin ve diğer maddelerin yol açtığı zarar, sığırları beslemek için gereken çok büyük miktarlarda yem vb. (Ritzer, 2009: 380).”

Kuşkusuz bir pazarlama taktiği olan manavlarda pürüzsüz bir elmaya yönelme vb. de aşırı üretimi ve israfı beraberinde getirmektedir.

Son olarak çevresel boyutta dikkat çeken şey, çevre sorunları her ne kadar küreselleşme süreciyle birlikte hızlansa da diğer yandan bu sorunlara toplu bir şekilde çözüm üretebilme ihtimali de küreselleşme süreciyle çoğalmaktadır (Baykal ve Baykal, 2008: 2). Zira artan akışlar ve bağımlılık neticesinde devletlerin birbirleriyle olan münasebeti de artmış ve birlik olma ihtimali gündeme gelmiştir. Günün sonunda çevrenin kaybedilmesi demek insanlığın kaybedilmesi demektir ve devletler bir yandan bunun farkındadır. Çünkü Barber’in ifadesiyle: “İş, asit yağmurlarına, petrol kirlenmelerine, azalan balıkçılık kaynaklarına, bulanıklaşan yeraltı su kaynaklarına, florokarbon itici gazlara, radyasyon sızıntılarına, zehirli atıklara ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara geldiğinde ulusal sınırlar anlamını yitirir. Zehirler gümrük kontrolleri için durmayacağı gibi mikroplar da pasaport taşımazlar (Barber, 2009: 338).”

3.2. Küreselleşme Sürecinin Sonuçları

3.2.1. Zaman-Mekân Sıkışması

Zaman ve mekân kavramlarındaki algılar geçmişten günümüze insanların yaşadıkları olaylar ve değişen algılar çerçevesinde sürekli bir değişim yaşamıştır. Özyaydın Çat, bu değişimleri üç evrede göstermiştir. Buna göre ilki tarım toplumuna geçişte, ikincisi Sanayi Devrimiyle birlikte, üçüncüsü ise İletişim-Bilişim Devriminin yaşandığı dönem olan post-modern dönemde olmuştur (Özyaydın Çat, 2015: 14-15). Bu dönemler arasında insanın zaman ve mekân konusundaki algı değişiminin temelindeki ortak nokta ise üretim biçimlerinin değişmiş olmasıdır. Zaten konuyla alakadar olanlar için Harvey'in söyledikleri akla gelecektir. Harvey, “her özgül üretim tarzı ya da sosyal formasyon kendine özgü bir zaman ve mekan pratikleri ve kavramları bohçası içerecektir.” der (Harvey, 2014: 230). O halde yukarıdaki üç evreye bir örnek vererek açıklık getirilebilir. Değişen algının görülmesi açısından örneğin tarım toplumundaki zaman algısını gün doğumuyla gün batımı arasında iş yapmaktır ve mekân adlandırmaları da örneğin bir tarlanın bir gün içerisinde ne kadarının ekildiğine göre değişebilir ya da zaman ve mekân adlandırmalarının her coğrafi mekâna göre değişiklik gösterdiği hepimiz tarafından bilinir. Yani zamanda ve mekânda bir öznel mevcuttur. Fakat günümüzde zaman ve mekân konusundaki adlandırmalar metrik sistem vb. sonucunda nesnellik kazanmaktadır. Bu da kapitalizmin günümüze dek birçok süreci değiştiren devrimci bir üretim tarzı olmasıyla açıklanmaktadır (Harvey, 2014: 230-231).

Kapitalizmin ayırt edici özelliklerinden birisi de zamanın düzenlenmesinde olmuştur. Burada Taylor'un çalışmaları akla gelmektedir. İşin her bir parçası ince bir biçimde düzenlenmiş zaman parçalarına ayrılmış ve verim için üretimde zamansal bir düzenleme yapılmıştır. Yani üretimin düzenlenmesinde üretim süresinin minimize edilmesi yatmaktadır (Özbey, 2007: 11). “Bu kapsamda tarihsel süreç izlendiğinde, zamanın her seferinde daha küçük parçalara bölünürken mekânın modern dönemin başlangıcından itibaren bölündüğü küçük parçaların birleştirilmesi ile bireyin hayatına dâhil olduğunu görebiliriz (Özyaydın Çat, 2015: 33).” Bu durum sonucunda da konumuz olan zaman-mekân sıkışmasına gelinmiş olmaktadır.

Üretimin düzenlenmesinde üretim süresinin minimize edilmesi yani üretimin hızlandırılması değişim sürelerinin ve tüketim sürelerinin de kısalmasını gerektirmektedir. Sonuç olarak da

üretim-tüketim ve yeniden üretim arasında geçen tüm süreçler hızlanacak ve baş döndürücü bir seviyeye ulaşacaktır. Harvey'in de ifade ettiği popüler bir tabirle “yirmi dört saati, çok uzun bir zaman” haline getirecek bir süreçler silsilesi meydana gelecektir (Harvey, 2014: 318). Hızlı üretim biçimi sonucunda ortaya çıkan ya da çıkarılan hızlı tüketim biçimi de günümüzde yalnızca ürünü değil, kültürü dili ve mesafeyi de içine almaktadır (Özaydın Çat, 2015: 23). Yani dil, kültür, mekân da bir tüketim malzemesi haline gelmektedir. Bu vaziyet Baudrillard'ın “Tüketim Toplumu” adlı çalışmasında net bir şekilde görülmektedir. O halde buradan hareketle zaman-mekân sıkışmasının en önemli sebebi olarak küreselleşme sürecindeki “hız” olgusu gösterilebilir. Öyle ki artık zaman, “kazanılan” ya da “kaybedilen” bir nesne haline gelecektir (Özaydın Çat, 2015: 5). Zamanın kazanılan ya da kaybedilen bir nesne haline gelmesi bireyin günlük hayatındaki dönüşümlerin bir sonucu olarak meydana gelmektedir. Bir an önce birçok şeyin yapılabilmesi, bir an önce birçok şeyin tüketilebilmesi, mesafelerin kısa zaman dilimlerinde aşılabilmesi doğal olarak bireyleri bu sonuca getirmiştir.

Zaman-mekân sıkışması denildiğinde tek bir süreçten sonuçlanan ya da tek bir durum olduğu söylenememektedir. Fakat ortak bir zeminde ele alındığı zaman küreselleşme sürecinin bir sonucu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü gerek modernite gerek aydınlanma düşüncesi gerekse kapitalizm, küreselleşme sürecinin arka planında yer alan olgulardır. Hal böyle olunca ortak payda küreselleşme süreci olmaktadır. Sonuç itibarıyla yapılacak açıklamalar kopuk olmaktan ziyade ancak ortak paydada düşünüldüğünde bütün bir hal alacaktır.

Zaman-mekân sıkışması denildiği zaman akla ilk gelen düşünür David Harvey olacaktır. Harvey, “Postmodernliğin Durumu” adlı çalışmasında zaman-mekân sıkışması derken neyi kastettiğini:

“ ... mekân ve zamanın nesnel niteliklerinde öylesine devrimci değişimler olur ki, dünyayı görüş tarzımızı, bazen çok köklü biçimlerde, değiştirmek zorunda kalırız. “Sıkışma” terimini kullanıyorum, çünkü bir yandan kapitalizmin tarihine hayatın hızının artışı damgasını vururken, bir yandan da mekânsal engellerin dünya sanki üzerimize çökecekmişçesine aşıldığını sağlam biçimde iddia etmenin mümkün olduğunu düşünüyorum. Mekânı katetmenin aldığı zaman ve bu gerçeği olağan olarak gösterim tarzımız sözünü ettiğim türden olguların yararlı birer göstergesidir. İki tanıdık gündelik imgeye başvurarak söyleyecek olursak, mekan telekomünikasyonun yarattığı bir “küresel köy”e ve ekonomik ve ekolojik karşılıklı bağımlılıklardan örülmüş bir “uzay gemisi dünya”ya doğru küçüldükçe ve zaman ufukumuz sonunda içinde bulunduğumuz andan başka

bir şey kalmamacasına kısaldıkça (şizofrenin dünyası), mekânsal ve zamansal dünyalarımızın sıkışması duygusunun hakimiyetiyle başa çıkma zorunluluğuyla karşı karşıya kalırız (Harvey, 2014: 270).”

sözleriyle ifade etmektedir. Ardından da bu deneyimin insanı strese düşüreceğini, heyecanlandıracağını ve ağır bir tedirginliğe sürükleyeceğini, bunun sonucu olarak da çeşitli politik tepkilerin meydana geleceğini ifade eder (Harvey, 2014: 270). Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus bir yandan zaman daralırken (birçok şeyin kısa bir zamanda yapılabilmesinden dolayı) diğer yandan da etki edilen mekânın genişlemesi sonucu ortaya çıkan durumun birey üzerinde bir sıkışmaya sebebiyet verdiğidir. Harvey, bunun kökenlerini ise başta da ifade edildiği üzere kapitalist üretim modelinde aramaktadır. Buna ilaveten fordizmin katılıklarıyla açıktan çatışma içinde olan esnek birikim modelinin de zaman-mekân sıkışmasına büyük oranda sebebiyet verdiğini ifade eder. Öyle ki esnek birikim modeli sonrasında hem özel hem de kamusal karar verme süreleri “an”lar içerisine sığdırılmaktadır. Sebebi ise uydu iletişimi ve ulaştırma maliyetlerindeki düşüşle birlikte bu “an”lık kararların bir anda oldukça geniş bir mekâna derhal etki etmesi olarak görülmektedir (Harvey, 2014: 170-171). Bu hızlı etki ediş, bireyler üzerinde kendilerinin kontrol etmekte zorlandığı bir yaşam biçimini de beraberinde getirecektir.

Bireylerin kontrol etmekte zorlandıkları yaşam biçimi konusuna gelmeden önce aydınlanma düşüncesi ve yaşam biçimi olan modernite üzerinden zaman-mekân sıkışması olgusu açıklanmaya çalışılacaktır. Bilindiği gibi “... aydınlanma düşüncesi, ilerleme fikrine kucak açıyor ve modernitenin savunduğu o tarih ve gelenekle kopuşu aktif biçimde hedefliyordu (Harvey, 2014: 26).” Bu kopuş sonucu olarak, birçoğumuzun yaşadığı, bir tarihten kopuş meydana geliyor ve bulunduğumuz anda (eğer gelecekte de emin olamıyorsak) bir zamansal sıkışma gerçekleşmiş oluyor. Yine bu kopuş, yalnızca içinde yaşadığımız lahzaya önem vermemizi, geleceği (ya da gelecek nesilleri) düşünmememizi ve değer atfedilen zamanın şu an yaşadığımız anla sınırlı kalmasını da beraberinde getirir. İçinde bulunulan zaman parçasının getirdiği şartların sanki yüzyıllardır böyle olduğunu, her zaman hâlihazırda var olduğunu hissettirir. Buna bir örnek “Cosmos: Bir Uzay Serüveni” adlı popüler bir diziden verilebilir. Dizide yer verilen Kozmik Takvim, evrenin var olma öyküsünü bir takvim yılı içerisine sığdırıyor ve bu takvim içerisinde insanlığın ortaya çıkışı 31 Aralık günü saat 23:52’ye denk geliyor. Yazının bulunması 31 Aralık saat 23:59:47, Avrupa’da Rönesans ise 31 Aralık 23:59:58 saatine denk düşüyor. Burada söylenmek istenen, insanlar geçmişle bağlarını öyle koparıyor ve şimdiki zamana öyle büyük değerler atfediyor ki

evrenin ve dünyanın şimdiye kadar yaşamını, insanlığın geçmişini unutuyorlar. İçinde bulunduğumuz an bu takvime göre bir saniyeden bile ibaret değil belki. Diğer yandan Van der Loo ve Reijen'in yaptığı, uygarlık tarihini 24 saatlik bir süreçte gösterdiği takvimde insanlık ilk 23 saatten fazlasında avcılık ve toplayıcılık yapıyor, ekin ekip tarla biçmek gece yarısından önceki son 4 dakikaya, kentleşmek son 3 dakikaya, modern toplumların doğuşu ise son 30 saniyeye denk gelmektedir (Akt: Özaydın Çat, 2015: 15). Zaman konusunda insanın içinde bulunduğu anda sıkışmasının bir nedeni de görüldüğü gibi ilerleme fikri neticesinde geçmişle bağların hızlı bir biçimde koparılması olacaktır. Diğer yandan geçmiş, bir sergileme malzemesine dönüşmektedir. Kitap, resim, kalıntı vb. insan ürünü nesnelere geçmişin organize edilmiş bir gösterim ürününe dönüşmesi de indirgemeci bir yaklaşımın sonucu olmuştur (Harvey, 2014: 304). Yani geçmiş de tüketilen bir nesne haline getirilmiştir.

Mekân konusuna gelindiğinde ise yine modernliğin ilerleme fikriyle karşılaşılacaktır. Bu fikir tüm mekânsal engellerin aşılmasını, sınırların kaldırılmasını ve mekânın fethini içermektedir. Sonuç olarak da mekânın zaman aracılığıyla fethini istemektedir (Çağan 2007: 143). Mekânın bu fethi, mekânın zamanla ortadan kalkmasını beraberinde getirecektir. Öyle ki yukarıda söylenen, zamanın nesnel öğelere indirgenmesi günümüzde mekânın da “her gece statik bir televizyon ekranında bir dizi imgeye indirgenmesini” beraberinde getirecektir (Harvey, 2014: 335). Yani büyük bir karmaşa içerisinde olan geniş coğrafi alanlar, o hareketlilikleri içerisinde, karşımıza statik bir ekranda gelmekte ve mekân bu şekilde tüketilmektedir. Hiç gidilmeyen yerler, uygarlıklar, mekânlar, lamekân bir ekran içerisinde tecrübe edilebilmekte. Sonuç olarak mekânın bu şekilde tüketilmesi ve ortadan kaldırılması günümüz bireyinin ne kadar mekânsızlaştığını da gösterir.

Mekânsızlaşma, kendisini değişen iletişim araçlarında da göstermektedir. Çağan, mektup ve e-maili karşılaştırdığı çalışmasında, mektupla olan haberleşme şeklinde mekânın sabit olması gerektiğini, her şeyin bir yeri ve zamanı olduğu bir anlayışı ve mektubu yazanla mektubu alacak olan kişilerin somut birer mekânlarının olması gerektiğini söyler (Çağan, 2007: 139). Buna karşılık e-mail taraflarının hiçbir karşılıklı sabitlenmiş, somut mekânlara ihtiyaçları olmamaktadır. Sanal bir dünyanın içinde nesneleştirilmiştir (Çağan, 2007: 140). Bunun yanında “her şeyin bir yeri ve zamanı var” anlayışı da yıkıma uğrayacaktır. Sanal dünya, artık somut bir mekân gerektirmeyen zaman konusunda da baş döndürücü ölçekteki hızlanma her şeyin bir an önce olmasını ve değerini de aşındırmaktadır. Birey anlık zamanın içinde sanal mekânın içerisinde sıkışıp kalacaktır. Bununla birlikte diğer yandan anılarımızın

da bir mekânsızlaşmaya uğradığı görülür. Eskiden bir kâğıt üzerine dökümü olan fotoğraflar artık “bulut” üzerinde bir mekânsızlaşmaya uğramaktadır. Harvey’in Heidegger’den aktardığına göre “mekân sıkıştırılmış zaman içerir (Harvey, 2014: 245).” Yani anıları içerir. Fakat bu mekân artık var olmayan bir şey olduğunda anılar da yıkıma uğramış olur. Bu da günün sonunda bireylerin kişiliğinde farklı bir yıkıma uğramasına sebebiyet verecektir. Zira insanı var eden bir derecede anılarıdır.

Zaman-mekân sıkışmasında bir diğer nokta öznenin bir eyleme katılırken, eylemin geçtiği mekânda olup-olmamasıyla ilişkilendirilir. Buna göre özne, eyleme dâhil ve müdahil olabilmesi için mekânda olmalıdır, eğer böyle olmazsa bu mekân alabildiğine daralmaya başlar (Kargı, 2014: 226). Kargı’nın Foucaulttan aktardığına göre: “mekân ne kadar da küresel olsa da, eylemden soyutlanan insan “kapatılmış”tır. Foucault buna “büyük kapatılma” adını verir.

“Bu kapatılmanın anlamı, birey, fiziksel olarak “dışarıda” olsa da, bir “güç” tarafından denetlendiği sürece “kapatılmış” demektir. Burada, “önce-şimdi-sonra” arasındaki zamansal “an” farklılıklarının içerdiği “eylem”lerin mekânsal olarak fiziki genişliği ile darlığı arasında büyük farklılıklar söz konusudur. Mekân ne denli büyük olursa olsun, mekândaki eylem, “öznel özgürlük” ve dolayısıyla da öznenin eylemselliğini kısıtlıyorsa, bu da “mekân sıkışması”dır (Kargı, 2014: 226).”

Burada zaman-mekân sıkışması kapatılma kavramıyla ifade edilmektedir. Özünde ise birey, eyleme yetişmek için kendisini kısıtlı bir zamanın içinde bulacak ve sonuç olarak da kendisini bir zaman-mekân sıkışması içerisinde bulacaktır. Bu da bireyin günlük yaşamı üzerindeki iktidar olgusunu kaybetmesi ihtimalini beraberinde getirir.

Urry, bu konu için “... tutarlı coğrafi örüntü taşımayan bir bağlantısız olaylar kolajının, toplumsal yaşama zorla girmesi ve onu biçimlendirmesi nedeniyle, neredeyse sözcüğün gerçek anlamında zaman-mekân sıkışması oluşur” demektedir (Urry, 1999: 38). Yani birey, başka mekânlarda olan bir olay sonucunda kendi içinde bulunduğu mekânın etkilenmesi ve yaşamını biçimlendirmesiyle kendi hayatı üzerindeki hâkimiyetini kaybetmektedir. Yine Urry’nin tabiriyle doğrudan aktarılırsa zaman mekân sıkışması:

“ ... üretimdeki hızlandırıcı iş miktarı zamanını; modanın değişiminin ve kısa ömürlüğünün artan hızını; ürünlerin neredeyse her yerde bulunabilirlik oranının artmasını; ürünlerin, ilişkilerin ve sözleşmelerin artan geçiciliğini; kısa-dönemliliğin artan önemini ve bir “bekleyiş

kültürünün” gerileyişini; toplumsal yaşam açısından reklamcılığın ve hızla değişen iletişim araçları imajlarının, sözde “promosyon kültürü”nü büyük önemini; yapıları ve fiziksel peyzajları kapsayan simülasyon tekniklerinin artan mevcudiyetini; ve saniyenin milyonda biri düzeyinde bir hızla mekânı aşan yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin olağanüstü çoğalmasını gerektirmektedir (Urry: 1999: 40).”

Zaman-mekân sıkışmasının bu gereklilikler görüldüğü üzere küreselleşme sürecinde yaşanan dönüşümleri içermektedir. Bu süreçte yaşanan teknolojik değişim de zaman-mekân sıkışması çerçevesinde yaşama hızını arttırmış, sermayeye ve şeylere bir sınır tanımama getirmiştir (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2007: 856).

Zaman-mekân sıkışması farklı yollarla bireye etki eden ve bireyin gündelik hayatını, yaşayış biçimini dönüştüren bir süreç olarak küreselleşmenin sonucu biçiminde karşılaşılmaktadır. Küreselleşme sürecinin tarihte eşi görülmemiş bir ölçüde hızı karşımıza çıkarması ve uzak mesafelerin görece kısa süreler içerisinde kat edilmesi, internet vasıtasıyla sanal gerçeklikler oluşturulması mekânın önemini yitirmesine sebebiyet vermiştir (Yılmaz, 2008: 155). Bu süreç öznenin şeylerle kurduğu ilişkiyi geçicilik üzerine kurmasına sebebiyet vermiştir ve aşırı hareketli, yersiz bireyler meydana getirmiştir (Özbey, 2007: 17). Hatta öyle ki turistler, birer “mekân tüketici” olarak belirmektedir.

Şimdiye kadar söylenenler toparlanırsa, zaman-mekân sıkışması kapitalist üretim modelinin, aydınlanma sürecinin, modernitenin ve nihai olarak da küreselleşmenin karşımıza çıkardığı bir olgu olmuştur. Harvey bu olgunun zamanın giderek parçalanması ve karar verme süresinin azalmasıyla ters orantılı olarak verilen kararın etki ettiği mekânın genişlemesi sonucunda meydana geldiğini belirtmiştir. Foucault ise zaman-mekân sıkışmasını bir “kapatılma” olarak nitelmiş, bireyin günlük yaşamında söz sahibi olabilmek amacıyla tüm dışsallıklar için hızlı karar vermesi gerektiğini ifade etmiştir, zira mekân, kişinin eyleminin ifadesini bulduğu yerdir. Diğer yandan Urry, başka mekânlarda olan olayların bireyin bulunduğu uzak mekâna etki etmesi sonucunda bireyin kendi yaşantısında söz sahibiyetinin azalması sonucu bir zaman-mekân sıkışması yaşandığını söylemektedir. Uzak mesafelerdeki olayların gündelik yaşamımıza etkisi de daha önce söylediğimiz üzere küreselleşmenin en büyük özelliklerinden birisidir. Bunlara ilaveten ilerleme fikrinin tarihten ve mekândan kopuşu nasıl beraberinde getirdiği ve insanın tarihten kopuşla nasıl bir zaman sıkışmasına maruz kaldığı; mekânın aşılmasıyla da nasıl mekânsızlaştığı açıklanmaya çalışıldı. Sonuç

itibariyle de zaman-mekân sıkışması, farklı süreçlerin küreselleşme tabanında bir araya gelerek yaşamımızı biçimlendirdiği bir olgu olarak öne çıkmaktadır.

3.2.2. Ulus-Devlet Egemenliğinin Değişen Durumu

Ulus devlet günümüzde yaygın bir devlet yapılanması olmasına rağmen elbette nihai bir yapılanma değildir. Kendinden önce farklı yapılanmalar olduğu gibi kendinden sonra da farklı yapılanmalar elbette olacaktır. Ulus devlet yapılanması, tarih içerisinde belli süreçler sonucunda modern devlet yapılanmalarının son biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada devlet biçimlerine konunun kapsamı açısından değinilmeyecektir fakat modern devlet ve öncesine adı verilen geleneksel devlet biçimi arasındaki farkı görmek elzem durumdadır. 16.yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan modern devlet, modern öncesi devletlerden birçok açıdan farklılaşmasına rağmen en büyük farklılığını sınırlarını belirlemede yaşamıştır. Yani devletin sınırları, toprağı, vatan belli bir hal almıştır (Durgun 2000: 110). Göç eden toplulukların göç ettikleri yerler artık ülkeleri, devletleri olmaktan çıkmış vaziyette olacak, her şey belli bir sınır dâhilinde meydana gelmiş olacaktır. Devletin sınırının nerede başlayıp nerede bittiği bellidir.

Modern devleti modern öncesi devletten ayıran bir diğer özellik ise modern öncesi devletlerde bireylerin kimlikleri ortak yaşamın bir zorunluluğı olup, bireyler yöneticiye itaat koşuluna bağlı olmaktadır. Bunun yanında modern devletlerde tüm kimliklerin yanı sıra içinde yaşanan ülkenin ülkesel bir kimliği olmakta ve herkes burada birleşmektedir ve böylece herkes eşit bir hal almış olmaktadır (Durgun, 2000: 112). Yani vatandaşlık-yurttaşlık tanımlaması meydana gelmiştir. Bu tanımlama uyruk-tebaa tanımlamasından fazlasıyla farklı bir haldedir. Vatandaşlık-tebaa ayrımında vatandaşların görevleri yanında hakları da varken tebaaların görevleri yanında hakları bulunmamaktadır (Erkiş, 2013: 61).

Ulus devlet de modern devletin bir uzantısı olarak Avrupa'da feodal düzenin yıkılmasıyla beraber merkezi bir devlet yapılanması olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdem, Ç. 2009: 288). Ulus devletin yapısal unsurları ülkesel ve siyasal bütünlüğü içermektedir. Siyasal bütünlükle kastedilen yurttaşlık olmaktadır ülkesel bütünlük "vatan" kavramını içermektedir (Kara, 2007: 30). Bunun yanında "ulus devletin yapmak istediğı; devleti ya da siyasal iktidarı merkezileştirmek, kültürü standartlaştırmak, hukukta eşitliğı ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamaktır... Bu anlamıyla ulus-devlet, o zamana kadar olan yapılardan farklı olarak,

merkeziyete ve toplumun homojenleştirilmesine dayanmaktadır (Kara, 32: 2007).” Siyasal iktidarın merkezileşmesi, ulus-devletin devlet yapılanmasının ve organlarının karmaşıklaşmasını beraberinde getirecektir. Merkezileşen iktidar ise devlet sınırları içerisinde her şeyde söz hakkına sahip olmak istemektedir. Kültürü standartlaştırmak, toplumun homojenleşmesini sağlamak ise zaten ulus devletin bizatihi en büyük özelliği olagelmıştır. Zira modern devletin uzantısı olarak ayrılmasını sağlayan en önemli özelliği bünyesi içerisinde barındırdığı “ulus” kavramından gelmektedir. Ulus, devlet içerisindeki en büyük ve en önemli toplumsal örgütlenmeyi ifade etmektedir. Ulus devlet de meşruiyetini bu örgütlenmeden almaktadır. Toplumun homojenleşmesi ise ulusun homojen olmasını gerektirmektedir. Bu homojenlik elbette her şeyin aynı olmasını gerektirmemektedir fakat ulusal bir kimlik oluşturmak, benzer olaylara benzer tepkiler göstermek ve benzer hisleri duymayı gerektirmektedir. Ulusal kimlik, “... ulusun kültürel bağının oluşmasını ve aynı zamanda da yeni bir toplumsal ruh halini, yani ortak yaşam tarzının gelişmesini ...” beraberinde getirmektedir (Aksoy ve Arslantaş, 2010: 36). Yani ulus devlet içerisinde ulusal kimlik, ulusu ulus yapan ve onu homojen bir birim haline getiren en önemli etmendir.

Geleneksel devletlere nazaran meşruiyetini tanrıdan ziyade ulusa dayandıran ulus devlet yapılanması, egemenliğini de böylece ulusa dayandırmakta ulustan gelmeyen hiçbir egemenlik biçimi (en azından teoride) kabul görmemektedir. Bu noktadan hareketle de ulus devleti diğer devlet yapılanmalarından ayıran en önemli iki unsur ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ulus devletin gücü ve birlik unsuru olarak ulusal kimlik ve ulus devletin dayanağı olan ulusal egemenlik. Geri kalan özellikleri zaten bizatihi modern devlet biçimi olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında merkezileşmesi içerisinde ekonomik bütünleşmesi ve tek askeri güç olarak şiddet aracını kullanması ve güvenliği sağlaması da kesinlikle göz ardı edilmeyecektir. Böylece küreselleşmenin ulus devletin hangi noktalarına temas ettiğini ve onları dönüşüme uğrattığını ve bu temas edilen noktaların ulus devlet yapılanması için ne kadar elzem olduğunu görmek kolaylaşacaktır.

Mann, ulus devletin küreselleşme sürecindeki dönüşümünü incelerken şu hususlara dikkat etmemizi söyler; “(a) Farklı bölgelerde bulunan farklı ülkelerin üzerindeki etkilerin farklılaşacağı durumu; (b) Bazı eğilimlerin ulus-devletleri zayıflatırken, bazılarının onları güçlendirebileceği olgusu; (c) Ulusal düzenlemeleri yerine uluslararası ya da çokuluslu şebekelere dönüştürecek eğilimlerin varlığı; (d) Bazı eğilimlerin hem “çokuluslu” kavramını hem de ulus-devletleri güçlendirebileceği olgusu (Mann: 2014: 176).” Çalışmada buna

dayanılarak genelleştirmelerden ve kesin yargılardan kaçınılmakta, sadece ihtimaller ve olgular üzerine konuşulmaktadır. Bunun yanında inceleme iki kavram ve iki yapı üzerine kurulacaktır. İki kavramı ulusal egemenlik ve ulusal kimlik oluştururken iki yapıyı ekonomi ve güvenlik oluşturmaktadır. Sebebi ise ulus devletin unsurları ve işlevleri üzerinde aranmalıdır.

Egemenlik, bilindiği gibi özellikle modern devlette devletin yönetme gücüne kaynaklık eden bir kavramdır. En kısa tanım olarak da “belirli bir coğrafi alan içerisinde nihai ve mutlak (kesin, koşulsuz) karar verme/hükmetme gücüdür (Sunay, 2012: 28).” Yani bir bölge içerisinde koşulsuz hâkimiyeti ifade eder. Doğal olarak söz konusu hâkimiyet, devlete sınırları içerisinde toplumsal ve siyasal alanı düzenleme amacıyla norm koyma ve bunları uygulama yetkisi verir (Beriş: 2016: 177). Ulus devlet düzeyinde baktığımızda bu egemenlik şüphesiz ulusal egemenlik şeklinde kendini göstermektedir. Bu kavramın ise belirleyici özelliği meşruluğunu ulustan alıyor oluşundadır. Yani ulus devlet içerisinde ulusun iradesinden çıkmayan bir egemenlik biçimi meşru olamaz.

Özellikle II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarından sonra klasik egemenlik yaklaşımı sorgulanmaya başlanmış mutlak egemenlikte çeşitli dönüşümler yaşanmıştır. Şüphesiz yaşanan dönüşüm mutlak egemenlik durumunun ne kadar yıkıcı etkilere yol açabileceğinin anlaşılmasından kaynaklanmıştır. Buna ilaveten bu egemenlik yaklaşımı küreselleşme sürecinin getirdiği koşullarla da belli oranda dönüşüme uğramaktadır. Bunlar daha önce de belirtildiği üzere elbette her devlet üzerinde eşit etkiye sahip değildir. Ayrıca kimi dönüşümler “gönüllü” olurken kimisi de “kaçınılmaz” olmaktadır.

Keohane, egemenliğin devletlerin kendi sınırları içerisinde güç kullanabilme kabiliyetine artık imkân vermediğini, kararların küresel bazda şirketler tarafından alındığını ve bu kararların devletleri etkilediğini ifade eder. Bunun yanında küreselleşmenin “sınırların geçirgenliği, egemenliğin iktisadi açıdan gelişmiş ülkelere doğru dönüşümü ve önde gelen ülkelerin iktisadi politikaları kadar uluslararası kurumların da siyasal ve askeri yönlerden merkezi hale gelmesi” sonuçlarını doğrduğunu ve bundan dönüş olmadığını ifade eder (Keohane, 2014: 190). Bunun yanında Slaughter, egemenliğin artık devletlerin kendini yalıtarak değil dünya düzenine katılarak kendini gösterdiğini belirtir (Slaughter, 2014: 229). Yani devletler artık egemenliklerini “kendi başlarına”, “başkasından ayrı” olarak kullanmak yerine “birlikte” kullanmak durumunda kalmaktadır.

Egemenliğin dönüştüğünü Matthews de şöyle ifade etmektedir;

“Westphalia sisteminin olmazsa olmazları; herhangi bir değeri olan her şeyin bir devletin sınırları içine düştüğü sabit topraklı devletler, her bölgeyi yöneten ve sınırları dışında temsil eden laik bir otorite ve devletlerin üstünde bir otorite tanınmaması gibi özellikleri artık çözümlüyor. Gitgide para, bilgi, çevre kirliliği ve popüler kültür gibi önemli kaynak ve tehditler politik sınırlara bakmaksızın dolaşüyor ve hayatları biçimlendiriyor. Uluslararası idare standartları giderek ulusal ve bölgesel tekilik iddialarını çiğnemeye başladı. En güçlü devletler bile piyasa ve uluslararası kamuoyunun daha sık belli politikalar izlemeye zorladığını görüyorlar (Matthews, 2014: 247).”

Sivil toplum kuruluşlarının da ülke sınırlarının arkasına kolayca geçebilmesi ve teknolojiyle birlikte seslerini oldukça yükseltebilmeleri hükümetleri karar verirken bu grupları hesaba katmaya zorluyor (Matthews, 2014: 249).

Küreselleşme sürecinde devletlerin iç egemenlik alanlarının da daraldığı görülmektedir. Bunun sebeplerinden birisi ulus devletlerin gittikçe artan oranda küresel bir topluluğun ve uluslararası hukukun içinde yer almasıdır. Buna göre devletler artık yerel egemenliklerini sırf o sınırlar içinde egemen oldukları için istediği şekilde ortaya koymaktan ziyade belli hukuksal kurallara göre davranmaktadırlar. İkinci daralma sebebi ise neoliberal esaslar doğrultusunda devletin yapısındaki küçülme gösterilebilir. Buna göre yönetim de iktidardaki dağılmayı ifade etmektedir (Şahin, 2007: 168). Böylece ulus devletler bağımsız politika geliştirmekten de uzak düşmeye başlamışlardır. Şimdi devletler üzerinde yaşanan egemenlik dönüşümünün bazı hallerine değinilecektir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte hükümetlerin bilgi ve haber üzerindeki monopol olma olasılığı oldukça azalmıştır. Hükümetin kamuoyu oluşturmak için etkili bir şekilde kullanabileceği monopol medyanın ihtimalinin azalması, çıkar grupları ve halkın artık pazarlıkta daha da güçleneceği ve devletlerin bir karar alırken daha hızlı davranması gerektiği anlamına gelmektedir (Kır, 2002: 59-60). Bu da devletlerin alacağı kararlarda tekel olarak davranabilmesini güçleştirmekte yani gücünü tek ve bölünmez olarak kullanabilmesini etkilemektedir. Küreselleşme sürecinde meydana gelen teknolojik yenilikler ve toplumların bilgiye ulaşmadaki artan becerisi, kitlelerin hareketini kolaylaştırmış ve zamansızlaştırmıştır. Habermas bunu “... sadece bir cep telefonundan başka bir şeyi olmayan Bitterfeld’li bir mühendis protesto oylarının yüzde 13’ünü harekete geçirebilmektedir (Habermas, 2002: 102).” şeklinde ifade etmektedir. Buna örnek olarak

ülkemizde 2013 yılında yaşanan toplumsal olaylar ve 15 Temmuz gecesinde meydana gelen hareketlerde teknolojinin rolü gösterilebilir.

Ulusal egemenlik boyutundaki aşınmanın ekonomik anlamda zayıf olan ülkeler üzerinde özellikle ortaya çıktığı görülmektedir. Şahin bu durumu şöyle izah etmiştir; “Kişi başına düşen milli gelirin 400 dolar civarında olduğu ve stratejik öneme sahip bir ülke olan Ukrayna’da 2005 yılı başında yaşanan “Turuncu Devrim”den hareketle bu gelişme somutlaştırılabilir. Ukrayna’daki son seçimler adeta dış güçlerin kapışması şeklinde geçmiş, kampanya boyunca iktidar Rusya’nın muhalefet ise ABD ve AB’nin desteğini ifade etmekten çekinmemiştir (Şahin, 2007: 173).” Ukrayna’daki ulusal egemenliğin ülke için karar vermede ne kadar “ulusal” olduğu burada tartışmaya açıktır.

Uluslararası hukuk açısından da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Held, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına yönelik Avrupa Konvansiyonunu (1950) özellikle belirtir. Bunu vatandaşlara bireysel olarak kendi hükümetleri aleyhine dava açabilme hakkının verilmesine bağlar (Held, 2014: 203). Böylelikle devletlerin sınırları içerisinde keyfi davranmalarının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bir hak ihlali durumunda ise bireyler yasal yollar aracılığıyla söz sahibi olmaktadır. Held’e göre bu gelişme “klasik, devlet-merkezli egemenlik anlayışından çıkılarak, küresel zeminde siyasi gücün sınırlarının yeniden tanımlanması doğrultusunda ne kadar çok yol alındığının önemli bir göstergesi”dir (Held, 2014: 204). Bu ona göre aynı zamanda “evrensel bir anayasal düzen” başlangıcını ifade eder.

Held, insanlığın ortak hareket edebilmesi, geleceği birlikte planlaması, birlikte yaşamının farkına varılması... vs. şeklinde önemini çoğaltabileceğimiz bir kavramın da ulus devletlerin egemenlik anlayışı üzerinde etkisini bizlere göstermektedir: “İnsanlığın ortak mirası”. Ona göre bu kavramın önemli birleşenleri arasında “tahsis etme hakkının rafa kaldırılması; kaynakları tüm insanlığın çıkarları doğrultusunda kullanma sorumluluğu; ve kaynakların yalnızca barışçıl amaçlar için araştırılması ve işletilmesi” bulunmaktadır (Held, 2014: 206). Buna göre ulus devletler artık sınırlı olduğu alan içerisindeki kaynaklar üzerinde istediği şekilde tasarrufta bulunma hakkına da sahip olamayacaklardır. Ayrıca kullanılan kaynakların amacı da ön planda olmalıdır. Tabii bu konunun tartışmalı tarafı konumuz dâhilinde değildir. Fakat ulus devletinin egemenlik olgusuna yönelik bu savı oldukça dikkate değerdir.

Ulusal kimlik meselesine gelindiğinde ulus devletin temel unsurlarından olan ulusal kimliğin iki yönlü olarak değişikliğe uğradığı aşikârdır. Birincisi, küreselleşmenin yereli güçlendirici etkisiyle ortaya çıkan alt kültürlerin ortaya çıkışıdır. Bu alt kültürler kimi zaman ülke içerisinde kendi devletlerini oluşturmak amacıyla yıkıcı faaliyetlerde bulunabilmektedir (Şahin, 2007: 156). İkincisi ise Habermas'ın da belirttiği tek tipleşmedir. Habermas, küreselleşmenin ulusal kimliği aşındırdığını vurgular. Buna göre:

“Küreselleşme milli cemaatlerin ahenk ve birliğini başka şekilde de etkilemektedir. Global pazarlar, kitlesel tüketim, kitle iletişimi ve kitle turizmi gibi olgular, kitle kültürünün (esas olarak A.B.D'nin kontrolünde) standart ürünlerinin dünya çapında yayılmasına veya bunlarla münasebet kurulmasına yol açmaktadır. Aynı tüketim mamulleri, tüketim üslupları, aynı filmler, televizyon programları ve hit-şarkılar bütün yeryüzüne yayılmaktadırlar. Aynı pop ya da tekno müzik ya da blucin modaları dünyanın en ücra köşesindeki gençliğin dahi ruhuna tesir etmekte, zihniyetini belirlemektedir. Aynı dil –ki çoğunlukla asimile İngilizce-birbirinden uzak şiveler arasında anlaşma vasıtası olarak kullanılmaktadır. Batı medeniyetinin saatleri –zaman ölçüleri- farklı zamanlar içinde yaşayanları eş-zamanlı yaşamaya mecbur bırakan ortak vakit dilimleri göstermektedir. Tek kültür cilası sadece dünyanın uzak bölgelerini kaplamakla kalmamakta, batı da bile milli farklılıkları tesviye etmekte böylelikle milli geleneklerin güçlü profilleri yavaş yavaş bulanıklaşmaya yüz tutmaktadır (Habermas, 2002:95-96).”

Ulus devletin en temel unsurlarından olan ulusal kimliğin küreselleşmeyle birlikte aşınmasının yanında canlı tutulması da zorlaşmaktadır. Şahin bunu devletlerin milli kimlik politikaları yapmasını engelleyici etmenler olarak ele almaktadır. Buna göre; etnik canlanma ve mikromilliyetçilikte artış, küresel kitle kültürünün ortaya çıkışı, çok kültürlülük ve ulus-üstü vatandaşlık uygulamaları ve imtiyazlı vatandaşlık talepleri milli kimliği canlı tutmayı zorlaştırmıştır. (Şahin, 2007: 198-199). Bunun yanında ulusların “biz farklıyız” vurgusu da erozyona uğramaktadır (Şahin, 2007: 202).

İki yapı meselesine bakıldığında öncelik ekonominin olmaktadır. Devletler, ekonomi üzerindeki hâkimiyetlerini hem simgesel hem de fiili olarak kaybetmektedirler. Simgesel olarak ele alınan konu kısaca devletlerin para basma yetkileriyle alakalıdır. Kazgan, küreselleşmeyle birlikte para basma olarak bildiğimiz, beylerin, padişahların egemenlik simgeleri olan senyoraj hakkının ileride tümüyle ortadan kalkacağını da ifade eder (Kazgan, 2005: 259). Hele e-para kullanımının yaygınlaşması tüm devletlerde para politikası uygulamalarının değerini de azaltabilecektir.

Fiili olarak bakıldığında neoliberal sistem içerisinde zaten devlete düşen görevler bellidir. Strange, piyasanın kendi kendine bırakıldığında “şiddete karşı emniyet, ticaret ve yatırım için parada istikrar, açık bir hukuk sistemi ile bunu yürütmenin araçlarını ve kanalizasyon, su kaynağı, ulaşım ve iletişim alt yapısı gibi kamu hizmetlerini” hiçbir zaman sağlayamamış olduğunu belirtmektedir (Strange: 2014: 156). Bu da bizlere günümüz dünyasında devletin rolü hakkında bilgi vermektedir. Binevi sermayeye gerekli ortam ve altyapı yatırımlarının sağlanması denilebilir.

Peki devletler nasıl böyle bir göreve razı olmaktadır ya da mecbur kalmaktadır? Öncelikle tekrarlayalım ki bu durum her ülke için aynı etkide gerçekleşmemektedir. Kazgan, 21. yüzyıl başında çevre ülkelerin küreselleşmeye katılmasındaki en büyük engelin, ekonomiye yoğun bir şekilde müdahale eden ve ekonomide işlevlerinin olduğu ulus devletler olduğunu, bundan dolayı da ulus devlete en büyük saldırının çevre ülkelerde meydana geldiğini belirtir (Kazgan, 2005: 14). Yani asıl etkilenen görünüşte çevre ülkeler olmaktadır. Doğal olarak merkez ülkelerde meydana gelen krizlerden de çevre ülkelerin fazlasıyla etkilendiği söylenebilmektedir. Bunun en bariz örnekleri finans piyasalarında kendini göstermektedir.

Kazgan, ulus devletlerinin ekonomideki gücünün aşındırılmasında iki boyutun olduğunu ifade eder. Bunlardan birincisi ulus devletlerin ekonomideki yetkilerini giderek ulus-üstü kurumlara devretme durumu ve bölgesel işbirliği anlaşmalarıyken ikincisi yerel yönetimlerin giderek güçlenmesiyle merkezi devletin yetkilerini alt birimlere devretmesidir. Böylece ulus devlet tabandan ve tavandan aşındırılma yolunda giderek bir ara örgüt halini almaktadır (Kazgan, 2005: 16). Bu şekilde bir aşındırmanın sebebinin ise yerel pazarların arada hiçbir engel olmadan doğrudan küresel pazarlarla irtibatta olmasının istenmesi ve arada ulus devletten kaynaklı hiçbir direncin istenmemesi olduğunu belirtmektedir. Böylece sermaye hiçbir engelle takılmadan istediği gibi istediği yerde konuşlanabilecek, istediği şeyi yapabilecektir (Kazgan, 2005: 16-17). Sonuçta küçük birimler güçsüzdür ve müdahale hacimleri yoktur.

Bilindiği gibi neoliberalizm en azından ekonomik anlamda küreselleşme üzerinde hâkimiyetini kurmuştur. Buna göre piyasalar en uygun üretimi ve düzeni kendi kendine sağlayacaktır. Neoliberalizmin en temel iddiası ise hiçbir kısıtlama ile karşılaşılmadığında sistemin bütün ihtiyaçları karşılayacağı, iktisadi kaynakları tam anlamıyla kullanacağı ve tam istihdamı sağlayacağıdır (Shaikh, 2007: 77). Fakat bu iddianın dayanağının ne olduğu

da belli değildir. Hal böyle olunca devletler, hiçbir piyasa faaliyetine karışmamak üzere biçimlendirilmeye çalışılmaktadır. Fakat bunun yanında devletlerin de en azından yukarıda saydığımız faaliyetleri gerçekleştirmek için gelire ihtiyaç duyduğu aşikârdır. Bu gelirlerini ise neoliberal sistem içerisinde bildiğimiz kadarıyla yalnızca vergilerden sağlayabilmektedir. Bunun yanında yatırımlar da bir yerden diğerine geçerken vergileri oldukça önemsemekte, az vergi olan tarafa geçmeyi tercih etmektedirler. Böyle olunca da devletler yatırımları ülkeye çekmek isterse sermaye üzerindeki vergi yükünü azaltmak zorunda kalmaktadırlar. Diğer yandan devletler artan işsizlikle birlikte sosyal giderleri de artırmak zorunda kalmakta dolayısıyla gelir ve gider arasındaki fark gittikçe artmaktadır (Kazgan, 2005: 261). Bu da devletleri iç ya da dış borca mahkûm etmektedir.

Ulus-devletlerin (özellikle çevre ülkelerin) ekonomi üzerinde hâkimiyetlerinin giderek azalması sonucunda meydana gelen en büyük sorunlardan birisi doğal olarak işsizliktir. Bu ise ülke içerisinde dengesiz bir duruma yol açıp toplumsal olarak yıkıcı bir boyuta uzanabilecek bir olgu. Kazgan bu durumu çevre ülkeler üzerinde “fitili çekilmiş bomba gibi, her an patlamaya hazır” olarak ifade etmekte. Ona göre özellikle gençler arasında meydana gelen işsizlik gelecekte umutsuz bir kitlenin enerjisini yıkıcılığa hazırlayan bir süreç olmaktadır (Kazgan, 2005: 247).

Güvenlik meselesine gelindiğinde, küreselleşme sürecinde meydana gelen çevre sorunlarının artışı ve teknolojik gelişmelerle birlikte oluşan riskler devletlerin gücünün teker teker üzerinde kalmaktadır. Bu gelişmeler dolayısıyla ulus devletler vatandaşlarını sınırları içerisinde koruma görevini tam manasıyla yerine getirememektedir (Habermas, 2002: 87). Kır, devletin rolünün en radikal değiştiği alanı “savaş” olarak değerlendirir. Buna göre askeri teknolojilerdeki ilerlemelerle birlikte daha yıkıcı silahların, özellikle de nükleer silahların ortaya çıkması geleneksel anlamda savaş yapabilmeyi imkânsız hale getirmiştir (Kır, 2002: 75).

Strange, soğuk savaş sonrası devletlerin askeri teknolojiye oranla ülkelerine yönelebilecek bir nükleer saldırıyı savunamayacağını gördüğünü ve bunu kabullendiğini belirtir. Bunun sonucunda teknolojinin devletin en önemli varlık sebeplerinden birisini yıkmış olduğunu söyler; “başkalarının saldırılarını geri püskürtme becerisi (Strange, 2014: 159).” Bunun yanında ekolojik tehlikeler de devletlerin vatandaşlarının güvenliğini sağlamada aşındırıcı

bir etkiye sebep olduğu söylenebilir. Tabi burada söylenen durumların kesinlikle gerçekleştiğini ya da her ülkede meydana geldiğini söylemek olanaksızdır.

Sonuç olarak kendisini farklı alanlarda farklı şekilde gösteren küreselleşme, her şeye etki ettiği gibi ulus devlet yapılanmasına da etki etmektedir. Bu etki ulus devlet açısından öncelikle olumsuz olarak kendisini göstermektedir. Zira ulus devleti ulus devlet yapan temelleri üzerine bir saldırı söz konusu olmaktadır. Buna göre ulus devletin temel direkleri olan ulusal egemenlik ve bütünleştirici, homojenleştirici bir etmen olan ulusal kimlik, aşındırıcı etkilerle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanında ulus devletin sınırları da “kapitalizmin bir uç biçimi olan” küreselleşme karşısında aşındırılmaya çalışılmakta, sermaye kendisini sınırsız bir dünya için hazırlamaktadır. Ülke içerisinde ekonomik bütünleşme ise neoliberal sistemle birlikte bir hayal durumunu almaktadır.

Yukarıda sayılan olumsuz noktalar küreselleşmenin ulus devlete etkileri denildiğinde ortaya atılan ve ulus devletin küreselleşmeyle birlikte yok olacağını akla getiren etmenlerdir. Fakat bunların yanında küreselleşme sürecinde ulus devlete güç kazandırıcı gelişmeler de meydana gelmiştir. Bunlar sayılmaya başlandığında akla ilk gelen gelişen teknoloji ile birlikte devletlerin vatandaşları üzerindeki denetim ve gözetim faaliyetlerindeki kolaylık olmaktadır. Buna göre devlet, vatandaşlarını daha kolay bir şekilde takip edebilecek, hizmetleri daha etkin sunacak ve bir huzursuzluk durumunu gelişen gözetim teknolojileriyle daha rahatlıkla yönetebilecektir. Ayrıca gelişen teknolojiyle yine askeri alanda büyük ilerlemeler kaydedilip güvenliği sağlayıcı bir unsur olarak vatandaşların huzuru sağlanabilecektir. Diğer yandan küreselleşme süreciyle birlikte meydana gelen belirsizlikler, devlet aygıtının daha da büyümesini, bürokrasinin genişlemesini de beraberinde getirmiştir. Zira bu belirsizliklere karşı önlemler almak elzem bir duruma gelmiştir. İlâveten bu süreçle birlikte gelen kimliksel aşındırmalar ve karşılığı olan radikal hareketler terör alanında kendisini göstermiş ve devletler terör karşısında önlem almak durumunda kalmıştır. Bu da devletin temel işlevlerinden olan güvenliği ön plana çıkarmakta hatta eskisinden daha da güçlü bir vaziyete sokmaktadır. Zira geleneksel savaşlarda tehdidin nereden ve kim tarafından geleceği belli iken terör gruplarının ülke içinde barınması ve ne zaman, nereden ve kim tarafından bir tehditle karşı karşıya kalınacağını bilmek zor bir durum halini aldığından ulus devlet içerisinde askeri önlemler artmakta, bireyler bu tehditler karşısında birleşmekte ve devlete sığınmaktadır. Bu birleşme ve sığınış ulusal kimliğin yeniden oluşturulmasında etkili bir rol oynamaktadır.

Yukarıda sayılan ve daha da sayılması mümkün olan olumlu ve olumsuz vaziyetler daha önce de tekrar tekrar belirtildiği gibi her ülkede aynı durumda meydana gelmemekte, kendini göstermemektedir. Bölgesel gelişmeler, olaylar ve ülke dinamikleri hangi ülkenin küreselleşme karşısında ne oranda etkilenmekte olduğunda belirleyici bir faktördür.

3.2.3. Mikro Milliyetçilik

Küreselleşmenin literatürdeki tanımlamalarına değinilirken Giddens'in bir tanımına da yer verilmiş, ardından Giddens'a göre küreselleşmenin yerel olayları biçimlendirirken, yerel olayların istenilen vaziyetten farklı bir vaziyet hatta tam tersi bir vaziyet alabileceği görüşü ifade edilmişti. Sonrasında da bu sürecin mikro milliyetçiliği ortaya çıkaracağı ve buraya atıfta bulunularak konuya başka bölümde yer verileceği belirtilmişti. Sürecin mikro milliyetçilik olarak adlandırılması elbette yerellikle ve düzeyle alakalı bir problemdir. Fakat bundan önce milliyetçilik konusunun ele alınması gerekmektedir. Mikro milliyetçiliğe gelmeden önce sorulması gereken sorular ise; "milliyetçilik küreselleşen dünyada neden hala varlığını sürdürmektedir?" ve "milliyetçilik neden mikro milliyetçilik halini almıştır?" olacaktır. Fakat bunlara da başlamadan önce bir millet ya da milliyetçilik tanımı, ideoloji araştırması yapıl(a)mayacağını da vurgulamak gerekmektedir. Zira bu durum çalışma açısından sınırları aşmak olacaktır. Bunun yanında milliyetçiliğin her ortaya çıktığı dönemde ya da coğrafyada farklı dayanaklar bulması da tanımı zaten zorlaştırmaktadır (Karakuzu, 2013: 4). Bu dayanaklar yerine göre din, yerine göre dil, yerine göre de kültür olabilmiştir. Yani hem bu zorluklardan hem de kapsam itibarıyla, kuramsal ve kavramsal bir tartışmaya yer verilmeyecektir.

Küreselleşme süreci ile birlikte çoğu kesimin beklediği şey tek bir kültürün oluşması ve dünyanın birbirine eklemlenmesi sonucu homojenleşmesiydi. Fakat görüldüğü kadarıyla şu an için durum pek öyle değildir. İki süreç (parçalanma ve bütünleşme) aynı anda yaşanmaktadır. Bir yandan gezegen ekolojisi, güvenliği gibi konular birincil politika unsuru olarak bir bütünleşmeyi gerektiriyorken (Steward, 1995: 64) diğer yandan kültürel karşı çıkışlar ve çeşitli yerelleşme süreçleri parçalanmayı beraberinde getiriyor. Böylece ikili ve birbirine zıt süreçlerin aynı anda yaşandığı görülmektedir. Milliyetçilik de bu parçalanma süreci içerisinde kendisine fazlasıyla yer bulmuşa benzemektedir. Robertson, bu tarz tikelliklerin, toplumların "küresel sistem içerisindeki başka toplumlarla karşılıklı etkileşim" yoluyla kendisini daha da öne çıkarttığını söylemektedir (Robertson, 1998: 119). Başka

toplumlarla etkileşimler haliyle kendi kültürünü ve değerlerini öne çıkartmayı ve savaşımaları da beraberinde getirerek milliyetçiliğin küreselleşen dünya içerisinde ayakta kalmasını ve en güçlü ideolojilerden birisi durumuna gelmesini beraberinde getirmiştir. Bunun yanında küreselleşme sürecinde “tek bir dünya kültürü olabileceği” görüşü de güçlü karşı çıkışlarla, diğer kültürlerin çoklu direnişiyle ve muhalefetiyle karşılaşmıştır (King, 1998: 34). Milliyetçilik de zaten yapısı itibariyle bu tek dünya kültürü söylemine büyük bir karşıtlık göstererek bu tarz karşı çıkışların kullandığı bir ideoloji olarak kendini göstermiştir.

Smith, küreselleşme sürecinde milliyetçiliğin durumunu ortaya koyduğu eserinde “...parçalayıcı ve yabancılaştırıcı dünyada en alt düzeyde bir toplumsal uyum, düzen ve anlam sağlayabilecek büyük ölçekli ve güçlü cemaatler ve inanç sistemlerini yalnızca milletler ve milliyetçilikler sunar.” demiş ve milliyetçiliğin bu süreç içerisinde neden hala var olduğunu bu şekilde de ifade etmiştir (Smith, 2002: xix). Diğer yandan devletlerin artan karşılıklı bağımlılığı, karşılaşmalar sonucu farklı kültürlerin altını çizer ve güçlü kültürler karşısında zayıf kültürlerin kendini tehlikede hissetmesini, tehdit altında hissetmesini beraberinde getirir (Smith, 2002: 164-165). Tehdit algısı sonucunda ise milli değerlerin ön plana çıkarılması, milli mirasa daha sıkı sarılınması ve sonuç olarak da milliyetçiliğin ön plana atılması gerçekleşir.

Anderson ise, “18. yüzyılda dinin geri çekilmesi ile ulusun dini ikame ettiğini” savunur (Akt: Çilliler, 2014: 46). Yani dinin dünyevileşmesi beraberinde ulusun ön plana çıkması ve milli değerlere sarılınmasını beraberinde getirmektedir. Diğer yandan küreselleşme sürecinde ulus devletin ve ulusal kimliğin durumuna da daha önce değinilmişti. Hall bu konuda ulus-devletlerin, ulusal kimlikler ve ekonomilerin aşınmasının çok karmaşık ve tehlikeli bir an olduğunu vurgular (Hall, 1998a, 46). Yani küreselleşme sürecinde ulus devletin gerilemesi, aşındırılması onun daha da saldırganlaşmasını, daha da savunmacı bir hal almasını sağlayacak ve böylece milliyetçilik ön plana çıkacaktır (Hall, 1998a, 47). Ulus devletin milli kimlik yönünden erozyona uğratılması sürecinde de çeşitli gruplara hitap edebilecek söylemler üretilmesi mecburi hale gelmiştir (Sönmez Selçuk, 2012: 118). Milliyetçilik de bunu en iyi yapabilecek ideoloji olmuştur. Tabi ilerleyen satırlarda da görüleceği üzere milli kimliğin erozyona uğratılması süreci hem milliyetçilik çatısı altında bütünleştirici bir görevi üstlenirken diğer durumda da bu erozyona uğrama mikro milliyetçi hareketleri beraberinde getirerek ayrılıkçı bir durumu da beraberinde getirecektir.

Milliyetçiliğin kaybolmamasında bir diğer etken ise Çilliler'in Bereuilly'den aktarmasına göre "siyaset ile alakalıdır" yani gücü ele geçirme dürtüsü öndedir (Çilliler, 2014: 52). Buna göre "milliyetçilik devlet gücünü ele geçirmeye çalışan veya kullanan siyasi harekettir ve bir siyaset biçimi olarak anlaşılmalıdır." görüşü milliyetçiliği vurgular (Çilliler, 2014: 53). Yani milliyetçilik burada devlet erkini ele geçirmede bir araçtır ve bu konuda da oldukça işlevseldir. Bu durum da küreselleşme sürecinde neden yok olmadığını bir diğer yönden vurgular. Yani siyaset içerisinde kullanımı oldukça önemli bir hal almıştır.

Süreç içerisinde şeylerin ve insanların akımı kolaylaştığı için göç dalgaları da bariz bir hal almıştır. Göç dalgalarının iki boyutu vardır. Bunlardan birisi milliyetçilik içerisinde yer alabilirken diğeri de mikro milliyetçilik içerisinde yer alabilmektedir. Bu ikilik bakış açısından kaynaklıdır. Bu, göç eden veya göç alan grup temelli bir bakış açıdır. Göç alan grup açısından baktığımızda Smith, göçmen dalgası korkusunun bu gruplar içerisinde memnuniyetsizliklere yol açtığını, bu grup içerisinde milli dayanışma ve çıkarların ön plana çıkarılması sonucunda milliyetçiliğe ilginin yenilenmesini ve artışı getirdiğini belirtmektedir (Smith, 2002: 10). Mikro milliyetçiliğe sebebiyetine ise ilerleyen satırlarda değinilecektir.

Şimdiye kadar söylenenlerin yanında Hall, küreselleşme sürecindeki sermayenin ilerlemesi ve kapitalizm arka planı yönünden milliyetçiliklere bir gönderme yapmaktadır. Alıntılanarak aynen aktarılacak olursa:

"... Marx'ın Kapital'deki en önemli öngörülerden birini aklımızdan çıkardık. Marx, kapitalizmin yalnızca çelişkili zeminlerde ilerleyeceğini söylüyordu. Kapitalizmin genişlemesini sağlayan, üstesinden gelmesi gereken çelişkilerdir. Bu çelişki zemininin doğasını, tikelliklerin bunun içine nasıl dâhil edildiğini, direnişlerini nasıl temsil ettiğini, tikelliklerin kısmen nasıl aşıldığını, aşılana karşımıza nasıl yeniden çıktığını kavramadan sermayeyi kavrayamayız (Hall, 1998a: 50)."

Başka bir konuşmasında ise " ... bizim genellikle küresel diye adlandırdığımız şey, sistemli bir biçimde her şeyi devirip geçen, benzerlik yaratan bir şey olmaktan çok, aslında tikellik aracılığıyla işleyen; tikel mekanları, tikel etniklikleri müzakere eden, tikel kimlikleri harekete geçirerek işleyen şeydir." demiştir (Hall, 1998b: 88). Yani milliyetçiliğin ve tikel kimliklerin modern zamanlarda, küreselleşme sürecinde kaybolmamasını ve varlığını devam ettirmesini, kapitalizmin kendi içindeki diyalektiğinden ve sermayenin ilerlemesinden kaynaklı olduğunu vurgulamaktadır.

Sayılanların yanında milliyetçiliğin hala var olmasının sebeplerinden bir diğeri de Smith'in ifadesi ile "tarihsel yerleşmişlik"tir (Smith, 2002: xiii). Bu yerleşmişlik popüler bir dayanak bulunduğu ve belirli gruplar tarafından benimsendiğinde hemen kök salmaktadır. Yani "bukalemunvari" bir şekilde yeter ki dayanağını bulsun, sonsuz kere yönlendirilebilir bir hal alacaktır (Smith, 1994: 129). Bu ve buna benzer birçok sebepten ötürüdür ki Wallerstein'in ifadesiyle "milliyetçilik, en büyük ilgiyi gören ve en uzun süre iktidar olan (...) bir tikelcilik" olmuştur (Wallerstein, 1998: 122).

Smith, yakın zamanda milletlerin ve milliyetçiliğin aşılmasının olanaksız olduğunu söyler ve hemen ardından bunu üç argümanla belirtir: "... milliyetçilik siyasal olarak gereklidir; milli kimlik toplumsal açıdan işlevseldir; ve millet tarihsel olarak yerleşiktir." der (Smith, 2002: 174-175). Şimdiye kadar söylenenler toparlanacak olursa, milliyetçiliğin küreselleşme süreci içerisinde hala varlığını sürdürmesinin bazı sebepleri:

- Tek dünya kültürüne karşı çıkış,
- Ulus devletin kimliksel erozyonu,
- Başka toplumlarla etkileşim,
- Siyasal açıdan işlevselliği,
- Göçmen dalgası,
- Sermayenin ilerlemesi yönünde diyalektik

olarak başlıklandırılabilir. Şimdi ikinci soruya geçilebilir. Küreselleşme sürecinde varlığını sürdürebilen milliyetçilik, neden mikro milliyetçilik olarak karşımıza çıkmaktadır? Yani küreselleşme sürecinde neler olmaktadır ki mikro milliyetçi görünümeler karşımıza çıkmaktadır?

Başlamadan önce doğal olarak mikro milliyetçiliğin ne olduğu ya da ne olabileceğini belirtmek gerekmektedir. Karakuzu, mikro milliyetçiliğin ne olduğuna kuramsal tartışmalar ışığında bakarken milliyetçilik ve mikro milliyetçilik konusunu aynı kabul eden araştırmacıların varlığını ve literatürde bu konunun net olmadığını belirtmiştir (Karakuzu, 2013: 95). O halde kuramsal olarak bir şey diyememekle beraber ancak mikro milliyetçiliğin ölçeğiyle ilgili bir yorum yapılabilecektir. Buna göre mikro milliyetçiliği ulusal düzeyde bir kimliği ifade etmeyen, daha küçük grupları kapsayan ve günümüzde kendini daha çok etnik temelli öne çıkaran milliyetçilik türü olarak ifade etmek mümkündür. Bu etnik

milliyetçilikler de Smith'in belirttiği gibi kimi zaman barışçıl (Katalan ve Çek) bir biçimde karşımıza çıkarken kimi zaman da saldırgan ve dışlayıcı (savaş öncesi Almanya ve İtalya ya da eski Yugoslavya) olarak karşımıza çıkmaktadır (Smith, 2002: 112). Sönmez Selçuk ise, bu milliyetçiliklerin tarihsel olmayan milletlerin çoğalmasıyla ortaya çıktığını söylemektedir (Sönmez Selçuk, 2012: 122). İlâveten çoğunlukla ayrılıkçı bir karakterde, görünümde olduklarını da belirtmiştir. Yani özetlenirse, genellikle ayrılıkçı görünüme sahip olan mikro milliyetçilik, ulus devletin altında olan ve ulusal kimliğin yanında (bazen de karşısında) kendini öne çıkaran, bir "alt kültür" düşüncesi ve hareketidir.

Sanayileşme süreciyle beraber kentlere artan oranda göçler ve topraktan kopan insanlar, şehirlerde genel itibari ile işçi sınıfını oluşturduklar. Toprakta bu kopuş aynı zamanda köklerinden kopuşu da beraberinde getirmiştir. Böylece küreselleşme sürecinde, genellikle şehirlerde bir kimlik sorunu da oluşmaya başlamıştır. O süreçten bu güne pek çok insan köklerini yitiriyor ve yurtsuzlaşıyor, bağlı oldukları bir toprak da olmayınca kimlikler ön plana çıkıyor (King, 1998: 23). Kimlik ise sahiciliğin güvencesi olarak insanların yaşamlarında büyük önem yer etmektedir (King, 1998: 32). Bu sahiciliği de grupların, kimliği oluşturan kültürler aracılığıyla aradığı görülmektedir. Yani çağdaş dünyada kim olduğumuz, kültürler aracılığıyla bilinebilir. Bu kültürleri keşfetmek demek kendimizi keşfetmek demektir. (Smith, 1994: 36). Köklerinden kopan bireyin bu kimlik ve dolayısıyla kültür arayışı içerisinde karşısına çıkan ilk durak küreselleşme sürecinde doğal olarak küresel kültür (çoğunlukla popüler kültür) olmaktadır. Fakat birey, zamanla bu kültürün imgeleminin tüketim kültürü ambalajı ve reklam meselesi olarak önemsiz ve sığ oluşunun farkına varacaktır (Smith, 2002: 20). Bu kültürün yüzeyselliği bireyin kendisine bir kimlik edinmesi sürecinde yardımcı olamayacak ve birey yeni arayışlara girecektir. Zaten diğer durakta ailesinden ve sülalesinden gelen ve yıllardır onu orada bekleyen tarihsel kimliğiyle karşılaşacak ve onun sahiciliği ve köklülüğü sonucunda kimlik tanımlaması yerini bulacaktır. Bu arama sürecinde bireylerin tarihsel olarak bir kök bulması sonucu mikro milliyetçi düşünceler ve hareketler de sonuç olarak kendine yer bulmuştur. Yani küresel kültürün yüzeyselliği ve köksüzlüğü mikro milliyetçi hareketleri de beraberinde getirmiştir.

Yukarıda değinilen kimlik arama sürecinde dikkat çeken nokta ise bu hareketin süreç içerisinde neden ulus düzeyinde değil de mikro düzeyde gerçekleştiğidir. Bu noktada ulus devletin uğradığı erozyonla karşılaşmaktadır. Daha önce söylendiği gibi bu erozyon üstten milliyetçiliğin önemini ortaya çıkarırken alttan da mikro milliyetçiliğe önem kazandırmıştır.

Burada küreselleşme sürecinde ekonomik olarak ulus devletin aşınması ve sermayenin kıskacında kalması sonucu hareketsizliği rol oynamaktadır. Gruplar içerisinde yoksullaşma sonucunda artan dayanışma ihtiyacı çeşitli alt kimlikleri ön plana çıkarmaktadır. “ Ulus devletin neoliberalizm karşısında sosyal yönden vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını karşılayamaması ve hazinenin sürekli güçsüz durumda kalması doğal olarak ulus devlet içerisinde farklı (genellikle etnik) kökenlerin devlete güvenini ve bağlılığını zedelemiştir. Sonuç olarak da mikro milliyetçi hareketler meydana gelmiştir (Sönmez Selçuk, 2012: 129). Böylece hem ulus devlet karşısında görünür olmak hem de dayanışma açısından bu tür hareketler işlevsel bulunmaktadır. Böylece sesleri daha gür çıkacaktır. Diğer yandan bu durum elbette ulus devlet için bir kargaşa ortamını beraberinde getirme potansiyeli taşımaktadır.

Ulus devletin her ihtiyaca cevap verememesi sonucunda meydana gelen etnik grupları Hall’ın “sınırdakiler” dediğiyle bütünleştirilirse: bu “sınırdakiler” artık ulus devletin içerisinde “ ... başkalarının rejimine dahil edilmek ya da sömürgeleştirici bir gözün bakışında konumlanmak yerine, kendi adlarına temsil biçimleri istediler (Hall, 1998a: 55).” Diğer yandan ekonomik durumu göz ardı etsek bile küreselleşme sürecinde “yüksek eğitim, okuma yazma oranının artması ve kitlesel medya” yoluyla çeşitli etnik farklılıklar belirgin hale gelmekte ve demokrasi kavramının da öne çıkışıyla çeşitli etnik gruplar katılım talep etmektedir (Çilliler, 2014: 63). Bu taleplerin karşılanamaması da elbette mikro milliyetçi hareketlerin artışını beraberinde getirmiştir. Ayrıca küreselleşme sürecinde teknolojinin de gelişmesiyle beraber yeni iletişim mecralarının ortaya çıkışı ve buradaki baş döndüren hız da küresel kültüre karşı çıkışın ve yerel kültürün yayılmasının kolaylığını gözler önüne sermiş ve etnik grupların kendi kültürlerini ve kimliklerini devam ettirmenin yolunu açmıştır (Smith, 2002: 13). Bu da mikro milliyetçi hareketlerin süreç içerisinde neden öne çıktığının belirgin nedenlerindedir.

Siyasi olarak bakıldığında da mikro milliyetçilik oldukça işlevsel olmuştur. Özellikle elitlerin yönlendirebilmesine ve buradan da siyasi rant elde edilmesine oldukça açık olan mikro milliyetçilik, siyasi alanda yönetimi ele geçirmenin yollarından birisi olmuştur. Yani elitler kendi gayeleri doğrultusunda bu tarz hareketleri kanalize edebilmekte ve şekillendirebilmektedir (Karakuzu, 2013: 101-102). Bu konu sadece devlet içerisindeki yönlendirmeler ve harekete geçirmeler olarak düşünülmemelidir. Geleneksel savaş çıkarmanın artık neredeyse imkânsızlaştığı günümüz koşullarında, devletler birbirlerinin

gücünü kırmak ve birbirleri üzerinde güç elde etmek için de bu tarz mikro milliyetçi hareketlerden faydalanabilmektedir.

Diğer yandan self determinasyon ilkesinin belirsizliği de milliyetçiliğin ölçeğinin küçülmesine ve mikro milliyetçi hareketleri meydana getirmesine zemin hazırlamıştır. Karakuzu'nun ifadesi ile bu ilkede önemli nokta, "bir kez bu düşünceden bahsettikten sonra durulacak bir noktanın belli olmamasıdır (Karakuzu, 2013: 77)." Bunun sonucunda ayrılıkçı hareketler düşüncelerini meşrulaştıracak ve haklarını hukuksal olarak da arayabilecektir.

Göç dalgası meselesine gelinecek olunursa, bunun hem milliyetçi hareketlere hem de mikro milliyetçi hareketlere sebep olabileceğine değinilmişti. Göç alan ve göç eden gruplar olarak ikiye ayırdığımızda göç alanlar için milliyetçiliğin göç edenler için ise mikro milliyetçiliğin öne çıkışı görülmektedir. Bu noktada elbette Wallerstein'in değindiği gibi göç eden grubun statüsü de önemlidir. Meslek ölçeği olarak alt tabakada olan gruba baktığımızda göç ettikleri yer ile genellikle kültürel bir çatışmaya girdikleri görülür. Bu durumdaki insanlar Wallerstein'in deyimiyle "Kendilerini kabul eden ülkenin ulusal kültürüne asimile olmak istediklerinde çoğunlukla reddedilirler. Dahası asimilasyonu reddettiklerinde de çoğu zaman asimile olmaya zorlanırlar (Wallerstein, 1998: 130)." Bunun sonucunda da bir azınlık grup meydana gelmekte ve sonrasında zamanla mikro milliyetçi hareketler kendini göstermektedir.

Son olarak bu tarz hareketlere Marksist dünya görüşünden bakılırsa: mikro milliyetçi hareketler yönetici sınıfın alt sınıf ve üst sınıf arasındaki, işçi sınıf ile burjuva arasındaki yani kısacası sınıflar arasındaki çatışmaları unutturmak ve bu çatışmaların üstünü etnik çatışmalarla kapatmak yönündeki hareketler olmaktadır (Karakuzu, 2013:105). Böylece asıl çatışmanın üstü örtülmekte ve dikkat başka yöne çekilmektedir. Yani bir dikkat dağıtma meselesidir.

Bu başlık altında küreselleşme sürecinde milliyetçiliğin ve mikro milliyetçiliğin varlığına ve sebeplerine değinilmeye çalışıldı. Bu tarz hareketlere her ne kadar süreçlerin sebep olduğu vurgulansa da duygusal sebepleri olduğu da söylenmeden geçilmeyecektir. Zira birçoğumuzun, konu milli değerler ya da kimlik olduğunda kanının kaynadığı aşikârdır. Fakat aynı zamanda bu hareketlerin bireylerin algılama biçimleriyle de alakalı olduğu bilinmektedir. Günümüzde küreselleşme bu tarz milliyetçi hareketlerin daha öne çıkmasına

sebepler olurken bir yandan da algı dünya vatandaşlığına doğru kayabilmektedir. Sonuç itibariyle ikili ve zıt ilerleyen bir süreçtir.

3.2.4. Küresel Yönetişim

Küresel yönetim ile ilgili tanımlara ve açıklamalara başlamadan önce, yönetim ve küresel yönetim arasındaki farka değinmek lazım. Yönetim, kavramın genel tanımını, çatisını ifade ederken; küresel yönetim bunun çeşitlerinden birisi olmaktadır. Buna ilaveten yapılacak açıklamalarda kimi zaman yönetim kimi zaman da küresel yönetim kavramının kullanılması bu başlık için bir kavramsal ayırım yapma amacının taşındığı anlamına gelmeyecektir aksine bu başlıkta çoğu durumda ortak kullanımda bulunulacaktır.

80'lerde meydana gelen değişimlerle beraber iktidar modelleri de değişmeye başlamıştır. Bu değişim neticesinde “devlet toplumu yönetir” anlayışı artık terk edilmeye başlanmış ve yerine yeni yaklaşımlar kendini göstermiştir (Bayramoğlu, 2002: 85). Yönetim, bu çerçevede ortaya çıkmış ve iktidarın kimler tarafından idare edileceğine dair çözümler üretmiş bir iktidar modeli olmuştur (Bayramoğlu, 114: 114). Bu yaklaşım, yönetim yaklaşımından farklı olarak hiyerarşi yerine heterarşiyi öne çıkararak karşılıklı bağımlılık ilişkilerini eşgüdümleyerek kendi kendine organize edilmesini ifade etmektedir (Yüksel, 2000: 146). Yani artık yukarıdan aşağıya yönetim şekline bir alternatif ve bazı durumlarda yerini alacak bir model olarak yan yana, birlikte, ortak bir yönetim meydana gelecektir. Diğer bir ifadeyle merkezi bir otoriteye dayalı politika süreçlerinin yerine “... yurttaşların ve idarenin çıkarlarının birleştiği, hak ve sorumlulukların yaşama geçirildiği mekanizmaları, kurumları ve süreçleri kapsadığı; yani tüm tarafların beklentilerinin tatmin edildiği uyum ve dayanışmayı içeren bir başarı setini ifade ettiği ileri sürülmektedir (Uzel, 2006: 2).” Sonuç olarak yönetim modeline baktığımız zaman devlet doğrudan doğruya yönetim süreçlerindeki egemen pozisyonundan, aktörler arasındaki bir güç durumuna gelmektedir. Bunu dile getirmek üzere de “birlikte düzenleme”, “birlikte üretme” ve “birlikte yönetim” gibi deyimler kullanılmaktadır (Yüksel, 2000: 146). Yönetim ve yönetim arasındaki duruma baktığımızda bu konuda Heywood, yönetimin yönetimden daha kapsamlı olduğunu söylemekte fakat yönetim üzerinde tam olarak uzlaşamadığını da ilave etmektedir (Heywood, 2016: 164). Fakat genel bir tanım vererek toplumsal yaşamın çeşitli düzenleme biçimlerini ifade ettiğini söylemektedir. Buradan bakıldığında küreselleşme

sürecinde meydana gelen iktidar değişimlerinin ve yönetimdeki yeni yaklaşımların yönetimi meydana getirerek toplumsal düzenlemelerde etkili olduğu görülmektedir.

Yönetişim, yönetimi aşan genel bir kavram olarak çeşitli değişiklikler getirmektedir. Buna uluslararası süreçler içerisinde bakıldığında “küresel yönetim” kavramıyla karşılaşılmaktadır. Küresel yönetişimin ilk olarak ortaya çıkışını uluslararası arenada farklı ve çatışan çıkarların ortak bir zeminde çözüldüğü ve eylem planının bu ortaklıkta yapıldığı, yani uzlaşma ve anlaşmayı temel aldığı bir sürdürülebilirlik durumu olarak özetlemek mümkündür (Güven, 2015: 10). Rosenau ise küresel yönetişimi “karşılıklı bağımlılığı ve onun sağladığı güven ortamını ön plana çıkararak; merkezi yönetimin olmadığı küresel düzende, karar alma gücü olan sistem” olarak tanımlamaktadır (Akt. Güven, 2015: 50). Heywood’a bakıldığında da “hükümetlerarası ve hükümet-dışı kurumlar yanında resmi ve gayri resmi mekanizmaları da içeren, küresel düzeyde geniş kapsamlı, dinamik ve karmaşık bir etkileşimli karar verme süreci” olarak ifade edilmektedir (Heywood, 2016: 538). Bu sistemde devletler bir şekilde toplumun çıkarları için temel kurum olmayı sürdürmekte fakat bunun yanında bazı durumlarda hükümetler üstü kurumlar da devreye girmektedir (Heywood, 2016: 538). Hükümetler üstü kurumlar küresel yönetişimde olduğu gibi devletlerin kendi bünyelerindeki yönetim modellerinde de kimi durumlarda kendini göstermektedir.

“Yeni bir dünya düzeninin gerektirdiği yeni iktidar anlayışı ne olacak?” sorusuna bir yanıt olarak ortaya çıkan yönetişim anlayışı şüphesiz iktidar-yönetilen arasındaki ayrımın da daha şeffaf bir hale gelmesini sağlamıştır (Bayramoğlu, 2002: 101). Bu ayrımın nasıl oluştuğunu anlamak için yönetişim kavramının hangi süreçlerden meydana geldiğine, hangi süreçleri meydana getirdiğine ve bu süreçlerde devletin rolünde meydana gelen değişimlere bakılmalıdır.

Kavramın hangi süreçlerden meydana geldiğine bakıldığında burada ikili bir ayrım yapılmaktadır. Bunlardan birincisi, kavramı teorik olarak önümüze çıkaran süreçler, diğeri ise pratikte uygulamaya koyan süreçler. Tabii bunlar sürekli birbirini desteklemektedir. Teorik olarak bakıldığında Rosenau:

“ Kalabalık bir dünyada yaşamaktayız. Açlık sınırında veya bu sınırın altında yaşayıp, hayatta kalmaya çalışan birçok insan var. Bölünme nedeniyle etkisiz hale gelen birçok toplum da var. Ülkelerin içinde ve

aralarında önlenemeyen bir şiddet söz konusu. Teröristler bu bağlamda çok başarılı sayılıyorlar. Birçok yerde su kaynakları çok kısıtlı ve aşırı nüfus kalabalığı olan şehir var. En çarpıcı olansa, bu tür sorunları çözmeye bile iyileştirmeye etkinlik bakımından yeterli olabilecek çok az hükümet var (Rosenau, 2014: 269).”

demektedir. Buna paralel olarak Fukuyama da “ ... yoksulluktan AIDS’e, uyuşturucudan teröre kadar uzanan önemli dünya sorunlarının pek çoğunun kaynağında zayıf ya da başarısız devletler vardır (Fukuyama, 2012: 17).” ifadesinde bulunmaktadır. Buradaki zayıf söylemi devletin gücüne ilişkin bir anlam taşımaktadır. Fukuyama, Soğuk Savaş’tan günümüze kadar meydana gelen sorunların en büyük sebeplerinden birisini zayıf devletlere bağlamakta ve ilaveten bu zayıf devletlerin meydana getirdiği sorunların bir şekilde küresel düzen içerisinde diğer devletleri de ilgilendirdiğini ve böylelikle ya zorla iç işlere karışma iradesinin ortaya çıkacağını ya da ortak bir çözüm bulunması gerektiğini vurgular (Fukuyama, 2012: 132). Bu vaziyetler sonucunda da karşımıza yeni bir yönetim anlayışı olan yönetim kavramı ve devlet inşası kavramı çıkmaktadır. İlerleyen paragraflarda daha iyi anlaşılacaktır fakat devlet inşasının tanımına hazır yeri gelmişken değinilirse; Heywood, devlet inşasını “Meşru kurumlar oluşturulması yoluyla, yönetimin temel konularında politika formüle edilmesi ve uygulaması için işlevsel bir devlet kurulması (Heywood, 2016: 162).” olarak tanımlamıştır. Yani devletin çeşitli araçlar ve yollarla işlevsel hale getirilmesi olarak özetlenebilecek devlet inşası, aslında yönetim sürecinde devletin konumu açısından da bize ipucu vermektedir. Buna ilerleyen paragraflarda tekrar değinilecektir. Şimdi Rosenau ve Fukuyama’nın söylediklerine bakılarak yönetim süreçlerinin ortaya çıkışında zayıf ve etkisiz devletlerin varlığı sonucunda meydana gelen problemlerin bölgesel ve küresel bir vaziyet olarak diğer devletleri de ilgilendirir hale gelmesi vardır denilebilir. Elbette bu problemlerin diğer devletleri ilgilendirme sürecini de küreselleşmeyle birlikte gelen diğer süreçler aktif hale getirmektedir.

Küreselleşmenin yeryüzünde sağlamış olduğu hareketlilik, şeylerin ve insanların akışı, devletlerin egemenliği dışında kalan alanlarda yeni kurallar gerekliliğini gündeme getirmiştir (Sandıklı ve Kaya, 2013: 72). Zaten bu durum küreselleşmenin devletler üzerindeki karşılıklı bağımlılığı artıran süreçlerle ortak ilerleyerek yönetimi doğuran faktörler arasında yer almaktadır. Buna paralel ve ilave olarak her çağda tüm dünyayı ilgilendiren fakat küreselleşme sürecinde hız kazanan çevresel kirlilik ve iklim değişikliği gibi problemler, bunun yanında gıda arzı açısından tehlikeli vaziyetlerin ortaya çıkışı gibi gelişmeler de devletleri iş birliği yapmaya iten faktörler arasında yer alarak yine küresel

yönetişim mekanizmasının meydana gelişinde büyük roller oynamışlardır (Sandıklı ve Kaya, 2013: 72). Güven'in ifadesiyle; "... devletlerin çıkarlarının üzerinde olan ve küresel işbirliği gerektiren evrensel sorunlar Council on Foreign Relations (CFR) 2008 Küresel Yönetişim Programına göre şu şekildedir:

- Ulusötesi tehditler, terörizm, toplu imha silahlarının yayılması, bulaşıcı hastalıklar,
- Çevrenin ve enerji güvenliğinin korunması,
- Küresel ekonominin yönetimi,
- Çatışmaların önlenmesi- karşılık verilmesi (Güven, 2015: 51)."

Bu sayılanlar her geçen gün dünyanın ortak zeminde daha fazla toplanması için baskı yapmaktadır ve küresel yönetişimin önemine sürekli dikkat çekmektedir.

Yönetişimin ortaya çıkışında çoğu zaman gözden kaçırılan diğer bir noktayı ise Rosenau hatırlatmaktadır. "Otorite alanlarının çoğalması" olarak ifade edilen bu durum ilk olarak akla geldiği şekliyle "hükümetler arası ya da üstü örgütlerin, sivil toplum kuruluşlarının vs. artması" değildir. Rosenau; "otorite alanları çoğalmaktadır çünkü insanlar birden çok kimliğin altından kalkarak, bu kimlikleri idare ederek, devletlerine olan bağlılıklarını azaltmaya başlamışlardır (Rosenau, 2014: 274)." demektedir. Bu vaziyet de dağılmayla birlikte küresel yönetişimi ortaya çıkaran ve küresel yönetişim süreçlerini meydana getiren süreçlerde rol oynamaktadır. Yani sadece ekonomik noktalar ya da küresel güç merkezlerinin çeşitlenmesi değil, kimlik de bir şekilde küreselleşme sürecinde en çok tartışılan konulardan birisi olarak yönetişim süreçlerine etki etmektedir.

Otorite alanlarının çoğalması denildiğinde akla ilk gelen durum da elbette yönetişim açısından oldukça etkili olmuştur. Küreselleşme sürecindeki aktörler başlığında bu konuya kısmen değinilmişti. Uluslararası organizasyonlar, çok uluslu şirketler, medya platformları (yeni olsun geleneksel olsun), sivil toplum örgütleri, devletsiz organizasyonlar vs. günümüz dünya düzeninde önemli aktörler olarak ulus devletlerden farklı olarak (bazen daha da güçlü) küresel arenaya çıkmışlardır (Güven, 2015: 30). Bu tarz devlet dışı aktörlerin güçlenmesi ve gerek ulusal gerekse uluslararası arenada söz sahibi olmaya başlamasıyla klasik yönetim süreçleri de doğal olarak değişime uğrayacaktır. Klasik yönetim süreçlerinde tek egemen güç olan devlet, artık tek ve başat aktör olmaktan çıkmaktadır. Başat aktör olmaktan çıkmaya başlaması hem ekonomik süreçlerle hem de siyasal süreçlerle izah edilebilir.

Uluslararası örgütlerin artan sayısı ve etkisi, demokrasi hareketleri ve sivil toplum kuruluşları bu noktada siyasi süreçleri ifade etmektedir. Ekonomik süreçlerde ise dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin artan etkisi, uluslararası ticarete artan hacim ve hareketlilikle küresel bir ticaretin e-ticaret yoluyla daha da genişlemesi, üretim metotlarındaki değişimler, finans pazarlarının ortaya çıkışı örnek olarak gösterilebilir (Yüksel, 2000: 147). Heywood, devlet dışı aktörlerin yükselişini şöyle ifade etmektedir:

“Ulus-ötesi şirketler çoğu devletten daha fazla mali güce sahiptir ve küresel ekonomide üretim ve yatırımların yerini kolaylıkla değiştirebilme yetenekleri sayesinde, devletlere etkin bir biçimde politika dikte ettirebilirler. Greenpeace ve Amnesty International gibi devlet-dışı uluslararası örgütler, küresel bir etkiye sahiptir. Devlet güvenliği, diğer devletler tarafından olabileceği gibi, El Kaide gibi küresel terörist örgütler tarafından da tehdit edilebilir (Heywood, 2016: 163).”

Bu ve bunun gibi süreçlerle birlikte ulus-devlet güçlerinin yanında başka aktörler de güçlenmeye ve tabiri caizse piyasaya çıkmaya başlayınca doğal olarak birlikte yönetim olarak da adlandırılabilir, ortak paydada buluşmayı ve sürdürülebilir politikalar ortaya koymayı hedefleyen yönetim süreçleri gerekli bir hal almaktadır.

Buraya kadar söylenenler özetlendiğinde küresel yönetim sisteminin ortaya çıkmasını teorik anlamda gerekli kılan süreçler;

- 1- Zayıf devletlerin fazlaşmasıyla birlikte herkesi ilgilendiren sorunların artışı,
- 2- Küreselleşme süreçlerinin getirdiği belirsizlikler, sorunlar, riskler ve karmaşıklaşma, küresel bir işbirliğini gerekli kılmakta,
- 3- Artan kimliklerle ya da kimliksizleşme sonucunda otorite alanlarının dağılması,
- 4- Devlet dışı aktörlerin yükselişinin klasik yönetim süreçlerini etkisiz hale getirmesi sonucu güç çevrelerinin uyumlu ve ortak hareket edebilmesini sağlayacak yeni yönetim anlayışının oluşturulma ihtiyacı olarak kendini göstermektedir.

Bu sayılanların yanında unutulmadan ve hazır yeri gelmişken Güler’in de yönetim sürecinin küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkışında dört sebebine de değinmek yararlı olacaktır. Bunları da alıntıyla vermek en doğrusu olacaktır.

“Birincisi, belli nüfus grupları teknolojik-bilimsel devrim karşısında yapısal bir sınıf dışı kesim haline gelerek marjinalleşmektedir. İkincisi,

devlet egemenliğinde önemli derecede erozyon vardır, ulus ötesi şirketler ulusal işlere giderek daha fazla karışmakta ve küresel hukuk kurallarının geliştirilmesi için baskı yapmaktadırlar. Üçüncüsü, uluslararası sermaye ve ticaret egemen devletler karşısında giderek daha sorumsuz davranmaktadır. Dördüncüsü, artan küreselleşme ile birlikte suç, narkotik, salgın hastalık, işgücü göçü gibi toplumsal ve ekonomik sorunlar artmaktadır (Güler, 2003: 109).”

Bu sayılanlar da yönetim sürecinin ortaya çıkışında rol oynamaktadır. Dikkat edilirse bu süreçler küreselleşmeyle birlikte daha da gündeme gelen ve hız kazanan süreçler olarak görülmektedir.

İkinci olarak, teorik süreçlerin gerekli kıldığı yönetim sürecinin pratik süreçlerde nasıl ortaya çıktığına değinilecektir. Pratik süreçlerde görüldüğü kadarıyla küresel yönetim konusu ilk olarak net bir biçimde ifade edilmese de 1944 Bretton Woods Antlaşması ile ekonomi politikaları alanında ortaya çıkmaya başlamıştır (Heywood, 2016: 537). Küresel karşılıklı ekonomik bağımlılığı amaç edinen bu antlaşma ile birlikte de günümüze “Küresel Ekonomik Yönetişim”in ana kurumları olan IMF, DB ve DTÖ miras olarak bırakılmıştır (Güven, 2015: 48). Böylece yeni küresel ekonomik düzenin temelleri aslında adı konulmamış olmasına rağmen yönetim süreçlerini öne çıkararak atılmış olacaktır.

1980'lere gelindiğinde borç krizinden itibaren Dünya Bankası ve IMF'nin geliştirmekte olan ülkelere verdiği kredilerle birlikte sunduğu yapısal uyum reformlarının tam olarak gerçekleştirilmediği ve bir an önce gerçekleştirilmesi gerektiği söylendiği bir durum ortaya çıkmaktadır (Zabçı, 2002: 152). Sonuç ise tehditkâr bir biçimde borçların kesilmesi olacaktır. Hal böyle olunca yapısal uyum reformlarının daha düzgün ve dengeli bir şekilde uygulanabilmesi için ortaklaşa bir süreç yürütülmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bunun üzerine 1989 yılında Dünya Bankası, bu yapısal uyum reformlarının etkili bir şekilde uygulanamamasını ilk olarak Afrika üzerinde bir “yönetim krizi” olarak saptamıştır ve yönetim 1990'lar boyunca gelişen ve geliştirmekte olan ülkeler tarafından kabul edilen bir kavram olagelmıştır (Uzel, 2006: 12). Yani Dünya Bankası vb. diğer kuruluşların geliştirmekte olan ülkelere sağladıkları kaynakların geri dönmemesi ve bu ülkelerdeki hizmetlerin de iyileşmemesi üzerine bunun sebebini araştırmasıyla “kötü yönetim” sonucuna ulaşmaları sonucunda “ülkelerin yönetimi nasıl iyileştirilmeli ki kaynak israfının ve yolsuzluğun önüne geçilmeli” sorusuna verdikleri bir yanıt olarak gündeme gelmektedir (Uzel, 2006: 13). Sonrasında 1992 yılında Rio de Janeiro'da yapılan konferansla birlikte “Gündem 21”in

içerisinde de yer almasıyla kalkınma ve gelişme yönünde sürekli bir adım olarak karşılaşılabacaktır.

Yukarıda sayılan pratik süreçlerin yanında elbette Soğuk Savaş'ın bitişi gibi siyasi süreçler de yönetim üzerinde rol oynamıştır. Zira Soğuk Savaş'ın bitişiyle uluslararası örgütlerden daha fazla beklenti içerisine girilmiştir. Çünkü hızlanan küreselleşme süreci ekonomi üzerinde yönlendirici olan uluslararası örgütlerin dünya ekonomisindeki eğilimleri düzenlemesi ve yönlendirmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Heywood, 2016: 537). Zira iki kutup içerisinde Sovyet tarafında olan devletlerin ekonomisinde büyük dönüşümler yaşanması vaziyeti ortaya çıkmıştır ve bu durum diğer devletleri de ilgilendiren bir problem haline gelecektir. Diğer yandan toplumsal hareketler ve artan dünya problemleri de devletler güçlü bile olsa tek başına çözülemez durumda olduklarından küresel yönetim, Soğuk Savaş sonrası da bu vesilelerle kendini göstermiştir.

Buraya kadar yönetişimin hangi süreçlerle ortaya çıktığına ve o günlerden bugünlere gündemimizde neden bu kadar yer edindiğine değinildi. Şimdi yönetişimin hangi süreçleri barındırdığına bakılacaktır. Yukarıda ifade edilen süreçler sebebiyle ulus devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda katıldığı yönetim süreçleri, merkezi olmayan politikaların yönlendirmesiyle küresel politikaya uyumu ifade eder (Gençkaya ve Gündoğdu, 2017: 127). Bu gönüllü katılım süreci ulus devletlerin yönetiminde çoğu zaman daha etkili yönetim süreçlerini hayata geçirmek ve güçlü devlet inşasını başarmak için atılan bir adımdır. Heywood, bu noktada küresel yönetişimin içerisindeki temel özellikleri şöyle sıralamıştır;

“-Çok merkezlilik

-Hükümetlerarasıcılık

-Farklı aktörlerin dahil olması

-Çok düzeyli süreçler

-Resmiyetten arınma (Heywood, 2016: 542).”

Tüm bu özelliklerin ortak noktasına bakıldığında yönetim süreçlerinin tek bir merkez, aktör ve düzey etrafında değil de çoklu, “ortak” tabanlarda gerçekleştiği ortaya çıkar. Peki bu süreçlerde kimler, nasıl yer almaktadır? Ülke içerisinde yönetim süreçlerinde alınacak kararların tarafları; yurttaşlar, sivil toplum kuruluşları ve siyasal kadroların geniş katılımı, iş âlemi ve bazen de uluslararası kuruluşlar olmaktadır (Uzel, 2006: 2). Küresel yönetim

süreçlerinde ise ulus devletlerin yanında uluslararası resmi örgütler, özel sektörü temsilen ulus ötesi şirketler ve sivil toplumu temsilen de küresel sivil toplum kuruluşları yer almaktadır (Güler, 2003: 105). Başlangıçta yönetim ve küresel yönetim arasında bir ayırım yapılmayacağı söylene ve açıklansa da burada görüldüğü kadarıyla ikisi arasında katılımcılar açısından ölçek farkı bulunmaktadır. Bu ölçek üzerinde ise katılımcıların rolleri de elbette farklılaşmaktadır. Yönetim süreçlerine katılan aktörlerin rollerine bakıldığında ulus devletlerin bu süreçlerdeki rolüne birazdan değinilecek fakat özel sektörün bu süreçlerdeki görevine bakıldığında; çeşitli sektörlerdeki özel kuruluşları kapsayan özel sektör; “ ... istihdam ve gelir kaynağı oluşturarak, üretimi ticareti ve insan kaynaklarını geliştirerek ve hizmet sağlama ve kurumsal standartlar aracılığıyla ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi sağlamaktadır (Özer ve Yayman, 2009: 94).” Sivil toplum kuruluşları olan sendikalar, meslek odaları ve dernekler ise demokrasinin daha sağlıklı işlemesi ve alınacak kararların doğrudan etki edeceği taraf olarak özel sektörün ve kamu sektörünün alacağı kararlarda yönlendirici etkide bulunmanın yanında gerek gündelik hayatta gerekse iş hayatındaki düzenin sağlanması açısından işlev görmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında yönetim modelinin amaçladığı şey, devletin işlevsiz ve yetersiz kaldığı alanlarda diğer tarafları da yönetim süreçlerinde devreye sokarak “planlama, öngörme, eyleme geçme ve rekabetle baş etme” yeteneklerini geliştirmeyi ve etkin kullanmayı hedeflemektedir (Uzel, 2006: 33). Görüldüğü üzere de yönetim süreçlerinde hiyerarşik bir yapı yerine heterarşik bir yapının oluşması ve karşılıklı etkileşimin ve ortaklaşa karar verebilme kültürünün temel alınması gerekmektedir. Bu temel alış yönetim süreçlerinin üç dayanağında da olmalı ki süreçler aksamadan işleyebilsin. Bu üç temel dayanak ise: ekonomik, siyasi ve idari yönetim süreçleridir (Uzel, 2006: 28). Bunlardan ekonomik olan ekonomi faaliyetleriyle ve dolayısıyla sosyal süreçlerle ilgiliyken siyasi olan strateji üretme konularıyla, idari olansa uygulama alanlarıyla alakalıdır. Hal böyle olunca örneğin strateji üretirken sağlanan yönetim süreçleri idari alanda sağlanmazsa alınan kararların çıktıları da tam olmayacaktır. Zaten yönetimin amacı da hem karar alırken, hem uygularken hem de denetlerken müşterek bir sürecin oluşmasıyla yukarıda saydığımız yeteneklerin gelişmesidir.

Heywood, küresel yönetimi bir çalışma alanı olarak tanımlamaktadır ve bu çalışma alanında, bu süreçte merkezi bir hükümetin olmadığını ifade eder (Heywood, 2016: 541). Bu merkezi hükümetin olmaması da zaten ülkeleri ve kurumları sürekli bir işbirliğine itmektir. Bu noktada Heywood, küresel yönetimi tanımlamak için küresel yönetimi, olmadığı kavramlardan farklarını ortaya koyarak ifade etmeye çalışmıştır. Şimdi bu

kavramlara değinilip daha sonra bunlar üzerinden devletin küresel yönetim süreçlerindeki konumuna ve görevlerine bakılacaktır. Heywood'un küresel yönetişimi tanımlarken onu olmadığı kavramlardan yola çıkması elbette küresel yönetişimin küreselleşmeyle olan sıkı ilişkisidir. Zira küreselleşme kavramı işin içine girdiği zaman kavramlar üzerinde bir karışıklık ve belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Çünkü küreselleşme süreci hala içerisinde olunan ve olaylara göre değışen bir süreç olmaktadır. Hal böyle olunca da küresel yönetim de küreselleşme süreciyle meydana gelen karşılıklı bağıllık, bağlantılılık olaylarıyla değışmekte, farklılaşmaktadır. Gerek teknolojik gelişmeler, gerek suç örgütleri, terör örgütleri gerekse çevresel problemlerden kaynaklı süreçler küresel yönetim süreçlerini ve bunun içerisinde yer alan aktörlerle amaçları şartlara göre değıştirmektedir. Sonuç olarak da Heywood'un ifadesiyle "Yerleşmiş bir küresel yönetim sisteminden çok ortaya çıkmakta olan bir küresel yönetim sürecinden bahsedilmesi daha doğru olacaktır (Heywood, 2016: 543). Heywood, aşağıdaki tabloyu ortaya koyarak küresel yönetişimin konumunu aktarmaya çalışmıştır.

Çizelge 3.1. Küresel Siyaset Modelleri (Heywood, 2016: 544)

	Ulus-üstü otoritenin olmaması	Ulus-üstü otorite
Bağlayıcı normların ve kuralların olmaması	Uluslararası anarşi	Küresel hegemonya
Bağlayıcı normlar ve kurallar	Küresel yönetim	Dünya hükümeti

Tabloya bakılarak küresel yönetişimin yerini tespit edilecek olunursa, hiyerarşinin olduğu düzenler olan küresel hegemonya ve dünya hükümeti kavramlarından hiyerarşinin olmadığı bir kavram olarak ayrılmaktadır. Buna ilaveten küresel yönetim modellerinde uluslararası anarşi kavramından farklı olarak sürece katılanları bağlayan normlar ve kurallar bulunmaktadır. Bu vesileyle küresel yönetim, hiyerarşinin yerine heterarşinin öne çıktığı ve sürece katılanları bağlayan normların bulunduğu bir süreç olarak tanımlanabilir.

Küresel yönetim sürecinde üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi de hükümetlerin rolü olmuştur. Yönetişim açısından bu konuyu cazip yapan bir nokta olarak şüphesiz yükselen sivil toplum gösterilebilir (Halliday, 2014: 586). Sivil toplumun yükselişini kimi zaman kimliksel süreçlerle (buna başka başlıkta değinmiştik) kimi zaman da görüleceği gibi yerleşme süreçleriyle açıkladığı gibi yönetim süreçlerinde de yerini almaktadır. Ulus-

devletlerin yönetim süreçlerinde nasıl görüldüğünün anlaşılması konumuz açısından önemlidir. Zira küreselleşme daha önce de denildiği üzere devletin rolüne bakış açısını sürekli bir şekilde değiştirmekte, buna nazaran da devletler bir anda güçlü ya da güçsüz ilan edilebilmektedir.

Küreselleşmenin geri döndürülemez süreci ile birlikte yukarıda da değinildiği üzere ulus-devletlerin rollerinin fazlasıyla tartışıldığı bir sürece de girilmiştir. Bu tartışmaların içerisinde olan konulardan birisi de artık yönetme işlevinin ulus devletlerle sınırlandırılmayacağı, bunun yerine başka aktörlerin de bu sürece dâhil olacağıdır (Uzel, 2006: 21). Yine söylendiği üzere bu tartışmalar sonucunda da yeni bir iktidar tarzı arayışına girilmiştir. İlk zamanlarda ulus-devletlerin rolüyle ilgili olarak piyasayı öne çıkaran ve ulus-devletleri alaşağı indiren bir tartışma söz konusu olmuştur. Buna göre devlet küçültülecek, piyasadan elini çekecek, hemen tüm sektörlerdeki boyutu küçülerek yok olacaktır (Fukuyama, 2012: 159). Yani kısaca bu model içerisinde “yönetim” devlet gücünün elinden alınıp piyasa güçlerine verilmektedir. Tabiri caizse devlet, en katı şekilde oyun dışı bırakılmaya çalışılacaktır. Fakat zamanla devletin gücünün böylesine azaltılmasının Fukuyama’nın ifadesiyle “bir ütopyanın değil, bir felaketin başlangıcı” olacağı, yine Fukuyama’ya göre 11 Eylül saldırısıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Fukuyama, 2012: 160). Bu durum elbette sadece 11 Eylül ile sınırlandırılmaz, bunun yanında siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak başka krizler de aynı doğrultuda sinyaller vermektedir. Hal böyle olunca da artık mesele devletin nasıl küçültüleceği değil devletin nasıl yapılandırılacağı olmuştur. Yani mesele “yönetim”in bir erkten diğerine geçmesi değil “birlikte yönetme” olan yönetim süreçlerine doğru evrilmiştir. Bunun yanında yönetimin kendi içerisinde de zamanla devletin rolünde değişiklik olmuştur. Örneğin 1994 “Yönetişim Raporu” içerisinde devlete biçilen rol piyasayı destekleyici ve onu güçlendirici bir rol ile piyasa dostu olarak davranmasıyken 1997 Raporunda “piyasa için devlet” anlayışıyla devletin etkin bir şekilde yapılanması ve güçlü kurumlarla piyasaları güvence altına alarak işlevsel davranması beklenmektedir (Bayramoğlu, 2002: 98). Peki, hükümetler bu sürece nasıl uyum sağlamışlardır? Heywood bu sorunun cevabını şöyle sıralamaktadır:

“ Birincisi ... Hükümetin görevleri, “kürek çekmek” (hizmetleri yönetmek ve yerine getirmek) yerine giderek “dümene geçmeyle” (hedef koyma stratejik amaçlar belirleme) sınırlandırılmıştır... İkinci olarak, hükümet ve piyasalar ve dolayısıyla kamusal ve özel alan arasındaki ayrım önemli ölçüde belirsizleşmiştir. Üçüncü olarak, yönetim süreçlerinde hiyerarşilerden ağırlara doğru bir kayış olmuş, bu da Castells’in (1996)

“ağ şirketi” ve “ağ toplumunun” yanında bir de “ağ devletinin” doğuşunu ilan etmesine yol açmıştır (Heywood, 2016: 164-165).”

Böylece devletin rolleri hukukun üstünlüğünü korumak, çeşitli sosyal, fiziki ve ekonomik altyapıları geliştirerek bunları düzenlemek, güvenlik ağlarını düzenlemek ve bunlara temel oluşturmak ve stratejik planlar oluşturarak geleceğin temelini eşit, adil ve barışçıl bir çerçevede atmaktır (Özer ve Yayman, 2009: 94). Burada devlet artık çoğu durumda bizzat hizmetleri yerine getirmek yerine hizmetin çerçevesini oluşturarak onu denetleme, piyasayla bütünleştirme ve ayrıştırıp tekrar bütünleştirme rolleriyle eşgüdüm sağlamak ve bunları tekrarlayarak yapmak olacaktır. Devlet bir yönden hafiflemekte bir yönden de güçlü bir oyuncu, yönlendirici bir koç olarak aktörler arasında varlığını devam ettirmektedir.

Buraya kadar neler anlatılmaya çalışılanlara bakıldığında sırasıyla; yönetişimin genel anlamda tanımını vermeye çalıştık, ardından yönetişim süreçlerinin neden ortaya çıktığına, ortaya çıktığında hangi süreçleri beraberinde getirdiğine değindik ve son olarak yönetişim süreçlerinde hangi aktörlerin rol aldığını ve bu aktörler arasında devletin rolünün nasıl değiştiğine değinildiği görülecektir. Tabii bunlar yapılırken de süreçlerin küreselleşme ile olan ilişkisi sürekli olarak vurgulanmaya çalışılmıştır. Şimdi ilave olarak yönetişim sürecine birkaç yorum eklenip başlık sonlandırılacaktır. Yönetişim sürecinin, belgelere ve ilerleyişine bakıldığında temelde iyi yönetim, verimlilik, şeffaflık, hukukun üstünlüğü vb. amaçları ön plana çıkararak yeni bir yönetim anlayışı oluşturmak amacıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Fakat Güler bu konuda aynı fikirde değildir. Ona göre yönetişim, “... 21. yüzyılın bu neoliberal katılımcılık modeli, sermayeye açtığı iktidar sandalyesiyle kamu kudretini kapitalizmin egemen sınıfına teslim etmekten başka bir hedefe sahip değildir (Güler, 2003: 95).” Güler’in bu ifadesine paralel olarak Zabçı’nın yönetişim tanımı da şöyledir: “Gelişmekte olan ülkelerin, küresel kapitalizmin, başat güçleri olan uluslararası kuruluşların daha fazla hegemonyası altına girmesine ve bunların ulusal siyasetleri daha fazla belirlemesine ...” verilen isme yönetişim denir (Zabçı, 2002: 152). Güler ve Zabçı’nın ifadelerinden çıkarım yapılırsa yönetişim, kendisini şeffaflık, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü, demokratikleşme, katılım vb. kavramları ön plana atarak arka planda bir hegemonya oluşturmaktadır. Bu hegemonya kimisine göre gelişmiş ülkeler kimisine göre uluslararası kuruluşlar kimisine göre de çok uluslu şirketler olmaktadır. Fakat ortak noktada uluslararası sermayenin hareketi yer almaktadır. Bu konuda Zabçı, yönetişimin uluslararası sermayenin dolaşımında ortaya çıkacak her türlü riski azaltan ve serbest dolaşım meydana gelirken hakları güvence altına alan bir devlet tablosunu oluşturduğunu ifade etmektedir

(Zabçı, 2002: 177). Böylece yine küreselleşme süreci içerikleriyle karşılaşılmaktadır. Zira küreselleşme sürecinin tanımlarından birçoğunda sermaye dolaşımının serbestleşmesi yer almaktadır. Finansal serbestinin de varlığını devam ettirebilmesi için öngörülebilir, risksiz ve güvenceli ülkelere ihtiyacı olmaktadır. Sonuç olarak bu yoruma göre de yönetim süreçlerinin oluşumunun sebebi sermayenin dolaşımında riski ortadan kaldırmak amacıyla öngörülebilir piyasalar oluşturmak ve bunları yönetmede ortak olma arayışı olarak gösterilebilir. Küreselleşme de bu sürecin içinde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olarak hızlandırıcı bir etki ortaya çıkarmıştır.

3.2.5. Yerelleşme

Bauman, “küreselleşme ne kadar birleştirirse o kadar böler ...” der. Sonrasında kimileri için yerelleşme olan şeyin kimileri için küreselleşme, kimileri için küreselleşme olarak görülen şeyin de kimileri için yerelleşme anlamına geldiğini ifade eder (Bauman, 2016: 8). Böylelikle küreselleşme sonucunda yerelleşmenin doğal olarak ortaya çıkabileceğini vurgularken diğer yandan da küreselleşme ve yerelleşme olarak gördüğümüz şeyin göreceli olduğuna değinir. Bu göreceliliğe Robertson da değinmeden edemez. Robertson, yerelliğin göreceliliğinin hem mekânsal hem de zamansal koşullardan kaynaklanabileceğini söyler. Mekânsal olarak bir uygarlık yerel olarak nitelendirileceği gibi bir köy de yerel olarak nitelendirilebilecektir. Yani bir ölçek sorunu vardır. Bunun yanında zamansal olarak eskiden yerel olan şimdi yerelleşmeyle sınırlandırılmaz ya da eskiden kozmopolitan olan bugün yerel olarak değerlendirilebilir (Robertson, 1996: 122). Bu düşünceler de yerelleşme ya da yerellik denildiği zaman tam olarak neyin kastedildiği konusunda bir belirsizlik getirmektedir. Böylece bakış açısının tek yönlü olmaması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır ve buna dayanarak da yerelleşme denildiğinde kimi zaman büyük parçalar kimi zaman da küçük parçalar kastedilmiş olacaktır. Sonuç itibarıyla bütün içerisinde bir parçadan bahsedilmiş olacaktır.

Daha önceleri verilen küreselleşme tanımlarında bazı düşünürlerin küreselleşmenin bütünleştirici yönüne vurgu yaptığı bazılarının da yerelleşme boyutuna dikkat çektiği görülmüştü. Küreselleşme ve yerelleşme arasındaki ilişki kimi yazarlara göre tahakkümü içerirken kimi yazarlara göre bir karşı çıkışı, kimilerine göre de birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Robertson, küreselleşme ve yerelleşme kavramları arasındaki geçişliliği daha iyi vurgulamak ve küreselleşme-yerelleşme arasındaki gerilimi aşmak

açısından glokalleşme (küreyerelleşme) kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Yani küreselleşme karşısında homojenleştirici ve heterojenleştirici olan iki ayrı görüş arasında homojenleştirici ve heterojenleştirici görüşlerin birbirini içerdiğini söylemektedir (Robertson, 1996: 115-117).

Friedman “Küreselleşme, genellikle kültürel olarak tasarlanan, yani küresel arenada anlam atfetmeye ilişkin süreçleri belirler.” demektedir. Yani küreselleşmenin içerisinde olmanın ön koşulunun küresel alanda bulunmak olduğudur. Friedman buna dayanarak da yerel hareketlerin, kimliklerin meydana gelişinin koşulunu küresel arenanın var olmasına bağlar (Friedman, 1996: 88). Buna göre küresel arenadan söz edemezsek yerelleşmeden de söz etmemiz mümkün olmayacak, yerelleşme küreselleşmenin bir projesi şeklinde ortaya çıkmış olacaktır. Yerelleşmenin küreselleşme süreciyle paralellik göstererek artışı bu kabilden değerlendirilebilmektedir.

Albrow ise küreselleşme sürecinde yerelliğin küreselleşme ile ilgili düşünceleri sürdürebileceğini ve yerelliğin dünyadan etkiler taşıyarak dünyadan ayrı olma duygusunu ortadan kaldıracabileceğini ifade eder (Albrow, 2009: 293). Bir yönüyle küreselleşmenin yerelleşmeyi, yerel ilişkileri aşındırıcı bir yönünün olduğunu vurgulamaya çalışır.

Yukarıdaki düşüncelere ve söyleyişlere elbette birçoğunun da eklenmesi mümkündür. Fakat çerçeve açısından pek işlevsel değildir. Zaten dönem dönem bazı düşünürler haklı olmuş, diğerlerinin görüşleri mümkün görünmemiş bazı dönemlerde de tam tersi düşünceler geçerli olmuştur. Bu da yine daha önce ifade edildiği gibi küreselleşmenin dinamik yapısından kaynaklıdır. Bu noktada Friedman’ın zayıf ve güçlü küreselleşme ayrımı işlevseldir. “Güçlü küreselleşmenin önkoşulu, yerel bağlamların türdeşleştirilmesidir. Öyle ki sistemde farklı konumlarda bulunan özneler, aynı küreselleştirilmiş nesne, görüntü, temsil vs. gibi şeylere aynı anlamı atfetsin. Zayıf küreselleşme, yerelin küreseli kendi pratik anlam alanında asimile etmesini getirir (Friedman, 1996: 995).” Yani Friedman’a göre yerelleşmenin artış göstereceği ve küresel olanın önüne geçeceği süreç zayıf küreselleşme sürecidir. Bunun yanında hegemonya tabirinin kullanılabilceği süreç de güçlü küreselleşme sürecini ifade eder. Öyleyse yazarların düşünürlerinin geçerliliği de söylendiği üzere küreselleşmenin güçlü ve zayıf skalası arasında hangi yerde olduğuna bağlıdır.

Literatürde politik, ekonomik, idari, mali ve kültürel biçimleriyle karşılaşılan yerelleşme olgusunun elbette çeşitli sebepleri vardır. Ulus devletlerin egemenlik alanının azalması, neoliberal politikalar, uluslararası aktörlerin gücünün artışı ve çeşitli bölgesel antlaşmalar vb. bu kabilden değerlendirilebilir (Arslan, Gürses ve Baykal, 2016: 46). Küreselleşme sürecinde daha birçok etken yerleşmeyi güçlendirici etmenler meydana getirmektedir. Burada bu etmenlere değinilebildiği kadar değinilmesi planlanmaktadır. Bu hususta yerleşme olgusu küreselleşme sonucunda ortaya çıkan ve küreselleşme sonucunda ortaya çıkma ihtimali bulunan görünümeler üzerinden ele alınacaktır.

Öncelikle ihtimal görünümeler üzerinde durulduğunda, Therborn, diğer parametrelerin sabit tutulduğu bir durumda küreselleşmenin “sürtüşme, gerginlik ve çatışma” olasılığını artıracığını ifade etmektedir (Therborn, 1996: 67). Artan çatışmanın sebebi elbette artan ilişkiler ağına bağlanabilir. Sonuç olarak ilişkilerin artışı münakaşanın da artışı beraberinde getirecektir. Robertson ise bu noktada küreselleşmeyi “farklı yaşam biçimlerinin karşılaşması” olarak ifade eder (Akt: Aslanoğlu, 2000: 138). Yine buradan da kimileri için “medeniyetler çatışması” ortaya çıkarken kimileri için de “tarihin sonu” ortaya çıkmaktadır. Robertson ise bu karşılaşma sonucunda yerel kimliklerin daha önemli bir hale geldiğini savunmuştur. Yani buradan bakıldığında karşılıklı çatışma ya bir tarafın diğerlerini tahakkümü altına almasını beraberinde getirecek (ki buna güçlü küreselleşme demiştik) ya da bu çatışma, çatışma olarak devam edecek ve yerellikler iyice ön plana çıkacaktır.

Therborn, yaptığı analizde modern toplumsal eylem biçimlerini kategorize eder. Bu eylem biçimlerinde eylemin hedeflerini evrensel küme ve sınırlı kolektif küme olarak ayırdığında evrensel kümenin bireysel kanadında liberalizm, birlikçi kanadında sosyalizm yer almaktayken sınırlı kolektif kümede bireysel kanatta popülizm yer alırken birlikçi kanatta milliyetçilik yer almaktadır. Therborn, sosyalizm ve liberalizmin hedefinin evrenselcilik olduğu kanaatine varır. Diğer yanda popülizme biraz çekimser bakar (Therborn, 1996: 75-76). Therborn’un bu çalışmasına dayanılarak milliyetçiliğin artış gösterdiği zamanlarda yerleşmenin de önem kazandığı (büyük resimde) söylenebilmektedir. Milliyetçiliğin önem kazanması buradaki anlamda çatışmanın devam etmesi de küreselleşmenin zayıf biçimde devam etmesini beraberinde getirerek yerel politikaların ve yerel değerlerin ön plana çıkmasını barındırır.

Bauman, küreselleşmeyle birlikte yerelliğin taşınabilir olmasından ve buna dayanarak da taşınanın yerelle bağlantısını koparmasından bahseder (Bauman, 2016: 16). Bunun yanında ilave bir mantıkla taşınabilir yerelliğin, yerelliği her yerde karşımıza çıkarabilme potansiyelinden de rahatlıkla söz edilebilecektir. Böylece bugün içinde bulunulan yerde karşılaşılan yerel olgularla yarın dünyanın başka bir yerinde yine karşılaşılabilmektedir. Bunun örneği gıda sektörü üzerinden rahatlıkla görülebilmektedir. Ayrıca Robertson'un "Shakespeare artık İngiltere'ye ait değildir (Robertson, 1996: 132)." sözü de güzel bir örnektir. Yine buna benzer olarak Therborn, " ... modernlik, aynı zamanda dünyanın; eylemin öznelinin, özgür vatandaşların, işçilerin ve bireylerin niyetlerine, görüşlerine ve isteklerine açılması demektir (Therborn, 1996: 67)." sözünü özgürlük ve açılma sonucunda artan yerleşme ihtimaline bağlamak mümkündür.

Robertson, küreselleşmenin yerelliğin yeniden inşasını kapsadığını ifade eder (Robertson, 1996: 120). Bu yeniden inşa Robertson'un söylemiyle kültürel düzeyde karşılaşılmaktadır. Fakat genel olarak bakıldığında birçok alanda yeniden inşa süreçlerinin yaşandığı görülmektedir. Buna dayanarak küreselleşmenin sonucunda meydana gelen yerleşme görünümlerine, biraz da uygulamada karşılaşılan durumlara bakılacaktır. Bu konuda "uzak kaynaklardan gelen anlamların tek bir yerde karşılaşması ve karışmasını (Friedman, 1996: 101)" belirten melezleşme kavramı bir örnek teşkil etmektedir. Friedman, kökeni Çin olan makarnanın Marco Polo seyahatleriyle nasıl İtalyan Mutfağına dâhil olarak melezleştirme yoluyla küresel bir kültür üretici süreci meydana getirdiğine değinir (Friedman, 1996: 89). Bu süreç başka bir yerde olan yerelliği bambaşka bir yere taşıyarak ve harmanlayarak yeni bir yerelliğin inşasıdır. Bunun yanında şirketlerin de yerel pazarlarda rekabet etmek için ortaya çıkardığı ürünler ve reklamlar bir melezleşmenin ve globalizasyonun örneği olarak gösterilebilir (Zeren, Sevinç ve Gül, 2016: 179). Böylece küreselleşmenin sembollerinden birisi olan çokuluslu şirketler yerel özellikleri ve değerleri dikkate alarak kendi bünyesi içerisinde yeni yerellikler oluşturmaktadır.

Küreselleşme, daha önce de değinildiği gibi neoliberal ekonomi politikalarıyla ve daha öncesinde de ilerleme fikriyle orantılı bir şekilde artış göstermiştir. Sebebi aydınlanma düşüncesine kadar götürülen çevre sorunları da küreselleşme süreciyle birlikte görüldüğü üzere büyük artış göstermiştir. Aydınlanma düşüncesi, ilerleme fikri, neoliberal ekonomi politikaları ve bunlar sonucunda meydana gelen rekabet ortamından doğa da nasibini almış ve sonuç olarak insanlık içinde bulunduğu sorunların çözümünü aramıştır. Buna dayanarak

da Robertson'un deyimiyle "yüzyılımız yerelliğin "uluslararası" örgütlenmesi ve yükselişi bakımından kayda değer bir çeşitlenme..." yaşamıştır. Zira çevresel sorunların üstesinden gelmek için Dünya Sağlık Örgütü'nün yerel tıbbi destekleyici faaliyetleri ve 1992 yılında yapılan Rio Zirvesi ve çeşitli yerel kimliklerin yükselişi bu çeşitlenmeyi desteklemiştir (Robertson, 1996: 130). İlâveten çevresel meselelerle ilgili düzenlemelerde ön plana çıkan Yerindenlik İlkesi ve 1970'lerden buyana çevre politikalarında belirleyici rol oynayan Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı yerelleşmeyi ön plana çıkaran unsurlar olagelmıştır (Kaya, 2016: 106).

Çevresel faktörler, etkileri itibariyle küresel, ortaya çıkış itibariyle yerel bir husustur. Çevre sorunlarını önlemede uygulamaya konulacak planlarda çeşitli görüşler mevcuttur. Kaya, bunlara merkeziyeti savunanlar ve yerelleşmeyi savunanlar olarak iki başlıkta değinmiştir. Merkezileşmeyi savunanlar, ulus devletin güçlenmesi taraftarıdır. Buna göre; devlet güçlü olsun ki hazırlanan planlar uygulamaya konulabilsin mantığı hâkimdir (Kaya, 2016: 111). Bunun yanında yerelleşmeyi savunan grup ise toplumsal ekoloji, bio bölgecilik, politik ekoloji ve derin ekoloji olarak farklı düşünceleri ele almışlardır (Kaya, 2016: 112-114). Bu grup ise genel itibariyle en küçük yerel birimleri savunmuş, komün fikrini ön plana çıkarmıştır. İster yerelliği savunsun ister merkeziyeti, küreselleşmeyle karşılaştırıldığında çevre politikaları ve düşüncesi bütünden ziyade parçayı desteklemektedir.

Küreselleşme sürecinde yerelleşme görünümleri mekânsal olarak en çok kentler üzerinden kendini göstermektedir. Kentler, buldukları çevre içerisinde üretim ve tüketimin (öncelikli olarak tüketim) merkezi olarak insan nüfusunun yoğun yaşadığı yerlerdir. Küreselleşme sürecinde kentlerin öne çıkmasının yerelleşme açısından üç yönü vardır. Bunlardan birisi 80'li yıllardan itibaren yeni kamu yönetimi anlayışlarıyla da birlikte devletin rolünün giderek azaltılmasıyla birlikte kentler ve bölgeler kendi kalkınma stratejilerini oluşturmak durumunda kalmasıdır (Çiner, 2016: 153). Bu stratejiler çerçevesinde de bölgesel ajanslar, mahalli birlikler ve kent yönetimleri önem kazanmıştır. İkinci olarak artan rekabet sonucunda yerel özelliklerin ön plana çıkarılması daha önemli bir hal almış, karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde de yerel ve bölgesel uzmanlaşma süreci hızlanmıştır. Her yerelin kendine özgü özellikleri önem kazanarak bu özellikler çeşitli birikimlerle harekete geçirilmeye çalışılmaktadır. Yerelliklerin potansiyeline bağlı olarak yörelere ait çeşitli sektörel uzmanlaşmalar meydana gelmektedir (Ökmen, 2008: 3). Bu uzmanlaşma sonucunda bazı kentler ülkelerin de önüne geçerek dünya çapında tanınmaktadır. Yani

lkeler arasındaki rekabet bölgeler ve kentler düzeyinde kendini göstermeye başlamıştır. Bu konuda turizm sektörü çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. Son olarak küresel sermayenin ve üretim süreçlerinin kendilerinin yeniden inşası ve üretimi için bir mekâna ihtiyaının olması ve bunu yaparken de en verimli şekilde yapmak istemesi kentleri diğer mekânlara göre ne çıkarmıştır (Parlak, 2008: 65). Böylece yine kentler, ülkelerin sınırlarını açarak küresel sistemde yer edinmişlerdir. Bu noktada “Dünya Kenti” hipotezi oldukça dikkate değerdir. Çalışma açısından buna burada değerilmeyecek ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır. Zira teorik altyapısının oluşturulduğu küreselleşme sürecinde yerelleşme olgusu, sonraki bölümde ülkemiz özelinde pratik zeminde açıklanacaktır.

4. 1980 SONRASI TÜRKİYE’DE YERELLEŞME GÖRÜNÜMLERİ

4.1. Küreselleşme ve Türkiye

Yukarıdaki iki bölümde küreselleşme sürecinin tanımına, bu süreç içindeki düşünce çeşitliliğine, tarihine, boyutlarına ve sonuçlarına yer verildi. İkinci bölüm elbette her zaman için daha da genişletilebilecektir. Sonuç itibariyle bu bir süreçtir ve hâlihazırda da yaşanmakta, içinde bulunmaktadır. Bu başlık açısından ise küreselleşme süreci dünyada böylesine sonuçlar doğururken “Türkiye bu sürecin içinde midir? Türkiye bu sürecin içindeyse ne kadar içindedir ve bu süreçten hangi boyutlarla etkilenmektedir?” sorularına yanıt aranacaktır. Öncelikle ilk soru cevaplanırken “hayır, Türkiye küreselleşme sürecinin içinde değildir” şeklinde bir cevap verilirse zaten doğrudan küreselleşme kavramı sorgulanmış olacaktır. Hak verilecektir ki böyle bir cevap küreselleşmenin varlığına yönelik “bir ülke (özellikle de böylesine bir ülke) küreselleşme dışında kalabiliyorsa, küreselleşme denilen şey gerçekten var mıdır?” şeklinde bir soruyu açığa çıkaracaktır. Öyleyse Türkiye, küreselleşmenin içindedir demek kaçınılmazdır. Peki önceki cümlede parantez içinde “(özellikle de böylesine bir ülke)” derken ne kastedilmektedir? Bayar, küreselleşmenin Türkiye üzerine etkilerini ele aldığı makalesinde özellikle Türkiye’nin coğrafi konumunun küreselleşme sürecindeki en önemli unsuru olduğunu ifade etmektedir (Bayar, 2008: 32). Zira Doğu ile Batı’nın, Kuzey ile Güney’in kesiştiği bir noktada olmak, hele günümüzde enerji hatlarının aktarıcısı konumunda olmak Türkiye için küreselleşme sürecinde etkilerini katbekat arttırmaktadır. Dahası insan kaynağı açısından da geçmişten gelen zenginlik, Türkiye’nin küreselleşme sürecinde toplumsal yönleriyle ne kadar ayrı kollardan etkilendiğini de açıklarken önemli etkenler arasına girecektir.

İkinci soruya geçilirse; Türkiye bu sürecin ne kadar içindedir ve bu süreçten hangi boyutlarla etkilenmektedir? Öncelikle küreselleşme sürecinin sonuçlarında görülen, değinilen her şey Türkiye için de geçerlidir. Yani insanların zaman ve mekân arasındaki sıkışmışlığı, kentlerin artan önemi, insanların sorunlardan aynı şekillerde etkilenmeleri, kültür meselesinde alt kültür ve üst kültür oranında değişimler, mikro milliyetçi mücadelelerin ortaya çıkışı, bölgeselleşme ve yerelleşme yönündeki baskılar, ulus devletin dönüşümü... vb. sonuçlar Türkiye’de de yaşanmaktadır. Şimdi her şeyin tek tek ve uzun uzun açıklanması yerine konumuz açısından işlevsel olanlar ve konu bütünlüğünü bozmayanlar kısa bir şekilde ele

alınacaktır. Bu ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasi boyutlar olarak dört kategoride ele alınacaktır.

Ekonomik boyuta bakıldığı zaman Türkiye'nin küreselleşme sürecine entegrasyonunun, daha doğrusu küresel ekonomiye entegrasyonunun 1980 sonrasına denk geldiği görülmektedir. Bu sürece Türkiye'nin kuruluşundan itibaren kısaca göz atılacak, böylece 80 sonrasının önemini anlaşılmasına çalışılacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu ilk yıllarda Lozan Antlaşmasından kaynaklı olarak dışa açık bir ekonomi görünümünü sergilemiş, fakat sermaye birikiminin ulusal ellerde toplanmasını sağlamaya çalışmıştır. Bunun için İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar gösterilebilir. Buna göre kalkınma hamlesi devlet desteğiyle ve özel sektör (milli) eliyle sağlanmaya çalışılacaktır. Lozan'dan kaynaklı durumun geçerliliği bitince 1930-39 döneminde gümrük duvarlarının oluşturulması gibi korumacı politikalar ön plana çıkmıştır. 1940-45 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı'nın geçtiği yıllar olarak ülkede sürekli bir askeri hazırlık durumu ortaya çıkmış, aktif nüfusun büyük kesimi silahlı altına alınmıştır. Savaşın bitmesi ve ABD'nin Avrupa'yı inşa girişimlerinin ortaya çıkmasıyla 1950'li yıllar Türkiye için bir dışa açılma sürecini beraberinde getirmiş, fakat dengesiz ve düzensiz yapılan bu hamle 58 krizini tetiklemiştir. Böylece 60'lı yıllar yeniden planlı ve denetimli bir ekonomik yapıyı beraberinde getirmiş, bu durum 1980'e kadar devam etmiştir (Koçar, 2006: 61-64). Nihayet 24 Ocak 1980 Kararları ile de Türkiye, küresel ekonomiye entegre olma sürecine girmiştir. Bu noktada Koçar, 1980-1988 arası dönemi ticari entegrasyon, 89 sonrası dönemi ise sermaye hareketleri yönünden entegrasyon olarak ön plana çıkarmıştır (Koçar, 2006: 65). Peki Türkiye küresel ekonomiye ticari bütünleşmeyi nasıl sağlamaya çalışmıştır? Bunlara maddeler halinde bakılırsa:

- Birçok sektörde gümrük korumaları kaldırılmış,
- İhracat özendirilerek devlet desteği sağlanmış,
- İthalatta kota uygulamaları yeniden düzenlenmiş,
- KİT ürünleri fiyatları serbest bırakılmış ve
- Kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı azaltılmıştır (Özmalda, 2009: 4-21).

Türkiye'de 1980 öncesine kadar devletin her zaman, ithalata gerek kambiyo kontrolleri gerekse miktar kısıtlamaları ve gümrük tarifeleriyle müdahalesi olduğunu ve ithalatı hiçbir zaman serbest bırakmadığı söylenirse değişim daha iyi anlaşılacaktır (Koçar, 2006: 64).

Diğer yandan AB ile yapılan 1963 tarihli Ankara Antlaşması sonucunda verilen sürenin dolmasıyla beraber 1994 yılında Gümrük Birliğine giriş yolunda kademeli olarak gümrük duvarları kaldırılmaktadır (Köse, 2009: 150). Tabii bu durum milli ekonomisi tam manasıyla gelişmemiş ve özellikle teknolojik üretim yönünden geri olan Türkiye ekonomisi için üretime bir darbe indirmiş, ülke ekonomisi için de sürekli bir açık verme döneminin başlamasına sebebiyet vermiştir.

Sermayenin serbestleşmesi yönünde ise 1989 yılında “32 Sayılı Karar”la karşılaşmaktadır. Bu karar Türkiye’de bulunan kişilerin döviz bulundurmalarının ve ülkeye her türlü yabancı paranın giriş ve çıkışının serbestleştirilmesini içermektedir (Özmalda, 2009: 4-26). Bu durum zamanla finansal sistemlerin serbestleşmesini sağlayarak diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi sıcak para giriş çıkışına yol açmakta ve ülke ekonomisini şoklara açık hale getirmektedir. Bu da sermaye sahiplerinin, ülke içinde uygulanması istenen milli politikalara karşı baskılayıcı bir rol üstlenmelerine sebebiyet vermiştir.

Bir diğer ekonomik boyut olarak dünyada 1980 sonrasında ortaya çıkan neoliberal politikalar sonucunda devletin küçülmesi gündeme gelmektedir. Bu noktada ABD’de Reagan, İngiltere’de Thatcher ile başlayan süreç Türkiye’de de Özal ile başlamıştır. Buna göre devlet, minimum alanda faaliyet gösterecek ve piyasayı piyasa kuvvetlerine bırakacaktır. Böylece o zamana kadar devlet eliyle yapılan yatırımlar ve kurulan faaliyetler, yani bunların genel adı olarak KİT’ler özelleştirme sürecine girecektir. Tabii bu süreç günümüzde de devam etmektedir. Bu konuda ilk yasal düzenlemenin 1984 yılında yapılan 2983 Sayılı Kanun olması da bunu destekler niteliktedir (Özmalda, 2009: 4-41). Özelleştirme sonucunda devlet hem piyasadaki üretici konumundan çekilmekte, hem de blok gelirler elde etmektedir. Tabii ülkemizde bu gelirler genellikle borçların finansmanında kullanılmıştır orası ayrı.

Böylece ekonomik boyut bakımından Türkiye’nin geçirdiği dönüşümün merhalelerini kısaca özetlenmeye çalışıldı. Konuya geniş çaplı değinilmemesi, küreselleşmenin hem aktörleri ve boyutları içerisinde hem de sonuçları içerisinde bu ekonomik serbestleşmenin devletler üzerinde ne gibi etkileri olduğuna değinildiğindedir. Gerek çokuluslu şirketlerin ekonomiye müdahalesi gerekse devletin vergilerden başka gelirinin kalmamaya başlaması sonucu ekonomi üzerindeki ağırlığının kaybolması sebebiyle ortaya çıkan süreçler vb. de aynı şekilde Türkiye için de geçerli bir hal almıştır.

Kültürel boyutta Türkiye'nin küreselleşme sürecindeki durumuna bakıldığında, yine dünyadaki dönüşümlerle paralellik gösterdiği söylenebilmektedir. Öyle ki kültür üzerindeki etkisinde bahsedildiği gibi söz konusu devlet üzerinde, ya alt kültürlerin oluşumu ya tamamen aşınma ve küresel kültüre adaptasyon ve tek tipleşme ya da melez kültürlerin ortaya çıkması mümkün olacaktır. Ülkemize bakıldığında 1950'li yıllarla birlikte başlayan göç furyasıyla kültürün taşınarak çeşitlenirken, alt kültürlerin de ortaya çıktığını görülmektedir. Öyle ki özellikle 80'li yıllarda başlayan arabesk müzik türü de bunun en güzel yansımasını sergilemektedir. Diğer yandan küreselleşmeye karşı çıkış biçimi olarak dini ya da milli grupların faaliyetlerinin arttığını söylemek de mümkündür. Mikro-milliyetçilik başlığında bahsedilen sebeplerden kaynaklı olan akımlardan da bahsedebiliriz. Bu akımlar yine hem birleştirici hem de ayrılıkçı şekillerde kendilerini göstermektedir. Özellikle ayrıştırıcı şekilde kendini gösteren akımla birlikte Türkiye'nin küreselleşme sürecinde terör sorunuyla daha fazla uğraştığı aşikârdır. Küreselleşmenin kültürleri aşındırıcı, tek tipleştirici yönünden bakıldığında Bayar, Türkiye'nin beğeni ve ilgi alanlarının ciddi bir dönüşüm sürecinden geçtiğini, fakat bir yandan da kültür ihracında bulunduğunu ifade etmektedir (Bayar, 2008: 33). İçel ise daha çok kültürel anlamda yozlaştığımızın altını çizmektedir. Öyle ki bir yandan tüketici davranışlarıyla gerek giyim kuşam konusunda gerek mutfak konusunda Türk kültürünün aşındırıldığını ve küresel kültüre doğru kaydığımızı ifade eder. Dahası çocuklarımız yabancı dilin gerekliliğiyle büyürken Türkçeyi çok önemsememekte, anlatılan masallar Keloğlanlardan, Dede Korkutlardan; Spiderman ve Batman gibi küresel kültür ürünlerine dönüşmekte ve geleneksel aşk hikâyeleri bambaşka bir boyut almaktadır (İçel, 2008: 126-127). İçel ilave olarak, kültürdeki yozlaşmanın ortaya çıkışını, gelenek ve göreneklerin farklılaşmasını da şehirlerdeki günlük kaygılara, zaman mekân arasındaki sıkışmışlığa ve zamana ayak uydurmaktaki zorlanmalara bağlamaktadır (İçel, 2008: 129). Bunun detaylarına üst başlıklarda değinilmişti. Diğer yandan ülkemizdeki bu dönüşümün daha yeni bir dönüşüm olmadığını, Osmanlı'nın batılılaşma hareketiyle başladığını fakat Türkiye'nin küreselleşme süreciyle hızlandığını belirtmekte fayda var. Son bir cümleyle, küreselleşme sürecinde Türkiye'nin milli kimlik krizlerine girmesi ve bunu sonucunda çeşitli sancılar çekmesi küreselleşme sürecinin kültürel boyutuyla Türkiye'ye etkisi olmaktadır.

Toplumsal boyuta gelindiğinde yine paralel olarak göç olgusundan, işsizlikten ve doğal olarak da yoksulluktan bahsedilebilecektir. Burada küreselleşme-kentleşme çerçevesinde, göç olgusu, toplumsal boyutta dönüştürücü etkiye sahip olacaktır. Küreselleşme-kentleşme

ikilisi daha önce açıklanmıştı. Diğer yandan Türkiye’de göç hareketlerine bakıldığı zaman ekonominin dışa açılma dönemlerinde başladığını ve dışa açılma hamlelerinin sonucu olarak hız kazandığı görülmektedir. Sonuç olarak da göç, toplumsal yapıyı, kültürü, siyaseti ve ekonomiyi şekillendiren bir hal almaktadır. Görmez bu konuda şöyle demektedir: “Cumhuriyet tarihi boyunca başka hiçbir toplumsal olgu Türkiye toplumunu dolaylı ya da dolaysız olarak iç ve dış göçler kadar etkilememiştir (Görmez, 2012: 17-18).” Bu çalışmada da göçün arka planını küreselleşme ile entegrasyon sürecine bağlanmakta ve önemini bu noktada yoğunlaştırmaktadır. Türkiye’de Marshall Yardımları (ki küreselleşmenin tarihsel arka planında bahsetmiştik) ile başlayan modernleşme dalgası ilk olarak köylere traktörün girmesi ve makineleşme ile köylerde iş gücü fazlalığının oluşması sonucunu doğurmuş, bu durum da köylerden kentlere hızlı bir göç dalgasını başlatmıştır (Bostan, 2017: 5). Bu göç dalgasının oranına bakılırsa, 1923-1950 arasında kentlerde yaşayan nüfusun sadece 0.82 puan artış gösterdiğini ifade ederken yalnızca 1950-55 arasında %5 e yakın artış göstermiştir (Bostan, 2017: 6-7). Göçe etki eden unsurlara ilave olarak radyonun yaygınlaşması, ulaşım araçlarının gelişmesi, karayolu yapımının hızlanması, nüfus artışı vb. de söylenebilir. Bu noktada dikkat çekici unsur göçün sebepleri arasında temel sebep olarak sanayileşmeden bahsedilemiyor oluşudur. Sebepleri arasındadır fakat temel sebep değildir. Köyden kente göçmeye devam eden istihdam yapısını karşılayamayan endüstri sonucunda da şehirlerde işsizliğin artışı meydana gelecektir. Bu hızlı kentleşme bunun yanında “kent köylüleri”, “gecekondulaşma”, “çarçık yerleşme”, “varoşlar” vb. kavramların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacak, böylece küreselleşme sürecinde Türkiye’nin toplumsal olarak ilgilendiği sorunlar da ortaya çıkacaktır. Diğer yandan 1980 sonrasındaki göç hareketlerinde, bunun daha çok kentten kente göç hareketleri şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumun temel sebebi 1980 sonrası dışa açılma, liberalleşme hareketleri ve serbest piyasa ekonomisinin hâkim kılınmaya çalışılması sonucunda sanayi ve hizmet sektörünün ön plana çıkması olacak, diğer yandan tarım sektörünün de düşüşe geçtiği bir dönem ortaya çıkmaya başlayacaktır (Bostan, 2017: 8). Sanayileşmenin genellikle büyükşehirlerde özellikle İstanbul çevresinde geliştiğine değinmekte fayda var. Bu noktada bir parantez olarak kentleşmenin, özellikle küresel kentlerin küresel alanda karşılıklı bağlantılar ve üretim-tüketim-yeniden üretim zincirleri oluşturarak farklı coğrafyaları nasıl birbirine bağladığını hatırlayalım. Ünal’ın da ifade ettiği gibi bu konuda İstanbul, Türkiye’nin, “ulusal bütünün dünyaya çıkış kapısı” olarak ön plana çıkacak, böylece gerek bilgi akışı, gerek sermaye gerekse de küresel süreçte karşılaşılan zaman ve mekân pratikleri İstanbul üzerinden

Türkiye’de ifadesini bulacaktır (Ünal, 2008: 43-46). “İstanbul’a kar yağmadan Türkiye’ye kış gelmez” sözü de bu bakış açısıyla bakıldığında vaziyeti en iyi özetleyen söz olacaktır.

Göç dalgasının toplumsal yapıda ne gibi dönüşümlere yol açtığına kısaca değinildikten sonra siyasete ne gibi etkisi olduğuna bakılarak bu konu, küreselleşme sürecinin Türkiye’ye siyasi boyutunda etkilerine bağlanacaktır. Görmez, kentlerdeki nüfusun giderek artmasının kentli kimliğini beraberinde getirmediğini, bu durumun da insanların yeni kimliklere sarılma ihtiyacının ortaya çıkmasına sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Dinsel, etnik, hemşeri grupları vb. şeklinde ortaya çıkan bu kimliğe sarılış, şehirlerde cemaatsel yapıların ortaya çıkmasına meydan vermiş, sonuç olarak da siyasete ilişkin davranışların bu kimlikler üzerinden belirlendiği bir kimlik siyaseti süreci ortaya çıkmıştır (Görmez, 2012: 16). Bu durum da kentin gereksinimlerinin geri plana atılması sürecini beraberinde getirmiştir. Küreselleşme, görüldüğü üzere çeşitli şekillerde Türkiye’de kimlik siyasetini beraberinde getirmiştir. Peki siyaset başka hangi yönleriyle değişime uğramıştır?

Yukarıdaki paragraftaki sorunun cevabı arandığında, cevabın diğer başlıklarda verildiği görülmektedir. Fakat Türkiye özelinde de küreselleşme sürecindeki aktörlerin ülke siyaseti üzerindeki etkisini, ülke içerisindeki demokratikleşme, bölgeselleşme, yerelleşme politikalarını ve kamu yönetimi reform faaliyetlerini göstermek mümkündür. Öncelikle dış siyasetteki duruma bakılırsa, küreselleşmenin tarihsel arka planında da değinildiği üzere İkinci Dünya Savaşı sonrası milletlerarası organizasyonların artan oranıyla karşılaşmaktadır. Siyasal, güvenlik, iktisadi vb. alanlarda ortaya çıkan işbirliklerine Türkiye, NATO, IMF, OECD, BM, GATT... vb. birçok örgüte üye olarak dahil olmuş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi de pek çok anlaşmaya taraf olmuştur (Duran, 2018: 30). Zaten siyasetin kavramlarına yön veren örgütler de genelde bunlar olmuştur. Bu örgütlere üye olmanın sonucu olarak insan haklarını geliştirmeye yönelik faaliyetler, ekonomide liberalleşme politikaları, demokratikleşme açılımları, sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi, hukukun üstünlüğü, kadının statüsü, şeffaflık vb. kavramlar Türkiye siyasetinde küreselleşme sürecinde önem kazanmışlardır.

Küreselleşmenin Türkiye’nin dış politikasına etkisi bir yandan uluslararası organizasyonlara katılım ve yapılan anlaşmalara taraf olmak üzere kendini gösterirken diğer yandan da kendini küresel arenada temsil etme isteğindeki artış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede Afrika kıtası üzerindeki artan temsil ilişkileri örnek olarak gösterilebilir. Zaten

oransal olarak bakıldığında Türkiye, 2018 itibariyle dış temsilcilik sayısı bakımından Dünya’da ABD, Çin Fransa ve Rusya’nın ardından beşinci sırada yer almaktadır (Duran, 2018: 48). Böylece Türkiye’nin, küreselleşme içerisinde dünya üzerinde her kıtada temsilcilikleri aracılığıyla bulunarak çok yönlü bir siyaset arayışında olduğu ifade edilebilmektedir.

Türkiye’nin dış politika açısından yukarıdaki faaliyetlerinin yanına üçüncü olarak bölgeselleşme politikaları da eklenebilir. Hiç şüphesiz, küresel dünyada üstünlük sağlama ve rekabet edebilme yollarından birisi de bölgesel düzeyde bütünleşme faaliyetlerinde bulunmaktır (Köse, 2009: 153). Bu bütünleşme iktisadi, siyasi, dini, çevresel vb. yönleriyle ortaya çıkabilmektedir. Ülkeler görece kendi avantajlı olduğu konumu birbirleri arasında mübadele ederek ve bir birlik oluşturarak kazan-kazan ortamını oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu bakımdan Türkiye’nin özellikle Avrupa Birliği içerisinde bulunma girişimleri örnek olarak gösterilebilir. Bu girişim çerçevesinde ülke içerisinde Avrupa Birliği Uyum Programları çerçevesinde yine yukarıda saydığımız kavramlar etrafında farklı dönüşümler yaşanmaktadır. Bunun yanında kültürel olarak da bir uyum sağlama süreci üzerinde çalışılmıştır. Diğer yandan üye olduğumuz bölgesel örgütler içerisinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Türki Cumhuriyetlerle olan işbirlikleri ve İslam İşbirliği Teşkilatı da örnek olarak gösterilebilir. Ülkelerin bölgesel politikalar sonucu (çoğu zaman ekonomik nedenlerle) sınırlarını birbirlerine açmaları da çeşitli yerel sorunlara yol açarak da siyasi süreci yönlendirmektedir. Terör faaliyetleri, yasadışı göç, kaçakçılık vb. örnekler bunlar arasında sayılabilir (Köse, 2009: 226). Böylece bölgeselleşme faaliyetleri hem dış açılma ve küreselleşme sürecinde rekabet edebilirliği sağlama yönünde bir adım olarak atılırken hem de yeni sorunları ortaya çıkarabilmesiyle ülke siyaseti üzerinde çok yönlü bir etkiye sahip olmaktadır.

Buraya kadar küreselleşmenin Türkiye’de ne gibi değişimlere neden olduğuna kabaca değinilmeye çalışıldı. Türkiye, yukarıda sayılanlara ek olarak elbette teknolojik olarak da büyük bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. 1993 yılında ilk kez internetin bağlanması ve zamanla medyanın ve kültürün dönüşmesine vesile olması, 1994 yılında ilk kez TURKSAT-1B uydusunun fırlatılması ve iletişim bakımından çağa ayak uydurma girişimleri küresel dünyaya bilgi teknolojileri yönünden uyum sağlama çabalarına örnek olarak verilebilir. Diğer yandan askeri teknoloji anlamında her türlü silah bulundurma ve üretme girişimleri de yine küresel rekabet ortamında Türkiye’nin uygulamaya çalıştığı ve büyük yol kat ettiği

politikalar arasındadır. Başka bir örnek olarak kamu yönetimi reformları arasında olan ve teknolojiyle ülkeyi daha iyi, daha kaliteli ve verimli yönetme çabalarından birisi olarak E-devlet uygulamaları güzel bir örnek teşkil eder. Kısacası Türkiye, küreselleşme süreciyle teknolojiye ayak uyduran, onu kullanan ve üretmeye çalışan bir ülke konumuna gelmektedir.

Böylece Küreselleşme ve Türkiye başlığını tamamlanmış bulunmaktadır. Şimdi konu açısından önemi gereği bu başlıkta yer verilmeyen, küreselleşme sürecinde Türkiye’de yerelleşme politikalarındaki değişimlere değinilmeye çalışılacaktır.

4.2. 1980 Sonrası Yerelleşme Dinamikleri ve Yerel Yönetim Reformları

4.2.1. 1980 Sonrası Yerelleşme Dinamikleri

İçeriğe başlamadan önce başlıktan çıkacak bir soruya yer verilirse: Neden 1980 sonrası vaziyete değinilecektir? 1980 ve sonrasını, öncesinden ayıran olgular nelerdir? Bunun cevabı elbette yukarılardaki paragraflardan da çıkarılabilir. Fakat burada bilgilerin tazelenmiş olmasında fayda var. Bu soruların iki taraflı cevabı bulunmaktadır. Birincisinin içerisinde küreselleşme sürecinin ve buna dayanarak neoliberal politikaların dünya üzerinde 1980’li yıllarda hız kazanması, sermayenin dünyanın her köşesine bu dönemde daha yoğun olarak dağılması vardır. Tabi bunun sebebi olarak da Sovyetler Blokunun 80’li yıllarda etkisini yitirmesi, böylece dünyanın tek kutuplu bir ekonomik düzene doğru yol alması söylenebilir. İkinci yönden, bunun ülkemizdeki dışa açılma, küresel sisteme eklenme noktasında milat olarak kabul edilen 24 Ocak Kararları karşılaşılmaması durumu vardır. Zaten dünyada ve paralel olarak ülkemizde, küreselleşme sürecinde ele alınan birçok şey de bu tarihlerde (1980’ler) kendini göstermeye başlamıştır. Peki dışa açılmanın önemi nedir? Özal’ın mimarlığını yaptığı 24 Ocak Kararları ile başlayıp ülkede temelden bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu temelden dönüşüm sürecinin konu açısından en önemli noktalarından biri devlet aygıtını daha çok piyasacı bir anlayışla yönetmeye çalışmak, buna dayanarak da bir dizi değişimi gerçekleştirmek olurken diğeri ise gerek uluslararası örgütlerin gerekse çok uluslu şirketlerin yönlendirmeleri ve talepleri doğrultusunda devleti yeni yükümlülükler altına sokmak olacaktır (Yay ve Aktel, 2015: 6). Bu yükümlülükler arasında çalışmamızı ilgilendiren nokta ise yerelleşmeye dönük talepler olacaktır. Böylece konunun ana taslağı çizilecek olursa bir yandan ülke içerisinde toplumsal dönüşümler ve devlet aygıtının idaresi algısındaki değişimlerden kaynaklı iç dinamikler; diğeri yandan da küresel sisteme

eklemlenme çabalarından kaynaklı, küresel aktörlerin talepleri olarak karşılaşılan dış dinamikler olarak iki ayrı dinamik ortaya çıkacaktır. İlk olarak dış dinamiklere yer verilecektir.

Küreselleşme, ulus devlet üzerine kurduğu baskıyla bir yandan mutlak egemenlik anlayışını sorgularken bir yandan da ulus-devletin geleceğini sorgulatmaktadır. Bu sorgulamaları yaparken de ekonomik, siyasi ve kültürel yönden aşındırmaların içeriğine daha önceki başlıklarda değinilmişti. Ulus-devlete dair aşındırmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan akımlardan birisi de devleti küçültmek, egemenliği paylaşmak yanlısı olarak yerelleşme olgusuyla karşılaşılmaktadır. Yani yaygın bir ifadeyle ulus-devlet egemenliğinin aşınması sonucu gücünü yerel ve bölgesel yönetimlerle paylaşmak gereğini duymaktadır (Keleş, 2001: 566). Bu anlamda yerelleşme, ulus devletin dönüşümü, demokratikleşme, bölgeselleşme, yönetim, yerel hizmet sunumu, şeffaflık, etkinlik vb. kavramlar çerçevesinde şekillenmektedir (Karaarslan, 2007: 81). Böylece egemenlik kavramının sadece merkezi otoriteye ait olduğu anlayışı terkedilerek küreselleşmeyle birlikte yerelin artan rolü sonucu dünya üzerinde birçok ülkede yerel kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi ve şehirlerin birbirleriyle rekabet etme süreci hız kazanmıştır (Şen, 2009: 43-45). Şehirlerin birbiriyle rekabet etme süreci de yerelleşmeyi tekrar teşvik etmiş, daha fazla rekabet daha fazla yerelleşme olarak bir döngü haline gelmeye başlamıştır. Şehirler, küreselleşme sürecinde sermayeyi çekebilmek için çeşitli girişimler ve altyapı yatırımlarını gerçekleştirerek küresel rekabet ortamında var olabilmeyi kendilerine bir hedef olarak koymaktadır. Bu noktada Doru, yerelleşmenin, küresel tek tipleşme argümanına karşı bir karşı çıkıştan ziyade aşağıdan yukarıya küreselleşme sağlanmaya çalışılması olarak hız kazandığını ifade etmektedir (Doru, 2014: 79). Küre-yerelleşme olarak da ifade edilen sürece daha önce değinilmişti.

Başka bir açıdan bakıldığında küreselleşmenin temellerinden birisini oluşturan uluslararası sermayenin özgür hareket etme isteği, bazı kentleri bağlantı noktaları olarak seçerek bunları dünya kenti statüsüne getirmektedir. Böylece bu kentlere beş yıldızlı otelleri, geniş havalimanları, gökdelenler, finans merkezleri vb. sermayenin akışını kolaylaştıracak araçlar inşa edilmesi gerekmekte, bu kentlerde tüm çevresel ve kentsel değerler aşındırılarak sermaye hâkim kılınmaktadır (Keleş, 2001: 567). Bu vaziyette ulus-devletin, sermaye (böylece küreselleşme) karşısına çıkmaktan ziyade yerel özerkliği de destekleyerek onu rahat ettirecek bir ortam sunması gerekmektedir. Yerelleşmenin kentler üzerinden hız

kazanması süreci de bir yönüyle böyle gerçekleşmektedir. Böylece 1980'li yıllar kentlerin küreselleşme sürecinde hangi rolleri üstleneceği ve hangi işlevleri yerine getireceğine dair tartışmalara sahne olmuştur (Eraydın, 2001: 363). Tartışmanın devamı olarak da yerel yönetimlerin nasıl olması gerektiği soruları etrafında başka ülkelerde başka yerel yönetim modelleri meydana gelmiştir.

1970'li yıllar kapitalizmin krize girdiği ve yeniden yapılanması gerekliliğinin öne çıktığı yıllar olmuştur. Gelişmiş batı ülkeleri kendi ekonomi politikalarını yeniden incelemiş, Keynesyen politikalar gözden geçirilmiş, yerine neoliberal politikaların ağırlık kazanması gerektiği görüşü hâkim olmuştur. Bu düşüncenin ağırlık kazanmasının sebebinde kamu sektöründe merkezin aşırı güçlenmesiyle artan bürokrasi sonucu kamu harcamalarının yükselmesi, kaynakların verimsiz kullanılması ve israf edilmesi vardır (Sakal, 2000: 137-138). Böylece 1980'li yıllar yeni ekonomi paradigmasının hâkim olduğu ilkeler çerçevesinde yapılan reformlara sahne olacaktır. ABD ve İngiltere'de başat olarak görülen bu yeniden yapılanma süreci devletlerin yerine getirdiği kamu hizmetlerini nitelik ve nicelik yönünden farklılaştırarak yeni örgütlenmelere ve buna uygun kamusal ilişkilere ihtiyaç duymuştur (Doğan, 2014: 127). Yerelleşme ise bu ihtiyaç çerçevesinde yeniden gündeme gelmiş, kamu harcamalarının etkin yapılması, kamusal ilişkilerin düzenlenmesinde halka yakınlığıyla daha işlevsel olması ve kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde ihtiyaca göre cevap vererek ya da verdirerek vazgeçilmez bir örgütlenme biçimi olmuştur. Zaten güçlenen neoliberal akım gereği devletin küçülmesi, devletin geleneksel değil, işletmecilik anlayışı çerçevesinde yönetilmesi ön plandadır. Hal böyle olunca da yeni bir yönetim paradigması oluşması kaçınılmazdır.

Neoliberalizm, küreselleşme ve hızlı değişim derken ortaya çıkan yeni yönetim anlayışı ihtiyacı devletlerin bu ortamda varlıklarını sürdürmeleri için zorunlu bir hal almıştır. Böylece 1980'li yıllarda merkeziyetçi, mevzuatçı, katı yönetim geleneğinden bir kopuşla yeni kamu yönetiminin yaygınlaştığına şahit olunmaktadır (Emini, 2009: 33-34). Bürokrasinin azaltıldığı, esneklik, şeffaflık, hesap verebilirlik, sonuç odaklılık, verimlilik, güvenilirlik gibi prensipleri içeren yeni kamu yönetimi anlayışı maliyetleri azaltarak katılımcı ve halka dönük bir uygulamayı meydana getirmiştir (Yay ve Aktel, 2015: 2-3). Bu noktada bizim açımızdan önemli olan, bu yeniden yapılanma sürecinde etkinliğin ve verimliliğin kaynağı olarak yerelleşme uygulamalarına ağırlık verilmesidir.

1980’li yıllarda başlayan ve günümüzde de etkisini devam ettiren dönüşüm süreçleri, uluslararası örgütler tarafından da teşvik edilmektedir. IMF, DB, DTÖ, BM ve AB gibi ulus üstü örgütlerin tavsiye ettiği politikalar, etkin, verimli, şeffaf bir yönetim anlayışının gerekliliği olarak yerel ekonomileri ve toplulukları rekabet sürecine dâhil ederek yerleşmeyi ön plana çıkarmaktadır (Özışık, 2012: 130). Bu noktayı Türkiye üzerinden örnekleyelim. Dünya Bankası’ndan 1980’li yıllarla başlayan yapısal uyum kredileri sonucunda DB, diğer ülkelere de yaptığı gibi ekonomik ve sosyal yapılanmayı takip etmiş ve çeşitli önerilerde bulunmuştur. Sonuç olarak da Türkiye’ye önerilen yapısal uyum programlarının içinde “ ...devlet işlevlerinin yönetim, yerleşme, hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde yeniden tanımlanması...” yer almıştır (Emini, 2009: 40). Diğer yandan BM tarafından düzenlenen ve Türkiye dâhil yaklaşık 180 ülke tarafından desteklenen Gündem 21 (Agenda 21) programı çerçevesinde de Türkiye yerel yönetim uygulamalarını ve kent konseylerini hayata geçirmeye çalışmıştır (Emini, 2009: 40). Yine 1996 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen HABİTAT II Konferansı’nda da yerel demokrasi, yerel özerklik, katılımcılık vurgulanmış ve bunlara yönelik kurumsal yapılanmaya geçilmesi gerektiği tartışılmıştır. HABİTAT II’nin temel çıktılarına bakıldığında karşımıza şehirlerin küresel büyümenin motoru olduğu, kentleşmenin bir fırsat olduğu, yerel yönetimlerin daha güçlü bir rolü olması gerektiği ve katılımın gücünün fark edilmesi gereklilikleri çıkmaktadır. Böylece ulus üstü örgütler tarafından alınan tavsiye kararlar yoluyla ya da birlikte geleceği oluşturmak yolunda atılan adımlarda yerleşme, 1980’li yıllardan itibaren karşımıza bu yolla da çıkmış olmaktadır.

Dış dinamikler arasında son olarak AB ve AB’ye uyum süreçlerine değinilecektir. Türkiye’nin dâhil olmaya çalıştığı bir birlik olarak Avrupa Birliği, yerel özerkliğe ve buna dayanarak da yerelliğe demokratik olarak değer vermekte, böylece “subsidiarity” ilkesini öne çıkarmaktadır. Dilimize yerellik olarak çevrilen bu ilkeye göre “ ...kamu hizmetlerinin halka en yakın birimler eliyle görülmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle, yerellik ilkesi, tersi belirtilmedikçe ve yasalarla yasaklanmış olmadıkları takdirde, kamu hizmetlerinin görülmesinde yerel yönetimlere öncelik tanınmasını öngören...” bir ilkedir (Keleş, 2001: 571). Geleceğin Avrupa’sının yaratılmasında en önemli unsurlardan birinin özerk yerel yönetimler olduğunu düşünen Avrupa Konseyi, 80’li yıllarda bu düşünceye yönelik çalışmalara başlamış ve 1985 yılında Strazburg’da, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı imzaya açılmıştır. Türkiye ise Avrupa Birliğine girme isteğinde olan bir ülke olarak 1988 yılında, şartın bazı maddelerine çekince koyarak imzalamıştır (Çevikbaş, 2012: 34). Böylece

Türkiye, birliğe üye olma yönünde attığı adımlarda ve imzaladığı sözleşmelerde birliğin bu kuralını benimsediğini ifade etmekte ve buna yönelik uygulamaları hayata geçirmeye çalışmaktadır. En azından teoride böyledir.

Yukarıdaki paragraflarda Türkiye'nin 1980 sonrasındaki yerleşme politikalarına yön veren dış dinamiklere yer verildi. Şimdi bu politikalara yön veren iç dinamiklere, altı başlık altında değinilmeye çalışılacaktır. İlk olarak 50'li yıllarda başlayan ve 80'li yıllarda yeni boyutlarıyla devam eden, hız kazanan ve özellikle belli kentlerde yığılmaya yol açan göç süreciyle karşılaşılır. Hızlı kentleşme hareketi ve kentlerin etkisinin sosyal ve ekonomik yaşamda artması karşısında yerel yönetimlerle ilgili yasalar çok eskimiş, ihtiyaca cevap veremez durumda kalmıştı (Aktaş ve Gürbüz, 2015). Bu şartların yanında kentlerin küresel arenada artan önemi de yeni yerel yönetim yapılanmalarını ve yaklaşımları gerekli kılmakta böylece 80'li yıllardan itibaren yerel yönetim reformu söylemi kamuoyuna yansımaktadır.

İkincisi 24 Ocak Kararları'nın mimarı olan ve 1983 yılında iktidara gelen Özal'ın ülkemizde öncüsü olduğu neoliberal yaklaşımlar neticesinde devleti yeniden şekillendirme sürecine girmesidir. Bu süreçte devleti küçültme ve özelleştirme politikalarının yanında yerel yönetim politikaları da gündeme gelmiş ve ekonomik serbestleşmeden nasibini almıştır (Şen, 2009: 73). Belediyeler (özellikle büyükşehirler) özellikle altyapı yatırımlarında uluslararası sermayeyi çekebilmek amacıyla büyük projelere girişmişler ve yeni kurumlar oluşturmuşlardır. Göymen, bunlara örnek olarak İSKİ ve ASKİ'yi Dünya Bankası modelinde şekillenen yarı-özerk kuruluşlar biçiminde tanımlamıştır (Göymen, 2010: 85). Sonuç olarak neoliberal politikalar neticesinde devletin yeniden organizasyonunda yerel yönetimlere yeni roller atfedilmiş ve uygulamaya geçilmiştir.

Üçüncüsü, gerek neoliberal politikalar çerçevesinde gerekse yıllar içinde biriken sorunlar sonucunda dışa açılma döneminde kamu yönetiminde ihtiyaç duyulan reformdan kaynaklı bir dönüşüm süreci sonucu yerleşme politikalarının gündeme gelmesidir. Çöpoğlu'na göre kamu yönetiminin yeniden yapılanma ihtiyacını ortaya çıkaran nedenlere göz atarsak:

“Değişen ekonomik koşullar nedeniyle kamu yönetiminin mevcut haliyle halkın beklentilerini karşılayamaması,

Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde değişim ve esnekliği engelleyen katı hükümlerin ve bürokratik uygulamaların varlığı,

Bürokrasi kültürü ve yönetim anlayışını değişime karşı gösterdiği direnç,

Kamu yönetiminin dengesiz büyümesi sonucunda hizmet sunma stratejisi ve kamusal politika ihtiyaçlarını yeterince karşılayamaması,

Teknolojik yeniliklerin ülkelerin yönetsel yapılarında değişiklikleri gerektirmesi,

Özelleştirme uygulamalarının etkinliğinin ön plana çıkması,

Güven açığını gidermeye yönelik politikaların oluşturulma gerekliliği (Çöpoğlu, 2017: 6).”

şeklinde meselelerle karşılaşılacaktır. Burada konu açısından dikkat edilmesi gereken husus yerleşme politikalarının gerek esneklik gerek değişime ayak uydurma gerekse de güven ve verimlilik açısından yeniden yapılanma ihtiyacı sorunsalına karşı bir cevap olarak gayet makul görünmesidir. Böylece kamu yönetiminin yeniden yapılanmasında neoliberal politikaların yanında yerel politikalara ağırlık verilmesi gündeme gelecektir.

Dördüncü olarak 1980 darbesinin getirdiği siyasi ortamın önemine bakılmaktadır. 1980 askeri darbesiyle mevcut siyasi partilere siyaset yasağı getirilmesi, yeni kurulan siyasi partilerin yeni oluşumlar için yeni kadroları ve grupları çekmek maksadıyla yerel siyasete ağırlık vermesi sonucunu doğurmuştur (Şen, 2009: 69). Özellikle ANAP yönetimi büyükşehirlerdeki belediyelere önem vermiş, etkin çalışmalarını sağlamak için çeşitli destekler sağlamıştır. Sonuç olarak 1980 askeri darbesi bir sonuç olarak yerel siyaseti canlandırarak yerleşme politikalarının gündeme gelmesini sağlamıştır. Tabi burada belediyelerin öneminin onların rant aracı olarak öne çıkmasından da kaynaklandığı ifade edilebilecektir.

Beşincisi Türkiye'nin dışa açılma sürecinde demokratikleşme çabalarıyla alakalı olarak yerel yönetimlere önem verilmesi sürecidir. Tarihi sürece bakıldığında demokrasinin gelişmesinde ve yerleşmesinde yerel yönetimlerin büyük rolleri olduğu görülmekte, özgürlük, katılım, eşitlik ve temsil kavramlarına hayat vermekte, hatta yerel yönetimler “demokrasi okulu” olarak nitelendirilmektedir (Görmez, 2000: 81). Merkezi iktidarın gücüne karşı da bir denge biçimi olarak karşımıza çıkan yerel yönetimler Türkiye'nin demokratikleşme çabaları içerisinde ayrı bir önem kazanmış olmaktadır.

Son olarak görece yükselen sivil toplum ve bireysel özgürlük karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi bireysel özgürlüğün sağlanabilmesi için devlet faaliyetlerinin sınırlılığı gündeme gelmekte bu vaziyet ise yerel özerkliği öne çıkarmaktadır (Çevikbaş, 2012: 59).

Hal böyle olunca da bireysel özgürlüğün yükselmesi-yerel özerkliğin artması şeklinde bir korelasyonu doğurmaktadır. Diğer yandan 1980 sonrası ihracat merkezli ve neoliberal ekonomi politikaları, 1995 yılında gümrük birliğine gidilmesi vb. olaylar reformları destekleyen bir girişimci sınıfı ortaya çıkarmıştır (Göymen, 2010: 73). Sonrasında bu gruplar iyi yönetişimi, yerel yönetim reformlarını, özel sektörü, sivil toplum kuruluşlarını, küçük ama etkin devlet modelini savunmuşlardır. Yani katılımın öne çıktığı bir model de ülkede sivil kesimler tarafından talep edilmeye başlanmış ve devleti bu konuda teşvik etmiştir.

Böylece Türkiye’de 1980 sonrası yerelleşme hareketinin dinamiklerine değinilmiştir. Başlıklar tekrar hatırlanacak olursa, yerelleşme konusunda Türkiye’ye küreselleşmenin getirdiği değişim süreci, sermayenin sınırlanmadan hareket etme isteği, kentlerin yükselen değeri, Yeni Kamu Yönetimi paradigmasının gelişimi, neoliberal politikalar, DB-IMF-BM gibi örgütlerin yerelleşme politikaları tavsiye etmesi ve Türkiye’nin AB’ye uyum ve üyelik süreci çerçevesinde yerel politikaya vurgu şeklinde dış dinamikler etki ederken; artan göç sonucu kentlerin yönetiminde meydana gelen sıkıntılar, Özal’la gelen neoliberal politikalar, kamu yönetimi reform ihtiyacı, 80 darbesinin getirdiği siyasi ortam, demokratikleşme çabaları ve yükselen sivil toplum da iç dinamikler şeklinde etki etmektedir. Şimdi bu dinamikler çerçevesinde ortaya çıkan ve şekillenen 80 sonrası yerel yönetim reformlarına değinilecektir.

4.2.2. Yerel Yönetim Reformları

1980 sonrası yerel yönetim reformlarına kısaca değinilecek olan bu başlık altında karşılaşılan ve cevap aranacak ilk sorular şunlar olacaktır: Yerelleşme eğilimi neden 1980 sonrasında ağırlık kazanmıştır? 1980’e kadar böyle bir eğilim olmamış mıdır? 1980’den sonra hangi düzenlemeler gerçekleştirilmeye çalışılmış, hangileri gerçekleştirilmiştir? Bu düzenlemelerin ortak, genel nitelikleri nelerdir? Bir önceki başlıkta yerelleşme eğiliminin neden 1980 sonrasında ağırlık kazandığı çeşitli dinamiklerle açıklanmaya çalışılmıştı. Böylece ilk sorunun cevabı verilmiş bulunmaktadır.

İkinci soruya gelindiğinde Cumhuriyetin kuruluşundan 1980’e kadar kısa bir göz atmak gerekecektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, tek parti döneminde merkezi iktidar yerel yönetimleri merkeze yardımcı kuruluşlar olarak görmekte ve idari ve mali özerklik konusunda temkinli davranmaktaydı (Çiçek, 2014:59). Bunun sebeplerine bakıldığında

savaş sonrası ekonomik vaziyet, ülkenin birliğinin ve bölünmez bütünlüğünün ön planda tutulması hassasiyeti, merkeziyetçi geleneğin devam etmesi, dünyadaki merkeziyetçi eğilimler ve büyük buhran olgularıyla karşılaşmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yerel yönetimlere dair bir icraat olarak diğer şehirlere de örnek oluşturmak amacıyla başkent Ankara için yapılan belediyeçilik çalışmaları ve imar planı örnek olarak gösterilebilir (Bayramoğlu Alada, 2001: 126). Çok partili hayata geçiş sonrasında 1950’li yıllarda Demokrat Parti’nin söylemlerinde devlet sektörünün daraltılacağı, özel sektöre yer açılacağı ve yönetimin demokratikleştirileceği ağırlık kazansa da merkeziyetçi yönetim geleneği devam etmiştir (Görmez, 2000: 84). 1960 darbesi sonrası yeniden hazırlanan anayasa ile görece bir özgürlük sürecine girilmiştir. Bu dönemde kentleşmenin de hız kazanmasıyla, belediyelere yeni işlevler yüklenmiş, iktisadi ve sosyal gelişme için onlara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Fakat belediyeler artan hizmetlerine paralel olarak yeterli maddi imkânlarla donatılmamış ve ciddi mali krizlere girmişlerdir (Görmez, 2000: 84). Diğer yandan 73-80 arasında belediyeçilik anlayışı, gerçek demokratikleşme sürecine girmiş, belediyeçilik artık talep edilen bir olgu olarak ifadesini bulmuştur (Bayramoğlu Alada, 2001: 155). Örnek olarak 1976 yılında Keşan Belediye Başkanı Rasim Ergene’nin “ Keşanlılar beni bağışlasın, halka daha iyi hizmet yapamadığım için hayatıma son veriyorum” diyerek intihar etmesi, belediyeçilik anlamındaki zihniyet dönüşümünü net bir şekilde göstermektedir (Bayramoğlu Alada, 2001: 157). 1980’e kadar olan süreçte meydana gelen başat yasal düzenlemelere bakıldığında 1924 yılında 442 Sayılı Köy Kanunu ve 1930 yılında çıkarılan 1580 Sayılı Belediye Kanunu göze çarpmaktadır. Bunun yanında elbette yasal düzenlemeler vardır fakat belediye, il özel idaresi, köy üçlü sacayağından duruma bakıldığında vaziyet budur. Zaten il özel idaresi için de 1913 yılında Osmanlı döneminde çıkan kanun hükmünde kararname kullanılmaktaydı. Bunların yanında 1963 yılında yapılan Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) ve 1971 yılındaki İdareyi Yeniden Yapılandırma: İlkeler ve Öneriler araştırmaları kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasında ve yerel yönetimler üzerinde de bakış açısına dair dikkate değer olmuştur.

1980 sonrasında hangi düzenlemelerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı, hangilerinin gerçekleştirildiği hususuna geçmeden önce 1980 darbe sürecinde yerel yönetimlerin içinde bulunduğu siyasi ortama değinmekte fayda var. Askeri darbe ile birlikte sıkı merkeziyetçi yönetime yeniden dönülmüş, belediye başkanlarının çoğu görevinden alınmış ve belediye meclislerinin birçoğu da feshedilmişti. Bunun yanında 34 Numaralı Kararla küçük yerel yönetimlerin tüzel kişilikleri kaldırılarak yakınlarındaki büyük belediyeleri bağlanması

sağlanmıştır (Doru, 2014: 141). Bu vaziyet de yerel yönetimlerde bir ölçek arayışında olduğunu göstermektedir. Böylece 80-83 yıllarını yerel yönetim reformu açısından ele almak pek mümkün görünmemektedir. Şimdi 1980 sonrasında, önceki başlıkta da dinamiklerine değinilen yerelleşme eğiliminin, yasal zeminde hangi değişiklikleri gündeme getirdiği, bunlardan hangilerinin uygulamaya geçtiği ve ne gibi yenilikler getirdiği aktarılmaya çalışılacaktır. 80’li yıllarda Türkiye’nin hızlı kentleşme, neoliberal politikalar ve yeni kamu yönetimi anlayışıyla yeniden şekillendirilmeye çalışılan yerel yönetimler, ülkenin kalkınmasında ve hedeflerine ulaşmasında bir araç olarak düşünülmüş ve bu yönde reformlar ve birtakım yenilikler gündeme gelmiştir. Bu reformlar genelde kamu yönetiminin piyasa koşullarına göre yeniden şekillendirilmesi, etkin, verimli ve etkili bir yönetimi amaçlarken bizi ilgilendiren kısım olarak özeldir ise yerel yönetimlerin zamanın gerekliliklerini içerecek şekilde donatılması olmuştur. Böylece ilk karşılaşılan görünüm Türkiye’nin yeni Anayasası olarak 1982 Anayasası olmaktadır.

1982 Anayasası büyük bir yenilik olarak 127. maddesinde il özel idareleri, belediyeler ve köyler olarak üçe ayırabileceğimiz mahalli idare organlarına ilaveten “Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.” ifadesine yer vererek büyükşehir belediyeleri kurulmasının önünü açmıştır. Böylece bugün ülkenin büyük bir kesiminin hizmetlerini karşılayan büyükşehir belediyesi kavramı literatüre girecektir. Bu vesileyle kentsel alanlarda meydana gelen nüfus yoğunluğu sebebiyle artan hizmet talebi, çarpık kentleşme, gecekondulaşma, kaçak yapılaşma vb. artan sorunlar karşısında bir çözüm olarak 1984 yılında 3030 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu çıkarılmıştır (Çöpoğlu, 2017: 18). Öncelikle İstanbul, Ankara ve İzmir ile başlayan ve sonrasında çeşitli düzenlemelerle başka şehirlerin de büyükşehir statüsü kazanmasıyla devam eden süreçte amaç hizmetlerin etkinliğini artırmak, sosyal ve imarla ilgili sorunlara büyükşehir çapında çözüm oluşturmak ve demokrasiyi bu vesileyle genişletmek olmuştur.

İkinci bir büyük yenilik olarak 1985 Tarihli 3194 sayılı İmar Kanunu gösterilebilir. Belediyeler ve il özel idareler açısından baktığımızda o zamana kadar şehir planlaması ve imar ile ilgili tüm meclis kararlarının İmar ve İskan Bakanlığına bağlanması süreci sona ermiş, yerel yönetimlerin subsidiarite ilkesine bir adım olarak planlamada söz hakkı olması sağlanmıştır (Sakal, 2000: 131). Fakat elbette bu özerklik çok cüz’i bir özerklik olarak kendini bulmaktadır. Diğer yandan bu durum yerel yönetimlerin gelirlerindeki artışla birlikte

özgüvenlerini sağlamış ve 1580 sayılı yasadaki yetkilerini daha özgürce kullanabilmelerine zemin oluşturmuştur.

Osmanlı döneminde bir kanun hükmünde kararname ile kurulan İl Özel İdarelerine baktığımızda 1987 yılına kadar 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkatinin içerisinde değişiklikler yapılarak kullanıldığı görülmektedir (Güler, 2005: 91). 3360 sayılı yasa düzenlemesi ile hem kanunun adı hem de türü değiştirilmiştir. Buna göre 3360 sayılı “İl Özel İdaresi Kanunu” küçük değişikliklerle yürürlüğe girmiştir. Fakat çağın gerekliliklerine uygun donatılmamış, beklenen faydayı sağlayamamıştır. Böylece 80’li yıllarda yerel yönetim reformları görece sınırlı kalmış, tartışılan ve gündeme getirilen boyutları kendisine uygulama alanı bulamamıştır. Yine de o zamana kadar yapılan düzenlemeler içerisinde yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur.

1990’lı yıllara bakıldığında, bu dönemde hayata geçen reform niteliğinde yasal bir düzenlemenin bulunmadığını görülmektedir. Fakat bu süreçte kurulan hükümetlerde devletin yeniden yapılandırılması, neoliberal politikalar çerçevesinde şekillendirilmesi, yerel yönetimlere yetki devri, özelleştirmeler gibi konular sürekli tartışılmış, araştırma projeleri ortaya konmuştur. Bu projeler içerisinde DPT tarafından istenen ve TODAİE tarafından 1991 yılında tamamlanan Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA) oldukça önemlidir. “Proje bitiminden sonra üç tane temel rapor yayınlanmıştır. Bunlar; “Kamu Yönetimi Araştırması Genel Rapor”u, “Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Rapor”u ve “Mali ve Ekonomik Kuruluşlar Raporu”dur... ve... Projenin genel kapsamı, merkezi yönetimi oluşturan genel ve katma bütçeli kuruluşlarla, bunların taşra örgütleri, yerel yönetimler ve öteki kamu kurumlarından oluşmuştur (Coşkun, 2005: 34).” Buradan da anlaşılacağı üzere projede yerel yönetimler üzerinde ayrıca durulmuş, aşırı merkeziyetçiliğin terkedilerek mahalli idarelerin yetkilerinin artırılması savunulmuştur. Proje, o zamana kadarki en kapsamlı projelerden birisi olmasının yanı sıra, kendinden sonraki yapılacak reformlara da yol göstermesi ve etki etmesi bakımından dikkate değer olmaktadır.

Reform niteliğinde yasal düzenlemeler yapma çalışmaları bu dönemde de devam etmiş fakat bir türlü mevzuatta yerini alamamıştır. Bu girişimlere örnek olarak 1996 yılındaki “Mahalli İdarelerle İlgili Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı” ve 1998 tarihli “Merkezi İdare ile Mahalli İdareler Arasında Görev Bölüşümü ve Hizmet İlişkilerinin Esaslarının Düzenlenmesi ve Çeşitli Kanunlarda Mahalli İdarelerle İlgili Değişiklikler

Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı” gösterilebilir (Şen, 2009: 89). Diğer yandan 2004 yılına kadar aynı sancılı sürecin devam ettiği görülmektedir. 2000 yılında “Merkezi İdareyle Mahalli İdareler Arasında Görev Bölüşümü ve Hizmet İlişkilerinin Esasları ile Mahalli İdarelerle ilgili Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname” ve 2001 yılı Nisan ve Ekim aylarında hazırlanan “Yerel Yönetimler Kanun Tasarısı” da yürürlüğe giremeyen yasal düzenlemeler arasındadır. 2002 yılı Ocak ayında “Türkiye’de Saydamlığın Artırılması ve Kamuda Etkin Yönetimin Geliştirilmesi Eylem Planı” Bakanlar Kurulunca onaylanmış, bu çerçevede yerel yönetimlerin güçlendirilmesi de amaçlanmış fakat 2002 Kasım ayında iktidara gelen yeni hükümet 57. Hükümet Döneminde belirlenen bu eylem planı yerine kendi “Acil Eylem Planı”nı uygulamaya çalışmıştır. Kamu Yönetimi Reformu ana başlığı altında merkezi idare, yerel yönetimler ve devlet personel rejimi alt başlıkları yer almış, bir ay ile bir yıl süre içerisinde yeniden yapılanma çalışmalarının yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir (Coşkun, 2005: 40). Bu çerçevede ortaya çıkan Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı ise yürürlüğe giremeyen çalışmalar çöplüğünde yerini almıştır. Tasarının 1. maddesinde amaç;

“... katılımcı, saydam, insan hak ve özgürlüklerine dayalı bir kamu yönetiminin kurulması; adil, süratli, kaliteli, etkili ve verimli bir şekilde kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla, bakanlıkların ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının teşkili, kaldırılması, mevcutların bölünmesi veya birleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması; merkezi idare ile mahalli idarelerin teşkilat, görev, yetki ve kaynak dağılımı ile bunlar arasındaki ilişkilerin esas ve usullerinin düzenlenmesi” olarak belirtilmiştir (Coşkun, 2005: 41).

Fakat sonrasında bu tasarının temel mantığıyla hazırlanan yerel yönetim kanunları, peşi peşine yürürlüğe girmiş ve büyük bir reform yapılmıştır. Bu kanunları sırasıyla sayılırsa:

- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu,
- 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu,
- 5393 sayılı Belediye Kanunu,
- 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu,
- 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu,
- 5747 sayılı kanun ve 6360 sayılı kanun olmaktadır. Şimdi bunlar incelenecektir.

Anayasaya dayanarak il özel idaresi, belediye ve köy olarak sınıflandırılan yerel yönetim organlarına 82 Anayasasıyla büyükşehir belediyelerinin kurulabilmesinin önünün açıldığını

ve 84 yılında 3030 sayılı kanunla BŞB'lerin kurulmaya başlandığı daha önce söylenmişti. Köy yönetimlerine bakıldığında günümüze kadar aynı kanunla devam edildiği görülmektedir ve bu konuda bir düzenleme yapılmamıştır. Belediyeler düzeyinde 2005 yılına kadar 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanununun kullanıldığı görülmektedir. Bu eskimiş ve ihtiyaçlara cevap veremeyen kanun yukarıda da görüldüğü üzere birçok defa yeniden düzenlenmeye çalışılmış fakat çabalar sonuçsuz kalmıştır. Nihayet Temmuz 2005 tarihinde 5393 sayılı yeni Belediye Kanunu yürürlüğe girmiş ve belediyeler açısından bir reform gerçekleşmiştir. Bu yeniliklerden bazılarını göz atılırsa:

- Bu kanunla hizmet sunumunda optimum maliyetin yakalanması amaçlanmış, belediye kurulması için gereken nüfus 2 binden 5 bine çıkarılmıştır (Çöpoğlu, 2017: 10).
- Belediyelerin gelirlerini artırmaya yönelik ve belediye sınırları içerisinde söz hakkı sahibi olmasına yönelik bir yenilik olarak “Gayrisihhî müesseseler ile umuma açık istirahat ve eğlence yerlerini ruhsatlandırmak ve denetlemek. (Md. 15).” belediyelere bir yetki olarak verilmiştir.
- Nüfusu 50.000 üstü olan belediyelere stratejik plan yapma zorunluluğu getirilmiş, böylece idarenin bütçesini etkin kullanması ve kalkınma hedeflerine uygun olarak hareket edilmesi amaçlanmıştır. Madde 15’e göre: “Belediye başkanı, mahallî idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içinde; kalkınma plânı ve programı ile varsa bölge plânına uygun olarak stratejik plân ve ilgili olduğu yılbaşından önce de yıllık performans programı hazırlayıp belediye meclisine sunar. Stratejik plân, varsa üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak hazırlanır ve belediye meclisi tarafından kabul edildikten sonra yürürlüğe girer.” Böylece aynı zamanda katılımcı bir yönetim modeli de amaçlanmıştır.
- Meclis kararlarının mülki idare amirine onay için gönderilmesi şartı kalkmış, bunu yerine bir yürürlüğe girme şartı olarak gönderilmesi hükmü gelmiştir. Böylece merkezi teşkilatın vesayeti hafifletilmiştir.
- Meclisin feshinin ancak Danıştay kararı ile olacağı hükmü getirilmiştir.
- “...kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata... (Md.76)” geçirmek amacıyla Kent Konseyleri kurulmuştur.

Bunlara ilaveten gelirleri artırılmış, imar ve altyapı konusunda yetkileri genişletilmiş, etkin hizmet sunması için belediye meclisinin her ay toplanması hükmü getirilmiş, verimli bir örgüt yapısı oluşturulması ve yatırımlara kaynak ayrılması amacıyla personel giderlerine sınırlama getirilmiş, mali denetiminin Sayıştay tarafından yerine getirilmesi uygulamasına geçilmiş, belediyelerin arsa ve konut üretmesi konusunda bankalarla ve diğer kamu kuruluşlarıyla ortak proje üretebilmesi imkânı tanınmış ve yurtiçi ve yurtdışındaki kuruluşlarla irtibata geçebilmeleri kolaylaştırılmıştır (Çöpoğlu, 2017: 10-12). Böylece belediyeler yerel demokrasinin güçlenmesine ve kentlerin büyümesine, düzenli ve sağlıklı gelişmesine katkıda bulunacak bir yapı haline getirilmeye çalışılmıştır.

İl Özel İdareleri açısından da bir reform sürecinden söz edilebilir. 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkatinin 1987 tarihinde pek bir değişikliğe uğramayarak, dili Türkçeleştirilerek ve görece değişen koşullara adapte edilerek 3360 sayılı İl Özel İdaresi Kanununa dönüştüğü ifade edilmişti. Kanunun, yerel hizmet sunumunda zaman içinde beklenen faydayı sağlayamaması, merkezi idarenin 2005 tarihli 5302 sayılı yeni İl Özel İdaresi Kanununu büyük bir değişiklikle yürürlüğe sokmasına neden olmuştur. Bu kanunla gelen yenilikler (Şen, 2009: 120):

- Merkezi idarenin etkisinin azaltılması ve daha demokratik bir yapı oluşturulması yönünde bir adım olarak valinin il genel meclisine başkanlık sıfatına son verilmiş, meclis başkanının meclis içerisinde seçilme usulü uygulamaya konmuştur.
- Bütçe hazırlandıktan sonra kesinleşmesi için İçişleri Bakanlığı onayı zorunluluğu kaldırılmış, meclis kabulüyle yürürlüğe girmesi sağlanmıştır.
- Ulusal düzeyde yerel yönetimlerle ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla, meslek örgütleriyle, vakıflarla ve derneklerle ortak proje geliştirebileceklerdir.
- Görevleriyle ilgili konularda uluslararası organizasyonlarda ortak faaliyette bulunabileceklerdir.
- Hizmetlerin üretiminde yap-işlet ya da yap-işlet-devret modelini kullanabilecek duruma gelmeleriyle piyasacı bir anlayışa kavuşmuşlardır.

şeklinde özetlenebilir. Böylece il özel idaresi merkezin kuruluşu olarak görünmek durumundan kısmen de olsa arınmış, daha demokratik bir hal almıştır. Diğer yandan hizmet üretmede daha etkili yetkilerle donatılmış, mali yönden de kısmi bir özerkliğe kavuşmuştur.

Küreselleşme sürecinde kentlerin büyük bir rol oynadığını, bu vesileyle kentleşme hareketlerinin hızlandığını ve sonuç olarak kentlerde yeni yönetim modellerinin gerekliliğinin ortaya çıktığına değinilmişti. Bu vesileyle ülkemizde de 1984 yılında kurulmaya başlanan büyükşehir belediye yönetimleri zaman içerisinde çoğalmış, kurulmaları farklı şartlara bağlanmış ve 2004 yılına kadar aynı yasal çerçeve adı altında devam etmiştir. 20 yıl boyunca eskiyen ve yoğun eleştirilere tabi tutulan 3030 sayılı kanun 2004 yılında yerini yerel yönetim reformlarına uygun bir şekilde hazırlanmaya çalışılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na bıraktı. Bu kanunla büyükşehir belediyelerinin alanı genişledi, ikinci kademe belediyelerinin sayısı arttı ve büyükşehir belediyelerinin görevlerini artırmış oldu. Belediyenin sözleşmeli personel çalıştırabilmesi, raylı ulaşım sistemlerini desteklemeye ağırlık vermesi, katı atık bertaraf işlerine bakması, yine belediye kanununda olduğu gibi belediye meclisinin daha sık toplanması, stratejik plan hazırlaması ve buna yönelik bütçe sunması gibi yenilikler kanunla birlikte ortaya çıkmıştır (Özgür ve Savaş Yavuzçehre, 2016: 905). Büyükşehir belediyelerinin konut ve imarla ilgili gelen yeni yetkileriyle yerel siyaseti biçimlendirme ve rant gibi kavramlar daha da ön plana çıkmıştır. Demokratikleşme ve yerelleşme boyutuyla da dikkat çeken yeni kanun, karar verme süreçlerine uzmanlar, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler gibi aktörleri dâhil etmeye çalışmıştır (Topçu, 2015: 76). Yine birkaç maddede yenilikleri aktarırsa:

- Büyükşehir içindeki kara, deniz, su, göl ve demiryolu üzerindeki her türlü taşımacılık hizmetlerinin koordinasyon içinde yürütülmesi amacıyla Ulaşım Koordinasyon Merkezi kurulmuş, büyükşehir belediyelerine toplu taşıma ve trafik konusunda geniş yetkiler verilmiştir.
- Yine belediye kanununda olduğu gibi meclis kararlarının mülki idare amiri onayıyla uygulamaya girmesi dönemi bitmiş, meclisin mülki idare amirine göndereceği kararlar sadece yürürlük şartı olarak değiştirilmiştir.
- “Çevre düzeni plânına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak” görevi getirilmiş, böylece büyükşehir sınırları içerisinde imar bütünlüğü sağlanması amaçlanmıştır.
- “Büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri veya ilçe belediyelerinin kendi aralarında hizmetlerin yürütülmesiyle ilgili ihtilaf çıkması durumunda, büyükşehir belediye meclisi yönlendirici ve düzenleyici kararlar almaya yetkilidir.” hükmü getirilerek

büyükşehir belediye sınırları içerisinde hizmetlerin kesintisiz ve düzenli bir şekilde sağlanması amaçlanmıştır.

- “Büyükşehir içindeki alt yapı hizmetlerinin koordinasyon içinde yürütülmesi amacıyla büyükşehir belediye başkanı ya da görevlendirdiği kişinin başkanlığında, yönetmelikle belirlenecek kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşların temsilcilerinin katılacağı alt yapı koordinasyon merkezi kurulur.” ifadesi büyükşehirde yapılacak olan altyapı yatırımlarının bir bütün halinde ele alınmasına imkân vermiştir. Katılımcı bir anlayışla ortaya konan bu maddeye ilaveten oluşturulacak Alt Yapı Yatırım Fonu ile kalkınma hedeflerine daha etkili ulaşılacaktır.

Diğer yandan 5216 sayılı yasaya göre valilik binası merkez kabul edilmek üzere nüfusu 1.000.000’a kadar 20km, 1.000.000’den 2.000.000’a kadar olanlarda 30 km, 2.000.000’den fazla ise 50 km, İstanbul ve Kocaeli’de il mülkî sınırları ana belediyelerin yeni sınırlarını olarak belirlemişti. Fakat 5216 sayılı yasa, büyükşehir belediyesinin sınırlarını net olarak belirleyememesinden kaynaklı iki kere yeniden düzenlemeye ihtiyaç duymuştur. 2008 yılında çıkarılan 5747 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ve 2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile çok büyük değişiklikler yapılmış, günümüzde nüfusun %70’inden fazlasının büyükşehir belediyeleri sınırları içerisinde yaşar hale gelmesine yol açmıştır. İlk müdahale olan 5747 sayılı düzenleme ile diğer belediyelerle koordinasyon ve ölçek konusunda verim amaçlanmış, yarıçap içinde sıfır belde uygulamasına geçilmiş böylece alt kademede ilçe belediyesi üst kademede ise büyükşehir belediye yönetiminden oluşan iki kademeli sistem hayata geçirilmiştir (Çöpoğlu, 2017: 22). İkinci müdahale olarak 6360 sayılı yasayla devrim niteliğinde sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu kanunla ölçek ekonomisi amaçlanmış, imar bütünlüğü ön planda tutulmuş, küreselleşmeye kentler ile katılma algısı hâkim kılınmış ve yerel demokrasinin gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır (Topçu, 2015: 81). Kanunun getirdiği yeniliklerden bazıları maddeyle sayılırsa:

- Büyükşehir belediyesinin sınırlarını belirlemede geçerli olan yarıçap usulü terk edilmiş ve yerine büyükşehir belediye sınırları il sınırlarıyla bir tutulmuştur.

- Büyükşehir sınırları içinde kalan belde belediyeleri ile köylerin tüzelkişiliği kaldırılarak ilgili ilçe belediyesine mahalle olarak bağlanmıştır.
- Nüfusu iki binin altında kalan belde belediyeleri kapatılarak köye dönüştürülmektedir.
- Büyükşehir belediyesi olan illerde İl Özel İdareleri kaldırılmıştır.
- Belediyelerin gelirlerinde bir atış yaşanmıştır. Buna göre: “Büyükşehirlerin ilde toplanan vergi gelirlerinden aldığı pay oranı % 5'den % 6'ya, büyükşehir ilçe belediye payları ise % 4,5'a çıkarılmış, diğer belediye payları % 1,5, il özel idaresi payları ise % 0,5 düşürülmüştür. Büyükşehir ilçe belediye paylarından büyükşehirlere % 30 pay verilmektedir.”
- Valinin başkanlığında "Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı" adında Türk idare sistemine yeni bir kurum eklenmiştir.

Böylece büyükşehir belediye yönetimi çağın gerekliliklerine paralel biçimde yeniden ölçeklendirilmiş, görev paylaşımı da etkin bir şekilde yeniden yapılmaya çalışılmıştır. Tabi bu yeni düzenleme “yerelde merkezileşme” şeklinde büyük eleştirilere sebebiyet vermiştir.

Türkiye’de stratejik, performans, bütçe ve güven açığı olarak sınıflandırılan ve kamu yönetiminde yeniden yapılanma sebebi olan etmenler sonucunda meydana gelen dönüşümde benimsenen en temel ve önemli uygulama stratejik planlama olmuştur (Çöpoğlu, 2017: 25). Stratejik planlama, 2003 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile mevzuata girmiştir. Kanunun getirdiği en büyük yenilik olarak kamu kuruluşları (yerel yönetimler de dâhil) bütçeleme sürecinde stratejik planla uygun davranacaktır. Böylece kamu kaynakları etkili ve verimli bir şekilde harcanacak, kalkınma hedeflerine daha emin adımlarla yürünecektir. Zaten kanun içerisinde amaç:

“Bu Kanunun amacı, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemektir.”

olarak düzenlenmiştir. Diğer yandan kanunla gelen bir yenilik olarak yerel yönetim yöneticileri ise bir üst yönetici olarak görevlerinin gerekliliklerini yerine getirebilmek için iç denetçiler aracılığıyla iç kontrol yapabileceklerdir.

Son olarak yerel yönetim reformu içerisinde dâhil edilecek kanun, 2005 tarihli 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu olacaktır. Ülkemizde yerel yönetim birimleri, kanunda kendilerine verilen görevleri yine kanunun kendilerine uygun bulduğu kaynaklarla yerine getirmeye çalışır. Bu çerçevede kanunlarda verilen görevleri yerine getirirken tek başına bazı görevleri yerine getirmede güçlük çeker ve ortak projelere girme gerekliliği doğar. Bu gereklilik neticesinde de yerel yönetim birimlerinin kendi aralarında birlikler kurma yoluna gitme zarureti ortaya çıkar. 5355 sayılı kanunla su, atık su, katı atık ve benzeri altyapı hizmetleri ile çevre ve ekolojik dengenin korunmasına ilişkin projelerin zorunlu kılması durumunda, bu proje içinde oluşturulan birliğe katılmak zorunlu tutulmuş, birlikten ayrılmak ise izne tabi kılınmıştır. Böylece gerçekleştirilmeye çalışılan projeler açısından kaynak israfının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Kara ve Palabıyık, 2006: 99). Diğer yandan bir yenilik olarak birliğin gerektirdiği maddi yükümlülükleri sağlamayan belediyelere karşı da birlik tarafından bir maddi yaptırım uygulanması hükmü gelmiştir. Böylece birliklerin daha dengeli ve sağlam adımlarla ilerlemesi amaçlanmıştır.

Görece uzun bir cevapla yerel yönetimler reformu, hangi düzenlemelerin hayata geçirildiği hangi düzenlemelerin hayata geçirilemediği sorusu etrafında şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu cevap verilirken ortaya yeni bir soru çıkmıştır. “1980 sonrasında yerelleşme politikaları hem dünya üzerinde hem de Türkiye’de ağırlık kazanmıştır. Peki, 80’ler ve 90’lar boyunca sıkça tartışılan, sürekli gündeme gelen yerel yönetim reformlarının çok yönlü olarak yapılabilmesi neden 2000’ler itibariyle olmuştur?” Bu sorunun cevabı ülkemizin o dönemlerdeki siyasi şartlarıyla açıklanmaktadır. Öyle ki 83 yılında iktidara gelen Özal’lı ANAP hükümeti görece güçlü bir hükümet kurmuş, mahalli idareler seçimlerinde de ağırlıklı olarak kendi partilerinin kazanmasıyla, zamanın şartlarına göre düzenlemeler yapmaya çalışmıştır ve netice olarak BŞB Kanunu ve İmar Kanunu ortaya çıkmıştır. Fakat sonrasında AKP yönetimine kadar toplumsal uzlaşmayı büyük oranda sağlayacak güçlü bir hükümetin bulunmaması, ne kadar tartışılırsa tartışılın reformların yapılmasına imkân vermemiştir. Kasım 2002 itibariyle AKP hükümetinin tek başına iktidara gelmesi güçlü hükümet modelini kurmuş ve gerekli reformların yapıp yürürlüğe girmesini doğurmuştur.

Son olarak “Bu düzenlemelerin ortak, genel nitelikleri nelerdir?” sorusuna cevap aranacaktır. Bu soru cevaplanırken ağırlıklı olarak kanunların gerekçelerinden faydalanılacaktır. 5216, 5302, 5393, 6360, 5018 ve 5355 sayılı kanunların gerekçelerine baktığımızda karşımıza çıkan ortak ifadeler: “yeni kamu yönetimi, esnek ve yatay

örgütlenme tipi, etkinlik, hesap verilebilirlik, şeffaflık, vatandaş odaklı, katılımcı, küreselleşme ve değişimin hızı, kentlerin hizmet sunma konusunda artan önemi” olmaktadır. Buradan hareketle de düzenlemelerin ortak niteliklerinde bu kavramların içerdiği anlamları aramak doğru olacaktır. Diğer yandan genel olarak yerel yönetimlerin hizmet görme usullerinde piyasa modelini örnek aldığı, özelleştirme uygulamalarına rahatlıkla yer verilebildiği ve hizmetlerin sosyal yönünden ziyade ekonomik yönünün ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Böylece 1980 sonrası yerel yönetim reformlarına değinilmiştir. Şimdi bu yasal düzenlemelerin yanında küreselleşme sürecinde ne gibi yerelleşme uygulamalarıyla karşılaştığımızı bakılacaktır.

4.3. Yerelleşme Uygulamaları

4.3.1. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması- NUTS

Küreselleşmeyle yükselen rekabet ortamı, belirsizlik ve değişen koşullar, bölgeler arasındaki dengesizliklerin de artmasına sebebiyet vermektedir. Devlet, daha önce de söylendiği gibi bazı sorunları çözmekte çok küçük, bazılarında ise çok büyük kalmaktadır. Bölgesel dengesizlikleri çözmeye meselesi de küreselleşme sürecinde devletin işlevini ve konumunu göz önüne aldığımızda etkisiz kalınan bir nokta olmaktadır. Bu sebeple devletler, kendilerinden küçük, yerel parçalar olarak tanımlayacağımız bölge kavramına önem atfetmektedir. Bu önem ise kendini bölgenin kendi potansiyelinin keşfedilmesi, açığa çıkarılması vb. politikalarla göstermektedir. Yerel politikaların etkin ve sürdürülebilir bir hal alması için de en önemli mesele yerele dair bilgi olmakta, bu vesileyle de devletler kendi içlerinde sınırları belirli bölgeler oluşturmakta, bu bölgelerde çeşitli istatistikler tutmaktadır. İstatistiklere dayanarak da ulusal kalkınmanın ön koşullarından birisi olmaya başlayan bölgesel kalkınma politikalarını oluşturmaktadır.

Üst paragraftaki koşullar neticesinde de ülkemiz tarafından örnek olarak alınan AB, üye ülkeler arasında dengesizlikleri ortadan kaldırmak, birlik fonlarının ortak paydada kullanılmasını sağlamak, ülkeler ve bölgeler arasındaki yaşam standartlarını mümkün olduğunca eşit seviyeye çekmek, topluluk içerisinde doğru bilgiye ulaşmak, bu bilgileri değerlendirmek ve buna göre bölgesel politika belirlemek vb. amaçlarla ülkeler içerisinde bir bölgeleme sistemine gitmiştir. 1981 yılında da (küreselleşme sürecine paralel olarak) Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) tarafından, saydığımız şartlar ve amaçlar

çerçevesinde AB ülkelerini NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) adı verilen istatistiki bölgelere ayırma kararı alınmıştır (Taş, 2006: 188). Bu karar 1988 yılında birlik mevzuatına dâhil edilmiş ve üye ülkelerde kullanılmasının zorunlu olması sağlanmıştır.

NUTS-1, NUTS-2 ve NUTS-3 olarak üç düzey şeklinde sınıflandırılan bu yapıya göre NUTS-1'ler ana sosyo-ekonomik bölgeler, NUTS-2'ler bölgesel politikaların uygulanması için temel bölgeler ve NUTS-3'ler ise özel göstergeler, teşhisler için küçük bölgeler olarak ayrılmıştır (EUROSTAT). Günümüz itibariyle de AB ülkeleri içerisinde toplam 104 NUTS-1, 281 NUTS-2 ve 1348 NUTS-3 bölgesi bulunmaktadır (EUROSTAT, internet). Bu bölgeler normatif-analitik ayırımı içerisinde coğrafi özelliklere dayanan analitik bölgelerin yerine normatif bölgeler olarak değerlendirilmiştir (Acar, 2008: 82). Normatif bölgeleme, siyasi iradeyi yansıtmakta, yerel birimlere verilen görevlere, tarihi, ekonomik ve nüfus büyüklüğüne göre belirlenmektedir (Çamur ve Gümüş, 2005: 149). Bu da zaten ülkenin idari yapılanmasında kendini göstermektedir.

Türkiye'de de yukarıda sayılan sebepler ve ilaveten büyük bir etki olarak AB'ye üyelik süreci, yeni bir bölgeleme ihtiyacını açığa çıkarmıştır. Aslında Türkiye coğrafyasının ana hatları ve yerlerin adlandırılmasını da amaç edinerek toplanan 1941 tarihli Birinci Coğrafya Kongresi, o günün şartlarına dayanarak Türkiye'yi kesin olmayan 7 büyük coğrafi bölgeye ayırmıştır. Burada temel amacın, eğitim için, bir öğretim metodu olarak tümevarım yöntemiyle, Türkiye'nin gelecek nesillere öğretilmesi öne çıkmaktadır (Avcı, 2012: 95-97). Yani burada coğrafi özellikler dikkate alınmış, siyasi ve idari birimler ön plana çıkmamıştır. Amaç ise istatistik toplamak değildir. Zaten birazdan görüleceği üzere yeni yapılacak bölgeleme bundan tamamen farklı olacaktır. Asıl olarak ise 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi sonucu Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesi, Türkiye'nin AB'ye uyum politikalarına hız vermesine sebebiyet vermiştir. İmzalanan Katılım Ortaklığı belgesi çerçevesinde ortaya çıkan Ulusal Programda da istatistiki bölgelerin oluşturulması yer almıştır (Taş, 2006: 191). Bu vesileyle 2001 yılında çalışmalara başlanmıştır. DPT, DİE, ve İçişleri Bakanlığı'nın ortak çalışması sonucunda, 1982 yılında gerçekleştirilen "Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi Araştırması", "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması", GSMH, nüfus, coğrafi ölçütler, illerin birbirine mesafeleri, idari birimler, bölgesel politikalar vb. özelliklere dayanılarak yeni bölgeleme sistemi hazırlanmıştır (Acar, 2008: 126). 2002 yılında Ecevit'in başbakanlık yaptığı koalisyon hükümeti döneminde 4720

sayılı “Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin” kararlar 3 düzeyden oluşan İBBS’ye geçilmiştir. Bu düzeylerin içerdiği ve merkez kabul edildiği illerle isimlendirmeleri aşağıdaki gibidir.

Çizelge 4.1. İBBS Düzeyleri ve Kapsamı (4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, I Sayılı Cetvel)

DÜZEY 1	DÜZEY 2	DÜZEY 3
İSTANBUL	İSTANBUL	İstanbul
BATI MARMARA	TEKİRDAĞ	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
	BALIKESİR	Balıkesir, Çanakkale
EGE	İZMİR	İzmir
	AYDIN	Aydın, Denizli, Muğla
	MANİSA	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
DOĞU MARMARA	BURSA	Bursa, Eskişehir, Bilecik
	KOCAELİ	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
BATI ANADOLU	ANKARA	Ankara
	KONYA	Konya, Karaman
AKDENİZ	ANTALYA	Antalya, Isparta, Burdur
	ADANA	Adana, Mersin
	HATAY	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
ORTA ANADOLU	KIRIKKALE	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
	KAYSERİ	Kayseri, Sivas, Yozgat
BATI KARADENİZ	ZONGULDAK	Zonguldak, Karabük, Bartın
	KASTAMONU	Kastamonu, Çankırı, Sinop
	SAMSUN	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
DOĞU KARADENİZ	TRABZON	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
KUZEYDOĞU ANADOLU	ERZURUM	Erzurum, Erzincan, Bayburt
	AĞRI	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
ORTADOĞU ANADOLU	MALATYA	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
	VAN	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
GÜNEYDOĞU ANADOLU	GAZİANTEP	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
	ŞANLIURFA	Şanlıurfa, Diyarbakır
	MARDİN	Mardin, Batman, Siirt, Şırnak

Bu düzeylendirmenin içeriğinin nasıl ortaya çıktığı hususuna bakıldığında 2001 yılında yapılan çalışmalar sonucunda 2 temel değerlendirme ortaya çıkmıştır (Çamur ve Gümüş, 2005: 154):

- “Türkiye’de merkezi idari bölünüş hiyerarşisi il, ilçe ve bucak düzeylerine sahiptir; temel idari birim ise il’dir. Daha üst ölçekte bir bölgesel idari yapı bulunmamaktadır. İstatistiki verilerin büyük bölümü il bazında derlenmektedir.
- Türkiye’de illerin 1997 yıl ortası ortalama nüfusu 781.000’dir. AB’de ise, ortalama nüfus NUTS-3 düzeyinde 344.000 iken NUTS-2 düzeyinde 1.781.000’dir. Bu durumda Türkiye’deki illerin ortalama nüfusu, AB’deki NUTS-3 düzeyi ortalamasına daha yakın olmaktadır”

Harita 4.1. Düzey-I Haritası (Taş, 2006: 193)

Çalışma içerisinde NUTS-2 düzeyiyle il düzeyinin eş tutulması fikri de gündeme gelmiş fakat “o tarihte köy, mezra, ilçe bazında tapu ve kadastro işlemleri tam olarak sonuçlandırılmadığından ve TÜİK’in EUROSTAT’a göndermesi gereken ilçe bazındaki verilerde gerekli altyapıyı uzun sürede hazırlayabileceği gerçeği üzerine bölgeleme çalışması bir üst düzeyde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Acar, 2008: 142). Böylece Düzey-3’ler il sınıflarıyla eşdeğer tutulmuştur. Düzey-2 ve Düzey-1 noktasına geldiğimizde Düzey-2’nin bölgesel politikalar oluşturma ve uygulama açısından çok önemli olduğuyla karşılaşılmaktadır. Bu düzeyin oluşturulmasında nüfus, coğrafya, ekonomi, idari yapılanma yanında Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi, Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, Doğu

Karadeniz Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Ana Projesi Master Planı, Zonguldak Bartın Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Batı Akdeniz Bölgesel Gelişme Planı vb. uygulamalar da dikkate alınmış ve buna göre 26 bölge meydana gelmiştir (Acar, 2008: 127-134). Yine bu bölgelerin aynı şartlara göre birleştirilmesiyle de 12 adet Düzey-1 (Şekil 1) bölgesi meydana gelmiştir. Böylece ülkemizde 12 adet Düzey-1, 26 adet Düzey-2 ve 81 adet Düzey-3 İstatistikî Bölge Birimi bulunmaktadır. Bu düzeylerin neye göre, hangi amaçlarla oluşturulduğuna NUTS sistemi içerisinde değinilmiştir.

Küreselleşme sürecindeki dinamikler Türkiye'ye bölge birimleri oluşturulması yönünde bu şekilde bir gelişme sergilemiştir. Karar'ın ilgili dördüncü maddesi uyarınca "Tüm kamu kurum ve kuruluşlarınca; bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması ve bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi gibi çalışmalarda, bu Karar ile belirlenen İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması esas alınacaktır." ifadesi kurumların yerel aktörleri, birimleri ve özellikleri dikkate alması yönünde oldukça etkili olacaktır. Diğer yandan ülke içerisinde yapılacak bilimsel çalışmalara da bu bölge sınıflandırmasının yön vereceği aşikârdır (Taş, 2006: 196). Başka açıdan yerel düzeyde yapılacak yatırımlar açısından hangi bölgeye hangi yatırımın yapılacağı tutulacak istatistikler sonucunda daha etkin olarak belirlenecektir. Bu noktada Düzey-2'lere büyük görevler düşmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu bölgelendirme normatif ölçütler dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu normatif ölçütler içerisinde de ülkenin idari yapılanması büyük önem arz etmektedir. Diğer yandan AB, NUTS-2 bölgeleri çerçevesinde bir idari yapılanmayı öngörmektedir. Böylece ülkemizde, bu sebepler ve küreselleşme-bölgeselleşme-yerelleşme sarmalıyla birlikte Düzey-2'lerde yeni bir idari yapılanmaya gidilecektir. Bu da bir sonraki başlık olan Kalkınma Ajanslarını oluşturacaktır.

4.3.2. Kalkınma Ajansları

Ulus üstü yapılanmalarda bloklaşma, ulus altı yapılanmalarda ise yerelleşme şeklinde karşılaşılan bölgeselleşme hareketleri, şüphesiz küreselleşme süreciyle birlikte hız kazanan, dünya çapında yayılma sürecine giren vaziyetlerden birisidir. Yerelleşme boyutuyla düşünülecek olan bölgeselleşme sürecinde ise ülkeler, geri kalmış bölgelerini, farklı yaklaşımlar sergileyerek belirli kalkınmışlık düzeyine ulaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu amaca ulaşmak için de farklı bölgelerde, farklı yapılanmalar oluşturulmaktadır. Konu

açısından bu yapılanma Kalkınma Ajansları olacaktır. Büyük buhran dönemiyle birlikte ilk örneklerini 1930'lu yıllarda ABD'de gördüğümüz kalkınma ajansları yapılanması, ikinci dünya savaşının ardından 1950'li yıllarda AB bölgesinde de oluşmaya başlamıştır. 1950, 60, 70 ve 80'li yıllarda kurulmaya devam eden bu yapılar, 90'lı yıllarda kurulma açısından zirve dönemini yaşamıştır (Can, 2011:34-35). Günümüzde ise büyük çoğunluğu Avrupa içerisinde yer almak üzere 500'ün üzerinde kalkınma ajansı bulunmaktadır. Kalkınma ajanslarının çıkış yıllarına bakıldığında bir ekonomik kriz ve savaş sonrası durumunun olduğunu görmek de ajansların amaçları konusunda fikir vermektedir. Türkiye'de ise bölgelerarası eşitsizlik sorununa değinme yılları 1960 Anayasası'yla DPT'nin kurulmasıyla başlamış, 1963 yılında ilk kez hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren günümüze kadar tüm planlarda yer almıştır (Can, 2011: 191). Fakat bölgesel kalkınmaya bakışta ilk zamanlar hem dünyada hem de ülkemizde, devletin bizatihi geri kalmış bölgeleri diğer bölgelerin seviyesine çekmeye çalışmakla ilgili olmuştur. Bu noktada dünyada 80'li yıllarda ülkemizde ise çalkantılı siyasi süreçlerden sonra 2000'li yıllarda bir perspektif dönüşümü yaşanmıştır.

1980'li yıllarda neoliberal politikaların, yeni kamu yönetimi anlayışının ve bunları içine alan küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla geleneksel kalkınma yaklaşımlarında da kırılmalar yaşanmaya başlamıştır. Planlamanın doğrudan merkezden, tek elden tespit edilmesi ve böylece yerel dinamiklerin görmezden gelinmesi yerine artık, yerel ve bölgesel gelişmeleri, ihtiyaçları, özellikleri dikkate alan kalkınma politikaları ön plana çıkmaya başladı (Akyıldız, 2013: 112). Böylece merkezileşmeden yerelleşmeye doğru bir akım da başlamış oldu. Geleneksel bölgesel politika amaçları bölgesel eşitliği, ulusal ekonomik büyüme ve yatırımların az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesini içerirken, yeni yerel, bölgesel politikaların amaçları bölgesel rekabet gücünün geliştirilmesi, yerel ekonomilerin kapasitelerinin artırılması olmaktadır. Diğer yandan karar verme mekanizmaları ve uygulayıcı kurumlar üzerinde bir karşılaştırma yapıldığında geleneksel politikalarda merkezi hükümet ve merkezi hükümetin taşra teşkilatları ön plana çıkarken yeni anlayışta bölgesel birimler öne çıkmakta, karar verme mekanizmasında da yerelde yaşayan paydaşlara önem verilmektedir (Akbulut, 2018: 57). Zaten bu durum küreselleşme sürecinde rekabet edilebilirlik, yatırımın verimliliği vb. olgularla da desteklenmektedir. Ülkemizde de DPT'nin kurulması ve kalkınma planlarının hazırlanmasının üzerinden 40 yılı aşkın bir zaman geçtikten sonra bu anlayışın da hâkim olmasıyla nihayet 2006 yılında çıkan 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu Ve Görevleri Hakkında Kanun'la da Kalkınma Ajansları kurulmuş ve küreselleşme sürecinde yaşanan dönüşümden ülkemiz de

yerelleşme politikaları açısından payını almıştır. 2018 tarihinde yürürlüğe giren 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile de 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunun adı ‘Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun’ şeklinde değiştirilmiştir. Yine başka düzenlemeler olarak Kalkınma Ajansları kurulduğu tarihte DPT’ye bağlanmış 2011 yılında DPT kapatılmış ve ajanslar Kalkınma Bakanlığı’na bağlanmış, son olarak 2018 yılında yürürlüğe giren 1 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü oluşturulmuş ve buraya bağlanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen süreçlerden sonra farklı bir bakış açısıyla ortaya çıkan kanunun gerekçesine bakıldığında;

- GAP hariç, daha önce yapılan bölge planlarının beklenen başarıya ulaşamaması,
- Büyümenin ve gelişmenin sürdürülebilir olma isteği,
- AB’ye katılım isteği doğrultusunda AB bölgesel gelişme politikalarına paralel yeni yaklaşımlar oluşturulması gerekliliği ve Katılım Ortaklığı Belgesi temelinde devreye giren yeni hazırlıklar,
- Yine AB’ye katılım isteği süreci çerçevesinde baz alınan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılmasına dayalı bölgesel gelişme politikaları uygulanması,
- Küreselleşme süreciyle gelen rekabet düzeyi ve karşılaştırmalı üstünlükler,
- Buna dayalı olarak yerel politikaların desteklenmesi gereği,
- Küreselleşmeyle gelen değişim sürecine karşı esnek, dinamik kalkınma planlarının hazırlanması mecburiyeti ve yerel uzmanlaşma gerekliliği,
- Küreselleşme sürecinin ülke ekonomilerini tehdit ederken yerel ekonomilere fırsatlar doğurabileceği olgusu

noktalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Buna ilave olarak yine kanun gerekçesinde

“Bu bağlamda, artık, bütün dünyada bölgesel gelişme planlarının hareket noktası sadece bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını gidermeye yönelik değildir. Yeni bölgesel gelişme ve planlama anlayışının en önemli özellikleri; sürdürülebilir, dengeli, insan odaklı, esnek, rekabetçi, katılımcı olması ve yerel aktörlerin çabalarını, yerel potansiyelleri ve dinamikleri, stratejik yaklaşımı, öğrenmeye dayalı uygulamaları içermesidir. Bu bakımdan, yerel/bölgesel dinamiklerin ve potansiyelin tespiti, bunların ulusal öncelikler ile uyumlu olarak yerinde ve katılımcı bir anlayışla, ortak akıl kullanılarak planlanması, esnek, aksiyona dayalı,

rol paylaşımına açık ve insan odaklı programlar, gelişme politikaları ve rekabetçi projeler ile desteklenmesi aşamalarında yerelde teknik kapasitesi yüksek bir kurum gerekli olmaktadır. Bu bakımdan, bölgesel gelişme uygulamalarımız ile bölge planlarımızın etkinliğinin ve başarısının yükseltilmesi, bölgelerin ülkemizin genel büyümesi, gelişmesine, refahına ve istikrarına katkısının artırılması, sosyal uyum ve adaletin temini ve değişen küresel rekabet şartlarına adaptasyonun sağlanması amacıyla, çağdaş gereklere uygun olarak, gelişmiş ülkelerde bir çok örnekleri görülen Kalkınma Ajanslarının (KA) en kısa zamanda kuruluşu ve işler hale getirilmesi gerekli görülmektedir.”

ifadesiyle Kalkınma Ajansları temellendirilmiştir. Şimdi ifade edilen gerekçelerle ve amaçlarla birlikte kanunun nasıl bir yapılanma getirdiğine bakılacaktır.

Harita 4.2. Düzey-II Esasına Dayalı Kurulan 26 Kalkınma Ajansı (Kalkınma Bakanlığı)

Düzey II esasına dayalı kurulan ve toplamda 26 adet olan ajansların, kanunda verilen görev ve yetkilerine bakıldığında;

- Yerel yönetimlerin planlama ve çalışmalarına teknik destek sağlamak,
- Bölge planlarına uygun faaliyetlerde bulunmak ve bu planlara yönelik kırsal ve yerel kalkınmaya dayalı projelere destek vermek
- Kamu kesimi ve özel kesim tarafından yürütülen önemli projeleri izlemek, desteklemek ve kesimler arasında işbirliğini geliştirmek

- Bölge kaynak ve olanaklarını tespit etmek, küresel ortamda bölgenin rekabet gücünü artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmak ve bu faaliyette bulunan kişi, kurum ve kuruluşları desteklemek
- Bölgenin öne çıkan özelliklerinin, yatırım olanaklarının ulusal ve uluslararası ortamda tanıtımını yapmak veya yaptırmak
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimleri gerek teknik yönden gerekse bölge çıkarına uygun düşen projelerini mali yönden desteklemek.

şeklinde özetlemek mümkündür. Bu görev ve yetkileri gerçekleştirmeye yönelik ajansın teşkilat yapısı da: -Kalkınma kurulu, -Yönetim kurulu, - Genel sekreterlik ve Yatırım destek ofisleri olarak tasarlanmıştır.

Kalkınma kurulu, illerin dengesi gözetilerek en fazla 100 üyeden oluşan, bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimler arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla hareket eden ve bu kesimlerden üyeler barındıran bir danışma organıdır. Bu organ gerekli gördüğünde yönetim kuruluna da tavsiyeler verebilir. Yönetim kurulu ise ajansın karar organı olup çeşitli kesimlerden (Md. 10) temsilciler bulundurmaktadır. Başkanı validir. Genel sekreterlik, ajansın yürütme organıdır ve yönetim kuruluna karşı sorumludur. Son olarak genel sekreterliğe karşı sorumlu olan yatırım destek ofisleri de yatırımcıların, yapmak istedikleri faaliyetleri ile ilgili ruhsat, bilgi ve destek almak istediklerinde doğrudan başvurdukları birimdir.

Ajansların bölgedeki faaliyetlere destekleri de Mali ve Teknik destek olarak iki gruba sınıflandırılabilir. Mali desteklerin içerisinde –doğrudan finansman, -faiz desteği ve faizsiz kredi desteği yer almaktadır. Teknik destekler ise –eğitim verme, -proje hazırlanmasına katkı sağlama, -danışmanlık sağlama, -geçici personel görevlendirme ve –lobi faaliyetleri gibi kurumsal nitelikli ve kapasite geliştirici faaliyetlerden oluşmaktadır (Can, 2011: 49). Bu noktada kalkınma ajanslarının doğrudan faaliyette bulunmadıklarını, destekleme şeklinde arka planda bulduklarını belirtmek önem arz eder. Diğer yönden KA'ların faaliyetleri bunlarla da sınırlı değildir. Kümelenmenin desteklenmesine önem verilmekte ve desteklenmektedir. İlaveten yurtiçi ve yurtdışı eğitimler, incelemeler, seminerler ve konferanslar da yer almaktadır (2016 Yılı Genel Faaliyet Raporu).

Peki ajanslar faaliyetlerine giren konularda başarıya ulaşabilmek için gerekli olan mali imkanları nereden sağlamaktadır? Kanun, 19. maddeyle bu konuyu düzenlemiştir. Buna göre ajansın gelirleri;

- Merkezi idareden aktarılacak paylar,
- Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar,
- Faaliyet gelirleri,
- Yerel yönetim birimlerinden gelecek paylar,
- Bölgedeki ticaret ve sanayi odalarından paylar,
- Bağış ve yardımlar

olarak sayılabilir. Böylece kabaca, Kalkınma Ajanslarının kuruluş amacına, faaliyetlerine, teşkilat yapısına ve giderlerine değinildi. Şimdi Kalkınma Ajanslarına yönelik literatürden bir vaziyet tespiti yaparak göz atılacaktır. Öncelikle ajansların kuruluş felsefesine bakıldığında “İçsel Büyüme Dayalı Bölgesel Gelişme” mantığının hâkim olduğu görülmektedir (Can, 2011: 24). Bu mantığa göre her bölge kendi dinamiklerinden hareket ederek kendi potansiyelini ortaya çıkaracak ve bu yönde kalkınmayı sağlayacak, sağlatacaktır. Küreselleşmenin etkisiyle şeylerin hareketi sınırsızlaşmış ve belirli ağ noktaları oluşmuştur. Bu ağlar sayesinde çeşitli bölgeler içerisindeki firmalar kendi aralarında ilişki ve işbirliği kurmakta mal, hizmet ve bilgi aktarımı yapmaktadırlar. Bu firmalar yerel düzeyden, yerel özellikleri, yerel potansiyelle dünyaya açmaktadır. Bu noktada Ataay, kalkınma ajanslarının temel mantık çerçevesinde “post-fordist kuram” a paralellik oluşturduğunu söylemektedir. Bu kurama göre dünya genelinde bulunan büyük ölçekli ve merkezîyetçi, kitlesel üretim yapan firmalar büyük gerileme içine girmiş bunun yerine yerel girişimcilğe dayanan ve esnek üretimi öne çıkaran post-fordist sanayiler gelişme ivmesi yakalamıştır. Bu noktada da esnek ve dinamik yapısıyla KOBİ’ler öne çıkmaktadır (Ataay, 2005: 16). Ekonomik gelişmede KOBİ’lere öncelik vermesi ve yerel toplulukların, yerel yönetimlerin ve yerel aktörlerin savunulması ve desteklenmesi gerektiğini ifade etmesiyle bu kuram Kalkınma Ajanslarının görevlerine paralel bir çizgi çekmektedir (Ataay, 2005: 17). Böylece küreselleşme sürecinde yerelleşmenin desteklendiği, yerelleşmeyle küresel arenaya açılacağı fikri önem kazanır.

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla ortadan kalkma sürecine giren sınırlar ve bu süreç sonucunda ortaya çıkan ağ yapısıyla mekânlar ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla sermayenin

hareketi mekânlar üzerinden kendini göstermektedir. Bu mekânların özelliklerine göre yatırımlar yapılacak ve bölge cazip hale getirilecektir (Oktay ve Özmen, 2013: 63). Diğer yandan küresel şirketler artık tek bir bölgede odaklanmak yerine karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre dünyanın farklı yerlerinde farklı uzmanlaşmalara gitmektedir (Can, 2011: 69). Böylece ulusal kalkınmanın yolu da yerel kalkınmadan geçmektedir (Karaca, 2013: 31). Böylece yerelin küresele tanıtımı önem kazanmaktadır. Bu da zaten Kalkınma Ajanslarına verilen görevler arasında yerini almıştır. Görevin içeriği, bölgenin ayırt edici unsurlarını tespit etmek, ön plana çıkarmak, çeşitli yönetim ve pazarlama teknikleri ile stratejiler oluşturmak ve bir marka yaratarak onu tanıtmak şeklinde kendini bulacaktır (Oktay ve Özmen, 2013: 64). Böylece küresel rekabet ortamında öne çıkan mekânlar arasında, tanıtımı yapılan bölgenin avantajı sağlanabilecektir. Yatırım çekilebilecek, bölge halkının yaşam kalitesi yükselecek ve sosyal ve ekonomik gelişme hızlanacaktır. Bu noktada Kalkınma Ajanslarının yerel düzeydeki görevi oldukça önem arz etmektedir.

"Öğrenen Bölge" yaklaşımı, başarılı yerel ekonomilerin öğrenme kapasiteleri yüksek olanlardan çıktığını ve örgütsel yapının küreselleşme sürecindeki hızlı dönüşümü takip edip en hızlı öğrenmeyi gösterip diğerlerine karşı üstünlük sağlamaya yönelik olmasını gerektirdiğini ifade eder (Özmen, 2013: 5). Özmen bu noktada Kalkınma Ajanslarının büyük önem taşıdığını ifade etmektedir. Öğrenen Bölge olmanın artılarını da şu şekilde ifade eder:

"... ilk olarak öğrenen bölgelerde ortak çıkar gruplarının birlikte hareket etmesi sonucu işbirliklerinin oluşumu görülür. Dayanışma sonucunda oluşacak bilgi kapasitesi sayesinde sorunlar rahatlıkla çözülmekte ve sonuca ulaşmada harcanan süre kısaltmakta aynı zamanda da emek azalmaktadır. Öğrenen Bölgelerde oluşacak işbirliği sonucu oluşan bilgi kapasitesinin doğal sonucu olarak yenilik ve teknoloji transferi artacaktır (Özmen, 2013: 5)."

Bu noktada KA'lar yerel veriye ulaşma, onları düzenli şekilde muhafaza etme ve güncelleme görevini üzerine alabilir, buna dayalı stratejiler geliştirebilir konumdadır. Böylece yerel veriye dayalı yerel stratejiler, yerelin özelliklerini ön plana çıkaracak, bölge planı buna göre belirlenecek ve bölge kalkınmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Öğrenen Bölge olmanın artıları içerisinde sayılan "işbirliği" durumu, yapısı gereği KA'lar içerisinde de bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında KA'lar gerek Kalkınma Kurulu organıyla gerekse Yönetim Kurulu organıyla işbirliğini ve yönetişimi sergilemektedir. Kalkınma Kurulu içerisinde yer alan kamu-özel-sivil toplum temsilcileriyle yönetim

kuruluna gerekli gördükleri tavsiyeler verilirken bir istişare ve yönetim ortamından bahsetmek mümkündür. Diğer yandan Yönetim Kurulu da çeşitli kesimlerden oluşmakta, burada da işbirliği ön plana çıkmaktadır. Bu vaziyet yerel toplum açısından iletişimi artıracak bir etki yapacak ve bölgesel ve yerel kalkınmaya destek sağlayacaktır.

Merkezi zihniyetin etkileri açısından bakıldığında Görmez ve Eroğlu'nun çalışması ile karşılaşılmaktadır. Görmez ve Eroğlu, Türkiye'nin şimdiye kadar birçok bölgesel kalkınma modeli denediğini ve yine birçoğunun başarısız olduğunu ifade etmekte, bu başarısızlığın altında da merkezîyetçi zihniyetin olduğunu belirtmektedirler (Görmez ve Eroğlu, 2013: 9). Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması örneklerini veren Görmez ve Eroğlu, bunların başarıya ulaşamamasındaki en büyük etkenin devletin tepeden bir bakışla ve halkı bilgisiz olarak görmesiyle halkı yönlendirmeye çalışılması gerekliliğinden doğduğunu öne çıkarırlar. Onlara göre yerel kalkınmanın öncülüğünü merkezi otorite değil yine yerel otoriteler yapmalı ve bu yönde yapılanmalar kurulmalıdır (Görmez ve Eroğlu, 2013: 15). Kalkınma Ajanslarındaki vali-genel sekreter vaziyetinde de aynı tehlikelerin olduğunu belirterek çalışmalarını tamamlamışlardır. Bu noktada Balkanlıoğlu, valinin KA'lar için öneminden bahsetmektedir. Ona göre yeni kamu yönetimi anlayışının devamı olarak meydana gelen düzenlemeler çerçevesinde ortaya çıkan KA'lar katılımcı, şeffaf, hesap verebilir, çok düzeyli yönetim anlayışı benimsenmiş ve toplum destekli bir yapılanmayı öngörmektedir (Balkanlıoğlu, 2013: 1). Diğer yandan KA'ların yönetim kurulu başkanı olan ve merkezi idarenin gücünü kullanan valilerin bölgedeki birçok plan ve programın başarıya ulaşması ve özellikle KA'ların diğer kuruluşlarca tanınması ve benimsenmesi açısından çok önemli bir rolü vardır (Balkanlıoğlu, 2013: 2). Öyle ki bu yeni kurumun diğer kurumlar tarafından benimsenmesi ve halk tarafından tanınırlığı görevlerinin yerine getirilebilmesi açısından elzemdir. Zaten valilerin birden fazla ili kapsayan KA'larda dönüşümlü görev yapması yine bölge içerisinde işbirliğini geliştirici, yönetişimi sağlayıcı bir vaziyet şeklinde kendini göstermektedir.

Ülkemizde ajansların kuruluşuna bakıldığında AB'nin yoğun etkisini görmek mümkündür. AB, uyum süreci çerçevesinde Türkiye'den yerel ve bölgesel düzeyde yönetim kademesinin artırılmasını ve bunlara yetki ve sorumluluk verilmesini talep etmiştir. Bu çerçevede sekizinci, dokuzuncu ve onuncu beş yıllık kalkınma planları da AB'nin etkisi altındadır (Atmaca ve Sağır, 2017: 69-79). Özışık ise KA'ların kuruluşunun bir AB dayatması olarak görülmesinin yanıltıcı olduğunu belirtmektedir. Ona göre: "Bu reform, belli ölçüde AB'nin

taleplerini karşılamaya yönelik olsa da, Türkiye'nin kalkınma dinamiklerinin küreselleşme ve yerelleşme ile olan kesişmesinin bir sonucudur. Reform, çekingen bir şekilde olsa da, bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasında yönetim modeline geçiş amacını taşımaktadır (Özışık, 2012: 131). Başka açıdan da Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde AB'nin destek fonlarından yararlanmak isteği doğrultusunda bu düzenlemeyi getirdiği söylenmektedir.

AB ve Türkiye'deki KA'lar arasında gelir kalemleri arasında ufak bir mukayese yapılırsa AB'de yerel yönetim payları ve hizmet karşılığı elde edilen kaynakların birçok ajans için ana gelir kalemleri olduğu görülmektedir. Bu vaziyet Türkiye içerisinde ana gelir kaleminin merkezi bütçeden aktarılan paylar olduğu yönündedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 67-68). Bunun altında AB'deki KA'ların birçoğunun yerel inisiyatifler tarafından kurulması yatmaktadır. Fakat Türkiye'de durum böyle değil, tam tersine merkezin inisiyatifi devrededir. Can'ın Young-Hyman'dan aktardığına göre merkezi bütçeden aktarılan payların başat olması vaziyeti kalkınma ajanslarının verimli projeler üretmede daha etkin olabilmesini ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmede daha sağlam adımlarla yoluna devam etmesini sağlamaktadır (Can, 2011: 195).

Toparlanacak olursa; dünyada küreselleşme süreciyle, 80'li yıllarla değişen toplumsal talepler ve kamu yönetimi yapılanması, piyasa temelli ve adem-i merkezîyetçi bir zihniyeti beraberinde getirmiştir (Karaca, 2013: 33). Bu noktada ülkemizde DPT'nin kurulmasıyla başlayan bölgesel kalkınma politikaları aradan geçen yıllara rağmen yerel düzeyde bir yapılanmayı getirmemiş, nihayet 2006 yılında gerek küreselleşme sürecinin getirdiği yerelleşme eğilimleri ve sermayenin hareket kabiliyeti kazanmasıyla ortaya çıkan küresel rekabet gerekse AB'ye uyum süreci çerçevesinde meydana gelen yasal düzenlemeler sonucunda 5449 sayılı kanunla KA'lar kurulmuştur. Yerel potansiyelin yerel dinamiklerle açığa çıkarılması ve kullanılması açısından önemli olan KA'lar teşkilat yapısı açısından yönetişimin ön planda tutulduğu yapı olma özelliğini taşımaktadır. Diğer yandan küresel arenada yerelin tanıtımı yönünde üzerine aldığı işlev de küresel rekabete karşı bölgesel işletmelerle baş edebilme mücadelesinin bir örneğidir. Çeşitli kuramsal çerçevelerle de üzerinde durduğumuz bu zihniyet ve yapı ulusal kalkınma için yerelin ön plana çıktığı süreçleri doğurmakta ve buna yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunumu, yerel kültürel ve doğal varlıkların korunması faaliyetlerini de

destekleyebilecek şekilde donatılan KA'lar Türk İdari Teşkilatında küreselleşme sürecinde yerleşme yönünde atılmış büyük bir adım olarak yerini almıştır.

4.3.3. Yerel Yönetişim ve Kent Konseyleri

Daha önce küresel yönetim başlığı altında ayırım yapmadan tek bir yönetim olarak değinilen kavram, bu başlık altında ayırım yapmamızı gerektirmektedir. Aslında temel mantıkta değişen bir şey olmamakla birlikte mekânsal ve ölçek olarak farklarından dolayı farklı tanımlamalara yer verilmiştir. Küresel yönetim-yerel yönetim olarak ayrıldığında küresel yönetim insanlığı ilgilendiren birtakım problemlerden ve devletlerin bu sorunları çözme konusunda birlikte sorumluluk almasından ortaya çıkmıştır (Bıçkıcı ve Sobacı, 2011: 221). Bu paralelde bakıldığında da yerel yönetim genel olarak yerel düzeyde problemlerin yerel aktörlerle işbirliği sonucunda çözüleceğine dayanan düşünce sonucu ortaya çıkmış ve bu doğrultuda yerel karar alım mekanizmasının çeşitliliğine dayanmıştır (Bıçkıcı ve Sobacı, 2011: 227). Peki, sorunları çözmeye aktörler arasında işbirliğinin gerekli olduğu düşüncesi hangi şartlar sonucu gelişmiştir? Bu düşüncenin gelişmesi sonucu dünya üzerinde eyleme yansımaları nasıl olmuştur? Dünya üzerindeki eylemlere paralel olarak ülkemizde ne gibi değişiklikler yaşanmıştır? Bu başlık altında bu sorulara cevaplar aranacaktır.

Yerel düzeyde ortaya çıkan problemleri çözmek için merkezi hükümetten ziyade yerel birimlerin ön plana çıkmasını, yerel aktörlerin bir ağ oluşturarak kararlar almasını destekleyen düşünce nasıl ortaya çıkmıştır? Bu sorunun cevabında ilk olarak demokrasinin gelişimini gösterilebilir. Temsili demokrasinin katılımı sadece oy kullanma olarak sınırlandırılması sonucu yurttaşlar bu katılım anlayışını sorgulamış ve halkın yönetilen olmaktan çıktığı, sorumluluk aldığı ve yönetime katıldığı katılımcı demokrasi türlerini ortaya çıkmıştır (Kerman vd., 2013: 16). Yerel yönetimler de bu noktada yöneten-yönetilen arasında mekânsal ve toplumsal uzaklık olarak en yakın birimler olduğundan temsil ve katılma olgularını daha işlevsel hale getirmek amacıyla yerel yönetim mekanizmalarına ihtiyaç duymuştur (Doğan, 2016: 84). Böylece katılımcı demokraside temsili demokrasinin getirdiği temsil ve katılım sorunu çözülmeye çalışılmış, yönetim mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Bu noktada yönetimi yurttaş odaklı bir yönetim anlayışı olarak toplumdaki aktörlerin bir araya getirilerek bir ağ oluşturulduğu ve sorunları çözmeye birlikte strateji geliştirildiği bir yapı olarak görmek mümkündür (Çukurçayır vd., 2012: 107). Diğer yandan yerel-ulusal siyaset olarak ayırdığımızda küreselleşme sürecinde iktidarın bir ölçüde

yerelleştirilmesiyle yerel siyasal otoritelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Siyasetin yerelleşmesi, sonuç olarak siyasete yerel düzeyde katılımı da teşvik etmiştir ve böylece katılım isteğinin artmasına paralel yerel yönetim mekanizmaları ortaya çıkmıştır (Görmez ve Uçar Altınışık, 2013: 37). Yerel siyasetin öneminin böylesine artması da merkezi hükümetin ve ulusal siyasetin üzerindeki baskıyı azaltmış, ayrıca siyasi sistemin meşruluğuna da önemli katkılar sağlamıştır (Doğan, 2016: 84). Temsili demokraside katılım sorunuyla katılımcı demokrasi aracı olarak yerel yönetim mekanizmalarının ortaya çıkmasını ve küreselleşme sürecinde iktidarın bir boyutuyla yerelleşmesi sonucu yerel siyasetin artan önemiyle ortaya çıkan yerel yönetim olgusunu, küreselleşme sürecinde demokrasinin gelişimi olarak özetlemek mümkündür.

Küreselleşme sürecinde yaşanan olağanüstü değişim süreci, vatandaşların hizmet isteminde de değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Vatandaşlar eskiden yol, su, kanalizasyon gibi klasik hizmet talebinde bulunurken günümüzde daha kaliteli yollar, temiz sular, ücretsiz internet, havanın temiz tutulması yönünde yeni yaklaşımlar, daha yaşanabilir çevre ve kent vb. isteklerde bulunmaktadır (Görmez ve Uçar Altınışık, 2013: 38). Diğer yandan iletişim araçlarındaki artış, yurttaşın ve siyasetin de dijitalleşmesini beraberinde getirerek bu isteklerin sadece mesai saatleriyle sınırlı kalmamasına, haftanın yedi günü yirmi dört saat yurttaş ve yönetimin iç içe geçmesine sebebiyet vermiştir (Çukurçayır vd., 2012: 105). Bu durum halka en yakın birimler olarak yerel yönetimlerin vatandaşın hizmet isteğini daha iyi anlamak ve bu yönde etkin çözümler sunabilmek için yeni mekanizmalar geliştirmesini gerekli kılmıştır. Yerel yönetim mekanizmaları bu noktada ortaya çıkmış, halkın isteklerini yerinde ve zamanında anlamaya ve bu istekleri birlikte gerçekleştirmeye yönelik olarak adım atılmasını olanaklı kılmıştır.

Fordizm sürecinde üretimin tek merkezden, tek biçimde üretilmesine karşı ortaya çıkan post-fordizm uygulamaları yerel birimlerde, talebe göre üretim sürecini beraberinde getirmiştir. Esnek üretim biçimi olarak da adlandırılan bu anlayış, kendine özgü yönetim anlayışını da beraberinde getirmiştir. Bu yönetim anlayışı; hizmet sunumunda çok aktörlü bir yapıyı öne çıkararak hizmette çeşitliliği sağlamakta, hiyerarşi yerine esnek yatay ağları savunmakta ve temsile önem vermektedir (Bıçkılı ve Sobacı, 2011: 228). Üretimin yerele kayması ve post-fordist yönetim anlayışıyla birlikte yerelde yeni temsil mekanizmaları önem kazanmış ve yerel yönetim anlayışı ön plana çıkmıştır.

Başka bir açıdan küreselleşme sürecinde ortaya çıkan birçok görüş devlet-birey, yerel yönetim-birey arasında özellikle kentsel süreçlerin her safhasında yaygın bir katılımın ve çok yönlü denetimin öne çıkmasını savunmuştur (Göymen, 2010: 86). Bu noktada küreselleşme sürecinde özellikle kentlerin önemli derecede ön plana çıkması kent yönetimiyle ilgili sorunlara ilişkin yeni çözümler arayışlarına girişilmesini ortaya çıkarmıştır. Toplu taşımacılık, çevreye önem, kentte araç-insan dengesi, tüketiciyi bilinçlendirme ve koruma uygulamaları, kent estetiği, tarihi ve mirası vb. konular ortak bir akli gerektirmiştir. Yerel yönetim uygulamaları bu ortak aklın gerekliliğine bir çare olarak ortaya çıkmış ve kent halkının daha iyi koşullarda yaşamasına yönelik çözümler aramasına yardımcı olarak bir ağ oluşturulmuştur.

Mesele yönetim zihniyetinin dönüşümü olduğunda yukarıdaki sebeplerin yanına yeni kamu yönetimi düşüncesinin gelişimi eklenmeden olmaz. Küreselleşme süreci sonucu iktisat, işletme, kamu yönetimi ve yönetim biliminde yaşanan gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan Yeni Kamu Yönetimi düşüncesi devletin işlevlerine dair birçok konuya farklı bakışlar getirmesinin yanında yerinden yönetim ve yerel hizmet kavramlarının tanımlarını değişime uğratmıştır (Akçakaya, 2017: 106). Hizmet sunmada devletin değil başka mekanizmaların da devreye girmesi, yönetime aktif katılım ve hesap verebilirlik mekanizmaları geliştirilmesi bunlara örnek olarak sayılabilir. Yerel yönetim anlayışı da bu değişimlerin sonucunda ortaya çıkan bir anlayış olarak değerlendirilebilmektedir.

Son olarak küreselleşme sürecinde değişimin yoğun ve hızlı oluşu, daha önce zaman-mekân sıkışması olarak da açıkladığımız süreçleri beraberinde getirmesiyle bireyin yalnızlığını ve yetersizliğini gündeme getirmiştir. Yaşamı üzerinde birçok karara yön verememesi açısından kendini sıkışmış hisseden birey için kendisini etkileyecek kararların alınması sürecine doğrudan dâhil olmak çok önemli bir hal almıştır (Yıldırım, 2014: 80). Aksi takdirde karmaşık dünya yapılanması içerisinde iyice edilgen bir konuma gelecek ve toplumsal sürüklenmeler meydana gelebilecektir. Bu vesileyle bireyin söz sahibi olma isteği ona en yakın birimler olan yerel yönetimlerde yerel yönetim mekanizmalarını gerektirmiştir. Diğer yandan küreselleşme-modernizm ve aydınlanma düşüncesi etrafında şekillenen mutlaklık ve tek biçimciliğe bir karşı çıkış olarak da belirsizliği ve farklı yorumları ön plana çıkaran yerelleşme hareketleri, yerel düzeyde örgütlenme ve katılımı küreselleşmeye karşı bir meydan okuyuş olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Doğan, 2016: 76).

Böylece ilk soru yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu sorunun cevapları maddeler halinde özetlenmeye çalışılırsa, yerel yönetişimin önem kazanma sebepleri:

- Küreselleşme sürecinde demokrasinin gelişimi,
- İletişim teknolojilerindeki gelişme sonucu dijitalleşme ve değişen hizmet istemi,
- Küreselleşme sürecinde kentlerin ön plana çıkmasıyla kent yönetimlerinin önem kazanması, sorunlara çözüm olarak yeni mekanizmalara duyulan ihtiyaç,
- Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımının getirdiği anlayışlar çerçevesinde şekillenen yönetim olgusu,
- Esnek üretim modeliyle gelen yerel düzeyde temsili önemli gören yaklaşımlar,
- Küreselleşmeye karşı yerelleşmenin ön plana çıkarılmak istenmesi,
- Küreselleşmeye yerelleşme hamleleriyle katılma yolları,
- Zaman-mekân sıkışması olgusu karşısında bireylerin yaşamlarına etki edecek kararlara katılım sağlama isteği olmaktadır.

İkinci olarak “yerel yönetişim düşüncesinin gelişmesinin dünya üzerinde eyleme yansımaları nasıl olmuştur?” sorusu gelmektedir. Bu konuda “sürdürülebilir gelişme” kavramı önemli bir yer edinmektedir. 1972 yılında Stockholm’de yapılan “BM İnsan Çevresi Konferansı” ile 1976’da ilk kez Kanada’da düzenlenen HABITAT-I Konferansıyla başlayan ve günümüzde önemli bir konuma sahip olan “sürdürülebilir kalkınma” konusu zaman içerisinde yerel yönetimleri de etkilemiştir (Kerman vd., 2013: 17). Bu iki konferansta çözümün merkezine devleti koyan yaklaşım 1987 tarihli “Ortak Geleceğimiz” adlı Brundtland Raporuyla bu bakış açısı değişmeye başlamış, devlet merkezli çözümlerin yerini “birlikte” hareket etmeye dayanan yönetişim uygulamalarına bırakmıştır (Kerman vd., 2013: 17). Bu raporlarda ve konferanslarda gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak için çevre ve kaynaklar üzerindeki yoğun tahribatın önlenmesi düşüncesi “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ile ifade edilmiştir. Kavrama atfedilen önem öncesinde “yönetim” anlayışıyla ortaya konulurken sonrasında “yönetişim” yaklaşımını ön plana çıkarmış ve konumuz açısından zirve noktasını 1992 yılında Rio’da gerçekleştirilen “Yeryüzü Zirvesi”nde bulmuştur. Zirve’den “Rio Bildirgesi” ve “Gündem 21” olarak iki belge ortaya çıkmıştır. Gündem 21, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmek için vatandaşlar, hükümet dışı kuruluşlar ve diğer gruplarla ortak hareket edilmesini ifade etmiştir. (Kerman vd., 2013: 18). Ortak hareket edebilmek için, ortak bir proje ortak akılla hazırlanmalı ve buna uygun mekanizmalar kurulmalıdır. Buna dayanarak tek bir proje yerine

ülkelerden kendi içerisinde yönetim ağıları çerçevesinde “Yerel Gündem 21”ler oluşturmaları istenmiştir. Böylece her ülke kendine ait YG21 ortaya çıkaracaktır. Bu da sürdürülebilir kalkınma için yönetişimin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Konferanslar yukarıda sayılanlarla sınırlı kalmamış, sürdürülebilir kalkınma yönünde 2002 Johannesburg Yeryüzü Zirvesi, 2012 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı ve 2015 Paris İklim Anlaşması gibi konferanslar yapılmıştır. Böylece yerel yönetişimin, dünya üzerinde sürdürülebilir kalkınma politikalarının ön plana çıkmasıyla da önem kazandığı görülmektedir.

Üçüncü ve son sorunun cevabı olarak dünya üzerinde yaşanan bu gelişmelere paralel olarak ülkemizdeki değişimlere bakılacaktır. Türkiye’de yerel yönetim açısından ilk somut adımların 1996 yılında İstanbul’da düzenlenen HABITAT-II İnsan Yerleşimleri Konferansı sayesinde olduğu kabul edilmektedir (Hancıoğlu, 2008: 21). Türkiye’de Gündem-21 bu konferans hasebiyle tanınmış, konferans sonrasında Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem planı açığa çıkmıştır. Eylem Planı sürdürülebilirlik ve yaşanabilirlik amaçları için kentli bağlılığı (hemşehri bilinci) yapabilir kılma ve yönetişimi araç olarak belirlemektedir (Göymen, 2010: 90). HABITAT-II konferansı sonrası yerel yönetimlerin kendi içlerinde YG21’ler oluşturmaları teşvik edilmiştir. Böylece 5 aşamalı bir proje belirlenmiş, buna dayanarak Türkiye’de YG21’lerin oluşturulması, yerel yönetim mekanizmalarının kurulması ve hükümetin yanında diğer aktörlerin de yönetime katılması amaçlanmıştır. Türkiye’de YG21’lerin beş aşaması şu şekildedir (Dur, 2011: 89-91):

1. Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Teşviki ve Geliştirilmesi Projesi
2. Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Uygulanması Projesi
3. Türkiye’de Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Yoluyla BM Binyıl Bildirgesi Hedefleri ve Johannesburg Uygulama Planının Yerelleştirilmesi Projesi
4. Türkiye’de Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Kanalıyla BM Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Yerelleştirilmesi
5. Kent Konseylerinin Güçlendirilmesi ve Yerel Demokratik Yönetişim Mekanizmaları Olarak İşlev Görmelerine Yönelik Eğitim ve Kapasite Geliştirme Desteği Sağlanması Projesi.

İlk projede 23 kent projeye dâhil edilmiş ve YG21 tanıtımı gerçekleştirilerek pilot bölgelerde katılımı oluşturacak çeşitli mekanizmalar oluşturulmaya çalışılmıştır. İkinci aşamada ise

yine yerel katılımı sağlamak ve yönetişimi etkin kılmak için yerel düzeyde herkesin katılabileceği meclisler, belirli faaliyet alanına yönelik çalışma kozaları ve kent konseyleri oluşturulmuştur.(Kerman, vd. 2013: 19-20). Burada kent konseyleri en geniş tabanlı yapılanma olarak karşımıza çıkmış ve projenin üçüncü aşamasında 2005 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu ile hukuk sistemimize girmiştir. Daha önceleri Aliğa Kent Parlamentosu (1994), Çanakkale Kent Konseyi (1994), Bursa Kent Konseyi (1995), Antalya Kent Konseyi (1997), Adana ve Kars Kent Konseyi (2001) gibi belli illerde bulunan kent konseyleri 2006 yılında yapılan düzenlemeyle tüm belediyelerde zorunlu hale gelmiştir (Dur, 2011: 92-93). 2006 yılında çıkarılan Kent Konseyi Yönetmeliği'ne göre kent konseyi:

“Merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortaklık anlayışıyla, hemşehrilik hukuku çerçevesinde bulunduğu; kentin kalkınma önceliklerinin, sorunlarının, vizyonlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği ortak aklın ve uzlaşmanın esas olduğu demokratik yapılar ile yönetim mekanizmalarını”

ifade etmektedir. İlgili kanunun 76. maddesine göre kent konseyinin amacı, kent yaşamında;

- Kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi,
- Kentin hak ve hukukunun korunması,
- Sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışmak olmaktadır.

Bu işlevler için ise aynı kanunun aynı maddesinde ilgili aktörler şu şekilde sıralanmıştır:

- Belediyelerin,
- Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının,
- Sendikaların,
- Noterlerin,
- Üniversitelerin,
- İlgili sivil toplum örgütlerinin,
- Siyasî partilerin,
- Kamu kurum ve kuruluşlarının,
- Mahalle muhtarlarının temsilcileri

- Diğer ilgililer.

Buradan anlaşılacağı üzere amaç geniş tabanlı bir katılım oluşturmaktır. İlgili yönetmeliğin altıncı maddesinde ise kent konseyinin görevleri sayılmıştır:

- a) Yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşehrilik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok ortaklı ve çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak,
- b) Sürdürülebilir gelişme sorunlarının çözümüne yönelik uzun dönemli bir planın hazırlanması ve uygulanmasını sağlamak,
- c) Kente ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturmaya katkıda bulunmak,
- d) Yerellik ilkesi çerçevesinde katılımcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek,
- e) Kentin kimliğine ilişkin tarihi, kültürel, doğal ve benzeri değerlere sahip çıkmak ve geliştirmek,
- f) Kent kaynaklarının etkili, verimli ve adil kullanımına katkıda bulunmak,
- g) Sürdürülebilir kalkınma anlayışına dayalı kentin yaşam kalitesini geliştiren, çevreye duyarlı ve yoksulluğu giderici programları desteklemek,
- h) Sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak,
- i) Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak,
- j) Kent yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkıda bulunmak,
- k) Kent konseyinde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere ilgili belediyeye gönderilmesini sağlamaktır.

Kent konseyleri ülkemizde birçok tartışmaya konu olmuş olsa da insanların yaşadığı çevreye yabancılaşmasının önüne geçilmesi, bulunduğu çevreyi daha yaşanabilir hale getirmesi, sivil toplum içerisinde yer alarak diyalogun gelişmesine katkı sağlaması vb. konularda işlevsel bir hal almıştır. Yerel düzeyde ortak akıl oluşturma, kamusal aidiyet vb. kavramlarla demokrasinin gelişmesine zemin hazırlayan kent konseyleri Sarıbay'a göre "demokrasinin atardamarları"dır (Sarıbay, 2015: 12). Özellikle hemşehrilik bilincinin gelişmesi açısından

önemli katkılar sağlamaktadır. Bu noktada Ceran'ın ifade ettiği şey de dikkate değerdir. O'na göre kent konseyleri kente gelen göçü topluma kazandırma ve birleştirici rol oynamada işlevsel bir hale getirilebilir yapıdadır (Ceran, 2013: 246). Özellikle ülkemizin yoğun olarak etkilendiği göç olgusunda yerel birimlerin çözüm üretebilme konusunda avantajı kent konseyleriyle fırsata dönüştürülebilecektir.

Malatya ve Bursa örneklerinden somut şekilde gördüğümüz üzere kent konseyleri: kent halkının haklarını öğretici yönde bilgilendirme faaliyetleri yapmakta, vatandaşı temsil etmede işlevsel davranmakta ve cevap verilebilirlik ilkesini hayata geçirmekte, yerel halkı yönelik öğretici faaliyetlerde bulunmakta (İngilizce, Türkçe, matematik, arama-kurtarma eğitimi vb.), çeşitli sosyal sorumluluk projeleri yürütmekte, belediye-muhtarlık arasında iletişimi artırmakta ve yaşadıkları çevreyi yeniden isimlendirme faaliyetlerinde bulunmaktadır (Yıldırım, 2014: 91-92 ve Özgökçeler, 2014: 76-78).

5393 sayılı Belediye Kanunu sadece kent konseyi bakımından değil, stratejik plan oluşturma, belediye hizmetlerine gönüllü katılım ve hemşehri hukuku gibi yeni düzenlemelerle de yerel yönetimi geliştirici yollar sunmaktadır. Diğer yandan ülkemizde halk kurultayları, halk günleri, proje demokrasisi, semt danışma meclisleri, kişisel başvuru, muhtara toplantısı, dilekçe, kamuoyu araştırması, referandum, e-belediyecilik gibi araçlar da yerel yönetim açısından uygulama alanı bulmaktadır.

5. SONUÇ

Ortaylı (2007: 84), “Modern anlamdaki mahalli idare, merkezi idareyle birlikte ve ona rağmen vardır.” der ve Osmanlı’daki mahalli idare hareketlerinin başlangıcını Tanzimat dönemindeki merkezileşme hareketine dayandırır. Buna göre, idari modernleşme ihtiyacının yoğun olarak hissedilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Tanzimat dönemi, bazı başarısızlıklarına rağmen merkeziyetçi mekanizmanın güçlenmesi süreciyle geçmiş ve modern anlamda mahalli idarelerin çekirdeğinin oluşmasına vesile olmuştur (Ortaylı, 2007: 86-87). Bununla birlikte batıyla artan ilişkiler de liman ve ticaret çevrelerinde başlayarak modern belediyelerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu gelişmeler sonucunda da Kırım Savaşı sonrası 1855 (kimi kaynaklarda 1854 olarak geçmektedir) yılında İstanbul’da, başında hükümetçe atanan şehremininin bulunduğu ilk belediyenin kurulmasıyla özeld belediyeçilik, genelde ise yerel yönetimler serüvenimiz başlamıştır (Keleş, 1992: 95). Ardından 1858 yılında Beyoğlu ve Galata semtlerini içine alan Altıncı Daire-i Belediye kurulmuştur (Keleş, 1992: 96). Benzer şekilde İzmir’de de bir liman kenti olarak bir belediye kurulmuş lakin bunun gibi sonraları kurulan belediyelerde yasal dayanak 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi olmuştur (Sadioğlu vd., 2016: 74). 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı’da eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilmiş ve ülke illere, iller livalara, livalar ilçelere (kazalara), kazalar da köylere ayrılmıştır (Keleş, 1992: 97). Böylece bu düzenleme hem il özel yönetimi ve il genel yönetimini düzenlemiş, hem belediyelere yasal dayanak oluşturmuş hem de köylere ilişkin ilk hükümlere yer vermiştir. Bahsi geçen düzenleme zamanla değişikliklere uğramıştır, bunlar sırasıyla; 1867 tarihli Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi, 1871 tarihli İdare-i Umumiye Nizamnamesi ve 1913 yılında çıkarılan İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkati olmuştur (Önen ve Güngör, 2018: 434). Geçici olması planlanan 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkati 1987 yılına kadar yürürlükte kalmış ve İl Özel İdarelerini düzenlemiştir. 1987 yılında 3360 sayılı kanunla bu düzenleme kanunlaştırılmış, ismi ve bazı maddeleri değiştirilmiştir. Fakat genel itibariyle pek bir değişiklik getirmemiştir. İl Özel İdareleri bakımından en büyük değişiklikler 2005 tarihli 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 6360 sayılı Büyükşehirleri kapsayan düzenleme ile meydana gelmiştir. Diğer yandan köyler açısından yeni bir düzenleme 1924 yılında 442 sayılı Köy Kanunu ile yapılmıştır ve bu kanun günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Belediyeler açısından bakıldığında 1877 yılında Kanun-ı Esasi’ye dayanarak hususi olarak çıkarılan Vilayet Belediye Kanunu, 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu çıkarılıncaya kadar geçerliliğini korumuştur (Sadioğlu vd.,

2016: 76). Diğer yandan 1924 yılında başkent Ankara için özel olarak 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu çıkarılmış ve Ankara bu kanuna dayanılarak yönetilmeye çalışılmıştır. 1930 tarihli Belediye Kanunu 2005 yılında çıkarılacak 5393 sayılı Belediye Kanununa kadar yürürlükte kalmıştır. Son olarak 1982 Anayasasıyla yasal dayanak bulan Büyükşehir Belediyesi Kavramı, 1984 tarihli 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunuyla meydana gelmiş, 2004 yılına kadar bir değişiklik olmamış, bu tarihte 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunuyla değiştirilmiştir. Ardından bu kanunda 2008 tarihinde 5747 sayılı yasayla bir değişiklik ve son olarak da 2012 tarihinde 6360 sayılı yasayla köklü bir değişiklik yapılarak kanun günümüzdeki kadar şeklini almıştır. Böylece görece kısa bir şekilde Tanzimat döneminden günümüze yerel yönetimlerin hangi kanunlar çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. 2000’li yıllara kadar birçok kanunun uzun süreler yürürlükte kaldığı görülmektedir. Bu durum, eğer kanunlar zamanın isteklerini karşılayabiliyorsa bir problem arz etmemektedir. Fakat ülkemiz açısından değişen koşullar, artan ve değişen hizmet talebi, değişen dünya algısı, sanayileşme, kentleşme vb. şartlar neticesinde kanunların eskimesi ve zamanla ihtiyaca cevap verememesini beraberinde getirdiğinden bir sorun teşkil etmiştir. 1980’lerde başlayıp 2000’li yıllarda köklü bir biçimde yapılan reformlarla da bu sorun çözülmeye çalışılmıştır.

Yerel yönetim birimlerinin hangi yasal dayanaklara dayanarak şekillendiğinin yanında hangi şartlarda ortaya çıktığı da önemlidir. Gerek Avrupa’da gerekse ülkemizde bu tarz yönetimlerin başlangıcının ticaretle bağlantılı olduğu bilinmektedir. Yani ülkemizde belediye hareketinin özellikle liman çevrelerinde ve ticaret merkezlerinin olduğu bölgelerde başlaması tesadüf değildir. Bu noktada İstanbul’da Batılı tarzda bir yerel yönetim yapılanmasını talep eden gruplar arasında “özellikle Tanzimat sonrasında büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan” kişiler manasına gelen Levantenlerin olduğu görülmektedir (Sadioğlu vd., 2016: 73). Bu taleplerinin arkasında da “... Osmanlı ticaret şehirlerinde ekonomik faaliyetlerini kolayca yürütebilecekleri, endüstriyel toplumun ihtiyaçlarını karşılayan kentlerde ekonomik aktivitelerini kolaylaştırma tutkusu...” yer almıştır (Sadioğlu vd., 2016: 73). Yani daha önce de söylendiği gibi sermaye, kendisinin rahat hareket edebileceği, üretimin ve tüketimin kolayca gerçekleştirilebileceği, kendisini maksimize edecek yönde ona kolaylıklar çıkaracak bir yapılanma istemektedir. Cumhuriyet döneminde kentsel anlamda böyle bir yapılanmanın talep edilmemesi olgusu da buna bağlanabilir. 1923 tarihli İzmir İktisat Kongresi sonuçlarında da kendini gösteren sermaye sınıfı yetersizliği, yerel yönetimlerin gelişmesinde de etkili olmuştur denebilir. Zira diğer

yandan 1980 tarihli “24 Ocak Kararları” ile sermayenin ülkemize girmeye başlamasıyla yerel yönetim birimlerine verilen önemin artması da tesadüf olmayacaktır. Böylece küreselleşme sürecinde, sermaye kendisine yeni alanlar talep edecek ve aşağıda çalışmanın sonuçlandırılacağı paragraflarda da görüleceği üzere ülkemizde idari yapılanmalar da yerelleşme perspektifinden buna göre şekillenecektir.

1980’li yıllarla ABD ve İngiltere başta olmak üzere tüm dünyada yeni gelişmeler meydana gelmeye başlamıştır. Bu gelişmeler neoliberalizm tabanında kendisini devletin küçültülmesi, piyasa modelinin tüm birimlere yaygınlaştırılması, yönetim, yeni kamu yönetimi vb. süreçlerle meydana gelmiştir. Bu süreçlerin yaşandığı daha genel bir süreç olarak ise küreselleşme kavramıyla karşılaşılmaktadır. Çalışma içerisinde küreselleşmenin ele alındığı bölümde, küreselleşme tanımlarının ne kadar farklı olabileceğinden, onu ele alan düşünürün çalıştığı konuya ve dünyaya bakış açısına göre değişken tanımlar ortaya çıkabileceğine değilmiş, bu da verilen çeşitli tanımlarla desteklenmiştir. Çalışmada da düşüncelerine yer verilen bu düşünürlerin yaptığı gibi konuya belli açıdan yaklaşmaya çalışılmış, buna göre çeşitli sonuçlar ve uygulamalara yer verilmiştir. Bu noktadan bakıldığında çalışma için küreselleşmenin öne çıkacak tanımı şu olmaktadır: Küreselleşme, *farklı mekânlardaki olayların, içinde bulunulan mekânı biçimlendirebildiği ve aynı biçimde içinde bulunulan mekândaki olayların da farklı mekânları biçimlendirebildiği, bu yönüyle de içinde bulunulan mekâna öncelik verilerek diğer mekânların önüne geçilmeye çalışıldığı bir süreçtir*. Böylece “yerelleşme” küreselleşmeye karşı bir süreç olarak değil onun içerisinde bir süreç olmaktadır. Buradaki yerelleşme, içerisinde bulunulan mekâna ve o mekânın çevrelediği vaziyetlere öncelik verilerek ortaya çıkmaktadır. Bu noktada bu öncelik verişin temelinde bir yandan diğer mekânların önüne geçme yani rekabet varken diğer yandan küreselleşmenin birey ve devlet üzerinde kurduğu baskı yer almaktadır. Şimdi bu iki noktaya değinilecektir.

Birey üzerindeki baskıya bakıldığında ilk olarak küreselleşmenin sonuçları içerisinde değinilen zaman-mekân sıkışması olgusuyla karşılaşılacaktır. Harvey’in söyledikleri hatırlanacak olursa zaman-mekân sıkışması, yaşamın hızının artması ve mekânın olabildiğince hızlı aşılması sonucu meydana gelen bir olgudur. Zaman ve mekân arasındaki ilişki, mekânın bir yandan hızlı yer değiştirmeye daralan diğer yandan da etki mesafesi açısından genişleyen olarak iki yönlü yansımaktadır. Birey, bu ikisi arasındaki hızlı yer değiştirmeler ve etkilerle, sınırlılık-sınırsızlık arasında bir sıkışmışlık yaşamaktadır. Diğer yandan Foucault’un bu durumu “kapatılma” olarak nitelemesi bireyin günlük yaşamındaki

olayların kendisi dışında gerçekleşmesinden ve olaylar gerçekleşirken olabildiğince hızlı karar vermesi gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Urry ise bu vaziyetin bireyin kendi yaşamında söz sahibiyetinin azalması sonucunu doğurduğunu ifade eder. Yani küreselleşme birey üzerinde zaman-mekân sıkışması denilen kavram üzerinden bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Bireyin kendi yaşamındaki etkisizliği, onu gerçekten bir kapatılmışlık-sıkışmışlık hissine itecek ve gündelik yaşamı üzerinde söz sahibi olma arayışına girecektir.

Küreselleşmenin birey üzerindeki başka bir baskı unsuru da kimlik meselesiyle ortaya çıkmaktadır. Geçtiğimiz yüzyıl savaşlar, krizler ve teknolojik ilerleme derken çok hızlı bir dönüşümün yaşandığı, eski olan birçok şeyin yıkıldığı ve yenisinin ortaya çıkarıldığı bir yüzyıl olmuştur. Hobsbawm bu konuyu şöyle özetlemiştir: “Yüzyılın sonunda çoğu genç erkek ve kadın, içinde yaşadıkları zamanın geçmişiyle her türlü organik ilişkiden yoksun bir tür sürekli şimdiki zaman içinde yetişti (Hobsbawm, 2011:3-4).” Kimlik meselesi de bu ilişki içerisine dâhil edilebilir. Kapitalizm süreciyle beraber ele alınan yurtsuzlaşma-mekânsızlaşma olgusu küreselleşme sürecinde değinilen tüketim kültürü ve popüler kültür olgusuyla birleştiği zaman eski kimliklerin tamamen yıkıldığı ve yeni bir kimliğin oluşturulmaya çalışıldığı, daha doğrusu kimliksizleşme olarak tanımlanan süreci meydana getirmiştir. Bu vaziyet de küreselleşme sürecinde bir kimlik sorununu doğurmuştur. Birey, kendisine bir anlam aramakta, kim olduğunu sorgulamaktadır. Sonuçta King’in dediğinden hatırlandığı kadarıyla kimlik, sahiçiliğın bir güvencesi olmaktadır (King, 1998: 32). Bireyin bu sorgulama ve keşfetme sürecinde karşısına çıkan ilk kültür (yoğun reklamizasyonla birlikte) küresel kültür- tüketim kültürü- popüler kültür vb. adlarla adlandırılan kültür olacaktır. Diğer yandan birey zaman içerisinde bu kültürün sahiçilikten uzak olduğunu fark edecek ve yeni bir arayış içine girecektir. Bu da birey üzerinde yeni bir baskı sürecini oluşturacaktır.

Bireyin küreselleşme sürecindeki son baskısı ise devletlerin vaziyetiyle alâkalı olacaktır. Artık bilindiği üzere devletler bireyin gündelik yaşamındaki sorunlar için büyük olan yapılanması, bu sorunların çözümsüz kalması sonucunu doğurmaktadır. Bu noktada demokrasinin temsil mekanizmasını sorgulayan bireyler yeni yönetim mekanizmaları ve sorunlarına bir çare aramaktadırlar. Bireyleri gündelik sorunlarına çözüm aramaya iten bu davranış, küreselleşme süreciyle gelen değişim ve yeni sorunları çözmede devletlerin eksik kalmasından kaynaklıdır. O halde şimdi bireyler üzerindeki baskıdan devletler üzerindeki

baskıya geçilip, gündelik yaşamdaki çözüm üretme kabiliyetinin eksikliğinin arka planına bakılması yerinde olacaktır.

Küreselleşme şüphesiz, bireyler üzerinde oluşturduğu baskı kadar hatta daha fazlasını devletler üzerinde de oluşturmaktadır. Özellikle 1980’li yıllarla birlikte bu baskının arttığı görülmektedir. Çalışma içerisinde hemen her başlıkta değinilen bu baskılar dört başlık altında özetlenebilir. Birincisi, iki dünya savaşının geçmesi ve sonrasında soğuk savaşın bitmesiyle şekillenen uluslararası sistem, devletler düzeyinde yeni oluşumların meydana gelmesini doğurmuştur. İkincisi, Keynesyen ekonominin çökmesi ve hâkimiyetini sağlayan neoliberal politikalar yeni uygulamaları meydana getirmiştir. Kökeni coğrafi keşiflere dayandırılan çok uluslu şirketlerin de dünya pazarında etkisini artırmasıyla devletlerin ekonomi üzerindeki hâkimiyeti de azalmaya başlamıştır. Üçüncü olarak iki savaş arasında oluşmaya başlayan kitle kültürü ve kültür inşa süreci yine soğuk savaşın bitişi ve pop kültürünün yaygınlaşmasıyla ülke içerisindeki bireylerin ulusal kimlikten uzaklaşmasına, kendilerini yapay olarak nitelendirilen bir kültüre bırakmalarına sebebiyet vermiştir. Böylece devletler, vatandaşları üzerinde ulusal bilinç oluşturmaktan uzak kalmış ve ulusal düzeyde etkili politikalar oluşturma konusunda zorlanmışlardır. Dördüncü ve son olarak artan çevre kirliliği, canlı türlerinin yok olmaya başlaması, doğal ve nükleer felaketlerin önlenemezliği karşısında yine devlet düzeyinde bir yapılanmanın etkisiz olduğu görülmüştür. Görüldüğü üzere devletler siyasi, ekonomik, kültürel ve çevresel birçok bakımdan baskı altında, birçok sorunu çözmede ya yetersiz kalmakta ya da fazla gelmektedirler. Sayılanlar ve buna benzer birçok örnek sonucunda devletler çareyi hem ulus üstü birliklere katılmakta hem de ulus altı yapılanmalara gitmekte bulmuşlardır.

Yukarıdaki paragraflarda yer verilen küreselleşmenin bireyler ve devletler üzerindeki baskısı karşısında, bireyler ve devletler bu baskıya karşı farklı vaziyetler almışlardır. Bu vaziyetlerden birisi yerelleşmeye bakış açısındaki değişimdir. Küreselleşmenin getirdiği baskılar sonucu yerelleşme görünümünde de artışlar görülmektedir. Bu noktada yerelleşmenin bireyler ve devletler üzerindeki baskılara ne gibi çözümler sunduğuna bakmak yerinde olacaktır. Yukarıdaki sırayla gidilecek olursa, bireyler zaman-mekân sıkışması karşısında kendi yaşamlarında söz sahibi olma çabalarını yerelleşme ile çözmeye çalışmaktadırlar. Buradaki yerelleşme tabiri bireylerin kendilerine en yakın birimler olan yerel birimlerden, yani kasaba, köy, belediye ya da şehir vb.den müteşekkildir. Bu noktada kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olmak isteyen birey, sıkışmışlığının, kapatılmışlığının

çaresini yerel katılımında aramakta yerel olayları şekillendirmeye çalışmaktadır. Böylece birey, çevresine etki etme kabiliyetini eline almaya çalışarak yaşamında söz sahibi olmaya çalışmaktadır.

Kimlik meselesinde yerelleşmenin bireye sağladığı çözüm yoluna bakıldığında; küreselleşme sürecinde oluşan yapay ve sığ kimliklerin ardından bir yeniden keşif olarak yerel kültür, yerel kimlik olgusuyla karşılaşılacaktır. Yukarıda söylenen dönüşümler sonucunda bireylerin bağlarının koparıldığı yerel kimlik, köklerinin geçmişten alması ve bireye bir sahiçilik sunması açısından bireylerin karşısına yeniden çıkmaktadır ve bireyler bunu “yeniden” keşfetmektedirler. Bu noktada bireylerin yerel kimliklere sarılması, onların arayışları neticesinde bir aidiyet hissi yaratarak bireyin hayatı anlamlandırmasında ona yol gösterici olacaktır. Artık hayata bakışı bu çerçeveden olacak, etrafı şekillendirmesi de bu anlayış üzerine kurulacaktır. Diğer yandan bireyin gündelik yaşamındaki sorunlara devletin vaziyetinden doğan çözümsüzlüklere bakılırsa, yerelleşme bu noktada da bireye bir çözüm sunmaktadır. Öyle ki devletin gündelik yaşam sorunları için büyük kalması ve bireyin yeni yönetim yapılanması araması noktasında yerel yapılanmalar kurmak ve temsil-katılım ilişkisini bu noktaya taşımak, hem bireyin gündelik yaşam sorunlarını anlaması hem de bunlara çözüm sunması açısından işlevsel bir hal alacaktır.

Yerelleşme, sadece bireyler için değil aynı zamanda devletler için de baskı azaltıcı bir unsur olmuştur. Yukarıda sayılan ve devletin rolünün dönüşmesine sebep olan unsurlar, devletin yerelleşme politikalarına ağırlık vermeye başlamasıyla bir sorun olmaktan çıkmaya başlamaktadır. Ekonomik süreçler üzerinden bakılırsa, küreselleşme sürecinde devletlerin kendi ekonomik yapılanması üzerinde söz sahibi olmasının zorlaşması vaziyeti onları yerelleşmeyi teşvik etmeye itmektedir. Mesela küresel büyük şirketlerin aldıkları işten çıkarma kararları ya da ücret politikaları ya da vergiye karşı direnç, devletlerin ekonomilerinde birçok dengeyi değiştiriyor. Bunun yanında devletlerin yerel ekonomiyi ve KOBİ’leri desteklemesi küreselleşme sürecinde oyuna yerelleşme hamlesiyle devam etmek olmaktadır. Böylece yerel şirketlerin oluşturulması amaçlanarak ekonomik dengenin yeniden sağlanması çalışılmaktadır. Bu politikanın sonucunda işsizliğin azaltılması, ücret dengesinin sağlanması ve vergilendirme politikalarının yoluna koyulması amaçlanmaktadır. Dahası yerel ekonomi canlandırılarak bir kendine yeterlilik hali sağlanmaya çalışılacaktır. Diğer yandan kültürel açıdan baktığımızda bir milli benlik, ulusal kimlik oluşturamama noktasında da yerel kimliklerin devletleri bağlayıcı bir unsur olarak ön plana çıkabileceği

görülmektedir. Tabi bu yerel kimlik süreçlerinin tehlikeli bir hâl de alabileceğini unutmamak gerekir. Bu noktada doğru politika uygulamak hayati öneme sahip olacaktır.

Yerelleşmenin, çevresel sorunların önüne geçmede de bir unsur olarak ifade edildiği görülmektedir. Örnek verilecek olursa, artık birçok ülkenin küresel tektip olan tarım ürünleri yetiştirmek (örneğin buğday cinsi) yerine yerel hasatlara ve türlere yöneldiği görülmektedir. Geçmişten süregelen türlerin o coğrafyayı, bölgeyi tanıdığını, zararlıları, hastalıkları bildiğini ve buna karşı dirençler oluşturduğunu fark etmektedirler. Bu durum bir yandan o bölgenin geçmişini araştırmasına, yıllardan beri süregelen kültürel biçimleri yeniden keşfetmesine yardımcı olurken bir yandan da yeni yerellikler üreterek var olma süreçlerine girmelerini sağlamaktadır. Tabi bu noktada çevreye verilen değer artacak, onun mekanik bir yapı olmasından ziyade organikliği anlaşılacaktır. Siyasi süreçlere gelindiğinde, yerleşme politikalarının devletlerin kalkınma düzeyinde etkili politikalar üreterek elini güçlendirmesini sağlaması açısından etkili olmaktadır. Bu sayede hem yerel aktörlere yetki aktararak yüklerinden kurtulacak hem de çözüm üreten bir devlet modeli olarak sorunların üstesinden gelecektir.

Görüldüğü gibi dünya üzerinde küreselleşme sürecinde bireyler ve devletler üzerinde oluşan baskılara bir çözüm olarak yerleşme önem kazanmaktadır. Ülkemizde de bu süreçlerin benzer şekilde işlediği görülmektedir. Bu noktada Türkiye’de de küreselleşme süreciyle birlikte yerleşme politikaları önem kazanmıştır. Yukarıda sayılan baskı unsurlarını giderme yönünde çeşitli yerel yönetim reformları yapılmış ve yeni uygulamalara gidilmiştir. Özellikle Büyükşehir Belediyelerinin kurulmasıyla başlayan reform uygulamaları, 2000’li yıllarda yerel yönetim birimlerine yeni yetkiler ve gelirler verilmesi ve onların hizmet sunumunda gelen yeniliklerle (hizmet satın alması gibi) devam etmiş ve günümüze gelmiştir. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması, Kalkınma Ajansları ve Kent Konseyleri olarak ele alınan yeni uygulamalar ise, gerek bireyin üzerinde oluşan baskıların hafifletilmesinde gerekse devletlerin karşılaştığı sorunlarda bir çözüm sunmayı hedeflemektedirler. Örneğin Kalkınma Ajanslarının yerel kaynakları desteklemesi ve küreselleşme sürecindeki rekabete bölge tanıtımı ve yatırım çekme anlamında yaptığı çalışmalar hem bölge ekonomisi hem de ülke ekonomisi için büyük katkılar sağlayabilmektedir. Yine KA’ların KOBİ destekleme uygulamaları küreselleşme sürecinde devletin ekonomik anlamda karşılaştığı sorunlara bir çözüm sunma gayreti niteliğindedir. Diğer yandan Kent Konseyleri, bireyin yaşamı üzerinde bir söz sahibi olma girişiminin karşısında etkili bir mekanizma olarak kullanabilme

ihtimalini sunarken, hemşehri bilinci oluşturma amacı güdülürken de bir aidiyet hissi yaratmaktadır. Bu konuların detaylarına çalışma içerisinde değinilmiştir.

Türkiye’de yerel yönetimler geçmişinde görülmektedir ki her dönemde yerel yönetim birimlerine ve düşüncesine yön veren farklı düşünceler ve uygulamalar bulunmaktadır. Bunlar başlangıçta gayrimüslimlerin ve Levantenlerin talebi ve Batılılaşma hareketleri çerçevesinde mahalli idarelerin doğması şeklinde görülürken Cumhuriyetin ilk yıllarında cumhuriyetin temel ilkelerinin korunması isteği, gerekli nitelikli insan gücünün bulunamaması, tek parti yönetimi vb. sebeplerle merkeziyetçi yönetimin ağır basması şeklinde de görülebilmektedir. 1980 sonrasında ise çalışmada görüldüğü üzere bu görünüm kendisini küreselleşme süreçleri etrafında şekillendirmiştir. Küreselleşme, birçok ülke üzerinde olumsuz etkilere yol açmış, ulus-devletlerin gücünü aşındırmıştır. Bu noktada Bilgiç, önemli olanın “küreselleşmenin olumsuz etkilerinden nasıl en az etkilenirim veya en fazla nasıl yararlanırım” şeklinde düşünmek ve bu konuda çaba harcamak olduğunu ifade etmektedir (Bilgiç, 2005: 206). Çalışma içerisinde görüldüğü kadarıyla da 1980 sonrasında meydana gelen yerelleşme politikaları bu şekilde düşünmek ve çaba harcamanın ürünü olmaktadır. Zira yine yukarıda söylendiği şekliyle küreselleşme bireyler ve devletler üzerinde baskılar oluşturmakta, yerel yönetimlere, yerelleşmeye ağırlık verilmesi de bu baskıların hafifletilmesi yönünde gerçekleşmektedir. Yani ülkemizde küreselleşme sürecinde meydana gelen yerelleşme politikaları, küreselleşmenin olumsuz sonuçlarından en az etkilenme ve küreselleşmeden maksimum yararlanma düşüncesiyle hayata geçmektedir. Uygulamada elbette eksiklikler olacaktır fakat görüldüğü kadarıyla hareket edilen düşünce noktası budur. Bu noktada Sadioğlu (2015), belediye siyasetçileri üzerinden yaptığı çalışmasında, günümüzde belediye siyasetçilerinin yerel yönetimlere ve reformlara bakış açısını ortaya koymuş, böylelikle yerel yönetim anlayışından beklenenin ve reformların üzerindeki bakışın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Çalışmanın nihayete ermesi de bu araştırmanın sonuçlarına, konuyla ilgili olduğu kadarına değinilerek olacaktır.

Çalışma içerisinde bahsi geçen ve Düzey-2 yapılanması üzerine kurulan KA’lar dikkate alınarak yapılan araştırma 25 il belediyesi üzerinden yürütülmüştür. Buna göre bazı belediye siyasetçileriyle yüz yüze görüşmeler, yüz yüze görüşme imkânı bulunmayanlarla da telefon ya da mail üzerinden görüşmeler yapılmıştır. Çalışma açısından işlevsel olan çıktılar maddelerle özetlenecek olursa (Sadioğlu, 2015):

- Belediye yöneticilerinin %72 oranında çoğunluğu, 2000’li yıllarda meydana gelen reform sürecini olumlu değerlendirmiş,
- Yine belediye yöneticilerinin %88’i neoliberal politikalar sonucunda meydana gelen hizmet görme ve gördürme usullerini, kamu yönetiminin dönüşümünü faydalı bulmuş,
- Yöneticilerin %84’ü bu politikalar çerçevesinde meydana gelen hizmet görme usulleri sonucunda belediyelerin tasarruf ettiğini, hizmet kalitesinin arttığını ifade etmişlerdir.
- Diğer yandan belediye siyasetçilerinin %74’ü belediyeler düzeyinde katılım konusunun tek yanlı algılandığını ve sadece bilgilendirme ve bilgi alma süreçleri olarak yorumlandığı belirtirken, %66’sı katılım süreçlerinin yönetimdeki performansı artırdığını ve ortak karar alarak ulaşılan fikirlerin belediyelerin etkili hizmet sunmasını sağladığını belirtmişlerdir.
- Merkezi yönetim-yerel yönetimler ilişkisinde belediye yöneticilerinin %92’si belediyelerin mali açıdan merkezi yönetime bağımlı halde olduklarını ve özerk olmadıklarını ifade etmiştir. Yerel yönetimlerin daha fazla güçlendirilmesini ifade eden belediye siyasetçileri ise bunun önünde en büyük engelin etnik temelli siyaset ve terör olgusu olduğunu ifade etmiştir.

Böylece küreselleşme-yerelleşme sarmalında Türkiye’de 1980 sonrası yerelleşme görünümüne yer verilen çalışmanın çıktılarına bakılacak olursa; küreselleşme farklı süreçlerle meydana gelen ve bireyleri ve devletleri etkisi altına alan bir süreçtir. Yerelleşme, bireyler ve devletler üzerindeki baskıları azaltma potansiyeliyle, küreselleşme sürecinde ona karşı çıkış olarak değil, ona katılım ve ondan faydalanma aracı olmaktadır. Ülkemizde ise bu süreç 1980’li yıllarla başlamış, günümüzde de devam etmektedir. 1982 Anayasasıyla karşımıza çıkan anakent yönetimleri, 1984 yılında somutlaşarak büyükşehir belediye yönetimleri olarak vücut bulmuş, küreselleşme sürecinde kentlerin (özellikle anakentlerin) artan öneminin farkına varılması ve sermaye akışı, sanayileşme vb. süreçlerin bu kentlerde yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. 2000’li yıllarda meydana gelen yerel yönetim reformlarında bu süreçte önemi artan, yerel katılım, şeffaflık, sürdürülebilirlik, subsidiarite gibi kavramlara dikkat edildiği görülmektedir. Bu kavramlara dikkat edilmesi, hem ulus devletin yükünü azaltmış, hem de hizmet sunumunda 3E kuralının yerine getirilmesine katkıda bulunmuştur. Diğer yandan yine bu reform sürecinde ana uygulamalar olarak karşımıza çıkan Kent Konseyleri ve Kalkınma Ajansları küreselleşme sürecinde bireyler ve

devletler üzerindeki baskıları azaltmada önemli potansiyelleri olan yapılanmalar olarak kendilerini göstermektedir. Bu uygulamaların doğru kullanılması, ülkemizde yerel yönetimlerin gelecekte potansiyel olarak daha etkili, özerk ve önem verilen yapılar olmasını beraberinde getirecektir. Zira çalışmada da görüldüğü üzere küreselleşme sürecinde meydana gelen sorunlara bir çözüm sunma potansiyelleri en azından teori üzerinde yüksek görünmektedir.

Sonuç olarak yaşamın birçok noktasında zıtlıklar ve sorunlar taşıyan küreselleşme sürecine yerelleşme yoluyla çözümler üretilmiş ve ona bu şekilde katılım sağlanmaya çalışılmıştır. Bu noktada yerleşmenin doğru anlaşılması gerekmektedir. İçinde yaşadığımız beden, çevre ve devlet onu anladıktan sonra dönüştürebilmeyi gerektirir. Eğer gerçekten doğru anlarsak, sorunlara doğru açıdan yaklaşabilmemiz ve onları çözebilmemiz mümkün olur. Zira yanlış anlam, yanlış teşhisler ve yeni sorunlar olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ö. (2008). *Avrupa Birliği Nuts Sisteminin Türkiye’de Uygulanması: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Sisteminin Sınanması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Adadağ, Ö. (2007). “Fransız Devriminin Evrenselliği Üzerine”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 0(11). 55-70.
- Adadağ, Ö. (2011). “Dünya Algısının ‘Küre’selleşmesi ve Küreselleşmenin İlk Adımları”. Ö. Adadağ ve C. Yıldızcan. (Editörler). *Küreselleşme ve Demokrasi: Küreselleşmenin Farklı Yüzleri*. Ankara. Dipnot Yayınları, s. 39-87.
- Adıgüzel, M. (2011). *Ekonomik, Kültürel ve Politik Küreselleşme ve Sonuçları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (1989). “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(3), 195-228.
- Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Akbulut, M. U. F. (2018). “Küreselleşme Süreci ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 54-63.
- Akçakaya, M. (2017). “Yeni Yönetim Anlayışının Yerel Yönetimlere Yansımaları”. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(9), 105-130.
- Aksoy, N. D., Arslantaş, H. A. (2010). “Ulus, Ulusçuluk ve Ulus Devlet”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 28 (Güz), 31-39.
- Aktaş, M. ve Gürbüz, C. (2015). “Türkiye’de Yerel Yönetim Reformu ve 5393 Sayılı Kanun: Muş ve Bitlis İllerinde Reformun Algılanmasına İlişkin Alan Araştırması”. *Muş Alparlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 25-54.
- Akyıldız, F. (2013). “Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Kalkınma Ajansları”. M. Ökmen, G. Şeker ve F. Yaman. (Editörler). *Küreselleşme-Yerelleşme Sarmalında Kalkınma Ajansları: Yapılar, Sorunlar ve Çözüm Arayışları*. Ankara. Orion Kitabevi, s. 107-139.
- Albrow, M. (2009). “Yerel Kültürlerin Ötesine Yolculuk”. (Çev. H. Arıkan). K. Bülbül. (Editör). *Küreselleşme Temel Metinler*. Ankara. Orion Kitabevi. s. 279-299.
- Archer, C. I., Ferris, J. R., Herwig, H. H. ve Travers, T. H. E. (2006). *Dünya Savaş Tarihi*. (Çev. C. Demirkan). İstanbul: Akyüz Yayıncılık.
- Arnold, D. (1995). *Coğrafi Keşifler Tarihi*. (Çev. O. Bahadır). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Arslan, E., Gürses, F. ve Baykal, Ö. N. (2016). *Cumhuriyetten Günümüze Hükümet Programlarında Yerelleşme Vurgusu: Vaatler, Gerçekleşenler*. S. Karatepe, E.

- Akyol, C. E. İnan, I. Arpacı, A. Ç. Kavuncu ve N. N. Arıbaş. (Editörler). Yerelleşme-Merkezileşme Tartışmaları 9. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara. Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. s. 42-54.
- Aslanoğlu, R. A. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Ataay, F. (2005). “BKA Tasarımının Kalkınma Anlayışı Üzerine”. M. Turan. (Editör). *Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir Ne Değildir?*. Ankara. Paragraf Yayınevi, s. 15-34.
- Ataman, M. ve Öztürk, M. (2017). “Uluslararası Örgütlerin Devlet-İçi Çatışmalara Başarısız Müdahalelerin Nedenleri”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 137-168.
- Ateş, D. (2006). “Küreselleşme Ne Kadar Tek Boyutlu?”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), 25-38.
- Ateş, D. (2009). “Küresel Şehirde Güvenlik Sorunu”. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, 36(0), 1-23.
- Atmaca, Y. ve Sağır, H. (2017). “Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Türkiye: Kalkınma Ajansları Bağlamında Bir Analiz”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 67-88.
- Avcı, S. (2012). “Birinci Coğrafya Kongresi ve Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Hakkındaki Tartışmalara Dair Bir Not”. *Türk Coğrafya Dergisi*, 0(57), 95-99.
- Balkanlıoğlu, İ. (2013). “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışında Kalkınma Ajanslarının Yeri ve Valilerin Bu Yapılanmadaki Rolü”. M. Ökmen, G. Şeker ve F. Yaman. (Editörler). *Küreselleşme-Yerelleşme Sarmalında Kalkınma Ajansları: Yapılar, Sorunlar ve Çözüm Arayışları*. Ankara. Orion Kitabevi, s. 1-5.
- Ballıkaya, C. (2016). “Pozitivizm: Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0 (33), 87-106.
- Barber, B. R. (2009). “Cihad McDünyaya Karşı: Küreselcilik ve Kabilecilik Dünyayı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?”. (Çev. H. Özdemir). K. Bülbül. (Editör). *Küreselleşme Temel Metinler*. Ankara. Orion Kitabevi. s. 329-347.
- Başer, N. E. (2011). *I. Sanayi Devriminde Teknolojik Gelişiminin Rolü*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bauman, Z. (2016). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayar, F. (2008). “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32 (0), 25-34.
- Baykal, H. ve Baykal, T. (2008). “Küreselleşen Dünya’da Çevre Sorunları”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17.

- Bayramoğlu Alada, A. (2001). "Türkiye'de Belediyenin 70 Yıllık Tarihine Kronolojik Bir Yaklaşım: 1930-2000". *Cevat Geray'a Armağan*. Ankara. Mülkiyeliler Birliği Yayınları, s. 125-208.
- Bayramoğlu, S. (2002). "Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim". *Praksis Dergisi*, 7 (0), 85-116.
- Beck, U. (2009). "Küreselleşme Nedir?". (Çev. K. Bülbül). K. Bülbül. (Editör). *Küreselleşme Temel Metinler*. Ankara. Orion Kitabevi. s. 169-175.
- Beriş, H. E. (2016). *Siyasetin Yüzleri- Antik Yunan'dan Postmodern Döneme Kavramlar ve Süreçler*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Bıçkık, D. ve Sobacı, M. Z. (2011). "Yerel Yönetimden Yerel Yönetişime: Post-Fordizm Bağlamında Yerel Yönetimleri Anlamak". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 216-233.
- Bilgiç, V. K. (2005). "Türkiye'de Merkezi Yönetim- Yerel Yönetim İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme". H. Özgür ve M. Kösecik. (Editörler). *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazular-I Reform*. Ankara. Nobel Yayınevi, s. 201-213.
- Bookchin, M. (2011). *Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine*. (Çev. S. Ata). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bostan, H. (2017). "Türkiye'de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Coğrafya Dergisi*, 0 (35), 1-16.
- Bozkurt, V. (2014). *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm Bilgi Ekonomi ve Kültür*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Can, E. (2011). *Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği*. İzmir: Altın Nokta Yayınevi.
- Capra, F. (2014). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. (Çev. M. Armağan). İstanbul: İnsan Yayınları. (Eserin orijinali 1982'de yayınlandı).
- Ceran, Y. (2013). *Göç Sorunu ve Yeni Göç Politikalarının Uygulanmasında Kent Konseylerinin İşlevi.*, E. B. Keskin (Editör). Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Bursa. Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınları Dizisi-1, s. 241-251.
- Cevizci Çelik, T. (2013). *Küreselleşmenin Ulusal Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Colas, A.. (2014). "Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler". (Çev. Ş. Başlı, T. Öncel). A. Saad-Filho ve D. Johnston. (Editörler). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. İstanbul. Yordam Kitap. s. 123-143.
- Coşkun, B. (2005). "Türkiye'de Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma: Tarihsel Geçmiş ve Genel Bir Değerlendirme". *Türk İdare Dergisi*, 0(448), 13-47.

- Çağan, K. (2007). “Değişim ve Postmodernlik: Zaman ve Mekan Bağlamında İletişim Araçları ve Anlamları”. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 0(17), 135-146.
- Çamur, K. C. ve Gümüş, Ö. (2005). “İstatistik Bölge Birimleri- Nuts Sistemi”. M. Turan (Editör). *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?*. Ankara. Paragraf Yayınevi, s. 147-159.
- Çelik, M. ve Dağ, M. (2017). “Kapitalist İktisadi Düşüncenin Geçirdiği Dönüşümler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2(3), 50-70.
- Çevikbaş, R. (2012). “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”. *Türk İdare Dergisi*, 0(475), 33-62.
- Çiçek, Y. (2014). “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 53-64.
- Çiğdem, A. (1997). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çilliler, Y. (2014). *Etnik Sorunlar, Demokratikleşme ve Bask Milliyetçiliği*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Çiner, C. U. (2016). *Çok Düzeyli Yönetişim: Yaklaşım ve Şart Üzerine Notlar*. S. Karatepe, E. Akyol, C. E. İnan, I. Arpacı, A. Ç. Kavuncu ve N. N. Arıbaş. (Editörler). *Yerelleşme-Merkezleşme Tartışmaları 9. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara. Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. s. 151-162.
- Çöpoğlu, M. (Editör). (2017). *6360 Sayılı Kanun Ekseninde Yerel Yönetimler*, İstanbul: Der Yayınları.
- Çukurçayır, M. A., Eroğlu, H. T. ve Sağır, H. (2012). “Yerel Yönetişim, Katılım ve Kent Konseyleri”. *Yerel Politikalar Dergisi*, 0(1), 97-129.
- Dedeoğlu, M. (2012). “Küreselleşme Sürecinde Neoliberal Ahlaki Paradigmanın Felsefi Temelleri”. *HAK-IŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1 (1), 186-208.
- Dobb, M. (1984). “Feodalizmden Kapitalizme”. (Çev. M. Gürer ve S. Sökmen), R. Hilton (Editör). *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*. İstanbul. Metis Yayınları. s. 179-184.
- Doğan, K. C. (2014). “Türkiye’de 1980 Sonrası Kamu Yönetiminde Reform Politikalarına Yön Veren Kavramsal / Teorik Düşünceler ve Kurumsal Düzenlemeler”. *Türk İdare Dergisi*, 0 (479), 123-154.
- Doğan, K. C. (2016). “Postmodern Kamu Yönetimi, Yerel Yönetimler ve Katılım: Yerel Yönetişim Odaklı Bir Yaklaşım”. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 73-99.
- Dollar, D. ve Kraay, A. (2014). “Zenginliğin Yayılması”. (Çev. A. S. Mercan), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 530-540.

- Doru, S. (2014). *Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Yerel Yönetim Reformları: Çek Cumhuriyeti ve Türkiye Örnekleri*. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Dowd, D. (2008). *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı: Eleştirel Bir Tarih*. (Çev. C. Gerçek). Yordam Kitap. İstanbul.
- Dur, İ. İ. (2011). *Yerel Yönetişim ve Kent Konseyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Duran, N. (2018). *Küreselleşme Süreci Üzerine Türkiye Üzerinden Bakış*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Durgun, Ş. (2000). "Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-devlet midir?". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (3), 109-124.
- Ekinci, D. (2010). *Küreselleşme Sürecinde Glokal Pazarlama Stratejileri*. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Emini, F. T. (2009). "Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 31-48.
- Eraydın, A. (2001). "Küreselleşme-Yerelleşme ve İşlevleri Farklılaşan Kentler". *Cevat Geray'a Armağan*. Ankara. Mülkiyeliler Birliği Yayınları, s. 363-392.
- Erdem, Ç. (2009). "Küreselleşme-Millî Devlet Çelişkisi". *21. Yüzyıl Dergisi*, Ocak-Haziran, 287-300.
- Erdem, T. (2009). "Feodaliteden Sanayi Toplumuna" T. Erdem. (Editör) *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*. Ankara. Lotus Yayınları.
- Erdemli, A. (2012). "Aydınlanma Filozofu Olarak Descartes". *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 0 (27), 99-113.
- Erkış, İ. U. (2013). "Ulus-Devletin Tarihsel Gelişimi Üzerine". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (26), 54-76
- Ertürk, R. (2012). "Pozitivizm Üzerine". *Sosyoloji Dergisi*, 3 (11), 1-6.
- Eryentü, M. (2015). *Küreselleşme Sürecinde Kimliksizlik*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Friedman, J. (1996). "Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernliğin Parametreleri". (Çev. B. Peker). A. Topçuoğlu ve Y. Aktay. (Editörler). *Postmodernizm ve İslam ve Küreselleşme ve Oryantalizm*. Ankara. Vadi Yayınları. s. 81-113.
- Fukuyama, F. (2012). *Devlet İnşası: Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni* (Çev. T. Çolak). Profil Yayıncılık, (Eserin Orijinali 2005'te yayımlandı).
- Fülberth, G. (2011). *Kapitalizmin Kısa Tarihi* (Çev. S. Usta). Yordam Kitap. İstanbul.

- Gençkaya, Ö. F. ve Gündoğdu, H. G. (2017). “Küresel Yönetişim Ekseninde Stratejik Planlarda Koordinasyonun Önemi”. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (0), 125-137.
- Gençoğlu, A. Y. (2012). “Kapitalizmin Temel Nitelikleri Açısından Emegın Konumu”. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1 (1), 98-116.
- Giddens, A. (2014). “Modernliğin Küreselleşmesi”. (Çev. M. C. Çelebi), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 81-88.
- Giddens, A. (2016). *Modernliğin Sonuçları* (Çev. E. Kuşdil). Ayrıntı Yayınları. İstanbul
- Göngen, M. A. (2013). “Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(29), 117-134.
- Gönlübol, M. (1964). *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma: Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Görmez, K. (2000). “Demokratikleşme Açısından Merkezi Yönetim- Yerel Yönetim İlişkileri”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 81-88.
- Görmez, K. (2005). “Küreselleşme ve Yerelleşme”. K. Görmez (Editör). *Küreselleşme ve Yerelleşme*. Ankara. Odak Yayıncılık. s. 1-21.
- Görmez, K. (2012). “Türkiye’de Kent-Siyaset İlişisine Dair Gözlemler”. *Yerel Politikalar*, 0(1), 16-26.
- Görmez, K. ve Eroğlu, H.T. (2013). “Köycülükten Toplum Kalkınmasına, Köykentlerden Kalkınma Ajanslarına Yerel Kalkınma Serencamımız: Bir Zihniyet Analizi”. M. Ökmen, G. Şeker ve F. Yaman. (Editörler). *Küreselleşme-Yerelleşme Sarmalında Kalkınma Ajansları: Yapılar, Sorunlar ve Çözüm Arayışları*. Ankara. Orion Kitabevi, s. 9-21.
- Görmez, K. ve Uçar Altınışik, H. (2013). *Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri*., E. B. Keskin (Editör). Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Bursa. Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınları Dizisi-1, s. 31-52.
- Göymen, K. (2010). *Türkiye’de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*. İstanbul: Boyut Yayıncılık
- Güler, B. A. (2003). “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”. *Praksis Dergisi*, 9 (Kış-Bahar), 93-116.
- Güler, B. A. (2005). “22 Şubat 2005 Gün ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu Üzerine”. *Mülkiye Dergisi*, 29 (246), 89-120.
- Güleş, E. (2014). *Küreselleşmenin Ulusal Kimlik Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Güven, S. (2015). *Küresel Yönetişim ve Kriz Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti* (Çev. M. Beyaztaş). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Hall, S. (1998a). “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”. (Çev. G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal). A. D. King. (Editör). *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*. Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları. s. 39-63.
- Hall, S. (1998b). “Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler”. (Çev. G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal). A. D. King. (Editör). *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*. Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları. s. 63-97.
- Halliday, F. (2014). “Küresel Yönetişim: Beklentiler ve Sorunlar”. (Çev. E. Sarıştaş), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 578-591.
- Hancıoğlu, E. (2008). *Yerel Yönetişim: Yerel Gündem 21 Sürecinde Çankaya Belediyesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları. (Eserin orijinali 1990’da yayımlandı).
- Haspolat, E. (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Dinamiğinde Ulus Devlet*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Held, D. (2014). “Uluslararası Hukukun Değişen Yapısı: Egemenlik Dönüştü mü?”. (Çev. C. Boyraz), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 196-215.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, P. (2009). “Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür”. (Çev. İ. Aktar), K. Bülbül. (Editör). *Küreselleşme Temel Metinler*. Ankara. Orion Kitabevi. s. 131-155.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, P. (2014). “Küreselleşmeyi Yeniden Düşünmek”. (Çev. M. C. Çelebi), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 88-97.
- Heywood, A. (2016). *Küresel Siyaset* (Çev. N. Uslu ve H. Özdemir). Liberte Yayınları (Eserin Orijinali 2011 Yılında Yayımlandı).
- Hobsbawm, E. (2003). *Devrim Çağı: 1789-1848*. (Çev. B. S. Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2011). *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Everest Yayınları.
- Huntington, S. P. (2009). “Medeniyetler Çatışması mı?”. (Çev. M. Çalık). K. Bülbül. (Editör). *Küreselleşme Temel Metinler*. Ankara. Orion Kitabevi. s. 433-455.

- İçel, H. (2008). “Küreselleşme ve Unutulan Kültür Değerimiz”. M. Talas ve S. S. Bildirici. (Editörler). *Farklı Yönleriyle Küreselleşme*. İstanbul. Doğu Kütüphanesi, s. 125-135.
- İnternet: EUROSTAT. Web: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> 27 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Kalkınma Bakanlığı. (2017). *Kalkınma Ajansları 2016 Yılı Genel Faaliyet Raporu*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). *Avrupa Birliğinde Kalkınma Ajansları*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Kalmış, Ö. (2007). *II. Dünya Savaşı Sonrasında Transatlantik İlişkilerin Ekonomik ve Siyasi Boyutu*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kara, M. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kara, M. ve Palabıyık, H. (2006). “Mahalli İdare Birlikleri Kanunu- Toplum Kalkınması ve Çanakkale Köy Birlikleri”. *Türk İdare Dergisi*, 0(450), 95-117.
- Karaarslan, M. (2007). *Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformu Bağlamında Yerel Yönetimlerin Özerkliği ve Denetimi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaca, Y. (2013). *Yönetişim Perspektifinden Kalkınma Ajansları: Ankara ve Güney Ege Kalkınma Ajansı Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Karakuzu, T. (2013). *Mikro Milliyetçilik: Yugoslavya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Kargı, B. (2014). “Zaman-Mekân Sıkışması Boyutuyla Bilimde Dönüşümler ve Sosyal Teoride Küreselleşme ve Ulus-Devlet”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 219-237.
- Kartal, Z. (2007). “Kavramsal ve Tarihsel Yönleriyle Küreselleşme”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 251-264.
- Kaya, Y. (2016). *Merkezileşme Yerelleşme Tartışmalarına Politik Ekoloji Perspektifinden Bakış*. S. Karatepe, E. Akyol, C. E. İnan, I. Arpacı, A. Ç. Kavuncu ve N. N. Arıbaş. (Editörler). *Yerelleşme-Merkezileşme Tartışmaları 9. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara. Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. s. 105-118.
- Kazgan, G. (2005). *Küreselleşme ve Ulus Devlet- Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, R. (1992). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Keleş, R. (2001). “Küreselleşme ve Yerel Yönetimler”. *Cevat Geray’a Armağan*. Ankara. Mülkiyeliler Birliği Yayınları, s. 563-574.

- Keohane, R. O. (2014). "Uluslararası Toplumda Egemenlik". (Çev. C. Boyraz), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 178-196.
- Kerman, U., Altan, Y., Aktel, M. ve Lamba, M. (2013). *Yerel Yönetişim ve Kent Konseyleri.*, E. B. Keskin (Editör). Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Bursa. Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınları Dizisi-1, s. 14-31.
- Kılıç, N. (2014). *Yeni Kapitalizm ve İnsan: Tüketim Toplumunda Yaşam Pratikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, S. (2008). "Küreselleşme Sürecinde Ekonomik, Ekolojik ve Toplumsal Riskler". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 3 (1), 31-55.
- Kılıoğlu, İ. (2015). "Aydınlanma'nın Felsefi Temellerinin Tartışılması II". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 0 (5), 333-359.
- Kır, A. (2002). *Globalizasyon-Küreselleşme Ulus Devletin Sonu mu?*. Ankara: Eylül Yayınevi.
- King, A. D. (1998). "Giriş: Kültür Mekanları, Bilgi Mekanları". (Çev. G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal). A. D. King. (Editör). *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*. Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları. s. 17-39.
- Koçar, F. (2006). *Küreselleşme Sürecinin Türkiye Ekonomisini Etkileme Kanalları*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Köksal Aksu, E. A. (2010). *Kapitalizm Ahlakı*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köse, M. (2009). *Küreselleşme ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Lefebvre, G. (2015). *Fransız Devrimi*. (Çev. H. Bucak). İstanbul: Hil Yayın.
- Lieber, R. J. ve Weisberg, R. E. (2009). "Küreselleşme, Kültür ve Kimlik Krizi". (Çev. K. Bülbül). K. Bülbül. (Editör). *Küreselleşme Temel Metinler*. Ankara. Orion Kitabevi. s. 347-371.
- Mann, M. (2014). "Küreselleşme Ulus-Devletin Yükselişine Son mu Verdi?". (Çev. C. Boyraz), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 164-178.
- Marshall, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü** (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi Politikin Eleştirisi Cilt-1* (Çev. M. Selik ve N. Satlıgan). Yordam Kitap. İstanbul.
- Matthews, J. T. (2014). "İktidar Kayması". (Çev. M. C. Çelebi), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 247-257.

- McChesney, R. W. (2014). “Yeni Küresel Medya”. (Çev. B. Özçelik), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 311-320.
- Merrington, J. (1984). “Kapitalizme Geçişte Kent ve Kır” (Çev. M. Gürer ve S. Sökmen), R. Hilton (Editör). *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*. İstanbul. Metis Yayınları. s. 184-213.
- Modelski, G. (2014). “Küreselleşme”. (Çev. E. Sarıot). D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 75-81.
- Oktay, E. ve Özmen, A. (2013). “Marka Kent Oluşturma Sürecinde Kalkınma Ajanslarının Misyonu”. M. Ökmen, G. Şeker ve F. Yaman. (Editörler). *Küreselleşme-Yerelleşme Sarmalında Kalkınma Ajansları: Yapılar, Sorunlar ve Çözüm Arayışları*. Ankara. Orion Kitabevi, s. 63-75.
- Ortaylı, İ. (2007). *Batılılaşma Yolunda*. İstanbul. Merkez Kitaplar Yayınevi.
- Ökmen, M. (2005). “Küresel Sitem, Demokratikleşme Yerelleşme Dinamikleri ve Yerel Demokrasi”. K. Görmez (Editör). *Küreselleşme ve Yerelleşme*. Ankara. Odak Yayıncılık. s. 21-67.
- Ökmen, M. (2008). “Kentsel Alanda Aktörler Arası İşbirliği ve Kalkınma Çabaları: Salihli Örneği”. F. N. Genç, A. Yılmaz ve H. Özgür. (Editörler). *Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler*. Ankara. Gazi Kitabevi. s. 3-27.
- Önalın, H. (2014). *Küreselleşme ve Eleştirileri*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Önen, S. M. ve Güngör, M. (2018). “Yerel Yönetim ve Merkezi Yönetim İlişkileri”. M. A. Özer ve U. Ayhan. (Editörler). *Kamu Yönetimi Tartışmaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, s. 420-455.
- Özaydın Çat, B. (2015). *Zaman-Mekân Sıkışmasının Gündelik Mekân Kullanımına Etkisinin Yüksek Hızlı Trenler Üzerinden Okunması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özbey, D. O. (2007). *Zaman-Mekân Sıkışmasıyla Oluşan Aşırı-Hareketli İnsanın Beden-Mekân İlişkisinin Dönüşümü*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özer, M. A. ve Yayman, H. (2009). “Klasik Yönetim Düşüncesinden Bir Sapma: Yönetişim, Dönüşüm ve 3. Dünya Bakışı”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 88-112.
- Özgökçeler, S. (2014). “Yerel Kalkınmada Etkin Bir Kavram: Yerel Yönetişim, Bursa Kent Konseyi Örneği”. “İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16(1), 67-82.
- Özgür, H. ve Savaş Yavuzçehre, P. (2016). “Türkiye’nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi: 1982-2015”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 903-926.

- Özışık, F. U. (2012). “Küreselleşme-Yerelleşme Sürecinde Kentsel Yönetişim: Kalkınma Ajansları ve İzmir Örneği”. **Kent Akademisi Dergisi**, 5(4), 126-145.
- Özmaldar, B. (2009). *Küreselleşme Olgusunun Türkiye Ekonomisine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul.
- Özmen, Y. (2013). “Öğrenen Bölge Konsepti İçerisinde Kalkınma Ajanslarının Rolü”. M. Ökmen, G. Şeker ve F. Yaman. (Editörler). *Küreselleşme-Yerelleşme Sarmalında Kalkınma Ajansları: Yapılar, Sorunlar ve Çözüm Arayışları*. Ankara. Orion Kitabevi, s. 5-9.
- Parlak, B. (2008). “Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Geliştirme Projesi: Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği”. F. N. Genç, A. Yılmaz ve H. Özgür. (Editörler). *Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler*. Ankara. Gazi Kitabevi. s. 61-90.
- Polanyi, K. (2010). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. (Çev. A. Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pustu, Y. (2006). “Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Site’den Dünya Kentine”. *Sayıştay Dergisi*, 17(60), 129-151.
- Ritzer, G. (2009). “McDonalddlaştırmaya Giriş”. (Çev. Ş. S. Kaya). K. Bülbül. (Editör). *Küreselleşme Temel Metinler*. Ankara. Orion Kitabevi. s. 371-391.
- Robertson, R. (1996). “Glokalleşme: Zaman-Mekân ve Homojenlik-Heterojenlik”. (Çev. A. Topçuoğlu, Y. Aktay). A. Topçuoğlu ve Y. Aktay. (Editörler). *Postmodernizm ve İslam ve Küreselleşme ve Oryantalizm*. Ankara. Vadi Yayınları. s. 113-139.
- Robertson, R. (1998). “Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu”. (Çev. G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal). A. D. King. (Editör). *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*. Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları. s. 97-121.
- Robins, K. (2014). “Küreselleşmeyi Karşılama”. (Çev. B. Özçelik), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 287-295.
- Rosenau, J. N. (2014). “Yeni Bir Küresel Düzendeki Yönetişim”. (Çev. B. Özçelik), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 269-287.
- Rostow, W. W. (1970). “Sanayi Devrimi Nasıl Başladı”. (Çev. C. Arın). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30 (1-4), 255-278.
- Sadioğlu, U. (2015). “Yerelleşme Politikaları ve Türkiye Örneği”. M. Yıldız ve M. Z. Sobacı. (Editörler). *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*. Ankara. Adres Yayınları, s. 636-670.
- Sadioğlu, U., Özacit, İ. ve U. Ömürgönülşen (2016), “Yeni Büyükşehir Belediyesi Modeli: Türkiye’de Değişen/Değişmeyen Merkezileşme ve Adem-i Merkezileşme Politikaları”, *Yasama Dergisi*, 30 (0), 70-92.

- Sakal, M. (2000). “Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma Sorunu: Tarihsel Perspektiften Bir Değerlendirme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 119-140.
- Sander, O. (1996). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. (5. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e*. (12. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2013). “Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 59-79.
- Sarıbay, A. Y. (2015). “*Demokrasinin Felsefesi, Kent, Katılımcı Demokrasi*”. E. B. Keskin ve E. Karakurt Tosun (Editörler). II. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Bursa. Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınları Dizisi-2, s. 7-15.
- Sarıca, M. (1995). *100 Soruda Fransız İhtilali*. (3. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Shaikh, A. (2007). “Neoliberalizmin İktisat Mitolojisi”. (Çev. Ş. Başlı, T. Öncel). A. Saad-Filho ve D. Johnston. (Editörler). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. İstanbul. Yordam Kitap. s. 76-91.
- Sivrikaya, D. (2012). *Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler İle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi Etkileşimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Slaughter, A. M. (2014). “Küresel Ekonomiye Yönetim Şebekeleri Aracılığıyla Yönetmek”. (Çev. A. R. Güngen), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 229-247.
- Smith, A. (1994). *Milli Kimlik*. (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. (2002). *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*. (Çev. D. Kömürcü). İstanbul: Everest Yayınları. (Eserin orijinali 1995’de yayımlandı).
- Soboul, A. (1969). *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*. (Çev. Ş. Hulusi). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Solmaz, B. (2011). “Modernlik ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (32), 35-58.
- Sönmez Selçuk, S. (2012). “Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 117-136.
- Steans, J. (2014). “Küreselleşme ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlik”. (Çev. A. S. Mercan), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 540-550.
- Steger, M. B. (2013). *Küreselleşme*. (Çev. A. Ersoy). Ankara: Dost Yayınevi.
- Steiner, Z. (2012). “Savaş, Barış ve Uluslararası Devlet Sistemi”. (Çev. T. Demiral). J. Winter., G. Parker. ve M. R. Habeck. (Editörler). *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 231-267.

- Steward, F. (1995). “Yeşil Zamanlar”. (Çev. A. Yılmaz). S. Hall ve M. Jacques. (Editörler). *Yeni Zamanlar: 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi*. İstanbul. Ayrıntı Yayınları. s. 65-75.
- Strange, S. (2014). “Devletlerin Azalan Otoritesi”. (Çev. C. Boyraz), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 155-164.
- Sunay, R. (2012). “Küreselleşme Sürecinde Çok Merkezli Egemenlik Kullanımı”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 27-52.
- Şahin, K. (2007). *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Şen, A. F. (2009). *Türkiye’de Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması Sürecinde Yerel Yönetim Reformları*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şimşek, O. (2016). *Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tanilli, S. (2007). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası VI. Cilt 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Aranışında*. (7. Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Taş, B. (2006). “AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 185-197.
- Therborn, G. (1996). “Modernlik Yoluyla Modernliğe Giden Yollar”. (Çev. M. Gümüş, B. Tokgöz). A. Topçuoğlu ve Y. Aktay. (Editörler). *Postmodernizm ve İslam ve Küreselleşme ve Oryantalizm*. Ankara. Vadi Yayınları. s. 57-81.
- Tınas, S. (2018). *Uluslararası Sistemde Kamplaşma: I. ve II. Dünya Savaşı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tomlinson, J. (2014). “Küreselleşme ve Kültürel Kimlik”. (Çev. B. Özçelik), D. Held ve A. McGrew. (Editörler). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara. Phoenix Yayınevi, s. 320-330.
- Topçu, D. (2015). *Türkiye’de Yeni Büyükşehir Belediye Sistemi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Toureine, A. (2007). *Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma*. (Çev. O. Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tuncel, G. (2014). “Ulus Devletin Dönüşümünde Hükümet Dışı Örgütlerin Etkisi”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (2), 38-55.
- Uçarol, R. (2013). *Siyasi Tarih: 1789-2012*. (3. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Urry, J. (1999). *Mekanları Tüketmek*. (Çev. R. G. Ögdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 1995’te yayımlandı).

- Uzel, E. (2006). *Küresel Çevresel Yönetişim (İyi Yönetim)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünal, B. (2008). “Küreselleşen İstanbul ve Göç Dinamikleri”, M. Talas ve S. S. Bildirici. (Editörler). *Farklı Yönleriyle Küreselleşme*. İstanbul. Doğu Kütüphanesi, s. 41-75.
- Wallerstein, I. (1998). “Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?”. (Çev. G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal). A. D. King. (Editör). *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*. Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları. s. 121-139.
- Wallerstein, I. (2006). *Tarihsel Kapitalizm* (Çev. N. Alpay). Metis Yayınları. İstanbul.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* (Çev. Z. Gürata). Ayraç Yayınevi. Ankara.
- Wells, H. G. (1962). *Kısa Dünya Tarihi: Başlangıcından 1946'ya Kadar*. (Çev. Z. İshan). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Yay, E. ve Aktel, M. (2015). “1980 Sonrası Dönemde Türk Kamu Yönetiminde Zihinsel Dönüşüm”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1-15.
- Yeldan, E. (2012). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birkim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeliseyeva, N. V. (2009). *Yakın Çağlar Tarihi*. (Çev. Ö. İnce). İstanbul: Yordam Kitap.
- Yıldırım, A. (2014). “Türkiye’de Yerel Yönetişimin Uygulanabilirliği ve Yerel Gündem 21 Örneği Üzerinden Bir İnceleme”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 75-96.
- Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2007). “Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları”. Z, Dilek. M, Akbulut. Z, C, Arda. Z, Bağlan Özer. R, Gürses ve B, Karababa Taşkın (Editörler), 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı içinde, Ankara, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 845-863.
- Yıldızcan, C. ve Adadağ, Ö. (2011). “Küreselleşmenin Yüzleri”. Ö. Adadağ ve C. Yıldızcan. (Editörler). *Küreselleşme ve Demokrasi: Küreselleşmenin Farklı Yüzleri*. Ankara. Dipnot Yayınları, s. 5-39.
- Yılmaz, G. (2008). “Kapitalizmde Zaman-Mekân Sıkışması”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 155-172.
- Yurtsever, F. (2012). *Küreselleşmenin Türkiye’deki İç Güvenlik Yönetimine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Yüksel, M. (2000). “Küreselleşme (Governance) Kavramı Üzerine”. *Ankara Barosu Dergisi*, 3 (0), 145-160.
- Zabçı, F. Ç. (2002). “Dünya Bankası’nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57 (3), 151-179.

Zeitlin, I. M. (2002). “Aydınlanma: Felsefi Temeller”. (Çev. M. Tekin). *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (13), 229-236.

Zeren, H. E., Sevinç, E. B. Ve Gül, S. (2016). *Küreselleşme Bağlamında Bölgesel Örgütlerin Yerel Özerkliğe Etkisi*. S. Karatepe, E. Akyol, C. E. İnan, I. Arpacı, A. Ç. Kavuncu ve N. N. Arıbaş. (Editörler). *Yerelleşme-Merkezileşme Tartışmaları 9. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara. Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. s. 178-185.

08.10.2006 tarihli 26313 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Kent Konseyi Yönetmeliği

2002 Tarihli 4720 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi

3194 Sayılı İmar Kanunu.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu.

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu.

5393 sayılı Belediye Kanunu

6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : CEYLAN, Eyyüp
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 1993/ KOCASİNAN
Medeni hali : Evli
e-mail : eyyupceylann@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi SBE/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD/ Kentleşme ve Çevre Sorunları Programı	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi/ İİBF/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2015
Lise	Bünyan Anadolu Lisesi/ KAYSERİ	2010

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
-		

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

